

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Petersen, Julius.; af Jul. Petersen.

Den danske Lægevidenskab 1700-1750 :
med Udsigter over de indvirkende
Hovedstrømninger i Udlandets samtidige
Lægevidenskab

Udgivet år og sted | Publication time and place: København : Gyldendal, 1893

Fysiske størrelse | Physical extent:

XIII, 322 s.

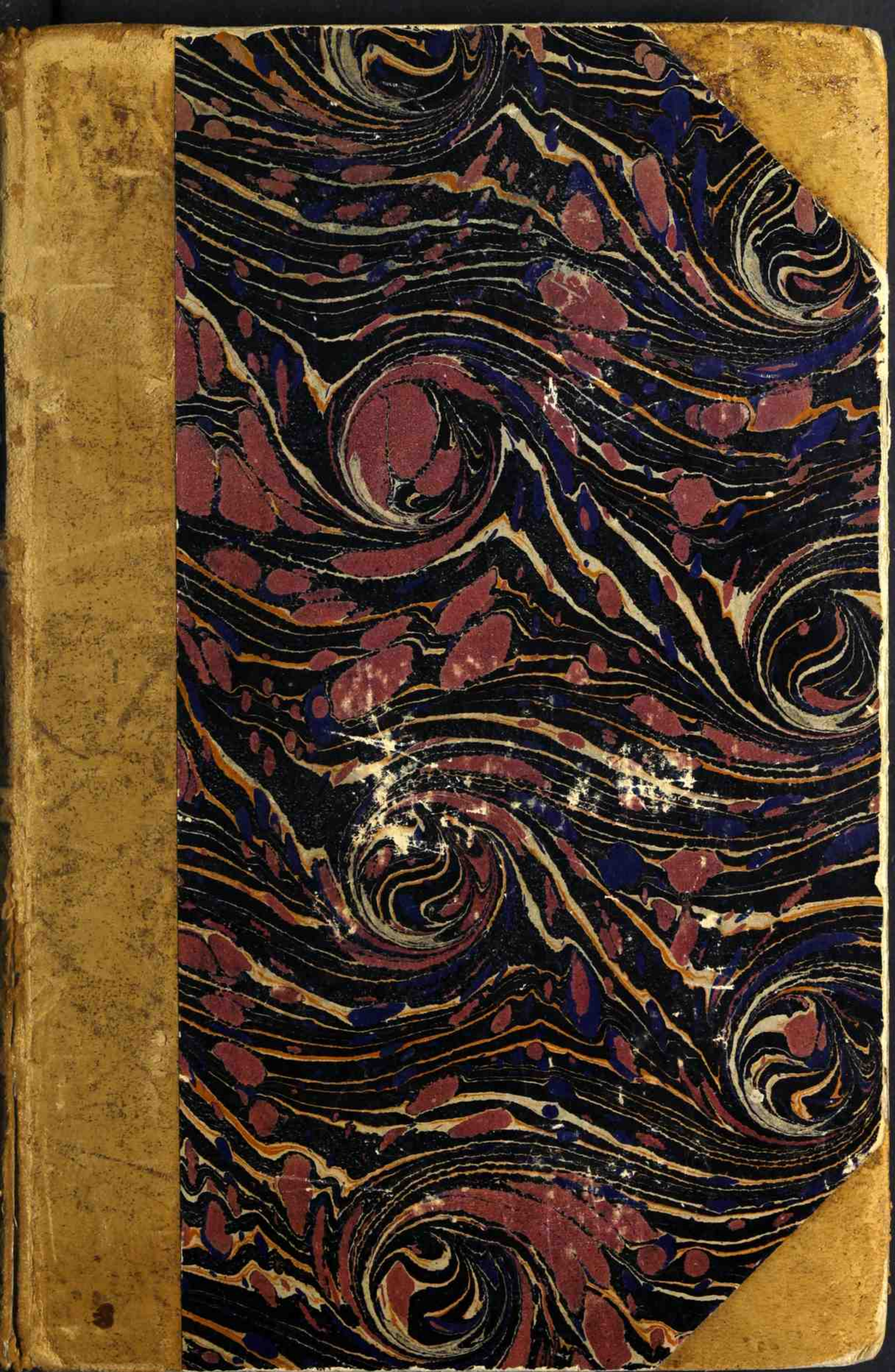
DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

10-17-8

X

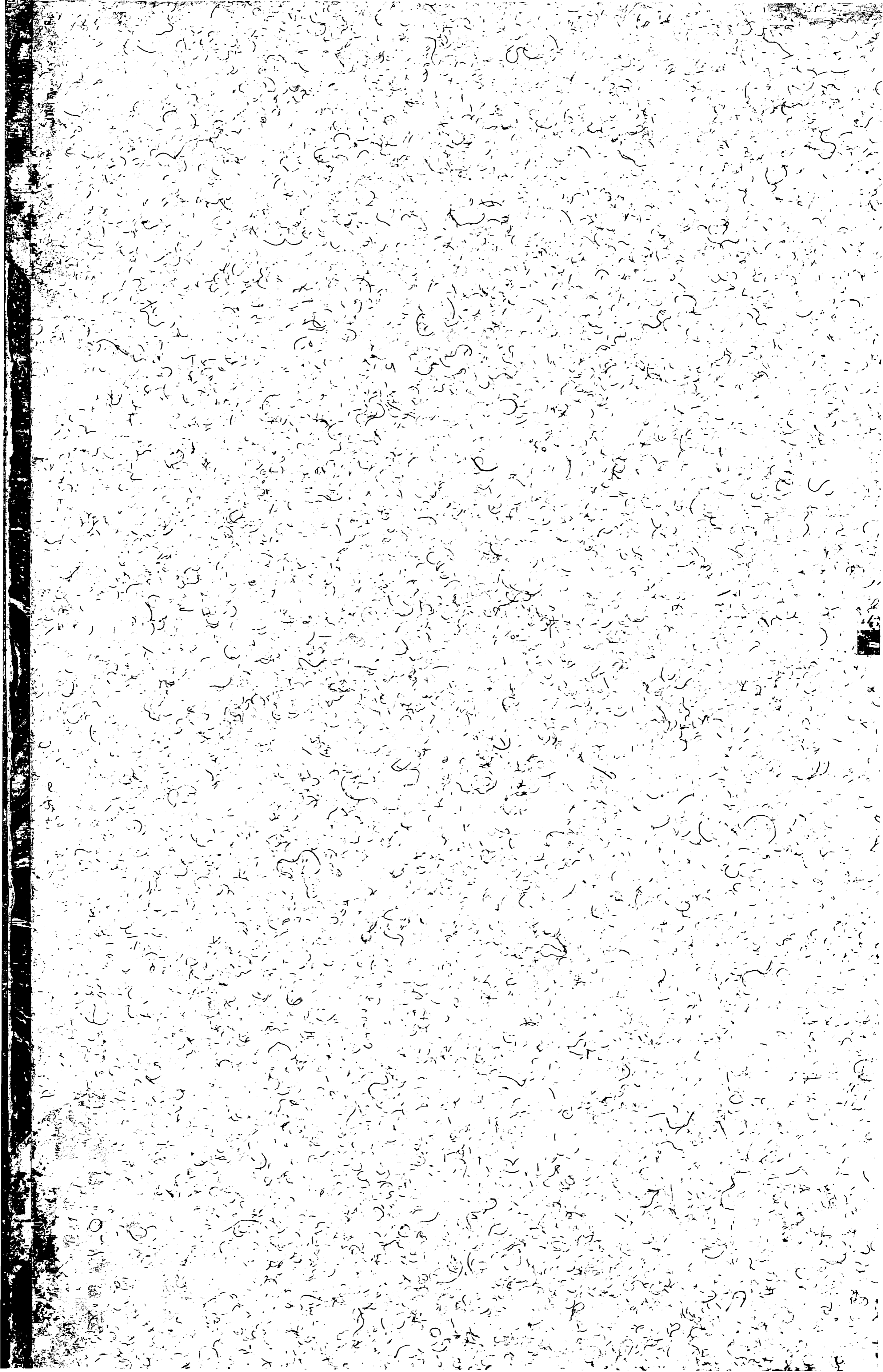

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

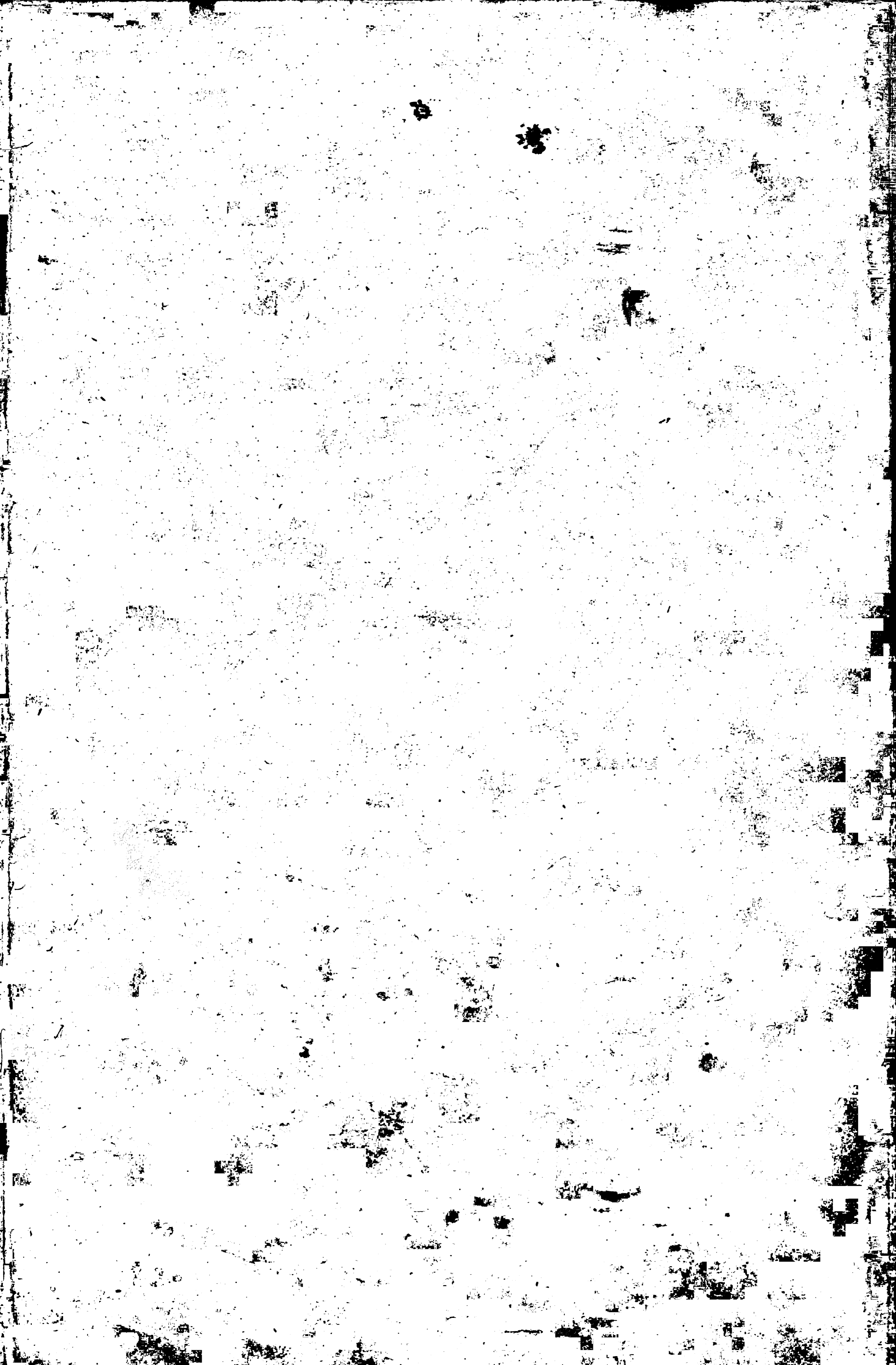

13000483222

DEN DANSKE LÆGEVIDENSKAB

1700—1750

MED UDSIGTER OVER

DE INDVIRKENDE HOVEDSTRØMNINGER I UDLANDETS

SAMTIDIGE LÆGEVIDENSKAB

AF

DR. MED. JUL. PETERSEN

Professor i Medicinens Historie ved Københavns Universitet

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

FR. BAGGES BOGTRYKKERI

1893

FORTALE

Ved Offentliggjørelsen af mine Forelæsninger over den ældre Kliniks Historie for nogle Aar siden gav jeg det Løfte, at lade Skriftet snart blive efterfulgt af et andet, der skildrede den nyere Kliniks Historie. Jeg har desværre ikke kunnet holde dette Løfte og kan overhovedet næppe holde det i fuld Udstrækning, skjøndt den Velvillie, hvormed mit nævnte historiske Arbejde i 1889 modtoges, maatte give mig al ønskelig Opmuntring dertil, og skjøndt jeg forlængst har ført Forelæsningerne over den nyere Kliniks Historie til Ende. Men ved mit Forsøg paa endelig Udarbejdelse af disse Forelæsninger til Trykken opstod der hos mig voxende Tvivl og Betænkneligheder; jeg fik en bestandig sikrere Følelse af, at jeg dog ikke var fuldt hjemme i flere Afsnit af Æmnet, saaledes ikke med Hensyn til den ganske særlig interessante kliniske Dubliner-Skole, hvis hele ejendommelige Aand og Karakter jeg mente ikke ret sikkert at kunne gribe uden fortsatte fordybede Studier, helst anstillede i Klinikens egen Hjemstavn, og hertil har jeg hidtil ingen Lejlighed fundet.

Dertil kom, at min hele Stilling til Medicinens Historie efterhaanden forandredes. Medens jeg indtil de sidste 4—5 Aar egentlig kun havde dyrket Faget paa en mere

II

spredt Maade og navnlig havde fordybet mig i forskellige særlig fængslende Specialæmner („Hovedmomenter“) deraf, for hvilke nogle af Videnskabens store udenlandske Koryfæer udgjorde det centrale, førte min Stilling som medicinsk Medarbejder ved *Bricka's* biografiske Lexikon mig umærkeligt til at gjøre et mere systematisk Studium af den særlige danske Lægevidenskabs Historie — et Studium, der snart i høj Grad lagde Beslag paa min Interesse. Og efterat jeg i 1889 ved det lægevidenskabelige Fakultets og Konsistoriums velvillige anbefaling havde erholdt et Docentmandat, til hvilket der baade fra Medlemmer af Fakultetet og fra anden kompetent Side knyttedes Ønsket om, at jeg netop særlig vilde dyrke Fædrelandets medicinske Historie, blev det fortsatte Studium deraf efterhaanden det centrale for mig og fængslede mig saa meget mere, som det lidt efter lidt blev mig klart, at dette hidtil kun meget lidet opdyrkede Felt var særligt taknemligt at bearbejde, idet her var usædvanlig gunstige Betingelser til Stede for baade at bringe noget Nyt frem, som kunde supplere Landets øvrige Kulturhistorie, og at trænge nogenlunde til Bunds i Æmnet — langt mere end det i Reglen havde været mig muligt ved min tidligere fortrinsvise Behandling af den udenlandske Medicins Æmner. Efterhaanden som jeg arbejdede mig hen imod at blive hvad jeg maaske turde kalde en virkelig Medicinalhistoriker, fandt jeg i det nye Felt en bestandig voxende Tilfredsstillelse.

Men samtidig blev det mig klart, at den danske Lægevidenskabs Historie kun kunde behandles og forstaas i Relation til de ledende og indvirkende udenlandske Bevægelser, og saaledes have mine Studier og de deraf fremgaaede medicinsk-historiske Forelæsninger ved Universitetet i de sidste Aar for en overvejende Del samlet sig om en Fremstilling af den danske Lægevidenskabs

Udviklingshistorie i Belysning af den samtidige Lægevidenskab i Udlandet. Det foreliggende Skrift er et Udtryk herfor, som allerede Titlen udviser; de ledende Bevægelser i Udlandets Lægevidenskab ville findes medtagne og behandlede paa en temmelig udførlig Maade. Ved den videre førte og i samme Spor fortsatte Bearbejdelse af Æmnet, som jeg haaber at faa offentliggjort i et følgende Bind, vil jeg saaledes dog kunne blive i Stand til i det mindste delvis at opfylde det omtalte tidligere givne Løfte, idet det fremdeles ligesom i dette Bind er min Hensigt ret udførligt at behandle ogsaa de vigtige Sider i den samtidige udenlandske Lægevidenskab og derimellem da først og fremmest den kliniske Side deraf. I nærværende Skrift har jeg i min Fremstilling af Stahlanismen i Halle kunnet supplere den ældre Kliniks Historie ved en Omtale af Halles første Poliklinik, som jeg i de tidligere publicerede Forelæsninger vistnok med Urette havde forbigaaet.

I det Skrift, jeg hermed forelægger Offentligheden, har jeg altsaa vovet mig til et første Forsøg paa en sammenhængende, pragmatisk Fremstilling af den hele danske Lægevidenskabs Historie i et begrændset Tidsafsnit. Er Forsøget faldet utilfredsstillende ud, tør jeg maaske vente nogen Overbærenhed, da der netop for det her behandlede Tidsrums Vedkommende i høj Grad mangler Forarbejder; møjsommeligt har jeg samlet Materialet til min Fremstilling af alle mig tilgængelige trykte og utrykte Kilder. Ganske vist har jeg haft et Grundlag givet i Dr. *V. Ingerslevs* solide Arbejde: „Danmarks Læger og Lægevæsen fra de ældste Tider indtil Aar 1800“, og det vil kunne ses af min Fremstilling, at jeg har haft Nytte navnlig af Forfatterens Oversigter over Medicinalvæsenets og Lægernes Kaar i de forskellige Tidsperioder. Men Oversigterne give ikke og

IV

tilsigte aldeles ikke at give nogen Lægevidenskabens Historie; det er kun en delvis Ramme for en saadan, at Fremstillingen gaar ud paa at give. Og hvad angaar det Forsøg, som vor afdøde højt fortjente og berømte *Panum* i et Universitetsprogram har gjort paa at skildre en vigtig Side af Lægevidenskabens Udviklingshistorie, nemlig Universitetsmedicinens, ogsaa for det Tidsrums Vedkommende, som jeg her behandler, saa viser det sig, at dette magre Tidsrum ikke ret har kunnet fængsle hans Interesse; hans Fremstilling er her saa kortfattet og kursorisk, at den ikke kan give vejledende Holdepunkter af Betydning, medens jeg derimod — hvad det er mig en Tilfredsstillelse samtidig at kunne nævne — for Tidsrummet efter 1750 har havt ikke ringe Udbytte af et efterladt omfattende Manuskript af ham om *Kratzenstein's* hele Virksomhed, i hvilket *Panum* navnlig af Konsistoriums Arkiv har samlet en Mængde vigtige Data til Belysning af den daværende Universitetsmedicin, og som med særdeles Forekommenhed er stillet til min Raadighed af hans Efterladte.

Nærværende Skrift er en Omarbejdelse af Forelæsninger ved Universitetet, og Oprindelsen vil maaske nok hist og her mærkes i Fremstillingen. Denne vil paa nogle Punkter mulig forekomme noget bred, mere detailleret og mere dvælende ved Bifænomener uden fremtrædende Betydning for selve Lægevidenskabens Udvikling, end det vel i og for sig fuldt passer til et Skrift, der skulde have en systematisk Karakter. Men naar jeg har gjort mig skyldig deri, saa er det sket under Paavirkning af den Grundtanke og den Grundbestræbelse, der bestandig har rørt sig hos mig, og som jeg ikke har kunnet frigjøre mig for, nemlig at søge ikke blot at skildre selve den egentlige Lægevidenskabs Udvikling, men om muligt at knytte Fremstillingen ret

nær til den almindelige Kulturhistorie, til Litteraturhistorien og Personalthistorien. Jeg har næret det Haab, at vor Lægevidenskabs Historie ved en saadan Tilknytning skulde kunne faa noget forøget Interesse som Supplement til Fædrelandets almindelige Historie og derved kunde fortjene lidt mere Opmærksomhed, end man hidtil i Reglen har villet indrømme den. For den danske Litteraturhistories Vedkommende har til Ex. vor banebrydende *N. M. Petersen* med hele sin fine Følelse og Forstaaelse af Aandslivets Rørelser ogsaa paa Videnskabernes Omraade dog stillet Medicinen som et irrelevant Fænomen simpelthen udenfor — hvad jeg allerede tidligere i en Anmeldelse i Historisk Tidsskrift af Dr. *Gordon Norries* Skrift om Kirurgen Heuermann har dvælet ved. Det maa nu ganske vist ogsaa indrømmes, at for selve Litteraturhistorien staar det medicinske Forfatterskab i en temmelig isoleret Stilling, da dets Indholds Tilegnelse ved dets særlige, faglige Forudsætninger oftest — dog ikke altid — er temmelig vanskelig for Almenheden. Men noget anderledes turde det forholde sig med den egentlige Kulturhistorie og Personalthistorien eller Biografien. Medicinen er ved Siden af at være en Videnskab tillige en Kunst af indgribende human Betydning, og de i vor Lægevidenskab optrædende og indvirkende Personer ere ved Siden af at være Læger og Videnskabsmænd jo dog ogsaa Mennesker med menneskelige Egenskaber og Rørelser, hvilke det vel nok sommetider kunde have sin historiske Interesse lidt nøjere at analysere.

Overhovedet har jeg som i mine fleste andre medicinsk-historiske Arbejder stræbt efter at gjøre min Fremstilling saa almenfattelig som mulig, selv om en vis Kollision med faglige lægevidenskabelige Hensyn derved ikke altid har kunnet undgaaes. Men min her ligesom ogsaa ved tidligere Lejligheder antydede Be-

stræbelse efter i min Fremstilling at yde en Skærv til at slaa Bro mellem den almindelige Dannelse og Fagvidenskaben staar for mig som saa vigtig, at jeg ikke tager i Betænkning at opretholde den selv paa Bekostning af enkelte faglige Hensyn, ligesom i det Hele min Opgave efter min Betragtning ikke just er den, at trænge nærmere ind i og udrede de enkelte medicinske Videnskabsgrenes mere detaillerede Historie — dertil vilde jeg ogsaa ofte være inkompetent, og det maa jeg for en stor Del overlade til de paagjældende Specialfags særlige videnskabelige Repræsentanter. Min Opgave søger jeg derimod fornemlig deri, at give et historisk Billede af den lægevidenskabelige Udviklings hele Totalitet, altsaa først og fremmest i Relation til den videnskabelige Udviklings Historie i Almindelighed.

Det var oprindeligt mit Ønske og min Plan, i Lighed med, hvad der lykkedes mig med Hensyn til min Klinikens Historie, at faa det foreliggende Skrift udstyret med Portræter af de omhandlede ledende Personligheder i vor Lægevidenskab som et ikke uvæsentligt yderligere Bidrag til deres Karakteristik. Men da der for dette Tidsrums Vedkommende kun forefindes Portræter af forholdsvis faa saadanne — af de tre mangeaarige medicinske Professorer i Tidsrummet, *Franckena* og *Buchwald*, Fader og Søn, findes intet — og Illustrationsudstyrelsen saaledes vilde faa en altfor ufuldstændig Karakter, afstod jeg i Samraad med den ærede Forlægger igjen derfra med Hensyn til dette Bind, der efter min nu lagte Plan ogsaa nærmest kun kan betragtes som en Indledning til en senere udførlig Fremstilling af den langt righoldigere Periode i den danske Lægevidenskabs Historie i det følgende Hundredaar, hvilken jeg allerede i ikke ganske ringe Udstrækning har behandlet i Forelæsninger, ligesom jeg ogsaa har publiceret for-

VII

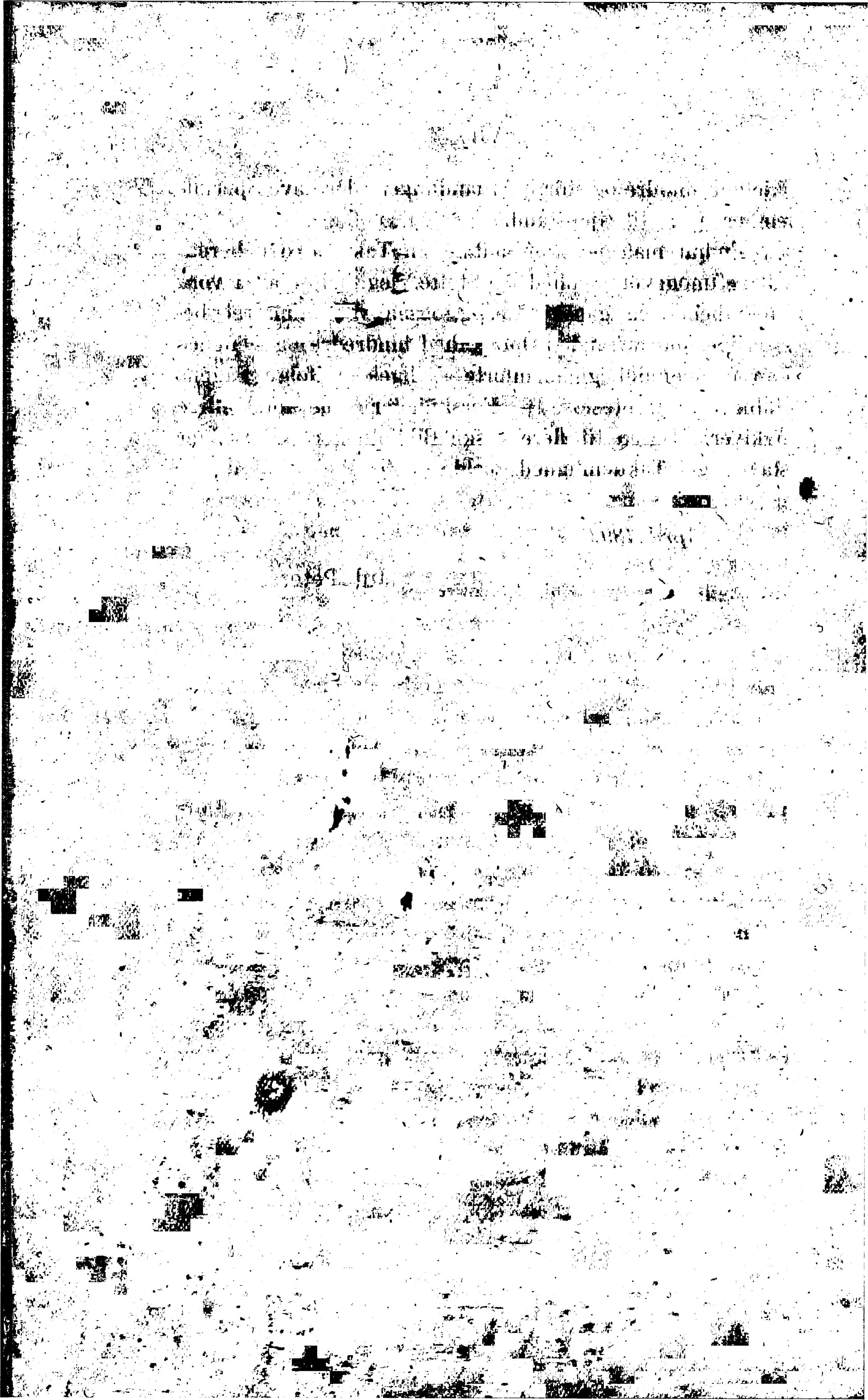
skjellige mindre og større Afhandlinger, der have Special-æmner deraf til Gjenstand.

Endnu maa jeg kun udtale en Tak for den beredvillige Imødekommenhed og Støtte, jeg har mødt i vore Bibliotheker og ganske særlig ogsaa ved mine ret besværlige, ofte af anden Optagethed hindredre og saaledes kun mangelfuldt gennemførte — ligesom ifølge Sagens Natur ofte frugtesløse — Forskninger i de forskjellige Arkiver. Ogsaa til flere tyske Bibliotheker og Arkiver staar jeg i Taknemlighedsgjæld.

April 1893.

Jul. Petersen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
I.	
Indledning. — Det medicinske Fakultets, Undervisningens og Medicinalvæsenets Forhold ved det 18de Aarhundredes Begyndelse. — Amtsbarbererne, Joh. de Buchwald. — Københavnske Hospitaler.....	1—13
II.	
Jacob Benignus Winsløv og hans Broder. — Franckenau, Fader og Søn. — Pesten i 1711. — Mule. — Jens Bingsen. — Bötticher. — Fremskridt i Kirurgi og Fødselsvidenskab. — Tyske Hoflæger, Hofsteter. — Medicinens fortsatte Stagnation. — Trang til nye Impulser.....	13—47
III.	
Halles Universitet og dets medicinske Fakultet. — Fr. Hoffmann. — Stahl og hans Lære. — Dennes pietistiske Elementer. — Francke. — Stahls Disciple. — Joh. Samuel Carl. — Gøliche. — Juncker. — Chr. Fr. Richter. — Stahlianismens praktiske Resultater og Konsekvenser i dens Forbindelse med Pietismen.....	47—73
IV.	
Den pietistiske Stahlianismes Indflydelse paa den danske Medicin. — Dippel. — A. Hojer og hans Konkurrenceafhandling for et medicinsk Professorat. — Hans senere Forhold til Medicinen. — Dronning Louises indkaldte Livlæger. — Stahlianismens fortsatte Fremgang.....	73—89

X

Side

V.

- Stahlianismens Forhold til Universitetsmedicinen. — Joh:
de Buchwald som akademisk Lærer og Forfatter. —
Peder Horrebow. — Lægevidenskaben udenfor Uni-
versitetet. — Bötticher. — Andre Læger. — Forslag
om Oprettelse af et Collegium medicum. — Balthazar
Buchwald og Anchersen. — Lægevidenskabens ved-
blivende Hensygnen. — Kong Frederik IV.'s sidste
Sygdom og Død. — Hallensermedicinens Stilling i
Danmark ved det 3die Decenniums Slutning..... 89—118

VI.

- Universitetets Gjenrejsning og den ny Fundats. — Valget
af Professor efter Franckenaus Død. — Jens Bing og
B. Buchwald. — Detharding som Videnskabsmand og
Professor. — Misstemning mod ham. — Gram. —
Frants Mygind. — Dethardings Bestræbelser for Fysik,
forensisk Medicin og Anatomi. — Pludselig Konkur-
rence med Fakultetet paa Anatomiens Omraade..... 119—132

VII.

- Kirurgisk Reformbevægelse. — Udlandet. — Frankrig. —
Collège de St. Côme. — Chirac. — Maréchal og De
La Peyronie. — Academie Royale de Chirurgie og dets
flersidige Virksomhed. — Pariserfakultetets fortsatte
Modstand. — Akademiets Mangler. — England og Han-
nover. — Wohlerts Studierejse. — Preussen. — Ber-
lins Collegium medico-chirurgicum. — Dets Virksom-
hed. — Klinisk Uddannelse ved Charité-Hospitalet. —
Anstaltens Mangler. — Holland. — Kirurgien i Leyden
og ved Kirurggilderne. — Sverrig. — Stockholms
kirurgiske Societet ..... 132—144

VIII.

- Kirurgisk Reformbevægelse i Danmark. — Simon Crüger
og Mensing. — Crügers Evner, Uddannelse og første
Virksomhed, hans Studierejse. — Bestræbelser fra
Kvæsthusets Læger Laub og Bøssel samt Mensing. —
Crügers Planer, hans Støtter og Modstandere. —
Barberlavet og Fakultetet..... 145—152

XI

Side

IX.

Forordningen af 30te April 1736 og dens Betydning. — Den nye Lærestalts Oprettelse og Indretning. — Klager fra Fakultetet og Barberlavet. — Regjeringens Stilling dertil. — Crügers Støtter. — Pietismens Fremgang. — Agerbech. — Nye Livlæger, Johann Samuel Carl. — Majestæternes Sygdomstilfælde. — Laub. — Carls Optræden og Betydning. — Nedsættelse af en Kommission til Afhjælpning af Tvisten mellem Crüger og hans Kontraparter ..... 153—165

X.

Den af Hojer forfattede Kommissionsbetænkning og dens Sanktion. — Befaling om Forslag til Oprettelse af et Collegium medicum. — Virksomheden i Crügers Lærestalt. — Crüger jun. og hans Betydning for Undervisningen. — Anstaltens Bibliothek. — Oplysninger af de bevarede Examensprotokoller. — Forhold til Fakultet og Medici. — Carl jun. — Crügers erhvervede Position paany i Fare ..... 165—181

XI.

Konkurrence 1739. — De fem deltagende: J. H. Becker, L. Friis, W. Hahn, S. Hee og B. Buchwald. — Deres Prøvedisputationer. — Buchwald Sejrherr. — De andres Udbytte deraf. — Gymnasium academicum i Altona og dets Anatomitheater. — Maternus de Cilano. — Universitetets nye Anatomikammer, dets Indvielse og begyndende Virksomhed under Buchwald. — Crügers Forlegenheder ..... 181—193

XII.

Carls københavnske Forfatterskab. — „Medica aulica“ og „Klagen Mosis“. — Han kompromitterer sin Stilling og dermed den pietistiske Stahlianisme. — Andre pietistiske Medici. — B. Buchwalds Forhold til Stahlianismen. — Montzinger. — Hojers Død. — Crügers Forsøg paa at afvende Faren. — Kommissionen af 1736 rekonstrueret. — Laub og Mensing. — Projektet om Oprettelse af et Collegium medicum hurtig fremmet ..... 193—204

XII

Side

XIII.

Forordningen af 9de April 1740. — Dens Konsekvenser. — Sammenstød mellem Collegiets Membra og Crüger. — Den paabudte Udarbejdelse af en ny Medicinalordning, Farmakopoe og Apothekertaxt. — Crügers Taktik. — Detharding som Kollegiets Dekan. — Carl. — Forslaget om Medicinalanordning med Hensyn til Kirurgien og Kirurgerne. — Crüger fremtvinger Vaabenhvile. — Forhandling om en Generalaccoucheurs Ansættelse. — Jens Bing jun. — Drøftelse af Forholdsregler mod levende Begravelse. — Spørgsmaalet om Medicinalordningen paany optagen. — Barberlavets Klager afhjulpne. Herved Fred mellem Lavet og Crüger..... 204—221

XIV.

Crügers Læreanstalt. — Dens Disciple. Wohlert, Berger og Heuermann, Hennings, Reiser. — Buchwald som Videnskabsmand og Lærer i Anatomi, i Obstetrik og andre Discipliner. — Hans Virksomhed for Jordemoder-væsenet. — Professionelle Fødselshjælpere, Schønheyder. — Jens Bing jun. som obstetricisk Pioner. — De af ham opfundne Instrumenter. — Videnskabeligt Liv udenfor Fakultetet. — Frederik de Buchwald. — Detharding..... 221—238

XV.

Det nye Universitet i Göttingen og dets medicinske Fakultet. — Haller. — Indvirkning paa Danmark. — Upsala Universitet og dets Medicin før Linné. — Upsala og Stockholm. — Lunds Universitet. — Linné. — Medicin og Naturvidenskab i Halle. — Böhmer. — Krüger. — Kratzenstein og hans første naturvidenskabelige Præstationer. — Elektricitetens Anvendelse i Lægekunsten.. 239—258

XVI.

Nye Spor af naturvidenskabelig Fremskridtsbevægelse i Danmark. — Gram. — Chr. Hees fysiske og elektriske Experimenter. — Den pietistiske Stahlanismes Tilbagebagegang. — Carls sidste Bestræbelser. — Kongens tiltagende Sygdom og de konsulerede udenlandske Læger. — Obduktion af Kongens Lig. — Medici i Forhold til Kvægpesten. — Agerbech. — Bötticher. — Detharding. — Buchwald. — Holberg og Medici..... 258—272

XIII

Side

XVII.

Dethardings Død. — Lodberg Friis Ordinarius. — Stadsfysikatet og Lægestillingen ved Vajsenhuset. — Tobias Wirth. — Lodberg Friis som Lærer og hans Knæsettelse af Hermann Conrings Maximer. — Buchwald som Bærer af Reformbestræbelserne. — Nyttens og Nødvendigheden af et akademisk Sygehus og klinisk Undervisning. — Projekt af Buchwald. — Doktor-disputats af Wandeler. — Dens Inspiration af Buchwald. — Wandeler og Crüger. — Buchwald som obstetricisk Videnskabsmand og Lærer. — Mesnards Jordemoderbog. — Fødselstangen. — Anatomi. — Heuermann. — J. G. Erichsen og hans kirurgisk-obstetriciske Lærestanstalt i Bergen. — Bebudelser om en ny Tid.....	273—297
---	---------

Citater og Noter.....	298—317
Navne-Register.....	318—322

I.

Indledning. — Det medicinske Fakultets, Undervisningens og Medicinalvæsenets Forhold ved det 18de Aarhundredes Begyndelse. — Amtsbarbererne, Joh. de Buchwald. — Københavnske Hospitaler.

At begynde en samlet Fremstilling af den danske Lægevidenskabs nyere Historie med Begyndelsen af det 18de Aarhundrede turde forsaavidt være ret vel begrundet, som Udviklingen omtrent ved denne Tid slaar ind paa nye, vigtige Baner, ikke blot i Udlandet, men i Tilslutning hertil — i det mindste til en vis Grad — ogsaa i Danmark. De to foregaaende Aarhundreder havde med Renaissancen som Udgangspunkt været det store anatomisk-fysiologiske Gjennembruds Periode, Slag i Slag vare Opdagelserne fulgte paa hverandre, og samtidig havde Humanismens Udvikling, Græcitetens Gjenoplivelse begyndt at rokke ved den medicinske Galensk-arabiske Skolastik og sat den ægte Hippokratisme, det selvstændige kliniske Iagttagelses- og Erfaringsstandpunkt, i Høj-sædet for den praktiske Medicins Vedkommende. Men man dristede sig endnu ikke ret til at tage fat paa det intrikate Arbejde, at give Lægekunsten et fast videnskabeligt Grundlag i de nye anatomisk-fysiologiske Opdagelsesresultater. Det var det 18de Aarhundrede forbeholdt at forsøge at løse denne store praktiske Opgave: med væsentlig Bibeholdelse af det hippokratiske selv-

stændige Erfaringsprincip som gjældende ved Sygesengen at forbinde dermed et rationelt deduktivt Grundlag, hentet fra den nye Anatomi og Fysiologi samt fra de fremspirende fundamentale Naturvidenskaber.

Netop dette store, lige til Nutiden fortsatte, medierende Arbejde viede Lægevidenskabens almenbekjendte Heros, „den hollandske Hippokrates“ *Boerhaave*, i Begyndelsen af Aarhundredet sine Kræfter, og det rationel-videnskabelige Arbejde førtes derefter videre af Andre og søgtes hurtig bragt til Afslutning ved Udforming af færdige Doktriner og Systemer — det 18de Aarhundrede er i det Hele de medicinske Systemers udvalgte Tid. Samtidig søgte en kraftig tysk Reaktion — vendt lige saavel mod hele denne rationelt videnskabelige Bevægelse som mod Skolastiken — den fra Halles nye Universitet udgaaede Stahlianisme, at hævde det gamle hippokratiske Princip ved at give det tildels paradoxale nye Støttepunkter og opbygge en ejendommelig Doktrin, hvis Materiale delvis hentedes fra den da dominerende Pietisme. I Frankrig og England, tildels ogsaa i Holland, udviklede sig i Aarhundredets Begyndelse nye banebrydende Bestræbelser for den hidtil forsømte Kirurgies Vedkommende; dette vigtige Fag rejste sig af sin Degradation og tilkæmpede sig en bestandig større videnskabelig Betydning. Det 18de Aarhundredes danske Medicin vil i hele sin Udvikling fremtræde som Udslag af disse nye, mægtige Bevægelser — men foreløbig rigtignok kun som Udslag meget en miniature. Lægevidenskaben i Danmark kan ved det 18de Aarhundredes Begyndelse siges at vise et Vendepunkt, som egentlig ikke er stort andet end et Nulpunkt; det Gamle, det 17de Aarhundredes videnskabelige Liv, svinder hen, det Nye har endnu ikke gjort sig gjældende.

Den danske Lægevidenskab havde i det 17de Aarhundrede taget en meget fremragende Del i det store anatomisk-fysiologiske Opdagelsesarbejde, ja en Tid — for eneste Gang i Historien — under *Thomas Bartholins*

Ægide ubestridt og ubestrideligt indtaget en toneangivende første Rangs Plads i Bevægelsen, hvorfor ogsaa dette Afsnit hyppigt er blevet indgaaende behandlet saavel af indenlandske som fremmede Medicinalhistorikere; det trænger saaledes ogsaa af denne Grund mindre til fornyet historisk Behandling. Men den Glands, der udgik fra *Thomas Bartholins* stolte *Domus anatomica* — det utvivlsomt ogsaa i det Ydre dengang anseligste Anatomi-theater ved noget Universitet¹⁾ — blegner hurtigt og i tiltagende Grad i Aarhundredets sidste Decennier, de ansete Navne svinde uden at erstattes. Selve den glimrende Æras Chef *Thomas Bartholin* døde 1680, efter allerede længe forinden at have trukket sig tilbage fra det anatomiske Undersøgelingsværk og begrændset sig til literært Arbejde. *Ole Borch*, der altid lige ufortrødent fortsatte sin mangesidige Virken for Kemi, Botanik, Anatomi og praktisk Medicin som for den latinske Filologi, døde 1690, og *Steno*, denne vor Lægevidenskabs allerstørste og mest straalende Stjerne, kom vel tilsidst fra Italien tilbage til *Domus anatomica*, men først efterat han paa det Tidspunkt, da han skulde være vunden, var bleven forsmaaet og skubbet til Side, vistnok ved selve *Th. Bartholins* Intriger²⁾, og efterat hans indre og ydre Liv havde taget den kritiske Vending, som vendte ham bort fra al naturvidenskabelig Undersøgelse, og som ogsaa medførte, at hans Lærerophold herhjemme kun blev meget kortvarigt.

Vel blev *Steno* her længe nok til at kunne skabe enkelte anatomiske Disciple, og den dygtigste af disse, *Caspar Thomasøn Bartholin*, gav, efterat han omtrent samtidig med sin Doctorpromotion ved Kongebrev af 26. Marts 1678 var bleven udnævnt til Professor *medicinæ ordinarius* med *Senium* efter *Willum Worm* og *Ole Borch*³⁾, (Prof. *anatomiae* og *physices* med Sæde i det filosofiske Fakultet var han allerede bleven fire Aar tidligere, kun 19 Aar gammel), i nogen Tid ret flittig praktisk Undervisning i Anatomi, hvorefter opbevarede Lektionskataloger og Indbydelsesprogrammer til Sektioner af menneskelige

Lig og af Dyr vidne. Men omtrent ved Aarhundredets Slutning begyndte han i høj Grad at blive absorberet af de mange andre og særlig anselige „negotia“, som dengang let frembød sig for en arbejdsdygtig Universitetsprofessor, tilmed naar han som Bartholin protegeredes af saadanne altformaaende Stormænd som Reventlowerne⁴). Efter den Tid var han fuldstændig tabt for den medicinske Undervisning, medens hans fremtidige Stilling ved Universitetet kun var den, at staa som formel Indehaver af Professio primaria i det filosofiske Fakultet og fungere som dettes Dekan efter den her gjældende Sexenniums-Vexel⁵). Særlig med Hensyn til ham lyder ikke uden Berettigelse Riegels Klage over, at Regjeringen „trak de fortjente Mænd fra Akademiet, og lod dem beholde Professoraterne som Kanonikater“⁶). Stenos anden i sin Tid ivrige Discipel, *Holger Jacobsen* (Søstersøn og Svigersøn af Thomas Bartholin) der ved Kongebrev af 4. Marts 1681 udnævntes til „secundus anatomicus“ med Senium ved Vakance i det medicinske Fakultet, udfoldede en ubetydelig Virksomhed ved Universitetet og har væsentlig kun historisk Interesse ved sin Udgivelse af det pragtfulde „Museum Regium“ — som indbragte ham mange Hædersbevisninger, ogsaa fra Udlandet — og ved sine paa det store kgl. Bibliothek opbevarede, haandskrevne Kollegiehæfter fra Undervisningen hos O. Borch og Steno med vedføjede kvikke Tegninger⁷). Forøvrigt døde H. Jacobsen tidlig af en tyføs Feber (1701), kun omtrent 50 Aar gammel, og efter kun i 3 Aar at have beklædt den ved Rasmus Bartholins Død ledigblevne normerede Profession i det medicinske Fakultet⁸). Og den Professor, der ved Aarhundredets Slutning staar som primus medicus og Dekan i Fakultet, Ole Worms Søn og Thomas Bartholins Fætter *Willum Worm*, der aldrig havde været nogen egentlig Kapacitet og nærmest kun havde gjort Universitetskarriere ved at være sin Faders Søn, var ved Aarhundredets Slutning forlængst absorberet af „alia negotia“, af Virksomheden som kgl. Bibliothekar og

Historiograf, som Assessor og Justitiarius i Højesteret, og ved Siden deraf lidende af bestandig hyppigere og besværligere Podagraanfald⁹). Hans Forhold til Universitetsundervisningen i den følgende Tid indskrænkede sig da ogsaa til, at han holdt som Vicar sin i videnskabelig Henseende meget ubetydelige og tilmed svage-lige Søn Ole Worm, der allerede 1688, kun omtrent 20 Aar gammel, var bleven udnævnt til Professor i det filosofiske Fakultet, men som sædvanlig med Senium ogsaa i det medicinske; efter Faderens Død (1704) og til sin egen tidlige Død (1708) beklædte han derfor den ene normerede Profession i dette Fakultet.

Med en lignende dobbelt Udnævnelse, med normeret Plads i det filosofiske Fakultet, men med Designation og Oprykningret ogsaa i det medicinske, og saaledes foreløbig som en Art Reservedocent i dette Fakultet, stod endnu et Par andre Mænd ved Aarhundredets Begyndelse: *Hans Mule* og *Jørgen Seerup*. Ingen af disse to fik dog nogen fremtrædende Betydning som Lærere i Lægevidenskab. Hin, der var en yndet og stærkt beskæftiget praktisk Læge, rykkede efter Holger Jacobsens Død op i den medicinske normerede Profession og blev efter W. Worms Død Fakultetets Primarius og Dekan ligesom samtidig Universitetsrector, skjøndt han egentlig manglede den formelle Adkomst baade som Universitetslærer og som Læge, idet han ikke var promoveret Doctor. Han nøjedes med (1776) at disputere „*pro licentia in medicina obtinenda*“, saaledes som det udtrykkes paa Titelbladet af hans under Borchs Præsidium og med Th. Bartholin som Dekanus forsvarede Dissertation, og skjøndt Københavns Universitet dengang ikke havde nogen særlig medicinsk Licentiatgrad, men kun en Doctorgrad, ogsaa som eneste Betingelse for legitim Udøvelse af Lægepraxis (Forordn. 4. Decbr. 1672), har man altsaa dog, rimeligvis for at spare ham de ikke ringe Udgifter, indrømmet ham Dispensation for den efter Disputationen følgende Promotion, og maaske kunnet finde nogen Hjemmel derfor

i den endnu gjældende Universitetsfundats af 1539¹⁰). Men derfor har han heller aldrig selv kunnet promovere Doctores og har, som det ses¹¹), overladt denne Dekanatsfunktion til andre. Ligesom han i literær-videnskabelig Henseende viste sig meget ubetydelig og aldrig præstede andet end den nævnte obligate Dissertation, der omhandler Apoplexien i en uselvstændig Gjengivelse af de af Sylvius i Leyden da udviklede Maximer om Spiritus animales¹²), saaledes har han heller ikke som Lærer havt nogen større Betydning, medens han derimod i sin Egenkab af Medicinalvæsenets Chef ved Omstændighederne kom til at spille en ikke ringe praktisk Rolle. Jørgen Seerup var en anset Provindslæge og Rektor ved Ribe Skole, og sin Udnævnelse til Universitetsprofessor i 1699 synes han nærmest at skyldes den Omstændighed, at hans Lægery og Gehejmeraad Moths anbefaling bragte ham i Berøring med Christian V under dennes sidste besværlige Sygdom. Han døde imidlertid allerede 1701, „in ipso ætatis et fortunæ flore extinctus“, som der staar i „nova litt. mar. balt.“, og fik saaledes ingen Lejlighed til at vise sine Evner som medicinsk Lærer, hvorefter den unge tyske Doctor *Georg Friderich Franck de Franckennau*, Søn af den fra Tyskland indkomne Livlæge Georg Franck de F., erholdt en lignende dobbelt Udnævnelse og efter Ole Worms Død blev normeret medicinsk Professor; hans lange Funktionstid vil give os Anledning til oftere at komme tilbage til ham.

Der var saaledes ved Aarhundredets Begyndelse en Overflødighed af normerede og designede medicinske Docenter; men deres Undervisning tilsammentagen var dog, som allerede paavist af Panum¹³), af meget ringe Betydning, kun fremtrædende i Retning af Forsømmelighed — hvad det 1707 fremkomne bekjendte anonyme Klageskrift noksom dokumenterer¹⁴) — og overhovedet alt andet end skikket til at forøge den sparsomme Tilstrømning til de lægevidenskabelige Høresale. Meget faatallig var tilvisse dengang den medicinske Tilhørerkreds. „Naar

en Professor juris eller medicinæ vil læse publice“, siger Holberg¹⁵), „holder han det for en Lykke, at hand kand have tree eller fire Tilhørere, da derimod Theologorum deres Lectier og Collegier vrimle af Studenter“. Og var selve Undervisningen kun mangelfuld og lidet indbydende, saa var heller ikke selve Udstyrelsen af hele Undervisningsapparatet synderlig tilfredsstillende. Kong Frederik IV nærrede ingen synderlig Interesse for Videnskaberne. For saavidt som Regjeringen viste Omhu for højere Undervisning, koncentreredes den ved Aarhundredets Begyndelse om det nye kongelige Akademi paa Nytorv, en Fortsættelse af Christian IV's Ridderakademi i Sorø, ved hvilket man tilsigtede at uddanne dygtige administrative Kræfter¹⁶), saa at Universitetet ikke fik anvist synderlig anden udadgaaende Opgave end den, at være en Præsteskole, og saa ved Siden deraf give de faa Medicinere, som meldte sig, en tarvelig og partiel, kun theoretisk Uddannelse, og det væsentlig kun „ex commentariis“, med subtile Fortolkninger af de gamle Forfattere efter Skolastikens Mønster. Den egentlig praktiske Side af Undervisningen, Uddannelsen ved Sygesengen, blev overensstemmende med hin traditionelle skolastiske Opfattelse betragtet som Universitetet uvedkommende.

Forøvrigt gennemførtes adskillige betydelige Fremskridt i praktisk Henseende i det 17de Aarhundredes sidste Halvdel, og den mangeaarige, indflydelsesrige Hovedbærer af vor medicinske Udvikling, Thomas Bartholin, var utvivlsomt en ogsaa praktisk dygtig Mand, hvis Virken for Medicinalvæsenets Ordning og Fremme i flere Retninger fortjener megen Anerkjendelse. Ham skyldes for en væsentlig Del baade Fremkomsten af Dispensatorium Hafniense (1658), den første danske Farmakopoe, og den vigtige, endnu tildels gjældende Medicinalanordning af 4. Decbr. 1672, der fastslog Lægernes ligesom ogsaa Apothekernes og Barberernes hele Retsstilling. Autoriseret Læge var herefter den, som var promoveret

Doctor, og forsaavidt som vedkommende var en kongelig Undersaat, skulde Graden tages ved Kjøbenhavns Universitet. Ogsaa den i Forordningen givne Tilladelse til at blive promoveret som Læge i Universitetets Auditorium superius og undgaa den i Fundatsen af 1539 foreskrevne Højtidelighed i Frue Kirke var af væsentlig Betydning, idet de store Promotionsudgifter derved meget formindskedes. Denne Dispensation var forøvrigt allerede givet tidligere i Aabent Brev af 5. Octbr. 1667¹⁷). Den autoriserede Læges Privilegium, navnlig til at forordne indvortes Medikamenter, ligesom ogsaa det medicinske Fakultets Hverv og Pligter som overordnet Medicinalautoritet fastslaaes udførligt i Forordningen.

Ogsaa paa de Fremskridtsbestemmelser, der indførtes i de under Frederik III og derefter under Christian V, paa Grund af Forordningen af 23. Decbr. 1681, paany udfærdigede Artikler for det kjøbenhavnske Barts-kærlav¹⁸), have Impulser fra Bartholin sikkert gjort sig gjældende. I disse Artikler — hvori forøvrigt Antallet af Amtsmestre forøgedes fra 10 til 12 og derpaa til 21 — blev det nemlig fastslaaet (hvad der ikke findes i de tidligere), at for at blive Amtsmester, „skal han af Facultate medica udi nogle af de eldste Mestere deres Nærværelse examineres“, og først „naar han er dygtig befunden, skal han sit Mestestykke ustraffelig gjøre og sit Borgerskab lovligen vinde“. Heri laa dog altid nogen Garanti for en vis Duelighed hos disse Datidens Kirurger, som ved Fagets Degradation og Forsømmelse ved Universitetet, under Kirkens og Skolastikens middelalderlige Herredømme, ved den herskende Opfattelse af Kirurgien som en lav „ars mechanica“, der ikke kunde komme i Betragtning i Sammenligning med Universiteternes høje „artes liberales“, vare blevne de eneste autoriserede kirurgiske Læger, der tilmed under Epidemier (Pest) pligtmæssig fungerede som virkelige og selvstændige medicinske Læger, og i Følge Forordningen af 4. Decbr. 1672 ogsaa i rolige Tider kunde anvende indvortes Medikamenter, forsaavidt som de havde

Ret til at forordne de „Vunddrikke“, som man dengang ansaa for nødvendige i Læsioners Behandling. Som et særlig nævneværdigt Resultat af disse skærpede Bestemmelser, — hvori der tillige tillagdes de københavnske Mestre en vis Kontrol med Barbervæsenet i Provindserne — oprettede henved Aarhundredets Slutning Amtsmestrene et Anatomihus i Admiralgade¹⁹⁾, hvor der var Adgang til anatomiske og kirurgiske Øvelser, saa at de autoriserede Kirurger dog kunde begynde at opnaa nogen virkelig operativ Indsigt herhjemme, og ikke som hidtil vare alene henviste til mulig at opnaa nogen kirurgisk Uddannelse paa deres obligate Svendefarter i fremmede Lande, eller i modsat Fald at overlade større Operationer til de i Reglen mindre solide omstrefjende Brok- og Stensnidere og Okulister, for ikke at tale om Skarpretterne, hvis dengang travle Metier gav dem en ganske fremskudt Tillidspost i kirurgisk Retning.

Den nære Berøring med Holland, hvor Kirurgien indtog en anset Stilling, maatte ogsaa naturlig give denne Fremskridtsbevægelse en vis Støtte. Under vanskelige Situationer havde man ved Christian V's Hof gjentagne Gange tyet til hollandske Kirurgers Hjælp, navnlig for at nyde godt af deres særlige orthopædiske Indsigter. Paa Livlæge *Henrik a Møinichens* Anbefaling tilkaldtes i 1688 den berømte *Deventer* for at hjælpe de rhachitiske Kongebørn med Bandager, og under Kongens sidste Sygdom indkaldtes Kirurgen *Peter Adriansen Verduyn*²⁰⁾ efter Geheimeraad Moths Anbefaling, for at bøde paa Lamheden ved en kunstig Bandage. Ogsaa mellem de københavnske Amtsmestre fandtes i Christian V's Tid flere ansete og kyndige Mænd, saaledes Livkirurgen *Aspach*, der ses at have samvirket med den dygtige Livlæge a Møinichen, baade i Foretagelse af private Sektioner²¹⁾ og i dennes Praxis hos fornemme Folk, saaledes i Willum Worms sidste Sygdom, i Anledning af hvilken P. Vinding betegner Aspach som „*experientissimus vir et manu et consilio promptissimus*“²²⁾.

Og som et særlig tydeligt Udtryk for Barberlavets Fremadskriden optræder der i Aarhundredets sidste Decennier en Amtsmester *Johannes de Buchwald*, der hvorvel fattig og allerede som ung Barbersvend Familiefader, med en ganske enestaaende Energi, Arbejdsevne og Ærgjerrighed arbejdede sig frem til at blive en kundskabsrig Læge og meget duelig Operator, hvorfor ogsaa Udførelsen af den vanskelige Blærestensoperation hos Ole Borch betroedes ham. At den store Sten ikke fjernedes, og at Operationen overhovedet kun paaskyndede Døden, blev heller ikke lagt Buchwald til Last. „Som Stenen i sig selv var af mere Stoerlighed end at der kunde aabnes Vej for den at udkomme saa og af større Haardhed, end at den kunde ved de bedste dertil brugte Instrumenter fuldkommelig brydes, blev all menneskelig Hjælp forgjæves“²³). Hjemkommen fra sin sidste Uddannelsesrejse, paa hvilken Buchwald i Leyden (1797) havde underkastet sig en fuldstændig Examen og havde erholdt Licents til at promoveres, indviede han i Begyndelsen af 1699 paa en smuk Maade Barberernes Anatomikammer, ved der for „curiosis artis medicæ et chirurgiæ cultoribus“ at foretage anatomiske Demonstrationer og Operationsøvelser. „Perita manu nitidisque instrumentis“ foretog han paa Liget af en Selvmorderske, der ved en særlig Gunst af Kongen var stillet til hans Raadighed, „in abdomine Paracentesin, Gastroraphiam, Lithotomiam, Sectionem Herniæ et Fistulæ ani, in Thoraci Paracentesin pectoris et Amputationem mammæ, in Capite Polypi Extractionem, fistulæ lacrymalis sectionem ac trepani applicationem, in artubus suturam tendinum, arteriarum, sectionemque anevrismatis“²⁴). Og det følgende Aar opnaede han i en Alder af 42 Aar ogsaa i sin Hjemstavn fuld Anerkjendelse som videnskabelig Læge, idet han promoveredes til Doctor medicinæ i Universitetets Auditorium superius. Det Universitets-Program, hvori den daværende Rector Ole Rømer, der jo ogsaa var en praktisk og energisk Mand, indbyder til Højtideligheden,

aander den varmeste Sympathi for Buchwalds ubøjelige Fremarbejden „per ignem et ferrum“; „eum se monstravit, quem nullæ temporum moræ, nullæ, variæ licet, fortunæ vicissitudines deturbare proposito potuerunt“. Rømer fremhæver den sikkert meget kloge Beskedenhed hos Buchwald, som bragte ham til at vente 3 Aar med at benytte sin Licents til at blive promoveret — det maatte kræve Tid ligeoverfor den lærde kjøbenhavnske Opinion at komme helt bort fra Barberen. Men havde han saaledes opnaat Videnskabsmandens *ydre* Betingelser, saa fik han i saa Henseende heller aldrig mere — hans senere Virken og Fortjenester, som vi komme tilbage til, ere af udelukkende praktisk og organisatorisk Art. I alle de følgende Aargange af „Nova litteraria maris Baltici“ er der heller intet at meddele om ham i videnskabelig Henseende; han er i det nye Aarhundredes første Decennium, som Livkirurg og derpaa som Livmedicus og samtidig praktisk Medicus paa Kvæsthuset, absorberet af Bestræbelsen for yderligere at sikre sin Fremtids Bane ved en bestandig nøjere Forbindelse med Hoffet.

Som anført viste Thomas Bartholin et udviklet praktisk Blik i Ordningen af forskellige Medicinalforhold, men derimod skortede det ham derpaa paa det Omraade, som skulde synes at ligge ham særlig nær, nemlig med Hensyn til de medicinske Lægers praktiske Uddannelse. Medens han paa det anatomisk-fysiologiske Omraade var afgjort Fremskridtsmand, var han derimod i andre Henseender ikke kommen ret ud over det gamle lærd-skolastiske Standpunkt, for hvilket det var nok at opdrage Lægerne rent theoretisk „ex commentariis“. Skjøndt han paa sin vidtløftige Ungdomsrejse havde set mange smukke Sygehospitaler og i sine Breve²⁵⁾ omtaler disse som et ret interessant Fænomen, skjøndt han i Leyden havde haft Lejlighed til at overbevise sig om den kliniske Undervisnings Betydning²⁶⁾, lagde han dog tydelig nok ingen egentlig Vægt derpaa og har ikke udfoldet nogen Bestræbelse for at følge Hollands Exempel — hvad der nok

tildels kan undskyldes ved det meget andet af paatrængende Vigtighed, som dengang laa for, men derimod næppe ved hans Svagelighed eller ved Mangel paa Indflydelse²⁷).

Hans ubetydelige Epigoner, der beherskede det danske Medicinalvæsen ved det 17de Aarhundredes Slutning, havde lige saa liden Sands for dette Hovedpunkt, og som Følge deraf blev der i Hovedstaden ingen Tale om Sygehospitaller med dertil knyttet klinisk Undervisning. En Art første Antydning til en saadan kunde man dog maaske finde i den 1695 givne Bevilling for unge Medici og Kirurger til at antage sig syge Lemmer i Børnehuset til Kur „under Inspektion af de kongelige Livmedici og Livkirurger“, ligesom der ogsaa i Fundatsen for Elers Kollegium (1691) — i hvilket der udtrykkelig var forbeholdt to Pladser for vordende Læger — optoges den særlige, til Erhvervelse af praktisk Øvelse sigtende Bestemmelse, at hvis nogen af vedkommende medicinske Alumner „gjorde saa god Progress i Studiet, at de af Amplissima Facultate Medica kunde kjendes dygtige til at exercere Praxin medicam hos fattige Folk, skal det være dennem tilladt at blive i dette Collegio og nyde dets Beneficio over den ordinaire Tid“ — en Art første Begyndelse til Ansættelse af Pleje- og Distriktslæger i Kjøbenhavn. Ogsaa medførte Christian V's store Interesse for Militærvæsenets Udvikling ikke blot, at der ansattes overordnede Felt- og Marinemedici, men ogsaa, at der endnu inden det 17de Aarhundredes Slutning fremstod et Sygehus i Kjøbenhavn, nemlig det iøvrigt allerede af Frederik III grundede, men nu i forholdsvis stor Stil byggede Kvæsthus, der har den smukke Indskrift „Valetudinarium sauciorum, quod providentissima augustissimi Regis Chr. Vti cura erexit et locupletavit, ut qui membra publico regnorum bono impendunt, hic ægritudinum inveniant solatium, fomenta, sanitatem“ og bestemtes til Brug for Marinens og tildels ogsaa for Hærens Kvæstede, hvilke sidste dog snart fik et eget Hospital indrettet paa den

gamle, under Kjøbenhavns Slot hørende Ladegaard udenfor Søerne. Men disse Institutioner vare altsaa egentlig kun bestemte for Saarede og kom overhovedet kun Militæretaten tilgodē; de vare eller bleve for en ikke ringe Del tillige Invalidestiftelser. Noget civilt virkeligt Sygehus eksisterede ikke i Hovedstaden saalidt som i den øvrige Del af Rigerne ved Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Kjøbenhavn havde indenfor Voldene kun nogle smaa Lemmestiftelser, mellem hvilke var det gamle Brøndstrædes Hospital, ogsaa kaldet Sjæleboderne²⁸), der senere i det 18de Aarhundrede udvidedes noget i Retning af Sygehospital og saaledes indledede Oprettelsen af det store Almindelig Hospital, men som ved Aarhundredets Begyndelse kun var et Lemmehospital af sædvanlig Karakter med 14 Nummere (Værelser), hvert med Plads til 12 Lemmer, og kun udstyret med to smaa Sygestuer. Udenfor Voldene var der det endnu langt ringere, meget forfaldne Pesthus, der da laa paa Vesterfælled ved Kalleboderne, og som tjente til Daarekiste og til Optagelse af nogle andre, særlig elendige Personer. Til disse Stiftelser var der knyttet gejstlig, men ingen eller dog kun en højst ufuldkommen lægevidenskabelig Bistand.

II.

Jacob Benignus Winsløv og hans Broder. — Franckenau, Fader og Søn. — Pesten i 1711. — Mule. — Jens Bing sen. — Bötticher. — Fremskridt i Kirurgi og Fødselsvidenskab. — Tyske Hoflæger, Hofsteter. — Medicinens fortsatte Stagnation. — Trang til nye Impulser.

Under disse utilfredsstillende Forhold, under det bestandig mere hensygnende Liv ved Universitetet, hvor der paa dette Tidspunkt ikke engang promoveredes (o: autoriseredes) én Læge aarlig, og hvor ingen Lærer af nogen

Betydning kunde øjnes, dukkede der paa engang en Chance frem. Der viste sig en Menneskealder efter Stenos Fremkomst mellem de faatallige danske medicinske Studenter en ny lovende opgaaende Stjerne, som Ole Rømer og den allerede nævnte for Videnskab interesserede og i selve Lægevidenskaben ikke ukyndige Gehejmeraad Moth, Christian V's højt betroede Mand, Søn af en anset Livlæge og Broder til Kongens Maitresse Grevinden af Samsø, have Æren af først at have opdaget. Det var *Jacob Winsløw*¹⁾, en fyensk Præstesøn, selv bestemt til Præst og som saadan hørende til det første Hold theologiske Alumner paa Borchs Kollegium. Skjøndt han med det største Bifald holdt gejstlige Prædikener, opdagede dog baade Rømer og den skarpsindige Gehejmeraad, at han, en Slægtning af Steno, havde særlige Anlæg for Lægevidenskab og Anatomi, og efterat han efter sin Velynders Raad havde skiftet Studium og holdt tre lægevidenskabelige Disputatser paa Kollegiet, ligesom ogsaa fungeret som anatomisk Prosektor hos Caspar Bartholin, tiltraadte han i 1697, 28 Aar gammel, med rigelig Understøttelse af Kongen og Moth, i Selskab med Joh. de Buchwald, den store Udenlandsrejse, som under de mangelfulde Studieforhold hjemme var nødvendig for en videregaaende videnskabelig og praktisk Uddannelse. Rejsen gik først til Holland, det Land, hvor danske Studerende fremdeles søgte deres nærmeste og vigtigste Belæring, og efterat Buchwald igjen havde forladt ham og var rejst hjem, har han til denne fra Amsterdam skrevet et bevaret og af Riegels meddelt udførligt Brev, der kaster et klart Lys over hans interessante og originale aandelige Personlighed.

Denne unge Lærde, hvis hittidige Uddannelse væsentligst havde koncentreret sig om den daværende forstenede lutherske Orthodoxy med al den dertil knyttede rent abstrakte, skolastiske Dialaktik, som havde havt en Masius til Lærer og havde set denne ivrige og typiske Repræsentant for det herskende orthodox-theologiske System for-

anledige de Bøger af en reformerende Aandsretning, som Thomasius havde udgivet, brændte offentlig af Bøddelen i Kjøbenhavn — denne unge Lærde, hvis ældste og første Universitetslærer og Velgjører Ole Borch havde søgt at paavirke ham ved saadanne for den videnskabelige Tidsaand karakteristiske offentlige Dissertationer som Problemet om, hvilken Art den Slange tilhørte, der forførte Eva i Paradis²), viser sig desuagtet at være fuldt ud over det 17de Aarhundredes lærde Standpunkt og taler med den modneste Ironi om „cursus Teutonum, hi quippe solis verbis pascuntur, subinde etiam saturantur“. Og Tyskernes Studiemåde ved Universiteterne var væsenlig den samme lærde, som endnu havde Kurs i den københavnske Studiegaard, og som i den følgende Tid kom til end fuldere Gyldighed ved Indkaldelsen af en ny tysk Professor (Franckenau). Winsløw udtaler paa den mest afgjørende Måde sin Mistillid til denne traditionelle Art Lærdom og er henrykt over den praktiske Studieretning i Amsterdam; „ego ipsa rerum testimonia audio, video, palpo“. Han studerer ikke blot Anatomien praktisk, men han lægger sig med den største Iver efter den ringeagtede Kirurgi og er i høj Grad optagen af den Undervisning, han modtager af *Rau*, en da ret berømt Kirurg, der var begyndt med ligesom Buchwald at være sædvanlig Barberlærling, og først efter mange Vanskeligheder og mange eventyrlige Livsforhold, en Tid i Forbindelse med den omrejsende originale Operator *Frère Jacques*, var naaet til sin fremragende Stilling, der til sidst kronedes ved Opnaaelsen af en Professorpost i Leyden. Winsløw udtaler tillige i Brevet sin Taknemlighed mod Buchwald, fordi han af denne har lært meget i operativ Henseende, og hvad særligt angaar Buchwalds Methode for Brokoperation, fremhæver han, at ogsaa *Rau*, som er bleven bekjendt dermed og har forsøgt den, har været meget tilfreds dermed. Efter Afslutning af dette Kursus hos *Rau* erklærer Winsløw at ville gaa til den berømte Deventer i Haag, for at uddanne sig i Ob-

stetrik, og oplyser endvidere, at han, den unge Lærde, i Amsterdam endog er bleven Discipel hos en simpel *Jordemoder*, for allerede her at faa et virkelig praktisk Grundlag.

Fra Holland tog han saa videre til Paris for at fuldkommengjøre sig yderligere i de samme praktiske Discipliner, og hele denne Studieretning, der passede med en Buchwalds Tendens, maatte for en kjøbenhavnsk Theoretiker af den daværende i medicinsk som i theologisk Retning orthodox-skolastiske Skole være noget uhørt. Med den theoretiske Fordannelse og dertil knyttede logiske og videnskabelige Sands, som Skolastiken herhjemme havde givet Winsløw, og hvis Betydning som en vigtig *medvirkende* og dannende Faktor paa ingen Maade bør underkjendes, kunde der blot efter hvad vi allerede have set af ham ikke være Tvivl om, at han vilde kunne være Manden til at reformere Medicinen i Kjøbenhavn og bringe til fuld Virkelighed den Indvirkning af den hollandske Lægevidenskab, som den i apriorisk dogmatisk Lærdom altfor fasthængende Bartholinske Skole aldrig kunde bringe til ret frugtbringende Udfoldelse. Winsløw havde aabenbart Evner i sig, der kunde gjøre ham til en kirurgisk Boerhaave for vort stagnerende medicinske Fakultet; han besad ikke Stenos dybe Genialitet, men han var og viste sig i sin senere Virken noksom at være et stort, fremragende Talent, ligesom Boerhaave.

Skæbnen vilde det imidlertid anderledes; Winsløws Evner kom vel til fuld Udfoldelse, i ethvert Tilfælde paa det anatomiske Felt, og kom senere ad Omveje den danske Lægevidenskab til Gode, men det blev Paris, som kom til at høste det direkte Udbytte af hans voxende Berømmelse. Theologiske Disputereøvelser, som han i Paris drev med en ung Landsmand, en Sønesøn af Ole Worm sen., kun med det uskyldige Forsæt derved at styrke sig yderligere i sin Barnetro, og hvori han havde den Rolle at forsvare Katholicismen mod sin Landsmands

Angreb, navnlig med Benyttelse af Bossuets Skrifter, førte nemlig til det skæbnesvangre Resultat, at han mere og mere tabte Troen paa den augsburgske Konfessions Ufejlbarhed og følte sig bestandig mere tiltrukken af den katholske Læres Storhed og Konsekvens. Og han endte da med ligesom Steno at antage Katholicismen. Herved led hans Arbejde for Lægevidenskaben og Anatomien dog intet Afbræk. Det var kun en sund og rolig Overbevisning om Katholicismens Fortrin, som betingede hans afgjørende Skridt, og af det sygelig exalterede Følelsesliv, der lidt efter lidt overvældede Steno og rimeligvis havde sin Rod i en voldsomt tilbagetrængt erotisk Lidenskab, mærkes hos Winsløw intet Spor. Men fuldt afskaaret blev han derved fra sit Fædreland. Vel manglede der ikke paa Bestræbelser her hjemme fra for at kalde ham tilbage til den rette Tro, efterat han ved sin voxende nagende Tvivl om Lutherdommens Ufejlbarhed og dernæst ved Bossuets mægtige Paavirkning havde afsvoret den og fundet Fred i Romerkirkens Skjød. Men han lod sig ikke mere kalde tilbage, antog Navnet *Benignus* — Bossuets Fornavn — og gik strax efter uden Vaklen sin Velgjørs og den ivrige Katholicismes Ærinde ved i en Disputats at hjælpe denne med at slaa fast, at Kjøkkenurterne ved Paris vare saa nærende, at der ikke i sanitær Henseende var noget til Hinder for at gennemføre Kirkens strenge Faste (hvad nogle Pariserdoctorer havde vovet at ynte om). Han blev da ogsaa hurtig ved sin mægtige Beskytters Hjælp og ved dennes Anbefaling til de to ansete Videnskabsmænd *Tournefort* og *Dodart* uden Udgift autoriseret Doctor i Paris og fortsatte som Anatomen *Du Verneys* Assistent og derpaa som hans Vicar og „Docteur Regent“ i Fakultetet sin begyndte, stedse mere lysende anatomiske Bane.

I bestandig større Antal flokkedes inden- og udenlandske Disciple om den anatomiske Lærestol i Jardin du Roi (den senere Jardin des Plantes), og talrige fremragende, den anatomiske Videnskab reformerende Bidrag

offentliggjorde Winsløw i Mémoires de l'Académie des sciences, hvoraf han allerede 1708 var bleven Medlem. Ved deres praktiske Tendens, deres  druelighed og Tilforladelighed, ved deres Klarhed, Stringens og Grundighed, deres Betonning af det for Kirurgiens og den medicinske L gekunsts Udvikling saa vigtige *topografiske* Studium af de anatomiske Forhold — noget indtil da lidet paaagtet — bleve disse Bidrag af overordentlig reformatorisk Betydning, og Kronen paa Værket satte han, da han i 1732, altsaa i en Alder af 63 Aar, endelig skred til Udgivelsen af sit epokegjørende systematiske Hovedværk, den modne Frugt af et langt Livs utrættelige og grundige Forskerarbejde: „Exposition anatomique sur la structure du corps humain“. Denne Lærebog vandt en ganske enestaaende Anseelse og Betydning, blev eftertrykt og oversat i alle større Kultursprog; den benyttedes i et meget langt Tidsrum rundt om ved Universiteterne og ved andre lægevidenskabelige Læreanstalter.

Samtidig med Udgivelsen af dette sit Hovedværk led han iøvrigt en Krænkelse, som hans saa beskedne og fromme Tankesæt vel kunde bære uden Bitterhed, men som dog var yderst paafaldende. Efter sin Velynder og Ven du Verneys D d erholdt han ikke den anatomiske Professorpost ved Jardin du Roi, til hvilken han i særlig Grad var selvskreven; en af hans unge og temmelig ubetydelige Elever (Hunauld) blev ham foretrukken, og først efter dennes tidlige Død (1743) fik han Posten 74 Aar gammel. Men den Alder, hvori de fleste trække sig tilbage fra al Virksomhed, tyngede ikke ham. Ved sit sobre, tarvelige Livss t var hans fra først af svagelige Helbred bleven bestandig stærkere; om han end ikke mere som altid tidligere personlig foretog Sektionerne, virkede han dog endnu i en hel Aarrække, indtil kort før sin Død i 1760 (altsaa i en Alder af 91 Aar), med megen Ufortr denhed som Professor; det var paa hans Initiativ, at Pariserfakultetet i 1744 i Stedet for det gamle slethyggede anatomiske Amfiteater fik en ny anselig

Stenbygning med høje Glasvinduer. Ligeledes vedblev han helt ind i sin høje Alder og til Trods for en tiltagende Døvhed at have en udbredt Lægepraxis og tog sig bestandig paa opoffrende Maade af fattige Klienter.

Af de Theses, han i Egenskab af Fakultetsmedlem publicerede og fremsatte til akademisk Disputation, er en enkelt i vor Tid bleven fremdragen og bekjendt hertilands, nemlig en Thesis om Dødstegnene. Den gamle Hædersmand giver ogsaa i dette lille Skrift Vidnesbyrd om sin fordybede anatomiske Indsigt, men samtidig om, at han var sin naive Tids Barn, at hans rene Sjæl tillige rummede en god Del af den Enfold og Troskyldighed, den „simplicitas animi“, der fremhæves af Holberg som et karakteristisk Træk hos ham, og som har gjort hans Indlæg i Skindøds-Spørgsmaalet til et velkomment Fund for de velmenende, men temmelig blinde Agitatorer, der i vor Tid have søgt at fremkalde en Panik paa dette Omraade hos Befolkningen ogsaa hertilands²⁾). Hans Frygt for Skindød er naiv og overdreven og hans Lettroenhed ligeoverfor de mest utrolige Skindødsberetninger er meget stor. Iøvrigt var dette Spørgsmaal netop i Winsløws Tid rejst fra den da fremspirende forensiske Medicins Side, fornemmelig af den ansete romerske Læge *Zacchia*, og et Indlæg i Sagen fra den gamle verdensberømte Anatom og Kirurg var forsaavidt af meget aktuel og tidsvarende Karakter. De sikreste Tegn paa, om Livet er endt eller ikke, vil Winsløw hente fra Kirurgien, i den usædvanlig stærke Smerte, som foraarsages ved kirurgiske Indgreb; ved Snit, Stik og Brænden ser han det bedste Middel til at vække en Skindød til Live. Vi skulle senere se, at Spørgsmaalet ligeledes hertilands optoges til videnskabelig Drøftelse af de medicinske Autoriteter henad Midten af forrige Aarhundrede.

I Korthed skal her kun endnu berøres den glimrende Episode i hans Slutningsvirken, da det i 1745 af Fakultetet overdroges den 76aarige altid lige ufortrødne Forsker at inaugurere det omtalte nybyggede og storartede ana-

tomiske Amfiteater ved en Dissektion og en Festtale, i hvilken han giver et Tilbageblik paa sin egen videnskabelige Udviklingsgang og med bevaret Fædrelandsfølelse fremhæver den danske Anatomi og hvad han har lært deraf, idet han samtidig med en fin Kompliment til den franske Medicin betoner sit egentlige Udgangspunkt fra Pariser - Anatomen *Riolan* som sin anatomiske „Bis-Ayeul“: „Né, que je suis, dans une province du Nord, fort éloignée de la Capitale de ce Royaume; Instruit que j'ay été, dans l'université Royale de Copenhague des principes de la Médecine et de l'Anatomie qui en fait la base; j'avoueray cependant que tout ce que j'ai de connoissance, je dois le rapporter à la source, d'où l'avoit puisé le grand Riolan, qui l'a ensuite communiqué à Simon Paulli; et par succession aux autres Professeurs de Copenhague, par qui elle est parvenue jusqu'à moy; ensorte que ce n'est pas sans raison que je puis à cet égard me donner pour arriere-petit-fils de cet ancien Professeur de nos Ecoles“. Som Mellemlid mellem Riolan og sig selv fremhæver Winsløw Simon Paulli, der havde lært Anatomi i Paris, dennes Discipel Steno og endelig Caspar Bartholin „mon premier maître en Anatomie“. Sin egen Paavirkning af Stenos Aand har han iøvrigt med særlig Vægt og i stolt Følelse af at være ikke blot dennes Landsmand, men Frænde, fremhævet i sit nævnte literære Hovedværk, idet han deri har aftrykt Stenos berømte franske Tale om Hjernens Anatomi³⁾ in extenso, „en avertissant avec une sincère reconnaissance, que le seul discours de feu M. Sténon a été la source primitive et le modele générale de toute ma conduite dans les travaux anatomiques“. Videre skal her ikke dvæles ved Winsløws Liv og Virken; den tilhører Medicinens almindelige Historie, men desværre ikke den danske Medicins særlige Historie, om han end lige til sin Død vedblev i Sind og Skind at være en god dansk Mand og at føle sig stærkt knyttet til alt Dansk — hvad der allerede fremgaar af den citerede Passus i hans Festtale — ligesom han var

en udmærket Støtte for tilrejsende Landsmænd, hvorom ogsaa Holberg aflægger personligt Vidnesbyrd.

Efter Tabet af denne store Forsker var der dog maaske endnu en Mulighed for, at Navnet og Slægten Winsløw kunde komme til snart at spille en betydningsfuld og reformatorisk Rolle i den danske Medicins Udvikling. Jacob Benignus havde en yngre Broder *Niels Brun W.*, der ligesom hin efter først at have studeret Theologi kastede sig over Medicinen og rejste til Holland og Paris, hvor han i to Aar studerede hos Broderen. Efter sin Hjemkomst tog han 1707 Doctorgraden ved en Dissertation „*Quæstio medica; an medicus debeat esse Anatomico-Chymicus*“? hvori han i en velskreven Fremstilling afspejler sin Broders Aand baade ved den Vægt, han lægger paa et grundigt videnskabeligt Studium af Anatomien ligesom ogsaa af Kemiens og tillige ved den hele fremskredne praktiske Tendens, der til Ex. viser sig i, at han endog plaiderer for at skrive om Medicin i Landets Sprog, ligesom Franskmændene skriver paa Fransk. Vi se saaledes allerede i ham Holbergs og Eilschows Aandsretning manifestere sig. Afhandlingen begynder Forfatteren med at fremhæve, hvor svær Lægens Opgave er „*multa sunt quæ medicum afficiunt et ad veri medici titulum eveli, quam arduum quam difficile*“. Og efter en grundig Motivering af Anatomiens og Kemiens Vigtighed for Lægen ender han med: „*Ergo necesse est, medicus sit Anatomico-Chymicus*“. Den meget rosende Paa-tegning, som Mule i Egenskab af Dekanus giver Afhandlingen, er sikkert her vel begrundet. At der imellem de tilføjede Theses (Corollaria) ogsaa findes nogle, der fuldt udtrykke Tidens typiske naturvidenskabelig-theologiske Aand, t. Ex. denne: „*Verisimile est, Adamum et Evam umbilicos non habuisse*“, skyldes vistnok Promotor (her Franckenau), der i den ældre Tid oftest formulerede Theses. Men ogsaa det Haab for den danske Medicin, der saaledes kunde knytte sig til dette yngre Skud af den Winsløw'ske Stamme, blev hurtig tilintetgjort, idet han som

praktiserende Læge i Kjøbenhavn og ufortrødent virkende under Pesten 1711 selv bortreves af denne Sygdom, kun to Aar efter Erhvervelsen af Doktorgraden. Først henad Aarhundredets Slutning vinder Slægten, i Kirurgen Frederik Chr. W., aktuel Betydning i den danske Lægevidenskabs Historie.

Som tilbageværende Repræsentant i Danmark for den praktiske hollandsk-franske Reformretning var der da i Aarhundredets Begyndelse ikke andre end den nævnte oprindelig til „Medicorum vulgus“ henhørende, men energisk fremadstræbende Johannes de Buchwald, og uden Frugter blev hans Virken heller ikke, hvorvel det dog kun, som det snart nærmere skal blive godtgjort, var en meget tarvelig Erstatning for en Winsløw. Og klog og forsigtig som Buchwald forøvrigt i høj Grad var, trængte han sig som allerede nævnt heller ikke efter at være bleven videnskabelig Doctor strax frem til at fordre en ledende Rolle i den danske Lægevidenskab og fik foreløbig ikke nogen Designation, hvad der sikkert ved hans nære Forbindelse med Kongen allerede i Aarhundredets Begyndelse vilde have været let for ham at opnaa. Der blev overhovedet efter Franckenaus Udnævnelse i lange Tider ikke givet nogen ny medicinsk Designation, og efter Ole Worms tidlige Død i 1708 var der saaledes ikke andre lægevidenskabelige Docenter end de to, der nu indtog de i den gamle Fundats normerede Poster, Mule og Franckenau, idet Caspar Bartholin forlængt havde ophævet enhver nærmere Forbindelse med det medicinske Fakultet og i sin bestandig mere fremskudte Samfundsstilling nøjedes med ved Universitetet at bevare sin Primarposition i det filosofiske Fakultet og i Lektionskatalogerne at figurere med sit stereotype Thema „Philosophia Naturalis ad Recentiorum mentem accommodata novisque experimentis illustrata“. Mules Lærervirksomhed var af meget ringe Betydning, og det var saaledes egentlig paa den nye tyske Professor Franckenau, den første Repræsentant for Tyskhedens

Fremtrængen ogsaa ved Universitetet, at Undervisningen hovedsagelig kom til at hvile.

Om denne Mand kunde der nok paa Forhaand være Grund til at nære noget større Forventninger. Vel havde han opnaaet sin Professorstilling alene ved Hofindflydelse og ved at være Søn af Christian V's og Frederik IV's velanskrevne Livlæge, der, som han i et Brev⁴⁾ fremhæver, af sine kongelige Klienter var bleven overvældet med „ineffabili clementia“ og derfor nok kunde faa Sønnen anbragt i en Universitetspost. Men Navnet Franck von Franckenau havde dengang en særdeles god Klang i Tysklands Lægevidenskab. Faderen havde, førend han 1695 blev dansk Livlæge, i mange Aar indtaget en meget anset Stilling som lærd Videnskabsmand og Universitetsprofessor i Heidelberg og Wittenberg, var Medlem af det Leopoldinske Akademi og var paa Grund af sine lægevidenskabelige Fortjenester af Kejseren bleven ophøjet i arvelig Rigsadel, ja endog udnævnt til Pfalzgreve, hvorefter han imidlertid, da hans Position i Tyskland blev mindre sikker og Misundere faldt over ham, havde taget til Takke med en dansk Livlægestilling og Justitsraadstitel, hvilken hans Ven, den danske Livlæge *Ringelmann*, havde bistaet ham med at erholde⁵⁾. Han havde virkelig hørt til Tysklands „Clarissimi viri“, om end hans usædvanlig storartede Karriere mere synes at være betinget i en usædvanlig dygtig Ævne til at gjøre sig gjældende end i en usædvanlig videnskabelig Dygtighed. Hans talrige akademiske og andre Skrifter synes ikke at vidne om fremragende Egenskaber, men kun om Tidens sædvanlige Polyhistori med ret gode Indsigter særlig i anatomisk Retning. Han tog imidlertid stadig livlig Del i de videnskabelige Bevægelser, der vare oppe i hans Tid, baade paa de mere theoretiske og de praktiske Omraader. I sidstnævnte Henseende gjorde han sig blandt andet bemærket ved et Skrift om den dunkle *Medicina magnetica*. Dette var iøvrigt heller ikke noget selvstændigt Arbejde, men kun en Bearbejdelse af et engelsk Skrift

af Maxwell, men det behandlede et interessant og mystisk Æmne, der var blevet særlig fremdraget ved den pantheitiske Paracelsisme, og som ogsaa hertillands havde sat de medicinske Penne i livlig Bevægelse. Baade Thomas Bartholin⁶⁾ og Hermann Grube⁷⁾ havde anstrængt sig for at opklare de mærkelige udstraalende Virkninger baade i gavnlig og skadelig Retning af Magneter, Amuletter og andre med hemmelige Kræfter begavede Legemer og sat disse Fænomener i Relation til Sygdommes Overførelse ved Smitte, alt nærmest i den praktisk therapeutiske Hensigt at vinde et rationelt Grundlag for de berømte „sympathetiske Kure“. I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede (1702) behandlede den unge *Peter Foss*, en Søn af Lægen og Forstanderen Laurids Foss i Sorø, dette Æmne meget udførligt i en Dissertation ved Borchs Kollegium⁸⁾ — og maaske var han kommen ind paa disse Undersøgelser netop ved Impulser fra Livlæge Franckenau, der i det Hele vedblev at vise videnskabelig Interesse ogsaa efter sin Anbringelse i Kjøbenhavn og t. Ex. jævnlig foretog anatomiske Undersøgelser⁹⁾.

Den gamle Franckenau havde, hvad der ogsaa fremgaar af hans citerede Breve, givet sin Søn den omhyggeligste Opdragelse og derefter overdraget Fuldendelsen af dennes medicinske Uddannelse til sin intime Ven Kemiatrikeren Professor Günther Christoph Schelhammer i Jena og derefter i Kiel, en Mand, der havde et særligt Lov som en udmærket og omhyggelig Lærer, og som er Ud giver af de citerede „*Epistolæ clarissimorum virorum*“ og deres Adressat. Og den unge Franckenau havde vist sig sit Navn og sin Lærer værdig, optraadte som frugtbar og lærd Forfatter og blev meget tidlig Professor i Wittenberg, hvis Universitet fra Reformationstiden ogsaa i lægevidenskabelig Henseende stod i særlig Anseelse, blandt Andet for sine dygtige Bestræbelser for at sammensmelte den nye kemiatiske Retning med de anatomisk-fysiologiske Forskningsresultater. Ligesom Faderen var den

unge Franckenau Medlem af det Leopoldinske Akademi, da han i en Alder af 32 Aar ansattes i Kjøbenhavn.

Efter sin Ansættelse viste han sig fremdeles i Besiddelse af ægte tysk Ihærdighed og opfyldte med en dengang ukjendt Samvittighedsfuldhed sine akademiske Pligter med Hensyn til Forelæsninger og Afholdelse af de foreskrevne Disputationer, hvorfor han ogsaa i den ovenfor nævnte anonyme Klage over de daværende Universitetsprofessorers Forsømmelighed sammen med den hebraiske Professor Steenbuch fremhæves som hæderlig Undtagelse. Den foreskrevne, men ligeledes hyppig forsømte Disputatio pro cathedra¹⁰⁾ overholdt han ogsaa strengt. Men noget i virkelig Forstand nyt eller kraftigt Blod tilførte man dog ikke Universitetet ved dette for det medicinske Fakultets Vedkommende første Udslag af Tydskhedens tiltagende Indflydelse ved Christian V's og Frederik IV's Hof. Han tilhørte i hele sin aandelige Disposition fuldstændig det 17. Aarhundredes „lærde“ Retning, saaledes som denne manifesterede sig ved de smaa tyske Universiteter paa væsentlig skolastisk Grund, og han kom aldrig videre end til de blodløse traditionelle Disputationer, om hvilke det samme fuldt gjælder, som er blevet fremhævet af en moderne kritisk Historiker om hans Faders literære Produktioner, at de have ringe videnskabeligt Værd¹¹⁾. Mellem hans i Kjøbenhavn trykte Dissertationer indtage iøvrigt to om det vigtige Kapillærkredsløb („Anastomosis resecta“), som da nylig var blevet opdaget af *Malpighi* og *Leeuwenhoeck*, en forholdsvis fremragende Plads. Men bortset fra deres elegante Latin (hvori hans Fader ogsaa søgte særlig Ære) og fra den interessante Omstændighed, at han under sit Ophold i Holland i 1691 har besøgt Leeuwenhoeck i Delft og, som han fremhæver, har kunnet overbevise sig om „Anastomosernes“ Blodcirkulation i denne store Naturforskers berømte Mikroskoper, indeholde Afhandlingerne dog intet af særlig Betydning og vidne ikke om nogen selvstændig

Forskning eller selvstændig videnskabelig Dygtighed. Den første af disse Dissertationer (1702) der er dediceret til Storkantsleren Grev Conrad Reventlow, er hans Disputatio pro loco. Han var kun en Repræsentant for den respektable Middelmaadighed og dertil en Repræsentant for den særlig tyske Nuance i Datidens medicinske Skolastik, den som Jacob Winsløw saa blodigt kritiserer, og i Sammenligning med hvilken den national danske Bartholin'ske Skole dog havde et langt friskere og dygtigere Præg. Han var og blev den Lærde „ex commentariis“, og det er ganske træffende, hvad Riegels siger om ham, at „han skrev ud af Bøger om Tarmenes Kirtler, om Hjertepungen, om Neglene“. Den realistisk-rationelle praktiske Reformretning, som dengang allerede gjorde sig mægtigt gjældende i Holland og England, og hvem Fremtiden skulle tilhøre, kunde ingen Støtte finde hos Franckenaу, og at han i en Aarrække var vor Medicins ledende Mand betød kun, at den gamle endnu halvt arabisk-galenske Orthodoxi, blot noget modificeret ved hippokratiske og nyere naturvidenskabelige Tilsætninger paa det anatomisk-fysiologiske Omraade og i kemiatrisk Retning, beholdt sin Plads i Højsædet.

Under denne døde Periode, der kun oplivedes af den flittige Franckenaus aarlige Disputationer, indtraf der imidlertid en stor Begivenhed, som vel i bogstavelig Forstand bragte Død og Fordærvelse i stor Udstrækning, men ved Siden deraf var vel egnet til at vække medicinske Kredse til Liv og Eftertanke og Reformiver. Det var den frygtelige Pest, som efter i nogen Tid at have hærget Helsingør i Foraaret 1711 naaede Kjøbenhavn. Og virkelig se vi, at der midt under al den grændseløse Jammer, som voldtes af en Sygdom, der synes at have bortrevet over en Tredjedel (ca. 25000) af Kjøbenhavns Indbyggere, og til Trods for Lægekunstens Afmagt derimod dog udfoldedes dygtige og energiske Bestræbelser, der kaste et formildende Skær over Datidens endnu til abstrakt Doktrinisme stærkt støttede Lægevidenskab og over dens

Udøvere og i ethvert Fald vise væsentlige Fremskridt fremfor Forholdet under de mange Epidemier af denne Sygdom i det foregaaende Aarhundrede.

En saadan Fremgang spores allerede i den „*Underretning om Præservation og Curation imod Pesten*“, som de københavnske Læger 1709 efter kongelig Befaling publicerede, da den frygtelige Sygdom efter i 1704 at være kommen til stærkt Udbrud i Constantinopel i de følgende Aar lidt efter lidt trængte frem i Europa og i 1709 naaede Østersøens Kyster. I denne Anvisning gives først følgende i traditionel Form holdte Intimation:

„Saasom Pesten fornemmelig kommer fra Guds Vredes Haand, saa er det enhver Christens Pligt og Skyldighed først og fremmest at indfalde til Gud med ydmyg Suk og Bøn om saa stoor en Landeplages naadige Afvendelse eller Formildelse, ogsaa af Sindsens Bevegelser sette fornemmelig al Frygt Bekymring og Vrede til Side“ — hvorefter det hedder:

„Det er højlig fornødent, at alle Commercier og Correspondentser med inficerede Steder aldeles blive ophævede, item alle Rejsende fra fortænkelige Steder, hvoriblandt er indsluttet Jøder som i Mængde fra Polen Tid efter anden her i Staden sig indfinde, ikke tillades at indkomme, eller rejse her igjennem Landene. Og som intet af adskillige Slags Vare, der føres fra fremmede Steder, snarere kan optænde saadanne smitsomme Syger end Foderverk, Hør, Hamp, Uld, Humle og deslige mere, var det og meget tjenligt at lade deres Indførsel forbyde.

Og eftersom Luften er det største Middel, hvorved saadan Contagium mærkelig propageres, saa er det meget Magt paaliggende, at den idelig renses ved adskillige Røgelsers, hvorom herefter meldes, og al Urenlighed og Omflettighed, hvoraf Luften bliver usund, og des mere beqvem at tage imod Forgift, forbydes. Til den Ende vil alle Gader, Stræder og andre publiqve Pladser daglig holdes vel rene, og ikke tillades Aadsel nogen Steder at blive liggendes, men strax bortføres. Dernæst at enhver udi sit eget

Hus befaltes sig paa al Renlighed baade i Stuer og Klæder, og ej lader nogen Mødning i deres Gaarde eller Huse, og andet, som ond Stank kan forvolde, blive liggende, men det hver Dag eller i det seneste hver anden Dag udføre. End er det meget gavnligt og fornøden, at ingen Svin bliver tilladte i noget Hus eller Gaard at forblive, langt mindre dem paa Sti at opsætte, saasom de altid forarsage stor Stank, og lettelig kan hjælpe til at inficere Luften. Ej heller er det tjenligt, at Staadere og Stakler lade sig indfinde for Huse og Dørre, som de pleje, og at Enhver skaffer alle løse Hunde af, eller i det mindste holder dem fra at komme paa Gaderne. Naar dette saaledes tages i Agt, kunde man desbedre bruge adskillige Midler til at rense Luften med, som fornemmelig er Krudt, Svovel, Tjære, Bæg, Enebærtræ og Grannetræ, Malurt, hvoraf man sig kunde betjene paa de publique Steder, hvor det uden Fare ske kan, enten ved Skyden eller adskillig Ilds Optændelse. Udi Husene og Stuerne, naar de ere tilgavns rengjorte, endogsaa fra alle Spindelvæve, tjener at ryge Morgen og Aften med Enebær, Enebærtræ eller Svovel, hvo det fordrage kan. Dog vil det i Agt tages, at de som have et svagt Bryst, saa og sygelige Koner, ikke strax begive sig i de Logementer, som med Svovel ere røgede, men efter en Times Tid eller mere først komme derind. Desforuden kan Gulvene og allevegne med Vinædike besprænges.“ Derefter følger saa forskjellige Opskrifter paa Rygepulver og Præservere-Medikamenter samt diætetisk-hygieiniske Forskrifter. Ved udbrudt Pestepidemi gives derpaa følgende Anvisninger:

„Skulde nogen Contagion, som Gud naadeligen forbyde, lade sig indfinde i et Hus eller flere, at da al Omgængelse med saadanne Huse strax bliver afskaffet, og ingen kommer til dennem uden de, som til saadanne Forretninger af Øvrigheden beskikkes, og et Kiænde-Tegn paa saadanne Huse opsættes, andre til Advarsel. De øverste Logementer i Husene ere de bedste for Patienterne, saa at de friske ej saa lettelig blive inficerede.

De Døde kunde bestrøes med u-lædsket Kalk, og da med allerførste bestædiges til Jorden, og der udi nedgraves det dybeste, som skee kand. Og var allerbest, at det skeede uden for Byen. De Huse, som nogen ere afdøde fra, bør allevegne i Stuer og Kammere vel udspekkes med reen Kalk, og fra det øverste til det nederste paa ny overkalkes, Gulvene med Ædike besprenges, saa og røges med Svovel, Kruud, Enebær-Træ, Enebær, item Beeg eller Tjære; Dørrene, Vindue-Karmer og hvad andet Træ-Vare kand være, som er Naglefast, med skarp Luud vel aftoes, og siden igjen, naar det er tørt, med good Ædike, førend de af andre bliver beboet. De Dødes Klæder eller Boeskab, bør ingenlunde at føres paa Auktion eller Torv at sælges, ej heller nogen sig dermed at befatte, førend det meget vel er rensset og toet af visse der til beskikkede Personer, men ingenlunde i Byerne, eller ved de Vandsteder, som ere til daglig og jævnlig Brug, og derefter vel igjennemrøges med Beeg eller Svovel. Al Straa, Straa-Dynd, gammel Klude, Pjalter og detslige, bør at opbrændes med Ild udenfor Byerne. Var det og fornøden, at de Personer, som skal have med saadant at bestille, vare særdeles tegnede, at andre kunde tage sig Vare for dennem, og sky deres Omgængelse.

Endelig var det ogsaa af stor Fornødenhed, at der strax i Begyndelsen af saadanne farlige Tider, bleve beskikkede tvende dygtige Medici og Chirurgi, der kunde betiene den fattige Almue, og videre observere og tage alting i Agt, til det gemene Beste. Men som saadanne gode Mænd sætter sig i alleryderste Fare, og ofte maa lade Livet til, vilde de med en vis aarlig Løn aflegges, at de desflittigere og uforsagte kunde forrette deres Bestilling.“

De sidste 26 Sider af Skriftet handler om Sygdommens *Curation* og indledes med nogle diagnostiske og pathogenetiske Oplysninger af en ædruelig og tildels af en temmelig negativ Natur. „Hvad Pesten i sig selv egentlig er og hvorudi dens rette Natur og Egenskab

bestaaer, er ey med nogen menneskelig Forstand at udgrunde, ihvorvel mange fornemme medici have bemødet sig derom“. Men der tilføjes dog: „Det kand nogenledes forstaaes, at dens Forgift bestaaer i en vedklæbende stor Subtilitet og meget hastig Virkning, naar den først bliver bragt i Arbeid af andre Ting, som ere beqvemme ligesom at vække den op, thi den breder sig vidt ud i alle Kanter og skaaner meget faae, end ikke de Stærkeste“.

I denne Passus er det ogsaa korrekt og tydeligt fremhævet, hvad det praktisk set kom an paa at fastslaa om Sygdommens Karakter og Væsen: den overordentlige Smitsomhed, der motiverede de indgribende præventive Foranstaltninger og navnlig for Datidens Opfattelse gav denne forøvrigt temmelig ubestemte Sygdomskategori en udtalt Særstilling. Ved andre Infektionssygdomme lagde man dengang ingen synderlig Vægt paa Smittemomentet ikke engang ved Kopper, hvilke man vel fra først af oftere sammenblandede med Pest, men efterhaanden kom til at opfatte som en i sit Væsen heldbringende og egentlig nødvendig Børnesygdom, der medførte en kraftig Udrensning af skadelige Materier i Organismen; denne Opfattelse havde allerede de galenske Arabere formuleret. I Modsætning hertil var „Pest“ noget principielt Ondt, Ødelæggende, dens Væsen var en frygtelig „Forgift“, som for enhver Pris maatte undgaaes. Havde Sygdommen dog angrebet Organismen, maatte mod den derfor ogsaa institueres den kraftigste Behandling med Modgifte, og i Overensstemmelse hermed anbefaler Anvisningen til Slutning som det eneste der giver Haab om Virkning, Svedekure med stærke „Alexipharmaca“, hvormed man „maa continuere indtil Sygdommen er overvunden“, idet forøvrigt „Behandlingen af Bubones og Carbunculi helst maa overlades til Chirurgorum Omsorg.“

Anvisningen giver saaledes Vidnesbyrd om et i flere Henseender ædrueligt, fornuftigt og relativt rationelt Standpunkt, der i ethvert Tilfælde staaer paa Højde med hele Datidens lægevidenskabelige Udvikling. Og hvor

lidet end de her tilraadede Desinfektionsmetoder tilfreds-
 stille Nutidens Fordringer, maa de siges at være Udtryk
 for en ret rationel og realistisk Opfattelse. Ikke blot har
 Anvisningen forladt de supranaturalistiske Udgangspunkter,
 som tidligere spillede den største Rolle i Pestens Ætiologi
 ligesom i de heraf resulterende Forebyggelsesmidler, og
 som have fundet et saa prægnant Udtryk i Biskop Broch-
 manns bekjendte sex Aarsager til Pest: *verbi divini con-
 tumax contemptus, neglecta justitiæ administratio, regum
 et subditorum superbia, rebelliones in magistratum, vagæ
 libidines, sacræ coenæ abusus*. Men selv ved Sammen-
 ligning med de mest rationelle fra det foregaaende Aar-
 hundrede, t. Ex. den ældre Caspar Bartholins af 1624¹²⁾ —
 i hvilken der dog allerede udtrykker sig en forholdsvis
 fremskreden Opfattelse, som kun let henkastet indrømmer
 Pestens Oprindelse „*ex pæna divina*“, men forøvrigt lægger
 hele Vægten paa Smitte gennem Luften — viser der sig
 en afgjørende Fremgang. Caspar Bartholin tør ikke be-
 nægte den mulige gavnlige Indvirkning af en stinkende
 Luft, saaledes som det havde været tilraadet at udvikle
 den „*ex foetidissimis cloacis et latrinis*“, idet Pestens
 Gift antoges at kræve en saadan kraftig Modgift (*Alexi-
 terium*), men i Anvisningen af 1709 betones *kun* den
 videst mulig gennemførte *Renselse* af Luften.

Allerede 1709 havde de medicinske Professorer faaet
 Befaling til paa Dansk at holde Forelæsninger over pesti-
 lentialske Sygdommes Forebyggelse og Kur, og der blev
 ligeledes tidlig truffet strenge Bestemmelser til at fore-
 bygge Smittens Indførelse med Skibe fra befængte Steder.
 Med særlig Opmærksomhed iagttoges Helsingør, hvor der
 forøvrigt ikke endnu dengang var nogen medicinsk Læge,
 men kun nogle Amtsmestre. Af og til havde der vel en
 kort Tid været en tilfældig Læge, men nogen fast eller
 offentlig Læge fandtes endnu dengang ikke i andre af de
 sjællandske Byer end i Sorø, og Tilstedeværelsen af en
 saadan her var en Følge af, at der ved Christian IV's
 Ridderakademi ogsaa havde været normeret en Professor

medicinæ. Efter Akademiets Ophævelse vedblev her at være Læge, og en Tidlang synes Godsforvalteren og Skoleforstanderen *Lauritz Foss* at have udfyldt Pladsen; men paa det Tidspunkt, vi her staa ved, var her en særlig anset Provincialmedicus (i Stedet for den tidligere i Roskilde boende Medicus), den fra Hamburg indkomne og ved Erfurts lille Universitet promoverede *Johannes Elias Müller*¹³). Som sjællandsk Landmedicus maatte han være kaldet til at tage sig af truende Epidemier ogsaa i Nordsjælland, og han fik senere Ordre til at møde. Men man nøjedes dog ikke hermed. Den til Epidemiens Forebyggelse i Kjøbenhavn nedsatte Kommission, hvis vigtigste Medlem var Kjøbenhavns Stadsfysikus og Viceborgmester *Johan Eichel*, fik, efterat der i Slutning af 1710 var optraadt talrige mistænkelige Tilfælde i Helsingør. Ordre til at rejse dertil og paa Stedet undersøge Forholdene; da der herved ikke naaedes noget bestemt Resultat, blev der strax efter engageret en tysk Medicus (*von Westphalen*) til at føre Overtilsynet med Epidemien. Tilstanden blev imidlertid bestandig mere foruroligende, og for endelig at komme til afgjørende Klarhed om Epidemiens Natur, besluttedes det i Januar 1711 at nedsende en Læge med særlig Sagkundskab. Spørgsmaalet var nu kun, hvilken af Kjøbenhavns daværende 15—16 Læger det skulde være.

Mellem disse fandtes en fra Tydskland (som saa mange af de andre) indvandret Læge, *Johan Gottlieb de Bötticher*, der 1705 var bleven autoriseret Doktor i Danmark ved en velskreven Inauguraldissertation „de morbis malignis“ og derved havde vist sig i Besiddelse af grundige Kundskaber om Pesten, i ethvert Tilfælde i theoretisk Henseende. Han var 1711 33 Aar gammel og dertil en meget handledygtig og energisk Mand, hvad han i fuldt Maal snart kom til at vise. Det havde været naturligt, ja næsten selvfølgeligt, om Valget var faldet paa ham, men det skete ikke. Hans temmelig udprægede kemiatiske Retning kunde næppe have vakt Anstød, thi

hans Promotor de Franckenau var som ovenfor nævnt ikke fjendtlig sindet derimod. Men rimeligvis har de ulykkelige personlige Egenskaber, der senere hindrede ham i al Karriere og tilsidst gav ham til Pris for Nød og Armød, hans Stridbarhed og Umedgjørlighed, hans hensynsløse kritiske Tilbøjelighed i Forbindelse med betydelig Selvovervurdering, allerede dengang givet sig Vidnesbyrd og bragt Autoriteterne til at betragte ham med skjæve Øjne. Mulig har ogsaa en Antipathi mod de i stigende Tal indvandrende Tydkere været medvirkende, og den daværende øverste egentlige Medicinalautoritet, Fakultetets Dekan Mule, var som en ren Discipel af den danske Bartholin'ske Skole sikkert ikke uberørt af en saadan Antipathi. Foretrukken blev i ethvert Tilfælde en yngre Læge, der ikke engang endnu havde taget Doktorgraden, men unægtelig ved at være tjenstgjørende Medicus ved Flaaden det foregaaende Aar havde haft Lejlighed til hos Mandskabet at samle Erfaringer om maligne Febre, som rasede i stor Udstrækning, dog endnu uden nogen udtalt pestilentialsk Karakter. Det var Holbergs Fælle paa Borchs Kollegium og Hans Grams intime Ven Normanden *Jens Bing* (kaldet senior til Adskillelse fra en Brodersøn af samme Navn, som senere fik Betydning for vor Lægevidenskabs Udvikling), en decideret Mand, der ikke var længe om at komme til en bestemt Afgjørelse og afgive sit Responsum; men dette lød uheldigvis paa, at Sygdommen i Helsingør kun var en ondartet Galdefeber og *ikke* Pest, og dette kom Kjøbenhavn dyrt at staa. Naar man imidlertid ikke blot dengang (Bötticher)¹⁴⁾ men ogsaa senere (R. Franckenau)¹⁵⁾ har bebrejdet ham dette i stærke Udtryk, saa maa til hans Undskyldning dog fremhæves, at Begrebet „Pest“ aldrig har været let skarpt at afgrændse, at man dengang vel var begyndt at lægge speciel pathognomonisk Vægt paa enkelte Symptomer som Buboner og Karbunkler, men iøvrigt dog fremdeles saa det afgjørende Kriterium simpelthen i Malignitetens og Smitsomhedens Grad, hvad der altid maatte

gjøre Dommen svævende; man var hverken dengang eller senere fremmed for den Tankegang, at en Sygdom først lidt efter lidt udviklede sig til og omformede sig til „Pest“, og forsaavidt var man egentlig endnu ikke kommen meget videre end Galen, der i sin Kommentar til det hippokratiske Skrift om Epidemierne ikke kan give nogen bedre Definition end denne: „naar en Sygdom angriber mange paa et Sted, er den epidemisk, naar den dræber mange af dem, er den Pest“. Selv vor Tids største kliniske Autoritet paa dette Omraade *Griesinger* har, skjøndt han fastholder Pestens specifikke Natur, dog ikke bestemt kunnet afgjøre dens Forhold til andre maligne tyföse Febre¹⁶). Bing, der under Epidemien i Kjøbenhavn var fraværende med Flaaden, forsvarede sig ogsaa indirekte i sin i det følgende Aar udgivne Inauguraldissertation¹⁷), hvori han om end unægtelig med temmelig vage Argumenter vil hævde, at de meget maligne Febre, som i 1711 vedvarende hærgede Flaadens Mandskab, og som ofte havde en pestagtig Karakter, dog ikke kunde betegnes med dette Navn, men maatte henføres til Kategorien „skorbutisk Feber“, idet Skorbut i det Mindste til Søes efter hans Mening hyppig optræder med heftig akut Feber og hurtig letal Udgang.

Men skæbnesvanger blev Bings Responsum forsaavidt, som afgjørende Afspærringsforholdsregler derved ikke i Tide gennemførtes, og til Trods for den Utrættelighed, som udvistes af den udvidede og overordentlige Sundhedskommission, i hvilken Fakultetets gamle Dekan Mule selvfølgelig havde Sæde, til Trods for hurtig Tilvejebringelse af et godt og forholdsvis rummeligt Lazareth paa Vodroffsgaard udenfor St. Jørgens Sø (senere ogsaa paa Ladegaardens Krigshospital) i Stedet for det forfaldne og ubrugelige gamle Pesthus, overvældede Sygdommens Rædsler i Løbet af Sommeren den ulykkelige Stad; først i Foraaret 1712 kunde Epidemien efter gjentagne Opblusninger betragtes som ophørt. I August Maaned var Tilstanden saa skrækkelig, at Sundhedskommissionen t. Ex.

den 3dje indberetter, at „af 36 friske Ligbærere, Sygeførere og Kudske, som vi fire Dage tilforn havde, kun findes sex friske tilbage, thi de øvrige ere enten døde eller syge, og i Staden ligge nogle hundrede Lig ubegravede“, medens ogsaa de i Begravelsespladserne omkring Stadens Kirker skyndsomst sammendyngede Lig udviklede en gennemtrængende Stank, idet de vare altfor mangelfuldt tildækkede med Jord. Forgjæves anvendte man saa effektfulde Midler som Kanonskud til at sprede Stanken og desinficere Luften, og forgjæves brugte man saa kraftige Præservativkure som at drikke sin egen Urin hver Morgen. Angaaende alle Epidemiens gribende Fakta maa forøvrigt henvises til Mansas udførlige Skildring¹⁸⁾; her skal kun endnu fremdrages nogle enkelte Punkter, som ere af særlig Interesse med Hensyn til Lægevidenskabens og Lægernes Stilling og Forhold i denne Periode.

Først og fremmest maa det som et lysende Vidnesbyrd om Fremskridt fremhæves, at Lægerne 1711 ses at være komne udover den traditionelle Opfattelse, som endnu havde udtrykkelig Hævd i Christian IV's Anordning om Medicinalvæsenet af 1619, og som iøvrigt det medicinske Fakultet — ikke til dets Hæder — ogsaa vilde have kodificeret i Forordningen af 1672, den nemlig, at Medici ikke vare forpligtede til at behandle Pestsyge, men kunde flygte bort efter at have udfærdiget en Anvisning til Pestkur og saa iøvrigt overlade Alt til „medicorum vulgus“ 3: Amtsbarbererne, der fra gammel Tid havde en særlig Forpligtelse til at fungere som Pestmestre. Ganske vist vare Lægerne endnu ikke komne fuldt udover det Gamle, og en af dem, der ved fejk Flugt strax sørgede for at bringe sig i Sikkerhed, var selve den danske Lægevidenskabs første Mand, Professor de Franckennau, som altsaa ogsaa heri viste sin konservative Vedhængen ved det 17. Aarhundredes „lærde“ Traditioner. Paa Falster, hvor han opholdt sig under hele Epidemien, var han dog ikke ledig, men gav sig med sædvanlig ihærdig Flid af med sin Videnskab og anstillede paa Af-

stand dybsindige Undersøgelser over Pestsmittens Væsen: „Observationes de contagio pestilentiali formavit cerebro-sas“, siger Bötticher¹⁹⁾ haanligt. Først efter Epidemiens fuldstændige Ophør vendte Franckenau tilbage „revertentibus honestioribus hujus urbis incolis“, som han selv meddeler i et Brev til sin Lærer og Ven Professor Schelhammer, i hvilket han i det Hele omtaler sin Flugt som den naturligste og selvfølgeligste Sag af Verden²⁰⁾. En praktiserende Læge Dr. Philip Hacquart, Søn af en kongelig Livkirurg af samme Navn og forøvrigt fordelagtig bekendt som kyndig i Fødselshjælp, flygtede ligeledes, men vendte tilbage efter Befaling fra Konseillet. Af de andre Læger i Kjøbenhavn var Jens Bing til Tjeneste ombord i Flaaden, og de to Livlæger Johannes de Buchwald og Hofsteter som Feltmedici ved Armeen i Pommern, medens Livlæge Wolfen fulgte med Kongen, der ogsaa forlod Byen, da Epidemien tog Overhaand. Men de øvrige, derunder den gamle Dekan Mule, holdt tappert Stand. Af de 10 Læger, der vides at have været beskjæftigede med Pestsyges Behandling i Byen, faldt de 5 som Offre for Smitten, derimellem ogsaa den ovenfor nævnte haabefulde *Niels Brun Winsløw*. Særlig tragisk Skæbne havde Dr. *Johann Lahme*, en indvandret Tysker, der med overordentlig Nidkjerhed og Utrættelighed antog sig de Syge. Alle i hans Omgivelse bortreves af Pesten, først hans Hustru, derpaa hans Pige, saa alle hans Børn, det ene efter det andet, og tilsidst hans Kudsk. Og endelig henad Aarets Slutning, da Epidemien i det Væsentlige var overstaaet og hans farefulde Dagværk forsaavidt omtrent fuldført, bukkede han ogsaa selv under for Sygdommen.

Dernæst knytter der sig i denne Fremstilling særlig Interesse til det Spørgsmaal, om Datidens Medicin optog til videnskabelig Bearbejdelse de foreliggende Kjendsgjerninger fra denne Epidemi, der var mærkelig ikke blot ved sin Voldsomhed, hvorved den overgik alle det forrige Aarhundredes Epidemier og kun staar tilbage for Middelalderens „sorte Død“, men ogsaa derved, at det var sidste

Gang, Pesten angreb Danmark. Ogsaa paa dette Spørgsmaal kan der svares ja, og altsaa ogsaa i denne Henseende kan Fremskridt konstateres; thi fra tidligere Epidemier foreligger ingen saadan Bearbejdelse. Det var den omtalte Dr. Bötticher, der ikke alene var en af de utrætteligste og modigste Pestlæger, men som tillige ses midt under Epidemiens Frygtelighed, under al sin Overanstrengelse og Sorg over Tabet af sin eneste Datter, der bortreves af Pesten, bestandig at have bevaret sin videnskabelige Iagttagelsesevne, hvis Frugter han har nedlagt i den udvidede ny Udgave af sit ovenfor omtalte Pestskrift. Heri have vi ved Siden af en hensynsløs Kritik af Autoriteternes Optræden en klar Fremstilling af Sygdommens fremherskende Symptomer og Forløb, ligesom der ogsaa gjøres udførlig Rede for Behandlingen. Foruden de sædvanlige en adynamisk Feber ledsagende Symptomer fremhæves som hyppige de, der ere blevne betragtede som særlig pathognomoniske: Blodudtrædninger i Huden i Form af Petekier og Vibices, endvidere Karbunkler samt Buboner i de forskjellige Lymfekirtler, hyppigst i Ingvina. Dog manglede oftere alle disse Tegn navnlig i de voldsomste og hurtigst forløbende Tilfælde. Ogsaa giver Bötticher Beretning om foretagne Sektioner, hvad Datidens Pestlæger ellers i Reglen ikke vovede at indlade sig paa. I sin theoretiske Opfattelse af Sygdommen er han endnu ikke kommen ret ud over den gamle astrologiske Overtro og hylder iøvrigt den da gjældende kemiatrike Doktrin om Pestens Rod i en Skarphed af alkalisk og flygtig Natur. I Overensstemmelse hermed bestaar hans Terapi i Anvendelse af Syrer i Datidens brogede Formler, medens han dog ogsaa bruger de gamle monstrøse „Alexiteria“, hvorimellem Theriak. Endvidere er han tilbøjelig til at anvende Aareladning for derved at udrense Giften af Blodet og i Overensstemmelse med Sydenhams Doktrin at nedstemme den af vis mediatric fremkaldte altfor stærke Feberreaktion. Nye egentlig reformerende Synspunkter indeholder Afhandlingen ganske

vist ikke og staar i saa Henseende tilbage for den udmærkede svenske Læge *Magnus Gabriel Blocks* samtidige Skrift om Pesten i Østergothland. Men især i Betragtning af den Videnskabens Armodsperiode, hvori Böttichers Arbejde fremkommer, fortjener det dog at fremhæves som et anerkjendelsesværdigt Udtryk for en praktisk sigtende lægevidenskabelig Stræben og for virkeligt Fremskridt i flere Henseender. Forfatteren kan forsaavidt gjøre Krav paa Sympathi, naar han bittert klager over Krænkelse og Forbigaaelse, hvilken sidste ogsaa var følelig nok. Ikke blot blev han, som vi have set, stillet i Skygge for den unge endnu upromoverede Jens Bing, men strax efter Pestepidemiens Ophør blev en ganske ung tysk og netop i Landet indkommen Læge *Hieronimus Laub* foretrukken for ham som Medicus ved Kvæsthuset, skjøndt han i længere Tid havde været konstitueret i Posten.

Om de iøvrigt allerede nævnte Aarsager til saadan Forbigaaelse ligesom ogsaa om hans Konkurrent Bings Forhold gives der en illustrerende og ret drastisk Oplysning i en af den djærve Admiral Gehejmeraad Gedde i hans Egenskab af Deputeret i Generalkommissariatet i Begyndelsen af 1712 afgiven Votering²¹⁾ i Anledning af nogle Bryderier, som den dengang (og senere) altid stridbare Jens Bing havde voldet Kommissariatet, med hvis Administration han som Admiralitets-Medikus, iøvrigt vistnok med god Grund²²⁾, var misfornøjet. Bing havde til Kongen indgivet en Memorial om, „at han havde efter Generalkommissariatets Begegning mod sig været foraarsaget at gjøre Ansøgning om sin Demission fra Flaaden“ (men nok ønskede Stillingen ved Kvæsthuset). De to Deputerede i Kommissariatet, Etatsraaderne Adelaer og Steckmann, ses at have udtalt sig for Bings Afskedigelse paa Grund af hans Umedgjørlighed, men Gedde imødegaar deres Votering og holder stærkt paa Bing imod Bötticher, som de to andre foreløbig synes at have holdt paa, skjøndt han næppe var mere medgjørlig. Gedde erklærer intet Ondt

at have hørt om Bing, tvertimod „B. er ikke af det Humeur, at han formedelst indbildt Visdom ikke kan komme overens med Nogen“. G. har tvertimod af dem, som kjende B., og af Medici, som forstaa det. hørt tale alt godt om ham, medens „den anden Interims-Doctor ved Kvæsthuset Bötticher schal were en hans, som ingen Praxeen haffuer, mens en schiden mund, der taler ilde om folck, szom hand icke kand bere wand til; dertillmed schal hand haffue en indbildendes orm af høyhed, szaa att ingen mennischier kand komme til rette med hannem“. Med sund praktisk Sands raisonnerer Gedde videre saaledes: „Och att Bing ikke er gradueret, gjører icke til sagen nogett, naar han ickuns haffuer praxeen, thi om B. tager Doctorgraden i morgen, saa bliffuer hand derfor icke et haar lærdere eller wieszere. Og siunes mig, at det var bedre at hjelpe en dansch Mand til rette, naar hand haffuer Experience en som en tydsch Wurmbrandt, der ingen haffuer.“ Nationalitetsprincipet ses saaledes at spille stærkt med i denne Kommissariatets Kontrovers, der iøvrigt førte til, at ingen af de to Kandidater fik den forholdsvis anselige Post ved Kvæsthuset, som Buchwald tidligere havde været Indehaver af indtil sin Ansættelse som Feltmedicus, men at der som anført ansattes en Tredjemand, der netop var kommen tilpas til Landet til at kunne melde sig.

Den Satisfaktion havde dog Bötticher i Udlandet at finde noget af den Anerkjendelse, som nægtedes ham herhjemme, idet han udnævntes til Medlem af det dengang særlig ansete Academia naturæ curiosorum og forsaavidt altsaa blev stillet lige med den fornemme Prof. de Franckenau. Den samme Udmærkelse tilfaldt senere ogsaa Böttichers unge heldige Konkurrent Laub, der blev Medlem af Akademiet efter i 1717 i dets Acta at have publiceret nogle Observationer (om Tumor ovarii og Calculi pelvis renis), og som i det Hele var en særdeles vel instrueret og i Leyden promoveret Læge. Ved sit Ægteskab med en Datter af den ansete Apotheker Scharffen-

berg, der som Medlem af Sundhedskommissionen i 1711 selv faldt som et Offer for Pesten, blev han hurtig naturaliseret i Kjøbenhavn og fik sin fremtidige Bane her lagt godt til Rette for sig.

Er der saaledes i Pestepidemiens Fata og Virkninger dog Spor af en Fremskridtsbevægelse at opdage, saa træde saadanne ogsaa samtidig for Dagen paa andre lægevidenskabelige Omraader, og da navnlig med Hensyn til den forsømte Kirurgi og den nærmest derunder hørende Fødselshjælp. At Impulserne til disse Reforme for en væsentlig Del udgik fra den nye indflydelsesrige Livlæge Johannes de Buchwald, tør vistnok anses for givet. Barberernes bedre Uddannelse havde man som anført søgt at bevirke ved i Lavsartiklerne at indføre Bestemmelsen om, at det medicinske Fakultet skulde tage Del i Barberexamen. Men Lærlingenes Mangel paa almindelige propædeutiske Kundskaber virkede fremdeles hæmmende, og derfor paalagdes det Amtsmestrene i et Reskript af 27. Juli 1708, „at de ej nogen til Læredreng paa Barberkunsten antager og lader indskrive, førend han kan læse og skrive Dansk, Tysk og Latin og nogenledes forstaa de gemene Gloser Kirurgien vedkommende, paa det at de kunne blive desmere bekvemme til, saadan en fornøden Videnskab at lære“. Og i et Reskript nogle Maaneder efter, yderligere indskærpet ved et nyt Reskript af 10. Juli 1714, paalagdes det Stadsfysikus i Kjøbenhavn at overvære Lavets Examination af Barberdrengene — en Bestemmelse, der vedblev senere at gjælde, saalænge Barberlavet som saadant bestod. Herved opnaedes altsaa ogsaa nogen lægevidenskabelig Kontrol ved Lærlingexamen, om end den oprindelige Mening med Bestemmelsen kun var den, at der skulde føres Kontrol med, at de kjøbenhavnske Mestre ikke uden Grund rejcerede Lærlinge fra Provindserne²³). Et Udtryk for Reform-

bevægelse indenfor Barberlavet er det ligeledes, at der i 1717 i det nyopførte store Arresthus (Slutteriet) indrømmes Lavet Plads til et Anatomikammer. Dette synes dog aldrig at være traadt i Virksomhed²⁴), og det har i ethvert Tilfælde intet palpabelt Spor efterladt sig. Ifølge Barberamternes Oldermandsprotokol har det været til Søkvæsthuset, at Skuepladsen for Barbersvendenes anatomiske Øvelser i det mindste i en lidt senere Tid har været henlagt, idet en omfattende Manuduktionsvirksomhed synes at være udfoldet af Lægerne her og navnlig af Kirurgen *Bøssel*, en habil fra Tyskland indvandret Mand, som vi senere ville komme tilbage til, og som netop vandt sine første Sporer i Danmark ved at overtage Informationen i Anatomi for Barbersvendene efter Simon Crüger, der en Tid lang havde været en meget anset Barbermanuduktør²⁵).

Større Betydning end disse smaa Reformere havde den aabenbart paa Buchwalds særlige Initiativ og paa Grundlag af et Par tidligere Reskripter under 30. November 1714 emanerede Forordning om „Jordemødres Examen, Antagelse og Forhold saavel i Kjøbenhavn som overalt i Danmark“, der brød med det gamle væsentlig til Kirkeritualet og til gejstlig Undervisning knyttede Opdragelsesprincip for Jordemødre og i Stedet anviste dem en virkelig Faguddannelse, om denne end foreløbig var rudimentær nok. Den i Forordningen funderede Kommission, der skulde bestaa af de to Fakultetsprofessorer som selvskrevne Medlemmer, og i hvilken iøvrigt de tre ansete og i Fødselshjælp forholdsvis kyndige Medici Livlæge Buchwald, Stadsfysikus Eichel og Dr. Philip Hacquart fik Sæde, udrustedes med fyldestgørende Myndighed og havde for Hovedstadens Vedkommende ogsaa Jordemødrenes Undervisning i sin Haand. Udenfor Kjøbenhavn tilfaldt dette Hverv de Fysici, som ved dette Tidspunkt enten allerede vare ansatte eller dog efterhaanden ansattes i de forskjellige Landsdele. Men var der saaledes ved den nævnte Forordning skabt et saa

solidt Grundlag til Ophjælpling af den tidligere aldeles forsømte Fødselshjælp, som det efter Omstændighederne og efter Udviklingens forhaandenværende Krav kunde ventes eller fordres, saa hvilede dog noget af den gamle lærd-skolastiske Aand hæmmende over Reformen. Medens den samtidige Udvikling særlig i Frankrig som naturligt var gik for sig i nøje Forbindelse med Kirurgiens Fremskridt, og Kirurger her vare Reformens Bærere, skete det i Danmark under Ægide af det medicinske Fakultet og i det Hele af de fornemme Medici, til hvilke jo Forordningens egentlige Ophavsmand, den tidligere Barberkirurg og Fødselshjælper, nu hørte. Det rudimentære Udviklingsstandpunkt, som Kirurgien hertillands stod paa, havde naturligt og nødvendigt maattet medføre, at denne ikke havde kunnet tage Obstetriken Reform i sin Haand, men havde maattet overlade dette til den lærde Medicin. Deraf blev imidlertid en Følge, at professionelle Fødselshjælpere af videnskabelig og *praktisk* Dygtighed — det som der dog først og fremmest tiltrængtes — kunde Reformen ikke kalde til Live; thi Medici betragtede det efter den endnu gjældende gammeldags Opfattelse som under deres lærde Videnskabs Værdighed at give sig praktisk af med Fødselshjælp og kunde kun betragte det som deres Hverv at føre et theoretisk belærende og kontrollerende Tilsyn med Jordemødrene, der saaledes fremdeles havde saa godt som hele den praktiske Fødselshjælp i deres uvidenskabelige Haand. Ved Siden af disse fandtes der kun som professionelle Kunstforløserne enkelte licentierede, med kongeligt Privilegium udstyrede Operatører udenfor Barberamtet, hvilke indtog en Stilling parallelt med andre kirurgiske Specialister, som Sten- og Broksnidere eller Okulister (Stærstikkere), og mellem hvilke i Aarhundredets første Decennier fandtes en særlig anset og meget benyttet: *Henning Ditlev Clausen*. Men til Trods for sin store praktiske Dygtighed og øvrige hæderlige Egenskaber, som endog hans Modstandere indrømmede ham (og som ikke just vare hyppigt fremtrædende

hos de professionelle Operatører), kunde han dog aldrig blive mere end en uvidenskabelig Empiriker. Der var en stor Afstand mellem ham og samtidige videnskabelig udviklede Kirurger og Fødselshjælpere i Frankrig eller i Holland, det Land, med hvis fremskredne Lægevidenskab Danmark i saa lang Tid havde været i uafbrudt og nøje Forbindelse uden dog at have formaaet for Alvor at følge dens Spor. I Virkeligheden fulgte den danske Lægevidenskab nærmest kun den tyske lærde Universitetsmedicins Spor, og i fremtrædende Grad maatte dette blive Tilfældet, da vor nationale Bartholinske Skole ved det 18. Aarhundredes Begyndelse døde Straadøden, og den tyske Professor Franckenau blev Udviklingens Hovedbærer.

Men Tydskhedens Indflydelse gjorde sig snart end mere gjældende og nøjedes ikke med at have faaet den gamle tyske Livlæges Søn ansat ved Universitetet. Efter den gamle Franckenaus Død (1704) var Frederik IV. fremdeles omgivet med tyske Livlæger, der om ikke just ved fremragende personlige Egenskaber, saa dog ved deres Stilling kunde udøve Indflydelse. Der var den temmelig obskure Dr. *Weiss*, der egentlig kun er bleven bekjendt ved, at han synes at være bleven mistænkt for i Forstaaelse med Kongen at have villet forgive den stakkels syge Dronning Louise²⁶); endvidere Dr. *Wolfen*, der efter Willum Worms Død blev anbragt som Bibliothekar ved det kongelige Bibliothek, en Post, som han iøvrigt bestyrede med Dygtighed og Nidkjerhed, i det Mindste i nogle Aar, ligesom han overhovedet var en bibliofil og fint dannet Mand, en „vir elegantis eruditionis“, som Gram kalder ham i et Brev til den tyske Professor C. Wolf²⁷). Endelig blev i Aarhundredets første Decennium ogsaa *Hofsteter*, Dr. med. i Jena, kongelig Livlæge, og kom forsaavidt til at gribe dybere ind i den danske Lægevidenskab, som han efter Mules Død i 1713 blev Professor medicinæ ordinarius ved Universitetet, ja endog ved den særlige kongelige Gunst sprang forbi den ældre

Professor Franckenau og strax overtog den medicinske Professio primaria med det dertil knyttede Dekanat. I et Kongebrev (af 12. Januar 1713) meddeles det Universitetet, at han efter sin allernaadigste Ansøgning og Begjæring maa disputere for en Profession, „hvorpaa hand dog ey af os nogen Bestalling haver bekommet“²⁸). Bestallingen kom snart efter (under 30. Novbr. s. A.), men hans Disputation pro loco foregik først i Begyndelsen af det følgende Aar. Det Æmne, denne „Dissertatio solennis chymico-medica“ omhandlede, var det naturlige Zinnobers (*Cinnabaris nativa*) udmærkede therapeutiske Egenskaber, hvorom han iøvrigt allerede tidligere havde udgivet 2 tyske Afhandlinger, den sidste som et Stridskrift mod den ansete og indsigtfulde danske Hofapotheker og mangeaarige Ejer af Elefantapotheket *Johann Gottfried Becker*, der i en lille velskreven Afhandling „Unfug des natürlichen Zinnobers“ (Kopenh. 1708) skarpt havde kritiseret Hofsteters og andres bombastiske Lovtaler. I den sædvanlige lærde Disputationsstil gjentager Hofsteter i Dissertationen sine gamle Argumenter med Tilføjelse af nogle nye, idet han i Fortalen fremsætter en Art Undskyldning for, at han heller ikke ved denne højtidelige Lejlighed er i Stand til at skrive om andet end det gamle fortærskede Æmne. Nogen større Betydning har Afhandlingen i ethvert Tilfælde ikke, og heller ikke andre literære Fortjenester har han erhvervet sig i de faa Aar, han til sin Død i 1716 beklædte Professoratet. Noget Spor som Lærer har han lige saa lidt sat sig, ligesom der ikke under hans 3aarige Dekanat er foregaaet nogen Doctorpromotion — et yderligere Vidnesbyrd om Universitetets reducerede Virksomhed under denne rent tyske Fase, der ogsaa kan tjene til Vidnesbyrd om, at en virkelig frugtbringende Udvikling ikke kunde naaes ved uselvstændigt at blive paa det 17de Aarhundredes slagne Vej.

Nogen rask Bevægelse eller Fremadskriden i den danske Lægevidenskab i det 18de Aarhundredes Begyn-

delse kan saaledes ikke spores. Udviklingens Hovedbærer var den tyske Franckenau, hvis Flid og Stræbsomhed som Professor var meget anerkjendelsesværdig, men hvis Evne ikke svarede til hans gode Villie. Han var kun en middelmaadig begavet Repræsentant for den tyske lærde, theoretiserende Medicin, saaledes som den var bleven udformet i det lærde 17. Aarhundredets sidste Halvdel. Ligesom en forstenet luthersk Orthodoxy endnu hævdede sig i Theologien, saaledes havde den hele lærde Retning ogsaa i Medicinen i Løbet af det 17. Aarhundrede fæstnet sig til en stiv Orthodoxy af overvejende gammeldags, skolastisk Grundkarakter, der beherskede de tyske Fakulteter og til Trods for utvivlsomt fremragende Dygtighed hos flere tyske Professorer og til Trods for Naturvidenskabernes epokegjørende Udvikling hæmmede alt afgjørende Fremskridt, navnlig i ren praktisk Retning. Hollands og da særlig Leydens glimrende Forbillede betragtedes vel med den største Respekt baade af tyske og danske medicinske Øjne, men uden at kunne anspore til noget kraftigt Forsøg paa Efterligning. Og den eneste, der naturlig kunde være kaldet til at optage denne Bestræbelse i Danmark og besad Indflydelse nok til at kunne gjøre det med Udsigt til at finde fornøden Støtte opadtil, den fra Barber til betroet Livmedikus avancerede Buchwald, kunde dog ikke løfte denne tunge Steen — han besad ikke Winsløws Talent. Vi have set hans i og for sig meget prisværdige Bestræbelser, men store og afgjørende nye Maal sigtede de ikke paa og kunde de ikke naa. Til at skyde Grundskud i den gamle, rodfæstede Skolastik i Tyskland og Norden og hurtig bane Vej for en ny og mere frugtbringende Retning i Lægevidenskaben fordredes der ogsaa andre Kræfter end Videnskabens egen stille, arbejdende Aand; en religiøs Mystiks hemmelighedsfulde og voldsonne Magter maatte til for at udføre dette vanskelige Arbejde. Det var et nyt Universitet i en lille preussisk By, hvem denne vigtige Rolle tilfaldt, og som i nøje Pagt med en revolutionær kirkelig

Bevægelse tog fat paa den Gjerning, at gjøre tabula rasa af det Ubrugelige i den rodfæstede orthodoxe Bygning og det saavel i Theologi som i Jurisprudens og i Medicin — det var det i alle Videnskabers Historie saa mærkelige Universitet i Halle.

Var nu dette Universitets første og nærmeste Gjerning navnlig en revolutionært nedbrydende, saa gik dog dermed en kraftig opbyggende bestandig Haand i Haand. Den Aandsmagt, der i en Aarrække navnlig bar Universitetet oppe, Pietismen, var (og er vist fremdeles) ejendommelig flersidig i sit Væsen. Sammen med dens fordybede Mystik og mørke Livssyn, dens Dvælen ved Djævelens Magt og Menneskenaturens grændseløse Elenighed og Fordærvethed gaar den frejdigste og dygtigste praktiske Handlekraft og Virkelyst, og sammen med en Foragt for al theoretisk Lærdom og abstrakt Videnskabelighed gaar den største Iver og Interesse for Videnskab og særlig for Naturvidenskab i dens praktiske Anvendelse — og det ikke blot paa Bevægelsens senere Stadier, hvor den lidt efter lidt slog over i en til Naturvidenskab oprigtig støttet Rationalisme, men ogsaa tidligere. T. Ex. en saa ægte og gjennemsyret Pietist som Kong Christian VI.s Fætter og betroede Raadgiver Grev Christian Ernst af Stolberg har vist en saadan levende videnskabelig Interesse og har kunnet være til væsentlig Støtte for unge Naturvidenskabsdyrkere ved sine Samlinger paa Slottet i Wernigerode og navnlig ved sit Bibliothek, der paa ingen Maade blot bestod i Bibler og Salmebøger, som Lessing mente, men netop paa det naturvidenskabelige Omraade var meget righoldigt²⁹). De samme Videnskab hæmmende og Videnskab fremmende Sider af Aandslivet, dunkel Mystik og klart udviklet Sands for Videnskabens praktiske Frugtbargjørelse og Anvendelse, træde os i Møde ved Hallenseruniversitetet og dets pietistiske Medicin, der baade ved sin Lære og sine ledende Personligheder — som for en stor Del kom i direkte og nøje Berøring med Danmark — ogsaa for det danske

Aandsliv og den danske Lægevidenskab fik en saa stor Betydning, at en udførlig Skildring deraf med smaa Henblik paa den dertil nøje knyttede pietistiske Theologi vistnok tør siges at være paa sin Plads til fyldig Forstaaelse af de følgende Decenniers Udvikling i Danmark.

III.

Halles Universitet og dets medicinske Fakultet. — Fr. Hoffmann. — Stahl og hans Lære. — Dennes pietistiske Elementer. — Francke. — Stahls Disciple. — Joh. Samuel Carl. — Gøliche. — Juncker. — Chr. Fr. Richter. — Stahlianismens praktiske Resultater og Konsekvenser i dens Forbindelse med Pietismen.

Halles Universitet erholdt 1693 de fornødne kejserlige Privilegier og blev i det følgende Aar højtidelig indviet¹⁾, men paa en vis Maade var det allerede i Virksomhed nogle Aar tidligere som en Udvidelse af det derværende Ridderakademi, idet den berømte *Thomasius* efter stærke Sammenstød med de orthodoxe Theologer i Leipzig 1690 havde forladt Universitetet her og ved imødekommende Støtte af Kurfyrste Frederik III., den senere preussiske Konge Frederik I., hvis Forfængelighed ogsaa stræbte efter at knytte Videnskabens Glands til sine Besiddelser, havde faaet Tilladelse til at docere ved Halles Akademi, hvor han under fortsat stærk Tilstrømning af Disciple fra nær og fjern holdt baade filosofiske og juridiske Forelæsninger. Snart kom hertil Forelæsninger af theologiske Professorer. Den nidkjære *Spener*, der ivrigt virkede for en Reform i den døde lutherske Orthodoxy, og som i Frankfurt og Dresden ved sine Collegia pietatis havde grundet den pietistiske Retning, arbejdede efter sin overordnede kirkelige Ansættelse i Berlin fornemlig paa, til Modvægt mod det orthodoxe Wittenberg at faa etableret en ny og bedre theologisk Læreanstalt, der kunde ud-

vikle en levende og inderlig Kristendom og skabe en vakt, handlekraftig Præstestand til Bedste for de preussiske Stater. Hertil blev Halle udset. 1791 blev da Ridderakademiet udvidet saaledes, at der i det Hele ansattes 12 Professorer, derimellem Thomasius og som Theolog den pietistisk sindede *Breithaupt*, ligesom der ogsaa samtidig grundedes et medicinsk Fakultet med 3 Professorer, mellem hvilke var en Dr. *Stisser*, der senere kom i nærmere Berøring med den danske Medicin.

Foreløbig blev dog denne Udvidelse temmelig betydningsløs. For at spare Udgifter havde man til Professorer udnævnt Mænd, der iforvejen vare i anden Stilling og Virksomhed, og for hvem Professoratet altsaa kun skulde være et Bierhverv. De udnævnte Professorer i det medicinske Fakultet vare praktiserende Læger i eller ved Halle og foretrak at passe deres Praxis fremfor at holde Forelæsninger, navnlig da de fik saa godt som ingen Gage. Kurfyrsten og Spener saa, at de trufne Arrangementer var utilfredsstillende, og i 1793 skred man da til en grundig Reorganisation, ved hvilken nye betydelige Kræfter bleve knyttede til Højskolen, derimellem først og fremmest *Francke* og som medicinske Professorer de to allerede da meget ansete unge Læger *Stahl* og *Fr. Hoffmann*.

Dette Valg var saa heldigt og velbetænkt som muligt; man fik i disse to i hele deres Standpunkt og Personlighed aldeles diametralt forskellige Mænd de mest udmærkede Repræsentanter henholdsvis for den nye endnu i sin første Gjæring arbejdende pietistiske Retning og for Fremskridtet indenfor den naturvidenskabelige Medicin. Fr. Hoffmann repræsenterede dette sidste Standpunkt paa en meget fremragende Maade og kan med Rette kaldes Tysklands Boerhaave. Som denne havde han tilegnet sig Datidens grundigste Indsigt i alle Naturvidenskaber og sat sin Begavelse ind paa at opbygge en rationel Lægevidenskab paa disses Grundlag i nøje organisk Forbindelse med Hippokratismens store kliniske Iagttagelses-

princip; som Boerhaave besad han den mest glimrende Lærerbegavelse, en imponerende Arbejdsevne, en særlig distingveret, tillidvækkende Lægepersonlighed forenet med den fuldendte Verdensmands overlegne Livssyn — Egenskaber, der komme til Syne ogsaa i hans efterladte Skrifter, saaledes i forskjellige Sygehistorier i hans omfattende Værk „*Medicina consultatoria*“ og end tydeligere i hans meget interessante metodologisk-ethiske Skrift: „*Medicus politicus sive Regulæ prudentiæ, secundum quas medicus juvenis studia sua et vitæ rationem dirigere debet, si famam sibi felicemque praxin et cito acquirere et conservare cupit.*“

Han var dog noget mere Systematiker end Boerhaave — han levede ogsaa netop i de medicinske Systemers Tid par excellence — og udformede sin Opfattelse i et materialistisk System med væsentligt mekanisk Grundlag i Lighed med de antike Methodikeres. Men som Opportunist og Praktiker — hvad han ganske som Boerhaave i Virkeligheden var — fulgte han ikke ved Sygesengen sit kunstige System, der var baseret paa altfor mangelfuldt videnskabeligt Grundlag og kun kunde faa en forbigaaende Betydning ved at doceres med Ophavsmandens bestikkende Veltalenhed; denne Succès d'estime opnaede Doktrinen tilmed først sent, og først da Hoffmann var bleven Verdens fornemste Celebritet som Praktiker. I det Hele var Jordbunden dengang i Tyskland ikke gunstig for hans materialistisk-videnskabelige Opfattelse. I Theorien herskede Leibnitz's Filosofi og i Praxis Pietismen. Dennes fremvæltende transcendentale Strøm overskyllede alle Naturvidenskabens endnu lave Bygningsfundamenter, og højt op over disse bar den Hoffmanns Fakultets-Kollega Stahl, hvis rige og ejendommelige Begavelse netop fandt sin Næring i denne nye Retning, og hvis Doktrin „Animismen“ har ret tydelige Udgangspunkter fra Leibnitz — hvorvel dennes Monadelære ikke kunde passe sammen med den pietistiske Stahlianisme. I den skarpe Rivalisering mellem de to fremragende medicinske Fakul-

tetsprofessorer blev det foreløbig Hoffmann, der trak det korteste Straa; han forlod 1709 sin Lærerstol og modtog en Livlægestilling hos sin Landsherre, den nybagte Preusserkonge, medens Stahl samlede alle Medicinere om sig og triumferede som medicinsk Enehersker i Halle, hvad han navnlig gjennem sine Elever utvivlsomt kunde siges at være i en Aarrække.

Vanskelig kunde der, i Personlighed eller i Lære, tænkes nogen mere diametral Modsætning til Hoffmann end Stahl. Opdragen i et strengt pietistisk Hjem og tidlig øvet i indadvendt Grublen og ensidig Tankegang, med en religiøs Sværms urokkelige Tro paa sine Axiomers Ufejlbarhed og ubegrændsede Ringeagt for alt, som ikke passede dermed, maatte han blive Dogmatikeren i absolut Forstand, maatte blive det Orakel, til hvis Fane alle maatte sværge, der søgte Ufejlbarhedsskjæret og blændedes deraf. Sammen med sine fremragende Universitetskolleger *Thomasius* og *Buddeus*, Professor i Moral, grundede han Tidsskriftet „*Observationes selectæ Hallenses*“, der var Organ for det nye Universitets videnskabelige Synspunkter, og mellem hvis iøvrigt altid anonyme Afhandlinger Stahlismen ofte kommer tydelig til Orde.

Omtrent samtidig med Fr. Hoffmanns Bortgang fra Halle for at modtage Stillingen som Livlæge hos Preusserkongen, satte Stahl Kronen paa sit Værk og afsluttede egentlig hele sin medicinske Mission ved at udgive sit literære Hovedværk „*Theoria medica vera*“, den han havde skrevet og kodificeret „af Guds Naade“, og som han afslutter med en højtidelig Tak til Gud, fordi Medicinen deri har naaet sin absolute Fuldendelse.

Meget mærkeligt er tilvisse dette Værk, hvori Stahls Lære, den saakaldte Animisme, faar sin udtømmende Begrundelse. Tungt og dunkelt i Udtryk og Fremstillingsform bærer det helt igjennem Præg af den dybsindige Theoretiker, der er grundig og alsidig gennemtrængt baade af Skolastiken og af sin Tids Naturvidenskab,

hvad Stahl ogsaa var (ganske særlig var han Kemiker), og saa konkluderer det i egentlig at fornægte ikke blot al Skolastik, men al egentlig Lægevidenskab, erklære alle Forskninger i Anatomi og Fysiologi, i Fysik og Kemi for fuldstændig værdiløse *for Medicinen* — hvorvel nok nyttige i andre praktiske Retninger. Det „elendige Legeme“ er for Stahls Pietisme i og for sig ikke megen Opmærksomhed værd, det er den deri virkende *Sjæl* (anima), den direkte og altid virksomme Aarsag til alle Livsytringer, til Sundhedens Bevarelse og Sygdommenes Helbredelse, hvis Virken skal iagttages med det rette kristelig indviende Blik, deri har Lægen kun at fordybe sig, saa vil han ikke tage fejl, og saa er forøvrigt Naturvidenskab og boglig Lærdom overflødig og intetsigende.

At denne Lære navnlig i sine Konsekvenser, saaledes som de uforfærdet droges af adskillige Stahlianere, maatte medføre den største Fare for Lægevidenskaben og i Virkeligheden standse al videnskabelig Arbejden og Forsken, ligger klart for Dagen, og vi skulle ogsaa se, at de Udskejelser, der resulterede af Læren først og fremmest fra halvstuderede Adepters Side, ikke vare af ringe Omfang. Men paa den anden Side bør det paa ingen Maade overses, at sammen med de nedbrydende og fordærlige Momenter i Læren gaar opbyggende og heldbringende Haand i Haand. Idet Stahl betragter alle Livsytringer som fremkaldte af Sjælens ejendommelige Virken, afgiver han en gavnlige Modvægt mod Tidens umodne, rent materialistiske, paa meget ufuldkomment kemisk-mekanisk Basis opstillede Doktriner — hans Fakultetskollega Fr. Hoffmanns Doktrin var væsentlig kun en saadan — og afgiver Hovedimpulsen til den senere *vitalistiske* Retning i Medicinen, som i velgrundet Erkjendelse af Livsytringernes Ejendommelighed kastede sig over disses selvstændige Udforskning, og som navnlig gjorde sig paa frugtbringende Maade gjældende i Montpellier-skolen, ligesom ogsaa Hallers banebrydende Forskning tildels hviler paa de samme Impulser. Og idet

Stahl i den specielle Pathologi ikke vil tage Hensyn til andet end selve Observationen af Fænomenerne hos de Syge, kommer han til at lægge en højst gavnlig Vægt paa praktisk klinisk Øvelse, der allerede betonedes af de gamle Hippokratikere, men hvis Forsømmelse netop havde været en af den skolastiske Medicins Hovedsynder. Overhovedet betegner hans Doktrin i Hovedsagen en energisk, stærkt tilspidset Reaktion i ren hippokratisk Retning; den hippokratiske Teleologi og Fysiatri, Naturens utrættelige Virksomhed til Organismens Bevarelse i Sundhed og Sygdom, faar i Animismen kun en mere præciseret Karakter, ligesom Stahl ogsaa ofte i Stedet for „anima“ bruger det gamle hippokratiske Udtryk „natura“.

I Doktrinens Anvendelse paa Therapien, navnlig som den tydelig fremtræder i det af hans Discipel *Johann Storch (Pelargus)* udgivne voluminøse Værk „Praxis Stahl-iana“, kommer den hippokratiske Opfattelse til Gyldighed og det ikke blot theoretisk, men ogsaa praktisk — hvad egentlig aldrig tidligere var gennemført. Baade den antike Hippokrates og alle hans Efterfølgere lige til Stahl havde bestandig i de højeste Toner fremhævet vis medicatrix naturæ, men i Praxis havde de aabenbart kun stolet meget lidet derpaa og bestandig anvendt voldsomme kunstige Indgreb: uafbrudte Bræk- og Afføringsmidler, store og hyppig gjentagne Aareladninger. Den berømte „engelske Hippokrates“ *Sydenham* optraadte i sin Praxis som en ren Vampyrker, og utilfredsstillet ved sine hazarderede Blodladningsindgreb føjede han endnu dertil en anden endnu ikke mindre vovelig Methode, store Doser Opium ved heftige Febersygdomme og fornemmelig ved konfluerende Kopper, for at dæmpe den altfor stærke Bevægelse af Blodet og Spiritus vitales og derigjennem give Organismen større Modstandskraft. Endog smaa Børn behandlede han paa denne Maade! Stahl rejser endelig energisk og i det Mindste tildels særdeles berettiget Indsigelse mod disse dumdristige Kraftkure, som hidtil havde ud-

gjort de hippokratiske Lægers Stolthed og aldrig havde ladet dem ane, at Patienterne kun helbrededes efter eller endog til Trods for Behandlingen, ved Organismens vidunderlige Modstandskraft mod de voldsomme Indgreb, men paa ingen Maade som Følge af disse. „Sjælen“ eller „Naturen“ skal efter Stahls Opfattelse virkelig have Lov til i Ro at helbrede Sygdommene. Feberbevægelserne behøve efter ham ikke at modereres eller korrigeres, Sjælen forstaar denne Sag allerbedst, og Feberen er i det Hele et Mennesket af Guds særlige Naade givet kosteligt Prærogativ — kun Mennesket, men intet Dyr kan faa Feber („Febris non nisi hominibus evenit“). Med uforfærdet Konsekvens og uden at bekymre sig det Mindste om solide Erfaringers Dom ivrer han derfor endog heftigt mod den af Sydenham legitimerede (og særdeles fornuftige) Brug af Kinabarken navnlig mod de ondartede Koldfebre — Barken er et skadeligt snærpænde Middel, der hindrer Sjælens Helbredelsesbestræbelser, hindrer den fornødne Udskillelse af materia peccans! Ud fra samme dogmatiske Forudsætning erklærede han alle Brøndkure for skadelige. Aareladninger anvender han vel, og i præventiv Hensigt tilraader han dem i ikke just sparsomt Maal hos sine af Velleynet plethoriske Klienter — dengang Hovedmassen af en Lægeautoritets Klienter — navnlig naar Sjælen ikke formaar at bringe til rigelig Udvikling de Hæmorrhoidalblødninger, der for ham vare Hovedmidlet til Udrensning af Usundhed, og som han derfor lagde ganske særlig Vægt paa. Men i ligefrem kurativ Hensigt, under Sygdom, anvender han kun Aareladninger paa meget varsom Maade, i Reglen paa Foden, med Udtømmelse af lidet Blod og blot i revulsorisk Hensigt, for let at incitere Sjælen, for at støtte dennes egne afledende Bestræbelser. Den samme forsigtige og ikke særlig energiske Støtte tilsigter han at yde Sjælen ved sine saa berømte Polychrest-Arcana, de eneste af ham regelmæssig anvendte Medikamenter. At en medicinsk Professor fabrikerede

og solgte Arcana, betragtedes dengang og endnu senere som en selvfølgelig og ærefuld Sag. Kemiker, som han i Virkeligheden bestandig med Forkjærlighed var, bevarede han ogsaa til Trods for sin hippokratiske Renhed saameget af Kemiatrikeren, at han navnlig anvendte de nye spagiriske Medikamenter, fornemlig Antimonet — men altid kun i smaa forsigtige Doser — og tillige var en stor Arcanums-Kræmmer som alle Paracelsister og Alkemister. Antimonet danner ved Siden af Aloe Hovedbestanddelen af hans almindeligst benyttede Arcanum, hans „balsamiske Piller“, hvis sikre „rensende“ Virkning i lang Tid var et uantastet Dogme, og som bragte om ikke just Patienterne Sundhed, saa dog ham og Halles Vajsenhusapothek enorme Indtægter. Disse Medikamenter Nyhed, den til dem knyttede Mystik ikke blot ved deres hemmelige Sammensætning, men ved deres Udspring af en guddommelig Inspiration, satte naturligvis de Syges Fantasi i levende Bevægelse og forklarede deres mirakuløse øjeblikkelige Virkning. Hele hans Therapi er saaledes af væsentlig psykisk, eller efter den moderne Betegnelse af suggestiv Karakter, om end det maaske ikke altid var den animistiske Ophavsmand klart bevidst.

Hippokratikerens og med det samme Pietistens praktisk-dygtige og reformatoriske Synspunkt kommer endvidere stærkt til Orde i Stahls energiske Betoning af alle de diætetisk-hygieniske Momenters Vigtighed under Sundhed og Sygdom, ligesom endvidere i hans Sympathi for den af Tidens andre Hippokratikere altfor lidet ændsede Kirurgi, hvad der blandt Andet fremgaar af den velvillige Holdning, han som indflydelsesrig Livlæge i Berlin viste ligeoverfor den derværende kirurgiske Lærestanstalt (Collegium medico-chirurgicum). Her, til rent praktiske, operative Formaaes Fremme, anerkjender han fuldt Betydningen af Anatomis Studium. Det er kun Fysiologien, kun hele Læren om Organismens Livsytringer i Sundhed og Sygdom, der for ingen Pris maa hvile paa en materialistisk, anatomisk Erkjendelse!

Men det var altsaa i Kraft af Guds særlige Naade og deraf fremgaaet Inspiration, at han komponerede sine Arcana, det var en from inspiratorisk Kunst, han drev, uden nogensomhelst Forbindelse med virkelig naturvidenskabelige Forudsætninger. Behandlingen af Syge var og skulde for hans Opfattelse være alene en Kunst — de gamle Hippokratikere havde vel opfattet Sagen omtrent saaledes, kun paa mindre tilspidset Maade og med smaa Forsøg paa dog at faa videnskabelige Forudsætninger ind med. Altsaa ogsaa i dette Hovedpunkt repræsenterer han Hippokratismen dreven til dens Yderlighed. Til rettelig at øve Kunst hører der imidlertid Genialitet, og efter den hippokratiske Opfattelse maatte en Læge helst være i Besiddelse af denne sjeldne og store Egenskab. Det var vistnok ogsaa Følelsen af en Brist paa dette afgjørende Punkt, som indgav den store hippokratiske Koryfæ Boerhaave de bitre og ofte citerede Ord, at „naar man sammenligner det Gode, som et halvt Dusin sande Æskulap sønner have udrettet, med alt det Onde, som den talløse Mængde Doctores have voldet Menneskeheden, saa maa man utvivlsomt antage, at det havde været langt bedre, om der aldrig havde været Læger til i Verden“.

Naar Stahl nu vil erstatte Genialiteten med Religiositeten, afhjælper han ganske vist paa en vis Maade dette Savn — af pietistiske Theologer og Medicinere var der paa hans Tid ingen Mangel — og den urokkelige Ufejlbarhed, hvormed disse Læger i Kraft af Guds særlige Naade kunde optræde, virkede selvfølgelig psykisk meget heldigt ind paa de Syge. Men det yderst Betænkelige i Doktrinen, de deraf resulterede Udskejelser navnlig fra halvstuderende theologisk-medicinske Adepters Side, maatte dog samtidig komme stærkt til Syne, og tidlig se vi en sluttet Falanx af kyndige nordtyske Professorer af den skolerette naturvidenskabelige Retning træde op imod Animismens baade theoretiske og praktiske Læresætninger. Den gamle berømte Anatom *Meibom* i Helmstädt

klager stærkt over den Opfattelse, der breder sig som den pietistiske Medicins Konsekvens, at „Deum idiotis quoque dona sanandi conferre et eorum ministerio Deum miracula in gravissimorum morborum curatione agere, revelatis remediis“. Stahls egen Kollega *Fr. Hoffmann* optræder med vægtige kritiske Indlæg, den skarpsindige Fysiolog *Johann Gottfried v. Berger* i Wittenberg blotter i skaanselløs Polemik alle svage Punkter i det Stahl'ske System, den ærværdige, udmærkede Naturforsker *Johannes Bohn* i Leipzig tager til Gjenmæle, om end som ædle Personligheder ret svaviter in modo saa desto mere fortiter in re. Hurtig kom saaledes Stahlianismen over hele Linien i en Kamp med den lærd-naturvidenskabelige Medicin, hvis endelige Udfald ikke kunde være tvivlsomt, men hvori den dog længe holdt Stand netop ved Hjælp af sit faste pietistiske Udgangspunkt.

Denne Negation af naturvidenskabeligt Studiums Betydning, denne Foragt for al den gamle lærde medicinske Literatur, denne nemme Therapi med bestandige uskyldige smaa Aareladninger og ikke mindre uskyldige ensformige Universal-Arcana maatte selvfølgelig i høj Grad tiltale alle de Svage i Aanden, der hilste Stahlianismen som en velkommen Befrielse baade fra det skolastiske og det naturvidenskabelige Studiums Vidtløftigheder og Besværligheder. Det maatte tiltale alle de revolutionære Gemytter, som paa Grundlag af de dengang bestandig mægtigere pietistiske Rørelser følte Trang til at rejse sig mod Autoriteterne først og fremmest i Skikkelse af den herskende med Skolastiken nøje forbundne lutherske Orthodoxy. Pietismen var jo paa Stahls Tid afgjort revolutionær og til en vis Grad fritænkerisk, den vendte sig særlig mod den lutherske ortodoxe Theologi og saa heri den egentlige og mægtige Modstander, som først og fremmest skulde slaes ned for at erstatte den golde Lærdom med en Livets, Inderlighedens og Kjærlighedens frugtbare Kristendom. Netop ved sine nøje Forbindelser med disse revolutionær-pietistiske Rørelser fik Stahlianis-

men sin øjeblikkelig store praktiske Betydning og sin omvæltende Magt baade i Tyskland og i Danmark.

Samtidig med Stahl var *Francke*²⁾ bleven ansat som Professor ved det nye Universitet, foreløbig i de orientalske Sprog, senere i Theologi, og tillige som Præst ved et Forstadssogn, og denne eminente Mand, en Inkarnation af hele Pietismens praktiske Dygtighed, udfoldede snart ved sin ubegrænsede Magt over alle de vakte Sjæle og sin usædvanlige Arbejdskraft, senere ogsaa ved sin Forbindelse med Kong Fredrik Wilhelm, en overordentlig betydningsfuld Virksomhed. Samtidig med at han overensstemmende med sin pietistiske Grundopfattelse stillede sig afvisende til al traditionel Lærdom og særlig ringeagtede al dybere filosofisk Fordannelse, koncentrerede han sine mægtige Bestræbelser om Theologernes praktiske Uddannelse til deres præstelige Mission ved sit Seminarium og bredte sig derfra videre til Oprettelse af forskjellige store Opdragelsesanstalter og til indgribende Indvirkning paa Folkets bredere Lag. I kort Tid fremstode uden Statstilskud og blot ved frivillige Kjærlighedsgaver hans bekjendte store endnu bestaaende Institutioner, hans Vajsenhus, hans Pædagogium, alt med Benyttelse af de talrige Studenter som Lærerkæfter. idet han tillige støttede dem ved „Freytische“, endvidere en stor Bibelanstalt og et Missionsinstitut for Ostindien. Dette sidste støttedes af den danske Konge, men iøvrigt skaffede Francke ad privat Vej alle de enorme Pengemidler til Veje, og dette formaaede han kun ved sin nøje Forbindelse med Stahlianerne; disses mange snildt varierede balsamiske Polychrest-Arcana i Pille-, Pulver- og Tincturform bleve hurtig renommerede og fandt en rivende Afsetning over hele det nordlige Europa, og nærmest til Fabrikation en gros af disse Universalmidler indrettede da Francke med stort merkantilt Talent et Apothek; de herved indvundne meget betydelige Indkomster forstod han yderligere at forøge ved et Bogtrykkeri og en Boghandel for Salg af Vækkelsestraktater.

Bortset fra Salget af sine Polychrest-Arcana synes Stahl ikke aktivt at have samarbejdet med Francke eller i det Hele at have udfoldet nogen videregaaende praktisk Virken. Tvertimod var og blev Stahl den grublende tilbagetrukne Theoretiker, og hans Pietisme blev bestandig mere mørk og afsluttet. Ogsaa sine Disciple, der ikke fuldt kunde forstaa hans ofte uklare Fremstilling, blev han efterhaanden meget misfornøjet med, og da han egentlig havde udtømt sig ved Udgivelsen af sit medicinske System, der jo repræsenterede Lægekunstens absolute Fuldendelse, og da tilmed Fr. Hoffmann efter Kongens Død 1713 vendte tilbage til sit Professorat i Halle og nu begyndte at vinde Overtaget over sin pietistiske Kollega, tog denne nu paa sin Side det Parti at fortrække og derefter at leve fornemt tilbagetrukket som Livlæge hos den nye preussiske Konge, hvis rigorse Livssyn var forbundet med udtalt Sympathi for Pietismen. Kun af fornemme og helst fyrstelige Personer lod Stahl sig herefter konsulere for høje Honorarer; saaledes blev han, som vi senere skulle se, ofte raadspurgt af Kong Frederik IV. og hentet til denne under hans sidste Sygdom.

Men var Stahl til Trods for Doktrinen dog i Grunden en videnskabelig Theoretiker af den gamle fornemme Skole og egentlig utilbøjelig til at drage de fulde praktiske Konsekvenser af sin Lære, saa gik adskillige af hans Disciple som allerede nævnt løs paa denne Opgave uden nogensomhelst Betænkelighed. Mellem disse hans Disciple, der selvfølgelig alle vare Pietister og uden nogen egentlig videnskabelig Betydning, men iøvrigt meget ejendommelig udprægede og interessante Personligheder, maa først og fremmest nævnes *Johann Samuel Carl*, der hørte til Stahls ældste Hold og af Mesteren fik det Skudsmaal at være hans bedste og værdigste Discipel, den, hvem han elskede som en Søn. Carl allierede sig tidlig med de mest revolutionære og sekteriske Pietister, op slog sin Bolig i Berleburg og deltog i alle de mystiske

Øvelser, idet han tillige fungerede som Livlæge hos den pietistiske Greve af Wittgenstein. Samtidig udfoldede han en omfattende Forfattervirksomhed i blandet kristelig-medicinsk Retning og med samfunds-reformatoriske Bestræbelser, for en stor Del paa Tysk, idet han som ægte Pietist ikke skrev saameget for de Lærde (hvorvel han ogsaa moraliserede grundigt for Lægerne), som for Folket, for Adel og Borgere, der skulde omvendes til at leve „nach Gottes und der Natur-Ordnung“, til at føre et bedre Levnet psykisk og somatisk („Die Zucht des Leibes ist zum Heyl der Seele erforderlich“). I latinske Afhandlinger bearbejdede han sin Lærers Doktrin og førte den videre i theoretisk Retning med fuldkommen Personifikation af den altid agerende Anima. Men sammen med denne Mystik fremtræder der i flere af hans Skrifter en dygtig praktisk Retning, der noksom viser hans fremskredne, fra al Skolastik emanciperede Standpunkt. Ikke blot ere mange af hans populære hygiejnisk-diætetiske Raad fortræffelige, naar kun bortses fra den forskruede og exalterede Form, hvori de i Reglen fremsættes, ikke blot ivrer han med fuldeste Ret i flere Skrifter mod hin Tids Hippokratikers kunstige Kure, mod deres grændseløse Overdrivelser med Afføringsmidler og præservative Blodudtømmelser, og fremhæver Blodets store Betydning for Organismens vitale Processer („das Geblüt ist der Seele so ein nöthiges Werkzeug zu ihren Geschäften“), men i et Skrift fremsætter han endog saa rationelle Betragtninger over Sygehospitals Betydning, at han i saa Henseende viser sig at være ikke lidet forud for sin Tid.

Disse mærkelige Udtalelser findes som Anhang til et større Skrift betitlet: „Vorstellung von Decoro medici an und einweisend dessen geistliche Gestalt, Pflicht und Arbeit.“ Selve Anhanget har til Overskrift: „Vorstellung von der dreyfachen Einleitung in die Medicin“ og bestaar af 3 saadanne „Vorstellungen“, hvilke tilsammen egentlig give et yderst karakteristisk Billede af Carls hele ejen-

dommelige og flersidige aandelige Personlighed. Den første Forestilling handler om Gemyttets rette kristelige Forberedelse til Medicinen, „damit in solcher Schule der Wille mit dem Verstand zum Dienst des Nächsten, zum Seelen-Heyl, ja zur Ehre Gottes eine nöthige Zurechtweisung ja eine Zucht auf Christum bekommen möge“. I den anden Forestilling tages der da Ordet for en bedre praktisk Uddannelse af Lægen, idet der udførligt fremstilles „ein Vorschlag zur praktischen Uebung der Medicin, welche zugleich dem gemeinen Wesen sonderlich der Armuth, ja auch der Kirchen Gottes, einen leiblichen und geistlichen Nutzen bringen kann und wird“. I hæftige Ord anfalder han Fyrsterne, fordi disse „Landes-Vätter erfahren die Noth ihrer Kinder wenig, lassens lieber an Kranckheit wie an anderem Elend und Armuth verschmachten, wenden lieber die erpressten Einkünfften zur Erhöhung ihres Staats und Lüsten als zu solcher und anderer Verbesserung der Policey an“. Han udmaler med kraftige Farver, hvorledes lidende Syge ses at slæbe sig vansmægtende om uden nogen Hjælp — „dieser grässliche Anblick zur Schande der christlichen Religion ja der menschlichen Gesellschaft“. Her gaar da heller ikke Lægerne Ram forbi: „dazu hilfft auch der Medicorum, Chirurgorum, Apotheker unbarmherziger Geitz, dass sie denen Reichen nur nachgehen, die Armen aber entweder gar liegen lassen oder kallsinnig versorgen“ — og det skjøndt ved god og kjærlig Pleje vilde netop Vantroende kunne omvendes.

Efter denne lange Bodsprædiken i Carls sædvanlige Maner kommer han endelig til sit egentlige Forslag: Indretning af gode Sygelazarether. Kun ved Hjælp af saadanne vilde Professorerne kunne opdrage deres Disciple til virkelig Praxis, og de nuværende almindelige Klager over, at Studiet kun dyrkes theoretisk ved Universiteterne, vilde forstumme. Men et Lazareth maatte da indrettes efter følgende Plan: det skulde være yderst renligt, besidde en Have med Kjøkkensager og en Hortus medicus,

hvor Cultores artis vilde kunne lære Botanik, og hvorved de tillige vilde faa „Gemüths Ergötzung“, endvidere skulde her være en fysisk Instrumentsamling og et Apothek med kemisk Laboratorium, hvor ikke blot Farmaci kunde drives theoretisk og praktisk, men hvor der tillige kunde gives Øvelse i alle praktiske Fabrikationsmetoder. Ogsaa Alkymien vilde kunne dyrkes her ved den Ro og Skjulthed, hvormed Alt her kunde gaa for sig, og „wer weiss, wo sich der Segen Gottes ergiesst“. Ved Undersøgelse af de Døde vilde her kunne dyrkes Anatomi, baade normal og pathologisk; Aarsagerne til skjulte Sygdomme kunde opdages. Medicineren vilde i en saadan Anstalt kunne uddannes fuldstændig i alle fornødne Retninger, baade analytica og synthetica artis medicæ tractatio vilde her kunne gennemføres, man kunde demonstrere Theorien, begrunde Systema dogmaticum. Medicineren kunde desuden her lære mange særdeles nyttige Ting: Kogekunst, Ølbryggeri, fornuftig Vin- og Korn dyrkning, Veterinærkunst, hvad Alt har nøje Berøring med Medicinen. Endvidere fremhæver han stærkt den Lejlighed, der vilde blive til Uddannelse i Kirurgi, hvad der var i lige Grad nyttigt baade for cultores medicinæ og cultores chirurgiæ, hvilke sidste nu ofte kun lærte at barbere.

Man vilde altsaa i et saadant Lazareth have „ein sicheres Seminarium Medicorum, Chirurgorum und Pharmacopæorum vor das gantze Land erwachsen“, og det vilde yderligere være til stor *moralisk* Nytte, idet Disciplene her bleve opdragne til sparsommelig Oekonomi, og deres Gemyt vilde blive heldigt paavirket ved Betragtning af Objecta misericordiæ; de vilde faa et dybt Indtryk af Menneskets Skrøbelighed og Forgængelighed — hvad Universiteterne ej giver. Men til et saadant Sygehospital vilde da fordres: en øvet Theologus, en erfaren Medicus, en Apotheker og en Chirurgus — der ogsaa kunde uddanne i Jordemodertjeneste og i Sygepleje — samt en dygtig Oekonomus. For at faa de fornødne Pengemidler

disponible til saadanne Anstalter appellerer han til „die Reichen mit ihrem ungerechten Mammon“. Disse Hospitaller vilde meget passende kunne anlægges ved Universiteterne eller i Nærheden af Sundhedsbrøndene, hvor man da tillige kunde finde videnskabelig Sysselsættelse og Adspredelse og ikke som nu være henvist til „die Spiel-Fress- und dergleichen Anstalten“. Efterat have imødegaaet den Indvending, at Alt er fordærvet i Verden, og at alle lignende Institutioner, som Pesthuse og Vaisen-huse, have ført til alt andet end til „Gottseligkeit“, betoner han til Slutning paany den store Nytte af saadanne Lazarether, hvorved han tillige haaber at knække det florerende Kvaksalveri ved „Marckschreyer, Scharffrichter, Zauberer.“

Efter denne praktisk rettede, paa mange Punkter særdeles klartseende og rationelle Betragtning fordyber han sig i den 3. Forestilling igjen i sin mørke Mystik og Forbittrelse mod denne Verdens Daarlighed; han viser, hvorledes „Gottesgelehrtheit“ bliver hindret ved „Weltgelehrtheit“ og betegner sig selv som den, „der gern aus allen sinnlichen, bildlichen Vernunft's Circul einmahl kommen, wohnen og bleiben möchte, mithin auch andere dahin einlocken in die innerste Seelenkammer.“

En vis anset Position kom han som Stahls udvalgte Discipel hurtig til at indtage og blev allerede i 1704 Medlem af det kejserlig Leopoldinske Akademi under Navnet „Asclepiodorus“. Et fuldstændigere Billede af denne originale Personlighed kunne vi senere vinde, idet vi ville finde ham i nært og indflydelsesrigt Forhold til den danske Medicin som Christian VI's Livlæge.

En anden fremskudt Stahlianer *Michael Alberti* var som saa mange af Datidens Hallenserstudenter baade Theolog og Mediciner, Discipel af Francke og Stahl, men forøvrigt en mindre udpræget Personlighed. Han blev medicinsk Professor i Halle ved Hoffmanns Bortgang og senere efter Stahl Ordinarius. I en meget lang Aarrække sad han paa den akademiske Lærestol som en trofast

Vogter af Stahls Arv og udfoldede en meget frugtbar Forfattervirksomhed. Talrige danske Medicinere have været hans Disciple. Af Temperament var han langt mindre voldsom end Carl, og hans fornemme Fakultetsstilling maatte vel ogsaa uvilkaarlig indvirke noget modererende paa hans revolutionære pietistiske Iver.

Mindre Moderation i Optræden viste en anden Stahlianer *Göliche*, der ligeledes i en lang Aarrække var Fakultetsprofessor, dog ikke i selve Moderstedet Halle, men ved et andet preussisk Universitet, i Frankfurt an der Oder. At han var fuldt gennemtrængt af sin Mesters Aand og Lære, viste han tydeligt nok baade i Dissertationer, i en akademisk Lærebog (*Institutiones medicæ*), hvori han med megen Heftighed anfalder Fr. Hoffmanns mekaniske Doktrin, og ligesaa i en af ham konciperet Fakultetsskrivelse, der iøvrigt fremkom som en Protest mod forskjellige Bestemmelser i den nye preussiske Medicinalforordning af 1725. Deri fremsætter han nogle karakteristiske Udtalelser om Anatomiens Betydning for den praktiske Læge. „Man getraue sich zu behaupten — dass die heutige Anatomie fast mehr in unnützen und der veritablen Praxi Clinico höchst schädlichen und präjudicirlichen Subtilitäten sich aufhalte, welche, dass sie ein Candidatus medicinae wisse, ihm in Ansehung seiner künftigen Praxeos Clinicæ eben so viel nütze ist, als ars pictoria oder poetica, weil sie ihm nur zu verführerischen indicationibus Anlass giebt“³). En saadan peremptorisk Afvisning af Anatomien som fundamentalt Fag i Lægens Uddannelse kunde kun en kras Stahlianer fremsætte.

Ogsaa paa selve Therapiens Omraade fik *Göliche* Lejlighed til at vise sig som en fuldblods Stahlianer, som den, der uforfærdet hævdede Konsekvenserne af Mesterens Lære. Det er med Hensyn til Opfattelsen af Feberens heldbringende Betydning og i Fordømmelsen af Kina-barken som Middel mod Feber. Paa den mest peremptoriske Maade lærte han i akademiske Dissertationer „de laude febris falso suspecta“, „de impostura corticis“ og

„de ejus usu noxio“, at Kinabarken fuldstændig burde banlyses som ubetinget forkastelig, selv om den var i Stand til at standse et Feberanfald, fordi en Feber overhovedet var den vise Sjæls Instrument og altid maatte opfattes som heldbringende. Disse Dissertationer fremkom som kraftige Indhug mod den af de Sydenham'ske Hippokratikere bestandig mere udbredte Lære om Kinabarken som et sikkert og uundværligt Middel, navnlig mod de dengang saa hyppige ondartede Koldfebre. En Hovedtalsmand for dette therapeutiske Fremskridt var den verdensberømte *Werlhof* i Hannover, det nygrundede Göttinger-Universitets Protektor og ogsaa i denne Egenskab kampstemt mod den stahl'ske Medicin i Halle, Göttingens Rival. Det var netop paa Foranledning af et Skrift af *Werlhof*, hvilket senere udkom i tysk Oversættelse i Kjøbenhavn, at *Göliche* rustede sig i de nævnte Dissertationer. Herved kaldtes *Werlhof* paa ny frem paa Kamppladsen, og i en interessant Imødegaaelse drøfter og belyser han udførlig det intrikate Spørgsmaal, som altid havde voldt Sydenham og hans Efterfølgere Vanskeligheder, den dobbelte Opfattelse af Feberen som et baade gavnligt og skadeligt Moment. At Feberen ogsaa kunde være det sidste, var selv en nok saa dogmatisk Hippokratiker dog ikke i Stand til at lukke Øjet for. Til Forklaring af Modsigelsen fremhæver da *Werlhof*, at Feberen kun er Naturens nyttige Instrument under visse Indskrænkninger, og at en Feberbevægelse, der oprindeligt var heldbringende, ved Sygdomsmateriens Beskaffenhed, ved for voldsomme Bevægelser, ved ufuldkomne Kriser kan volde Farer og skæbnesvangre Metastaser. Lægen maa nøje agte paa Beskaffenheden af Feberbevægelserne, snart dæmpe, snart pirre dem. Hvorvel ogsaa *Stahls* Antipode i selve Halle, *Fr. Hoffmann*, traadte i Skranken til Støtte for dette ægte hippokratisk-Sydenham'ske Raisonnement, der praktisk set var højst berettiget, saa maa man dog lade *Göliche*, at han ikke just blev slaaet af Marken; hans doktrinære *Stahlianisme* giver unægtelig

ogsaa det klare konsekvente Standpunkt, det, der ikke lader Tvivl og Vaklen nogetsomhelt Raaderum: den vise Sjæl udskiller al ond Sygdomsmaterie, helbreder alle hæftige Sygdomsanfald ved det suveræne Middel, Fremkaldelse af Feber!

Til de forholdsvis mere moderate Tilhængere af Stahlianismen hørte *Nenter*, Professor i Strassburg, og det var for saavidt ret heldigt ligesom ogsaa naturligt, at netop hans Lærebøger fandt Vej til Københavns Universitet; den yderliggaaende tyske Doktrinarisme kunde hverken ved denne eller andre Lejligheder vinde sikkert Fodfæste herhjemme, i ethvert Tilfælde ikke hos de Ledende.

En udpræget Stahliansk Fuldblodstype var derimod *Johannes Juncker*, Læge ved Franckes Vaisenhus og Professor ved Halles Universitet, til hvem der knytter sig særlig Interesse for Danmark, forsaavidt som han i Egenkab af tilkaldt Læge under Frederik IV's sidste langvarige Sygdom kom i nær Berøring med den danske Medicin. Som en fattig Studiosus lagde han sig efter Theologi i Halle, hvor Francke ved sine gode „Freitische“ og ved Lærervirksomhed kunde byde Subsistentsmidler. Han blev fast Lærer ved Pædagogiet, men var imidlertid som de fleste theologiske Studerende af pietistisk Retning, ogsaa bleven paavirket af Stahls Doktrin og gav sig til at studere Medicin, blev 1717 Dr. med. i Halle og beholdt da Stillingen som Læge ved Vaisenhuset. Dybt gennemtrængt af sin Lærer og Foresatte Franckes Opfattelse af den praktiske Uddannelse som det vigtigste Moment i alt Studium kom han paa den Ide at efterligne den pietistiske Theologis Præsteseminarium ved at oprette et praktisk Lægeseminarium α : en Klinik — dog ikke i den omfattende Forstand, som af Carl foreslaaet, men kun som en Poliklinik; hertil frembød der sig netop ved Vaisenhuset bekvem Lejlighed. Hele den store Virken her hvilede jo paa pietistisk Filantropi, og ogsaa det omtalte Vaisenhusapotheks enorme Indtægter skulde tjene

saadanne højere Formaal, hvorfor der stadig uddeltes store Mængder Mirakelarkana til de fra Byen og Omegnen sammenstrømmende fattige Syge. Vaisenhusets Læge forestod denne Ordination og Uddeling af Medikamenter, og Juncker gav sig nu til som Privatdocent at samle de medicinske Studerende om sig og etablere en Poliklinik, der navnlig efter at han 1830 var bleven virkelig medicinsk Professor, vandt et betydeligt Renommé uden dog at blive indordnet under Universitetet. Lige til sin Død 1759 udfoldede han som poliklinisk Lærer og som en tidlig Forløber for den senere saa berømte Hallenser-Kliniker *Krukenberg* en utrættelig Virksomhed, og det paa en Tid, hvor al Klinik iøvrigt endnu var saa godt som ukjendt i Tyskland, i ethvert Tilfælde ignoreredes af den herskende officielle skolastiske Medicin, ja tildels endog af den iøvrigt saa praktiske Hallenser-Professor Fr. Hoffmann.

Juncker bør saaledes fremhæves som den første egentlige kliniske Lærer i Tyskland, og jeg benytter her saa meget mere Lejligheden til at gjøre det, som jeg vistnok med Urette har forbigaaet ham i min publicerede Fremstilling af den ældre Kliniks Historie, hvad der igjen er betinget i, at jeg ikke endnu havde faaet Øjet ret aabnet for hans praktiske Fortjenester, og paa ensidigt Grundlag af hans efterladte Skrifter havde faaet et Indtryk af ham som en Ubetydelighed. Thi som Forfatter imponerer han unægtelig ikke og viser sig saa blottet for videnskabelig Sands som vel muligt. I sine forskjellige paa Vaisenhusets Forlag publicerede og voluminøse Skrifter giver han kun en banal og uselvstændig Repetition af Resultaterne af sin Lærer Stahls Doktriner, saaledes i hans i sin Tid meget benyttede Hovedværk „*Conspectus medicinæ theoretico-practicæ*“ (Halæ 1724) der er forsynet med en pompøs om „*sapientia divina*“ og „*Theoria medica vera*“ handlende Fortale af Mesteren selv. Junckers eneste, men forøvrigt ogsaa nævneværdige Fortjeneste i literær Henseende er den, at han har omsat

Lærerens spekulativt uklare Udviklinger i en koncis tabellarisk og skematisk Form, meget let og nem at opfatte og lære udenad af de Studerende. Men det var med fuldkommen velberaad Hu, at han som Forfatter kun optraadte paa denne Maade. Han var Pietisten af det reneste Vand og foragtede paa det Dybeste al egentlig Lærdom. Meget karakteristisk i saa Henseende er det, at han, da den Wittenbergske Professor *Fr. Boerner*, en som Medico-Historiker og Biograf bekjendt meget flittig Forfatter, til Brug for sit Værk om dalevende berømte Læger og Naturforskere⁴⁾ udbad sig Oplysninger af Juncker, nægtede denne (hvad iøvrigt ogsaa Carl gjorde) at give saadanne, idet han erklærede, at han hellere vilde glemmes end figurere mellem Tidens lærde Mænd, han „will lieber, dass sein Gedächtniss unter gehen, als unter der Zahl *gelehrter* Männer fortgeführt werden solle“. *Böerner* fortolker denne Vægning som Udtryk for stor „Demuth“ (!). Medicinen har for Juncker overensstemmende med hans Lærer *Stahls* Konklusion intet videre med egentlig Videnskab at gjøre, den af Guds Naade dikterede *Theoria medica vera* har i saa Henseende bragt Alt til definitiv Afslutning, og det kommer derefter kun an paa med praktisk Sands og Blik at lære at anvende de givne ufejlbare Regler i Praxis i kristelig Aand — dette skulle Medicinerne alene lære, derfor skulle de først og fremmest uddannes rent praktisk i en Lægeskole, hvor de i andagtsfuld Fordybelse og Intuition skulle hente deres Hovedstyrke, og hvor de stadig skulle være Ansigt til Ansigt med de Syge. Saaledes kom Juncker ad pietistisk Vej til det samme for Medicinen saa betydningsfulde *kliniske* Standpunkt som de store hollandske Lærere havde fastslaaet gennem deres stringent naturvidenskabelige Betragtning.

En meget ejendommelig Discipel af Stahl og Repræsentant for Stahlianismen var endelig *Chr. Fr. Richter*⁵⁾, der navnlig blev bekjendt og berømt ogsaa hertilands som Vaisenhusets Apotheker og Fremstiller af en uvur-

derlig Guld tinktur. Som mange andre samtidige Hallenser-studenter kastede han sig baade over Theologi, Jura og Medicin og blev tidlig Inspektør og Læge ved Franckes Anstalter. Da skete det, at i et Øjeblik, hvor Franckes Kasse var tom, og han som sædvanlig fordybede sig i Bønnen for at erholde Bistand fra den Højeste, flere ukjendte alkemistiske Medikamentrecepter og derimellem ogsaa en Anvisning til at lave Guld tinktur skænkedes Vaisenhuset. Heri saa Francke, der altid hidtil i sin Trang paa en vidunderlig Maade var bleven bønhørt, selvfølgelig ogsaa et Udtryk for direkte guddommelig Bistand og fik strax sin tro Discipel og Hjælper Richter til at give sig i Kast med Tilberedelsen af disse udviklede Recepter og navnlig af Guld tinkturen til Bedste for Apotheket og for de lidende Medmennesker. Efter megen forgjæves Arbejden og mange Skuffelser blev tilsidst ogsaa denne Gang Francke og Richter bønhørte. De fik en Mængde nye kostelige Arkana i Handelen og først og fremmest Guldpræparatet „Essentia dulcis“, der da i en Aarrække udførte Mirakelkure baade i og udenfor Tyskland (ogsaa hertillands), og indbragte umaadelige Summer. Richter døde ung (Juncker blev hans Efterfølger som Vaisenhusets Læge), men var da allerede bleven hovedrig, og det værdifulde Medikamentinstitut vedblev at bestaa som en særlig Afdeling af Vaisenhusapoteket („Richterische Medikamenten-Expedition des Waisenhauses zu Halle“) og fremdeles at være Domæne i hans Familie, indtil det ved Midten af vort Aarhundrede fuldstændigt blev forenet med det reorganiserede Vaisenhusapotek. Richter vedblev at være ivrig pietistisk Theolog og har paa Vaisenhusets Forlag publiceret talrige opbyggelige Traktater og Psalmer, ligesom han ogsaa udviklede en frugtbar populariserende medicinsk Forfattervirksomhed, dog navnlig kun for derved at gjøre kraftig Reklame for sine Mirakelarkana og navnlig for Guld tinkturen, om hvilken han udgav et ogsaa hertillands meget læst og benyttet Skrift under følgende lovende Titel: „Ausführ-

licher Bericht von der Essentia dulci darinnen von ihrer Zubereitung und Unterscheid von anderen gemeinen Goldtincturen gehandelt und gezeiget wird, worinnen ihre virtutes specificae oder eigentliche und gewisse Würckungen bestehen. Wobei auch zugleich gewisse Gründe und Reglen angewiesen werden nach welchen sich selbiger sowohl Medici als Ungelehrte bei allerhand schweren Krankheiten mit Nutzen und methodice gebrauchen können“. Halle 1708. Tinkturens Fortrin fremfor alle lignende Præparater priste han i denne Afhandling i de højeste Toner. Den synes at være dyr, men er i Virkeligheden overordentlig billig, naar henses til dens kostelige Ingredientser og dens uhyre vanskelige Tilberedelse, og den helbreder næsten alle Sygdomme, selv de ellers mest uhelbredelige; endog ved de Sygdomme, hvor Stahls Polychrest-Arcana virke mere direkte helbredende, er den af overordentlig Nytte, naar den bruges sammen med hine Arcana. Et bestemt Vidnesbyrd om den udbredte Yndest, Tinkturen kunde glæde sig ved hertilands, afgiver de hyppige Forsøg paa Efterligning, som senere foretoges af foretagsomme Danske, men som forøvrigt i Reglen kvaltes i Fødslen ved Modstand fra vort mod hjemlige Arcana strenge Collegium medicum, hvis Tilladelse til en saadan Medikamentindustri ubønhørlig blev nægtet.

Foruden dette Skrift, der altsaa først og fremmest karakteriserer Richter som Alkemisten og Guldmageren af det 17. Aarhundredes Type, kun med en særlig Tilgift af pietistisk Glød, har han endvidere udgivet et andet, der væsentlig er af samme Tendens, men forøvrigt maa betegnes som hans egentlige medicinske Hovedværk, en 1232 Sider stor populær Lægebog med følgende karakteristiske Titel: „Die höchst nöthige Erkenntniss des Menschen sonderlich nach dem Leibe und natürlichen Leben, oder ein ordentlicher Unterricht von der Gesundheit und deren Erhaltung; auch von den Ursachen, Kennzeichen und Namen der Kranckheiten und bewährten Mitteln

gegen dieselben, damit ein jeder auch Ungelehrter, bey Ermangelung eines Medici, sonderlich durch 11 sichere hierzu hinlänglich erfundene und zu einer beqvemen Haus- Reise- und Feld-Apotheke seligirte Medicamenta und Gebrauch dieses Tractats vermöge bisheriger reicher Erfahrung die gewöhnlichen auch schweren Kranckheiten sicher und mit gutem Success curiren könne“. 1. Oplag af Værket udkom 1709 og 1754 kom et 15. Oplag! Dets første Del, Indledningen, optages af almindelige fysiopathologiske Betragtninger. De Grundstoffer, hvoraf Legemet bestaar, ere efter Richter kun de gamle paracelsiske: Sal, Sulphur og Mercurius eller efter hans mere specielle Definition „Erde, Fettigkeit und Wasser“. „Solches weiset auch der Augenschein“. Et betydeligt Afsnit af Indledningen drøfter „den rechten Gebrauch des Leibes“. Mennesket har tabt den levende Guds Fodspor, og det maa igjen bringes paa rette Vej. Han betoner Legemsmateriaens Slethed og fremhæver det Vidunderlige i, at deraf ved Sjælens Hjælp har kunnet frembringes en saa kunstig og nyttig Bygning. Derefter kommer han til Sagen, til Værkets Hovedafsnit, en storstilet Reklame for sine nyopfundne Medikamentkompositioner, der fuldt vise „eine göttliche Vorsorge“, „eine wahre Wohlthat Gottes“. I kraftige Ord indskærper han, at kun meget faa Læger have den *rette* Erkjendelse, derfor ere de instituerede Kure saa ofte skadelige. Til den rette Erkjendelse kommer man kun ad den Vej, som Richter og enkelte andre Udvalgte vare slaaede ind paa, idet de allerede som Studenter bøjede Knæ for Herren og anraabte om at erholde bedre Medikamenter. De fik da ogsaa strax de udmærkede Polychrest-Piller, der hjalp i mange Sygdomme, men maatte dog fremdeles i adskillige Tilfælde forsøge de traditionelle Midler. Efterhaanden maatte Richter kassere de fleste af disse, i svære Tilfælde slog endog de bedste af dem Klik, Henvendelser til berømte Læger om Paavisning af bedre Midler var forgjæves, og han maatte da igjen vende sig til Herren i den bestandig fastere

Overbevisning, at „Kranckheiten zu heilen ist ein göttliches Regale“, og nu fik han Elixir polychrestum, et udmærket Middel mod hidsige Febre, men dog ikke altid fuldt tilfredsstillende. Først da Gud tilsidst skænkede ham Guldtinkturen, Essentia dulcis, et hidtil ganske ukjendt Middel, var Universalmidlet vundet og det store Maal naaet. Berømte Aatorer have vovet at erklære Tinkturen for en Kimære, men selvfølgelig uden Spor af Begrundelse. Ved Siden af Tinkturen fremhæver han forskellige andre ufejlbart virkende Sammensætninger, og i Alt har han nu ved Guds Naade 11 saadanne Midler, hvoraf dog Essentia dulcis er det allerypperste. I Begyndelsen anvendte han kun disse kostelige Midler i sin egen Praxis, men efter hyppige Opfordringer fra fromme Præster og andre har han nu indrettet Husapotheker indeholdende de 11 Midler i mindre og større Kasser til forskjellige Priser.

Saaledes blev Richter egentlig den *praktiske* Fuldeender af den Stahlianske Bevægelse, blev den, der lagde Resultaterne paa nemmeste Maade til Rette for Almenheden. Som allerede nævnt, havde Stahls Lære fra først af anvist det sikre Middel til at komme udover den Hovedvanskelighed for Lægekunstens rette Udøvelse, som havde bestaaet lige siden Hippokrates, den nemlig, at Lægen maatte være genial for ikke at gribe fejl. Senere havde man vel søgt at forvandle Lægekunsten til Videnskab eller dog underlægge hin dennes Styrelse for heri at finde den solide Rettesnor uden at behøve at ty til Genialiteten. Men selv en af de nye Hovedmænd for denne Bestræbelses Fremme, Boerhaave, maatte kun altfor klart se, at der endnu ingen Mulighed var for at begrunde Lægekunsten videnskabeligt — det maatte endnu væsentlig være Kunst, til hvis vanskelige Udøvelse der krævedes Genialitet; og hvor sjældent fandtes denne Egenskab hos Lægerne! Stahl viste da en ny Vej: i Stedet for den møjsommelige, i Hanefjed fremskridende Forskning blot en intensiv kristelig Fordybelse, saa aab-

nedes Øjet for Sygdommens rette Forstaaelse og for Paavisningen af den rette Kur. Stahl var selv med glimrende Held slaet ind paa ufejlbarlige Universalmidler, men det var dog hans Discipel Richter, der satte Kronen paa Værket i sine 11 Medikamentkompositioner og først og fremmest ved sin Guldtinktur. Derefter var alt simpelt og ligefremt nok, de sikre Kurmidler laa ganske nemt for Haanden, ogsaa helt Ulærde, naar kun deres Sind havde modtaget den rette religiøse Vækkelse, kunde nu være udmærkede og lykkelige Læger. De gamle Hippokratikers og Boerhaaves *pium desiderium* havde fundet en nem og sikker Løsning!

Richter er saaledes i endnu langt højere Grad end hans samtidige Meddiscipel Carl en typisk Repræsentant for den naturlige og nærliggende praktiske Konsekvens af Stahlianismen: den populariserende Methode. Han har bidraget mægtigt til at omdanne den fra første Begyndelse fornemme Doktrin til en ren Folkemedicin. Vel havde Stahlianismen som allerede omtalt i sig dybere Momenter af positivt og blivende videnskabeligt Værd, men de kom til videre Udvikling navnlig i Frankrig og kun lidet i Tyskland, hvor Læren i Disciplenes Bearbejdelse fik en bestandig mere uvidenskabelig Karakter. Vel doceredes den i et langt Tidsrum baade i Halle og ved flere andre tyske Universiteter (Frankfurt an der Oder, Strassburg), ligesom den, som vi skulle se, ogsaa kom til Orde ved Kjøbenhavns Højskole, men navnlig i sine videre Konsekvenser passede den dog ikke ret for Universiteterne, og som et Udtryk for en saadan Erkjendelse kan det ogsaa opfattes, at Mesteren selv forlod sin Hallenser-Lærestol. Sin Hovedbetydning i Forhold til Universiteterne fik Læren nærmest i negativ Retning, nemlig ved at nedbryde eller dog underminere den gamle Medicins orthodox-skolastiske Bygning og sammen dermed ved at afgive en særdeles velkommen Støtte for den ulærde Medicin, saaledes for Barber-Medicinen, i dennes haarde Kamp med den akademiske Videnskab.

Men først og fremmest maatte den praktiske Stahlianisme efter hele sin Natur og Simpelhed og Tilsætning af religiøs Mystik slaa udmærket an hos den store Hob. Et ganske særligt tiltrækkende og taknemligt Felt maatte den pietistiske Medicin frembyde for alle halvstuderede Sværmere og Svindlere, der i det Hele ved de pietistiske Bevægelser, ved denne halve Renaissance af folkelig og mystisk Karakter fik ny Vind i Sejlene, og det ikke blot i Tyskland, men ogsaa i Norden og særlig i Danmark. Ogsaa i den danske Medicin ville vi møde saadanne i sin Art ejendommelige og for Udviklingsbevægelsen ikke betydningsløse Skikkelser. Den eventyrlige *Dippel* kan i det Mindste tildels henføres til denne Kategori, og senere ville vi t. Ex. i den bornholmske Præst *Agerbech* træffe en fuldlødig Repræsentant derfor.

IV.

Den pietistiske Stahlianismes Indflydelse paa den danske Medicin. — *Dippel*. — A. Hojer og hans Konkurrenceafhandling for et medicinsk Professorat. — Hans senere Forhold til Medicinen. — Dronning Louises indkaldte Livlæger. — Stahlianismens fortsatte Fremgang.

En vis Ædruelighed, en vis sund kritisk Sands og dermed sammenhængende Mangel paa Letfængelighed ligeoverfor udenlandske explosive Bevægelser turde baade i ældre og nyere Tid være en ret fremtrædende og ikke daarlig dansk Nationalegenskab. Det viste sig i indeværende Aarhundredes Begyndelse ligeoverfor den overstrømmende tyske Naturfilosofi og i Begyndelsen af forrige Aarhundrede ligeoverfor Pietismen. Skjøndt Danmark under hele Frederik IV.s Regjering var i nøje Berøring med Nordtyskland og særlig med Preussen ligesom ogsaa med selve Halle ved det allerede 1705 grundede ostindiske

Missionsinstitut, hengik der dog en ikke ganske kort Tid, inden selve den tyske Pietisme overhovedet vandt nogen kjendelig Indgang her i Landet, og Bevægelsen naaede her aldrig den Udbredelse og Voldsomhed som i Tyskland. Det Samme gjælder ogsaa om dens medicinske Følgesvend: *Stahlianismen*, hvis forholdsvis sene Optræden i Danmark iøvrigt finder sin nærliggende Forklaring ikke alene i den danske Ædruelighed, men tillige i de endnu ret levende og selvbevidste Bartholinske Traditioner ligesom paa den anden Side ogsaa i Medicinens hele Dvæletilstand i Aarhundredets Begyndelse samt i, at den eneste toneangivende lægevidenskabelige Professor i Kjøbenhavn, Franckenau, stod i antagonistisk Forhold til denne Retning. Den første og kun svage og forbigaaende Dønning af en Art pietistisk Medicin, der mærkes ind over Danmarks Grændser, foraarsages af den nævnte *Dippel*, som dog slet ikke er nogen fuld Repræsentant derfor, ligesom han overhovedet ikke kan kaldes en Stahlianer. Men vel er han en karakteristisk og interessant Type paa den Nyrenaissancens og Alkemiens vilde, fortumlede Apostle, som dukkede frem og spillede en Rolle i Tyskland sammen med og baarne frem af den egentlig pietistiske Bevægelse.

Johan Conrad Dippel¹⁾ var født 1673 og var tysk Præstesøn. Tidlig gjorde han sig bemærket ved religiøse Grublerier og Extravagancer, tog i Giessen den filosofiske Magistergrad ved en paradoxal Afhandling „de nihilo“ — et Æmne, hvorefter der aldrig før var disputeret, og hvori han iøvrigt vilde bevise, at vor Forstand intet formaar med Hensyn til Erkjendelse. Derpaa valgte han Strassburg til sin Tumleplads og holdt her Forelæsninger over Astrologi og Kiromanti, samtidig med at han optraadte som orthodox gejstlig Prædikant med stort Bifald. Og for yderligere at vise, at han hørte til de Rettroende og ikke heldede til pietistisk Fromhed, førte han det mest udsvævende Levnet — hvad han dog ubemærket søgte at afsone om Natten ved Bøn og Psalmesang.

Snart maatte han paa Grund af sine vilde Streger igjen fortrække fra Strassburg og flakkede derpaa om i Tyskland, hvor han vandt et stort Ry som Læge, Kemiker og heldig Guldmager, samtidig med at han forlod Orthodoxien og slog sig paa Pietisternes Parti, paavirket af den berømte Gottfried Arnold. 1707 skrev han sit første fulminante Skrift mod den lutherske Orthodoxy: „de orthodoxia orthodoxorum“, der efterfulgtes af flere lignende udgivne under Pseudonymet Christianus Democritus. Dette Navn antog han for derved at betegne sin ubetingede Stræben efter Sandheden — Democritus havde stukket sine Øjne ud for bedre at kunne naa Sandheds Erkjendelse. 1704 kom han til Berlin, hvor han drev Guldmageriet med stort Held og samtidig i sit Laboratorium dyrkede Kemien i andre Retninger. Han fremstillede en „vera auri solutio“ og ved tør Destillation af Blod den bekjendte empyreumatiske „Oleum animale Dippelii“ (Hjortetakolien), der lige til den nyeste Tid har været officinel i de fleste og ogsaa i vor Farmakopoe, og med hvilken han helbredede alle mulige Syge, og han havde i ethvert Tilfælde nogen Del i Opdagelsen af det vigtige kemiske Stof „Berlinerblaat“.

Ved denne Tid naaede hans Ry til Danmark, hvor man dengang ligesom i andre Lande var meget begjærlig efter Guldmageri og gjerne modtog den ene Alkemist efter den anden²). Kongens senere Svoger, Overpræsident Reventlow i Altona, Storkantslerens Søn, der havde meget tilovers for denne yndede Kunst, satte sig i Forbindelse med ham og søgte at vinde ham ved at skaffe ham fra den danske Konge en anselig Kancelliraadstitel og andre Begunstigelser. Dippel kom dog dengang ikke til Danmark, men tog efter hemmelig at være bortflygtet fra Berlin, til Holland, hvor han 1711 i Leyden erhvervede sig den medicinske Doktorgrad ved en Afhandling om sin mirakuløse Olies heldbredende Virkninger, navnlig mod Koldfeber, og hvor han derefter paa en rig Vel-

ynders Bekostning drev Alkemi i Amsterdam og samtidig praktiserede som Læge.

Endelig bønhørte han 1714 Grev Reventlow og kom til Altona, hvor et Laboratorium med store Omkostninger blev indrettet for ham. Hans Guldmageri mislykkedes imidlertid, og snart kom han ogsaa her i Strid med Autoriteterne og med selve sin Velynder. Han trak sig tilbage til Hamborg, hvorfra han for Kongen fremførte graverende Beskyldninger mod Reventlow og hans Gemalinde. Efter at det var lykkedes at fængsle ham, blev han dømt som Løgner og Æreskænder, hans Skrifter bleve brændte af Bøddelen, og han indsattes i evigt Fængsel paa Hammershus. Her kom han godt ud af det med Øens Gouvernør, blev mildt behandlet og beholdt den store Sal, hvori tidligere Ulfeld havde siddet fangen, til Laboratorium; han praktiserede ogsaa her som Læge og udfyldte derved et Savn hos Øens Beboere, da ingen anden Læge dengang fandtes. I Fortalen til et Skrift om nogle paa Bornholm fundne antike Guldsmykker udtaler han sig med stor Tilfredshed om sit Ophold og om sin Lægevirkosomhed for Øens Indbyggere. Fortalen begynder han karakteristisk saaledes: „Geneigter Leser! Hier siehst du wiederum etwas von des berühmten Christiani Democriti Schriften.“ 1726 blev han paa Dronning Anna Sophies Forbøn benaadet mod at forlade Landet, begav sig til Sverrig, hvor han først blev modtaget med aabne Arme som den berømte Læge og Guldmager og i Stockholm tog Kongen i Kur, men som altid snart kom i Stridigheder navnlig med Gejstligheden og igjen maatte forlade Landet, dog ikke uden forinden at have voldt et mægtigt kjættersk Røre, der vedvarede længe efter hans Bortrejse (Dippelianismen). Paa Tilbagevejen Syd paa blev han kaldt til Kjøbenhavn for at helbrede den syge Hofpræst Conradi og konsuleredes nu snart af en Mængde fornemme Personer, ja han blev endog kaldt til Kongefamilien for at tage en spæd Prinds i Kur. Men i Efteraaret 1728 forlod han igjen Danmark,

denne Gang i al Stilheden, og fandt sit sidste Tilflugtssted i det for alle urolige Kjættene aabne Berleburg hos Greven af Wittgenstein.

Ogsaa her blev hans Liys Aften forstyrret af Stridigheder, der fik en vis særlig Interesse, fordi den unge, men allerede da berømte *Albrecht Hallers* Navn blev indblandet deri. Denne var da endnu ikke bleven Professor i Göttingen, men levede som Læge, Naturforsker og Digter i sin Fødeby Bern. Anonymt udkom i denne By i 1733 et versificeret og plumpt Angreb paa den gamle Dippel under Titlen „Bären-Ode“³). Forfatteren viste sig senere at være en Præst i Bern, men Rygtet tillagde Haller Forfatterskabet, hvad Dippel ogsaa antog. Denne vendte sig derfor i det Svar, han med sædvanlig Ufortrødenhed udsendte, og som bar Titlen: „Poetischer Wiederhall auf eines Doctors und Schweitzerpoets Bären-tantz, durch Christianum Democritum“ direkte mod Haller og fordømte ham med alle hans Meningsfæller til Helvede. Haller maatte nu optræde og fralægge sig Forfatterskabet. Endnu engang optraadte den gamle Dippel literært, nemlig i Anledning af et falsk Rygte om hans Død, hvilket han besvarede med en Proklamation om, at han skulde leve til 1808. Kort efter Proklamationens Udstedelse (1734) fandtes han imidlertid pludselig død i sin Seng.

For Lægekunsten gaar Dippels Fortjeneste næppe synderlig ud over Opfindelsen af den bekjendte og i sin Tid berømte Hjortetakolie samt af hans Guldinktur, der dog hurtig ganske fordunkledes af Richters. Den ikke ringe historiske Interesse, der knytter sig til hans Personlighed, og som ogsaa har bevirket, at han temmelig udførligt er bleven behandlet her, træder mere frem i andre Retninger, og heller ikke i disse Henseender har han ved sit danske Opholds forbigaaende Karakter kunnet sætte dybere Spor her i Landet. Men endnu medens Dippel laborerede hos Grev Reventlow i Altona, holdt den virkelige Stahlisme sit literære og akademiske Indtog i Danmark repræsenteret af en begavet Talsmand,

nemlig af den i vort Fædrelands Historie berømte *Andreas Hojer*.

I Hertugdømmerne var Hallenser-Universitetets Ry og Franckes Pædagogium og gode Freitische hurtigt blevne bekjendte, og da Præsten Hojer i Carlum i Slesvig vilde have sin Søn i den sorte Skole og uddannet til Præst, ansaa han Halle for det rette Sted. 1706 blev da Sønnen *Andreas*⁴⁾ anbragt i Pædagogiet 16 Aar gammel og gjorde ved udmærkede Evner og ihærdig Flid hurtig Fremgang, saa at han allerede 1707 deponerede ved Universitetet. Skjøndt tilhørende en gejstlig Slægt baade paa Faderens og Moderens Side synes han ingen videre Interesse at have havt for Theologien, derimod des mere for Moral, jus naturæ, Historie og jus publicum, hvilke Fag bleve docerede paa glimrende Maade af Thomasius og flere andre Professorer. Han valgte imidlertid Medicinen til sit Hovedstudium, ikke fordi dette Fag særlig fængslede ham, men fordi, som han siger, hans Helbred var svægelig, og han hørte da navnlig Forelæsninger hos Stahl og dennes Discipel Alberti. „Zuweilen“ hørte han ogsaa Hoffmann. Allerede af denne Udtalelse er det klart, hvilken Retning han sluttede sig til — han valgte med klart Blik og praktisk Sands det nemme Parti, den lette dogmatiske Uddannelse udenfor Naturvidenskaberne, hvad der dog næppe var betinget af Mangel paa naturvidenskabelig Sands overhovedet og heller ikke af særlig dogmatisk-spekulative Tilbøjeligheder, men fordi Medicinen kun skulde være hans Brødstudium, det han paa Grund af Omstændighederne vilde expedere saa hurtigt som muligt. Iøvrigt er det nok muligt, at Stahls revolutionær-reformatriske og i Kritiken af gammel hippokratisk Slendrian saa velgrundede Lære har øvet en mere tiltrækkende Indvirkning paa ham end Hoffmanns unægtelig noget fade rationel-mekaniske Doktrin. Ovenikjøbet forlod denne sidste kort efter Universitetet. 1709 maatte Hojer imidlertid, rimeligvis af økonomiske Grunde, forlade Universitetet uden at have fuldført sit Studium, og derefter studerede han saa videre paa egen Haand. 1713 kom

han til Kjøbenhavn og stod her ledig paa Torvet, da Gehejmeraad J. G. Holstein netop søgte en Hovmester for sine Sønner. Han blev antagen og i denne Egenskab meget skattet af den indflydelsesrige Gehejmeraad, der snart fik Lejlighed til at give den fremadstræbende og energiske Student gode Beviser paa sin Bevaagenhed.

Ved Hofsteters Død var en ordinær Professorplads bleven ledig i det medicinske Fakultet. Der var vel intet Haab for den unge Hojer om at erholde denne Plads, thi Johannes de Buchwald, der nu endelig i sit 60de Aar havde vovet at optræde som Aspirant dertil, havde ved et kongeligt Løfte sikret sig Stillingen⁵⁾ efter Hofsteters Død. Men her var dog en Lejlighed for Hojer til at gjøre sig bemærket som et brugbart Æmne for Universitetet og til paa en bekvem og lidet bekostelig Maade — blot ved en Disputatio sine præside — at opnaa en Art foreløbig Autorisation som Læge, ja mulig endog opnaa Udnævnelse til Professor extraordinarius, en Operationsbasis for fremtidigt akademisk Avancement. Hans Velynder J. G. Holstein satte derfor igjennem, at han fik et kongeligt Mandat til at „ambiere den vacante Professionem medicam“, og at Kongen i Brev, meddelt Universitetet under 2. Juli 1717, gav den ligeoverfor akademisk Praxis temmelig paafaldende Bevilling til „at en Stud. medicinæ ved Navn Andreas Hojer maa disputere in auditorio superiori paa Universitetet, og naar nogle af Auditoribus først mod ham have opponeret skal siden ogsaa af Professoribus opponeres“⁶⁾. Og rimeligvis for at det ikke skulde faa Udseende af at være arrangeret i Hojers Interesse, blev ogsaa Jens Bing, hvem vi have lært at kjende i Pestens Tid, opfordret til at deltage. Denne djærve og selvfølende Nordmand og ansete Læge har imidlertid utvivlsomt betragtet det som under sin Værdighed at deltage i en saadan Skinkonkurrence i Selskab med en ung forløben halvtysk Student og en gammel Barber, denne sidste ovenikjøbet som officielt begunstiget Medbejler. Der foreligger ingen Konkurrence-

Disputation fra Bings Haand, og han har efter alt at dømme ikke deltaget, hvorvel det hyppig anføres⁷).

Højer lod derimod ikke Lejligheden gaa fra sig og udarbejdede en anselig Disputation, paa hvis Titelblad anføres, at den fremkommer „ex mandato augustissimi et potentissimi monarchæ“, ligesom ogsaa, at den skal forsvares i det fornemme Auditorium superius — denne saa paaafaldende Begunstigelse for en simpel ikke gradueret Studiosus. Han havde nemlig aldeles ikke taget nogen Grad ved noget Universitet, hvilket fremgaar af hans egne meget karakteristiske Udtalelser: „Disputationes zu halten habe ich auf Universitäten weder Geld noch Lust gehabt und bin immer der Meinung gewesen, dass ein nicht reicher Respondens für die 20 bis 30 Rrthlr., die er pro præsidio und an den Buchdrucker wendet, sich ein rechtschaffen Buch kaufen könne, es sey denn, dass er voraus wisse, wo er sich durch ein dergleichen Specimen recommendiren könne; im Opponiren aber habe ich mehr Nutzen und folglich dazu mehr Neigung gefunden“⁸). Disse Linier give et ganske godt Indblik i Højers aandelige Personlighed og vise blandt andet, at han var vidt forskellig fra den gamle skolastiske Type, samt at han har et ret praktisk Blik paa Tilværelsen.

Hans udførlige 47 Kvartsider omfattende Prøveafhandling, der fører Titlen: „Disputatio medico-practica de febre petechizante epidemica“, er af væsentlig Interesse. Den raader over en klar logisk Form og Fremstilling og viser en Mand, der fuldkomment behersker sit Æmne og tydeligt har de nødvendige Betingelser for at kunne blive Videnskabsmand — skjøndt han stiller sig saa fuldt ud paa Stahlanismens Standpunkt, at han ligesom andre af denne Læres Adepter kommer bort fra egentlig Videnskab. Allerede i hans „Præfamen“ (S. 1—4) træder dette hans Standpunkt stærkt frem; han ser hele Medicinens sande Væsen *alene* i det praktisk Nyttige og vil have al videregaaende Videnskab banlyst, saaledes som det noksom fremgaar af følgende kraftige og i

sproglig Henseende unægtelig temmelig besværlige stahlianske Passus:

„Tandem, si ad utilitatem humani generis, non luxoriosam scientiæ affectationem omnia reducerentur, exoneratam brevi spatio haberemus *ιατρικὴν* a tot inutilibus et picturæ, aut physicæ saltem magis quam Medicinæ congruis subtilitatibus, opinionum variis commentis, appellationum innumeris portentosis sæpe varietatibus, denique omni illo splendido sane, sed ad totius artis emolumentum nullius momenti apparatu curiositatum (sit venia novæ dictioni) anatomicarum, physiologicarum, pharmaceuticarum, chymicarum, botanicarum, quibus, si nil aliud noceant, animi futurorum sanitatis Consultorum a magis necessariis infauste destinantur, et veræ justiorisque eventuum, quæ sanis quæque male affectis variis de causis varie revera obtingunt, considerationes indies magis obscurantur.“

Han erklærer derpaa at ville paa den rette praktiske og koncise Maade, uden alle „prolixis vanarum causationum confutationibus“, beskrive en vigtig Sygdomsform og har da dertil valgt „Febris petechizans epidemica“.

Den følgende udførlige Beskrivelse er kun en forøvrigt smuk, klar og for pietistiske Vidtløftigheder fri Gjengivelse af Stahls Fremstilling i dennes *Theoria medica vera* og forskellige Disputationer. Nogen selvstændig praktisk Erfaring er Afhandlingen aabenbart ikke baseret paa. Allerede Sygdomsbetegnelsen er specifik stahliansk, og Petechialfeberen giver Stahl netop dette Navn *petechizans* (og ikke som de fleste andre *petechialis*) for derved at betone, at Feberen ikke altid *frembyder* Petechier, men at dens Væsen derimod er altid at *ville søge* at fremkalde dem, idet Sjælen ved denne kritiske Lokalisation til Huden stræber at frelse den Syge. I Fremstillingen af Therapien (S. 39—46) ivrer han ganske paa samme klart overbevisende Maade som Stahl mod energiske Indgreb og viser, at alt gaar bedst, naar det væsentlig overlades til Naturen — der dog maa støttes af Stahls

Polychrest-Medikamenter! Heller ikke de gængse af Hippokratikerne altid stærkt betonedede Afføringsmidler anbefaler han og fremhæver udtrykkelig, at de udmærkede Virkninger, som det Stahlske Arcanum Elixir polychrestum, der solgtes i Vajsenhusets Apothek i Halle, havde ogsaa i denne Sygdom, ikke beroede paa dets afførende, men paa dets altererende Egenskaber. Egentlige Specifica mod Sygdommen gives ikke, og de i saa Henseende udbasunede Midler, navnlig Cortex Chinchinæ af Epidemiologen *Apinus* og „vera auri solutio“ af Christianus Democritus, ere efter hans (og Stahls) velbegrundede Mening værdiløse.

Denne Disputats forsvarede han altsaa uden Præsidium fra det fornemme Katheder i Auditorium superius, ret som om han havde været en fin gradueret Lærd, og vel beholdt han ikke Professoratet, der overdroges til Buchwald, men han fik derved en foreløbig Autorisation til at praktisere som Læge. Vi se ham da ogsaa i den følgende Tid forsøge sig i denne Retning i Kjøbenhavn, men det gik ikke efter Ønske, og efterhaanden fik han en afgjort Ulyst til praktisk Lægevirksomhed — hans klare kritiske Hoved opdagede snart det utilfredsstillende i Lægekunstens famlende Forsøg paa at kurere Syge. I et 1720 skrevet og bevaret dansk Brev fra ham⁹⁾ viser han sig meget nedtrykt over sine Uheld i Lægepraxis og udtaler sig saaledes: „Jeg er ganske malade over Mad. Edingers Død, som er indtruffen formedelst en gammel skjult Vomica in intestinis tenuibus og dertil slagne Gangræn. Saasom hun er den tredie Patient, der er død for mig, og jeg i Aften vilde see hendes Elendighed tilligemed Eichel, som har betjent Huset længe før mig, kan jeg ikke faa de bedrøvelige Ideer af mit Sind og er tidt fortrædelig, at jeg haver udvalgt mig en Levnetsmaade, som gjør mig til en Elendigheds Vidne og Bedrøveligheds Træl“. Tilmed fik han Uvenner, som gjorde ham Afbræk i hans Lægevirksomhed ved at hindre ham i at erholde den medicinske Doctorgrad og ved paa forskjellig Maade at nedsætte ham i det almindelige Omdømme¹⁰⁾.

Den Holsteinske Gunst synes saaledes at være bleven krydset og neutraliseret ved Indflydelse fra anden Side.

At han ikke blev betragtet med gunstige Øjne af den stridbare Jens Bing, der dengang var bleven en anset og indflydelsesrig Læge og stod i nøje Forbindelse med de Danneskjold'ske og Plessen'ske Slægter, er rimeligt nok, og sammen med Bing stod dennes intime Ven Hans Gram, der allerede 1714 var bleven Professor ved Universitetet, og som ikke var særlig blidt stemt mod Syd fra kommende fremstræbende Parvenuer. Og at Hojer søgte ved alle Midler at gjøre sig gjældende, fremgaar noksom af forskjellige Udtalelser om ham fra denne Tid, t. Ex. af Falster og Biskop Hersleb. I et af Falsters Breve omtales Hojer, med hvem han er truffen sammen i Professor Reitzers Hus, som „homo audax et novarum rerum cupidissimus, cetera non indoctus; patronis utitur magnis et gravissimis“. Hersleb kalder Hojer „en klog og skarpsindig, derhos meget farlig og entrepenant Mand“¹¹⁾. Men denne Hojers urolige og hidsige Stræben efter at gjøre sig gjældende som videnskabelig Kapacitet vendte sig nu bort fra Medicinen og valgte i Stedet andre og dertil farligere Omraader, hvorved han bragte sig i bestandig dybere Konflikter med de danske Lærde, men som kun ganske kort skulle berøres.

Først optraadte han som Historiker, idet han som Lærer for Gehejmeraad Holsteins Sønner savnede et godt Kompendium i Danmarks Historie; han udarbejdede da et saadant: „Kurzgefasste Dänemarkische Geschichte“, som er blevet meget rost af en Autoritet som Suhm. Men ved forskjellige Udtalelser saarede han den danske Nationalfølelse, i Fortalen fremsatte han dadlende Bemærkninger mod Holbergs „Introduktion“ og blev derfor paa den mest bidende Maade angreben af denne. Ogsaa tidligere danske Konger kritiserede han ugenert; der blev nedsat en kongelig Kommission (Rostgaard og Livlæge, Bibliothekar Wolfen) til at undersøge Bogen, og denne blev lagt under Beslag. En endnu stærkere Storm navnlig

mellem Theologerne vakte et kort efter udkommet Skrift af ham om Ægteskab mellem Beslægtede, i hvilket han vilde vise sig som Reformator paa Familierettens Omraade og som en lovende Discipel af Thomasius. Det theologiske Fakultet forlangte Forfatteren sat under kriminel Tiltale og strængt straffet, hans Skrift brændt. Her kom imidlertid hans indflydelsesrige Velyndere ham til Undsætning, men snart efter indvikledes han i nye Forlegenheder, da han ogsaa vilde forsøge sig som Literaturkritiker og Tidsskriftsudgiver og udgav en latinsk Fortsættelse af de 1720 begyndte „Efterretninger om lærde Sager“ under Titlen: „Nova literaria Daniæ et vicinarum regionum“. Af Tidsskriftet udkom kun 13 Numere, idet den videre Udgivelse blev forbudt, da han skarpt havde kritiseret Sproget i en af Rector Rasch i Kristiania holdt latinsk Tale og derved faaet dennes Svigerfader, den da almægtige Biskop Deichmann, til Fjende, ligesom ogsaa fortørnet Gram, der var en Ven af Rasch. Han havde saaledes fremdeles Modgang og fik Afslag, da han 1720 søgte en Assistentpost hos Wolfen i det kongelige Bibliothek.

Endelig kom dog Hojer ud af sin Sturm- und Drang-Periode og blev klog af Skade. Han sluttede sig snildt til den ny opgaaende Sol, Dronning Anna Sophie, udgav „Freudenopfer an der Königin Geburtstag“ og avancerede rask paa Embedsstigen. Allerede 1722 blev han kongelig Historiograf efter Amthor og fortsatte dennes Aarbøger om Frederik IV.'s Regjering, hvilke han senere omarbejdede til det ovenfor citerede Værk¹²), der ogsaa har Interesse for Medicinens Historie, idet han udførligt beretter om de forskjellige Sygdomme hos Kongefamilien og om de behandlende Læger. Af særlig Interesse er hans omstændelige Skildring af Kongens langvarige til Døden førende Sygelighed, idet han her giver et nyt Bevis paa at være en ubetinget Stahlianer. Han ser hele Aarsagen til Kongens tiltagende Svagelighed i mangelfuld Afsondring af den gyldne Aare, udtaler sig i

Stahls Aand meget skeptisk om Kongens Kurrejse til et Bad (Aachen) og ligesaa om Brugen af Kinabarken, hvorved nogle Feberanfald „vielmehr vertrieben als curirt wurden“. Ligeledes roser han stærkt Stahls og Junckers Kúrmethododer.

At Hojer vedblev at følge de medicinske Bevægelser ved Universitet og med opmærksomme — og ikke blide — Øjne at iagttage de mislige lægevidenskabelige Studieforhold, viser de Promomorier, han i 1725 indgav til Kongen i Forstaaelse med den intrigante Christian a Møinichen (den ansete Livlæges Søn). Ogsaa spillede han under sin senere saa betydningsfulde og glimrende Virksomhed under Christian VI., som vi senere skulle se, fremdeles en Rolle i Medicinens Historie, for saa vidt som han sine Stahl'ske Traditioner tro sympathiserede med den uvidenskabelige Kirurgis Kamp mod det lærde Fakultet og virksomt støttede Simon Crügers Bestræbelser. Men hans egen medicinske Virken blev altsaa kun kortvarig; han kom ikke til at gjøre sin Stahlianisme direkte gjældende som Professor eller overhovedet som fremragende Læge. Og dette maa man fra vor Medicins Synspunkt oprigtig beklage. Havde han vedblivende anvendt sin Begavelse, sin klare, logiske Stringents til Fremme for Medicinen, er det sandsynligt, at han her vilde have kunnet virke reformatorisk paa lignende Maade, som han nu gjorde det for Historien og særlig for Retsvidenskaben. Han var fri for den pietistiske Fanatisme, som klæbede ved de allerfleste andre af Stahls Disciple, og det ensidige Syn hos ham vilde under videre Fordybelse og fagmæssig Bearbejdelse, ved hans betydelige videnskabelige Sands, sikkert have udvidet sig saaledes, at han kunde have omformet Stahls Lære i heldig og banebrydende Retning. Nu blev det MontPELLIERSKOLENS berømte Vitalister, der optog og paa heldig Maade omsatte Stahls Arv, og den danske Medicin blev sin kranke Skæbne tro og gik glip ogsaa af denne Mulighed for en virkelig Triumf.

Men medens Hojer trak sig tilbage fra Medicinen, gjorde Stahlianismen sig lidt efter lidt mere gjældende i Danmark. Halle begyndte at blive det udvalgte Maal for danske Medicineres Studierejser og at fortrænge Leyden, og pietistiske Hallenserlæger begyndte at finde Vej til Danmark — den under de forhaandenværende Omstændigheder naturlige og nærliggende Vej gennem Hofkredsene. Allerede 1720 gav Dronning Louises tiltagende Sygelighed, næret ved hendes ulykkelige Ægteskab og særlig ved Kongens skamløse Vielse til hans seneste Elskerinde Anna Sophie Reventlow (Hertuginde af Slesvig), Anledning til, at en af Hallenserskolens Mirakeldoktorer blev indkaldt. Livlæge (og Professor) Hofsteter havde haft Dronningens Tillid, skjøndt de af ham anvendte Kure af „Forstandige“ stempledtes som dumdristige eller dog utilladelig uforsigtige hos en saa skrøbelig Patient¹³). Men da han 1717 var død, kunde ingen af de andre, forøvrigt talrige Livlæger, de to tyske Wolfen og Weiss foruden de danske Buchwald og Eichel samt Hoflægen Scheffer fra Flensborg, erstatte ham; nogen Fuldblods Stahlianer fandtes endnu ikke i Kjøbenhavn, og man indkaldte da Stad- og Landfysicus *Stisser* fra selve Halle med den høje Livlægegage af 1500 Rdl. aarlig. Hvorfor Valget netop faldt paa ham, maa staa hen. Han havde unægtelig en Aarrække tidligere, ved Hallenseruniversitetets første Stiftelse, været mellem de Læger, som en kort Tid vare nominelt ansatte i dets medicinske Fakultet¹⁴), og han var senere bleven Embedslæge i Halle. Men nogen synderlig Anseelse synes han ikke her at have nydt, at dømme efter de affejende Udtalelser om ham, som Præsident Danchelmann i Halle senere fremkom med paa en Forespørgsel fra den danske Regjerings Side¹⁵). At han imidlertid optraadte med den rette, de naive imponerende, pietistisk-stahlianske Bombast, fremgaar noksom af de Kurmidler, han anvendte hos Dronningen — det synes at have været meget ægte Hallensiisk Polychrest-Medicin i Form af *Himmeldraaber*,

Engledraaber og *Frølsdraaber*¹⁶⁾. Den rette undergjørende Virkning havde dog uheldigvis disse Medikamenter ikke; de vare altfor kraftige, „so feurig“, siger Hojer¹⁷⁾, dass eine auch nicht so zarte Natur dadurch viel gewisser zum Himmel als zur leiblichen Gesundheit konnte verholfen werden“. Efter 8 Maaneders uheldig Kur blev Stisser da i Unaade afskediget og maatte rejse bort over Hals og Hoved. I hans Sted kom igjen en indkaldt Tysker, *Gaulcke* (Riegels fordrejer hans Navn, maaske med Forsæt, til „Gaucklen“), af temmelig ubekjendte Kvalifikationer; han var næppe nogen egentlig Stahlianer, men hørte vistnok nærmest til Alkemisternes brogede Klasse og indrettede sig et kemisk Laboratorium paa Slottet, ved hvilket en af Hofapotheker Beckers Disciple, Claus Seidelin, fungerede som Assistent. At han heller ikke var fremmed for Bombast og Reklame, fremgaar noksom af følgende Meddelelse, som han efter 5 Ugers Kur lod indføre i de „extraordinære Relationer“ for 24de Februar 1721:

„Vi slutte denne Februarii Maaned med det glædeligste Nyt, som i denne Dag i Norden er passeret, siden Gud os med den saa længe forønskte og begjerte Fred haver velsignet. Nemlig: at hendes kongelige Majestæt, vores allernaadigste Dronning, efter langvarig Svaghed, som Gud skee Lov dagligen aftager, til begge Rigers og troe Undersaatters usigelige Glæde og Fornøjelse, dog hver Dag udi Kræfter og Helbred tiltager, som er: udi de 5 Uger Doktor Gaulchen har allerunderdanigst draget Omsorg for hendes Majestæts Opkomst af denne Svaghed, have de af ham foreskrevne Medikamenter med Guds Bistand gjort bedre Nytte og Effekt, end hvad af Doktor Stisser forhen i 8 Maaneder, disse er blevet anordnet og anvendt“.

Kun et Par Uger efter (17de Marts) meldes Dronningens Død, idet der anraabes om Medlidende med Kongens Sorg, og al Lystighed forbydes paa et Aar. Faa Uger herefter (14de April) meldes Kongens officielle

Vielse til Hertuginde af Slesvig „til Folkets hjertelige Fornøjelse“! Kort efter Dronning Louises Død blev Gaulcke udnævnt til Livlæge hos Kongens Søskende Prinds Carl og Prindsesse Sophie Hedvig og det følgende Aar til Livlæge hos Kronprinds Christian, hvorved han senere blev kongelig Livlæge. Men større Meriter synes han ikke senere at have kunnet prale af. Som kongelig Livlæge førte han en temmelig ubemærket Tilværelse til sin Død 1737, 63 Aar gammel¹⁸⁾.

Efterhaanden var Halles Anseelse og Ry voxet saa vidt, at det betragtedes som en Ære at erholde en akademisk Grad her, ligesom det tidligere havde været Tilfældet med Basel og Leyden. Og skjøndt den til Halles Universitet tilbagevendte Fr. Hoffmann nu og med god Føje vandt en bestandig større Autoritet, og skjøndt Mesteren Stahl selv havde forladt Universitetet, var det dog fremdeles den pietistiske Stahlianisme, repræsenteret af Mesterens Disciple og i Tyverne fornemmelig af *Alberti*, som særlig tiltrak de danske Lægevidenskabsdyrkere. Dette gjaldt t. Ex. om den af sin Samtid som Læge og Menneske ærede og ansete *Andreas Höjels*, der i Halle 1724 tog Licentiatgraden ved en exkvisit Stahliansk Afhandling om Aareladninger paa Foden og efter sin Hjemkomst ved sin nære Forbindelse med den Plessen'ske Slægt, med Professor Hans Gram og Jens Bing vistnok havde sin Del i at omstemme Opinionen til Fordel for den Stahlianske Lægekunst. At den tidligere stivnakkede Bartholinianer Jens Bing, som vi skulle se, virkelig gjorde en Svingning i denne Retning, var et Tidernes Tegn, der fortjener Opmærksomhed. Höjels blev iøvrigt Gaulckes Efterfølger som Livlæge hos Kongens Søskende og boede senere bestandig paa Vemmetofte¹⁹⁾. Og ikke alene indkaldte Livlæger fra Halle, men adskillige andre Hallenser-Medici af den Stahlianske Retning søgte, følgende den pietistiske Strømning, ind i Landet. Ogsaa ved Universitetet begyndte der at klinge Stahl'ske Toner, om end

kun moderat og afdæmpet — passende til den danske Nationalkarakters Moderation.

V.

Stahlianismens Forhold til Universitetsmedicinen. — Joh. de Buchwald som akademisk Lærer og Forfatter. — Peder Horrebow. — Lægevidenskaben udenfor Universitetet. — Bötticher. — Andre Læger. — Forslag om Oprettelse af et Collegium medicum. — Balthazar Buchwald og Anchersen. — Lægevidenskabens vedblivende Hensygnen. — Kong Frederik IV.'s sidste Sygdom og Død: — Hallensermedicinens Stilling i Danmark ved det 3die Decenniums Slutning.

De officielle Førere for den danske Medicin i den følgende Periode vare da Fakultetets to Ordinarii: Franckenau, der efter Hofsteters Død avancerede til stadig Dekanus, men næppe avancerede til større Betydning for Medicinen, og saa den ihærdigt fremadstræbende Buchwald, der endelig i sit 60de Aar havde naaet Toppunktet af videnskabelig Værdighed og Professorens adelige Rang, der yderligere kunde støtte hans næppe synderlig æstimerede, om end altid hævdede Fødselsadel¹). Han skulde altsaa paa sine gamle Dage vise, om det virkelig var lykkedes ham at ryste Barberen saa vidt af Ærmet, at han formaaede at fyldestgjøre de Krav, der nu maatte stilles til en Universitetslærer og egentlig i ganske særlig Grad til *ham*, forsaavidt som han ifølge hele sin Udviklingsgang maatte føle sig kaldet til at gjøre et Forsøg paa at løse den foreliggende ikke lette Opgave, med kyndig Benyttelse af Naturvidenskabernes Fremskridt at bringe den nye hollandsk-franske, realistisk-rationelle Reformretning til Gyldighed og ganske særlig at hæve Kirurgien til Videnskab ved en nøje Tilslutning til Medicinen, ved at udvikle den til virkelig Medico-Kirurgi.

At han uforfærdet stræbte at fyldestgjøre disse store Krav, at han ogsaa paa sine gamle Dage bevarede sin utrættelige Ihærdighed, det fremgaar noksom af Lektionskatalogerne. Som Panum har fremhævet, annoncerede han lige fra sin Ansættelse 1717 og til sin Død 1738 offentlige Forelæsninger over Anatomi, *Kirurgi* og Botanik; i sidstnævnte Fag holdt han tillige private Øvelser. Han vovede sig endogsaa til, for første Gang i vort Universitets Historie, at give Vejledning i *Obstetrik*, at holde specielle Forelæsninger over Blærestensoperationer og med sine obligatoriske Forelæsninger over Institutiones medicæ at ville forbinde Undervisning i *Praxis clinica*. I sidstnævnte Henseende gav han i ethvert Tilfælde de Assistenten, han holdt til Hjælp i sin Lægepraxis, og mellem hvilke nævnes en vis *Possius*²⁾ og den senere saa fremtrædende *Simon Crüger*, klinisk Vejledning i Kirurgi. Heller ikke forsømte han at vise sit Kjendskab til Medicinens nye Bevægelser og navnlig til Fysiologien ved at forklare „Theoriam hominis sani“, men rigtignok kun paa den nemme Maade, efter Stahls Ekko i Strassburg Professor Nenter; Stahlianismen kom saaledes til Trods for Hojers Udelukkelse snart til Ære og Værdighed ved vort Universitet. Særlig med Hensyn til Obstetrikken er det tydeligt, at hans Bestræbelser bar Frugt. Ikke blot vedblev han i Jordemoderkommissionen at virke for Fremgang i Fødselshjælpen, men han vakte særlig Interesse for Faget hos de medicinske Studerende, saaledes hos sine to Sønner Balthazar og Frederik, hos Ancher Anchersen og Jens Bing jun., hvilke alle efter paafølgende grundig Uddannelse i Udlandet gjorde sig bekendte som kyndige Obstetrikere.

Men betragte vi de literære Dokumenter, som Johannes de Buchwald fra sin Professortid har efterladt sig, vil det dog vise sig, at han ikke var den store Op-gave voxen, at han med Hensyn til virkelig videnskabelig Sands og Evne ikke staar synderlig over Niveauet af de extrem-pietistiske Stahlianere eller sine tidligere Barber-

kolleger. Allerede hans nævnte Inauguraldissertation og end mere hans Prøvedisputats — rettere Disputatio pro loco — afgiver Vidnesbyrd derom. Der mærkes i denne i Modsætning til hans unge Medbejlers Afhandling kun meget lidet af en videnskabelig Aand. Men den har dog Interesse, forsaavidt som den vistnok giver en god Illustration af Forfatterens hele aandelige Personlighed, af hans ikke ringe Erfaring og praktiske Blik og sammen dermed hans altid lige aarvaagne og ængstelige Iver for at habilitere sig som den, der ogsaa er hjemme i den medicinske Del af Lægevidenskaben og ikke har været uværdig til at erholde summos honores — i saa Henseende er hans Dissertatio pro loco, der fører Titlen „Dissertatio medico-practica de pilulis aloeticis earumque genuina præparatione ac usu“, og hvoraf han ogsaa har ladet besørge en fransk Oversættelse, netop meget behændigt affattet.

Allerede i Afhandlingens Prooemium fremskinner det tydeligt, at han vil bekjæmpe den mulige Mistanke om, at han *kun* betragtedes som en erfaren *Kirurg*; derfor skal hans Æmne være rent medicinsk, behandle et saadant farmakologisk Spørgsmaal „in qua minus me esse versatum quidam *perperam* forte sibi persuasere“. Han fremhæver dernæst ganske rigtigt de to Hovedbestanddele i Aloen, Aloebitter og Aloeharpix, og viser, at hin er opløselig i Vand, denne i Spiritus, saa at de let kunne skilles fra hinanden, og at det er Bitterstoffet, der er det heldige Afføringsmiddel. Mellem Linierne lader han her forstaa, at han har givet sig meget af med Kemi. Derpaa stiller han sig paa det Standpunkt, hvori han unægtelig er mere hjemme end i Kemi, paa den praktiske Mands selvstændige Erfarings Standpunkt og viser, hvilken udmærket og behagelig afførende Virkning de af ham komponerede Piller besidde, hvilke han ogsaa forlængst har givet Elefantapothekets Ejer, Hofapotheker Becker, Opskrift paa og karakteristisk nok givet Navn af Pilulæ polychrestæ (efter Stahls Mønster). Særlig Betydning have

de med Hensyn til at regulere Hæmorrhoidalafsondringen, hvis store Vigtighed han i Stahls Aand fremhæver, idet han dog samtidig søger at vise sin Lærdom ved korrekt at citere Hippokrates og derefter Fabricius Hildanus som de egentlige Begrundere af denne Doktrin. Denne sidste Celebritet fremhæver han med velforstaaet Eftertryk som en „*excellentissimus medico-chirurgus, qui medicam praxin suo tempore simul ac chirurgicam exercuit*“. Det Originale i hans Piller, og det som særlig betinger deres usædvanlig udmærkede Virkning, er imidlertid en Tilsætning af Millefolium, en Urt, han er bleven bekjendt med allerede i sin tidlige Ungdom, og her indfletter han behændigt nogle Notitser om sit Studium af den botaniske Del af Medicinen hos den fortjente *Peter Kylling*, ligesom ogsaa om de Bekjendtskaber med fornemme fremmede Læger, han har gjort paa sine Rejser, og om disses Samstemning med ham i Antagelsen af Millefoliums Fortræffelighed mod Underlivsobstruktion og hæmmet Hæmorrhoidalflod. Udførligt dvæler han ved sine gunstige Erfaringer om Midlets Virkninger ved Underlivsbesværligheder, han selv har lidt af, og her faar han da naturlig Lejlighed til at fremhæve, hvor rask og kraftig han, takket være Millefolium, i de senere Aar har været og fremdeles er — mulig have onde Tunger ladet sig forlyde med, at det i det 60de Aar var temmelig sent at aspirere til en akademisk Lærerpost. Med nogle kunstige Recepter i Tidens Stil, som yderligere skulle vise hans farmakologiske Indsigt, pynter han yderligere sin Afhandling, som afsluttes med fire „*Corollaria*“, der egentlig ere det betydningsfuldste deri.

Disse dreje sig nemlig om hans gamle Specialitet, Brokbehandlingen, for hvilken han i en tidligere Tid, som han mulig gjerne vil have opfrisket i Erindringen, havde vundet Anerkjendelse hos fremragende Mænd, saaledes *Rau* og *Jacob Winsløv*. I disse Theses fastslaar han navnlig, at Kjendskab til Hernier er nødvendig baade for Medici og Chirurgi, at Brokoperation, saaledes som

den foretages af „Circumforaneis seu Agyrtis“ med Borttagelse af Testiklen, er uforsvarlig, og at man i Stedet for den hyppige Radikaloperation ofte med Fordel kan anvende de nu i Danmark disponible gode Brokbaand (machinamenta). Endelig fremhæver han Vigtigheden af en kyndig foretagen Herniotomi ved „intestinorum prolapsu c. passione iliaca, inflammatione ac vomitu“. Navnlig denne sidste Hentydning til operativ Behandling ved Inkarceration viser, at han paa Kirurgiens Omraade virkelig havde fulgt med i Udviklingen. Men iøvrigt gjør Dissertationen unægtelig et ubetydeligt og lidet videnskabeligt Indtryk, tilmed naar Arbejdet sammenlignes med hans unge Medbejlers. Baade denne og Buchwald stiller sig paa det eksklusiv praktiske Standpunkt, men Modsætningen kommer dog stærkt frem; hin viser sig trods det Stahlske Udgangspunkt overvejende som den systematiske Videnskabsmand, hos denne udarter den rent praktiske Retning til en Rutine, der vil give sig et videnskabeligt Skær, men egentlig er udenfor virkelig Videnskab.

Resultatet blev da ogsaa, at Buchwald forløftede sig paa de naturvidenskabelige Opgaver, han qua medicinsk Professor modigt tog fat paa. Særlig stærkt kom dette til Syne i hans botaniske Virken. Dette Omraade synes han med Forkjærlighed at have udvalgt sig for at tiltvinge sig Anerkjendelse som en virkelig naturvidenskabelig Professor; her har han aabenbart antaget sig for at være tilstrækkelig vel funderet. At han fra sin tidlige Ungdom havde givet sig af med Studiet af Botanik, lod han allerede blive betonet i sin Levnetsskildring ved Doctorpromotionen, i sin Prøve-Dissertation forsømmer han ikke paany at indskærpe det, og i de første Aar af sin Professorbane ses han at have gjort store Anstrengelser for at vinde Position som en Professor botanices par excellence. Allerede 1720 udgav han en stor botanisk Lærebog „Specimen medico-practico-botanicum“, i hvis Fortale han paany henviser til, hvor grundigt han for nogle og

fyrretyve Aar siden har studeret Botaniken baade hos danske og udenlandske Celebriteter, og hvorledes Konsistorium nu har overdraget ham — Kapaciteten — baade Omsorgen for Universitetets botaniske Have og den botaniske Lærervirksomhed. I denne sin Stilling har han fundet det rigtigt, „in gratiam Botanophilorum atque usum Medicum“ at udarbejde en anselig, alfabetisk ordnet Beskrivelse af de indenlandske officinelle Planter, som udgjøre Havens Indhold, og ment at fyldestgjøre denne Opgave paa særlig heldig Maade ved ikke alene at beskrive Planterne med Ord, men ogsaa ved at tilføje et Herbarium vivum, idet han paa selve Bogens store Kvartblade fastklæbede tørrede Planteexemplarer. Og Konsistoriums Arkiv oplyser endvidere, hvorledes han optraadte som den, der i Kraft af sin særlige Sagkyndighed maatte have hele Herredømmet over Haven og maatte arbejde paa at bringe den i en de videnskabelige Krav bedre tilfredsstillende Stand. Ja, han optræder saa kraftigt, at hans ældre Fakultetskollega de Franckenau finder sig foranlediget til bestemt at protestere derimod og gjøre gjældende, at han i mange Aar har doceret Botanik og *ikke* frasagt sig denne Funktion, „som han fra Ungdommen haver excoleret“ — hvad Franckenau sikkert kunde fremhæve med Rette; thi som en af Schelhammers udvalgte Disciple var han utvivlsomt bleven ganske anderledes grundig instrueret i Botanik end Buchwald. Denne led ogsaa i den standende Strid den Tort, at alle Consistoriales støttede Franckenau, hvis Modstand mod hans Kollegas botaniske Reformplaner iøvrigt ses at fremgaa mere af materielle Hensyn til Rettighederne ved en ny Universitetsresidents, han ventede at optere, end af ideelle videnskabelige Motiver³).

Denne Mangel paa Anerkjendelse af Buchwalds Kapacitet som ledende naturvidenskabelig Professor fra hans Kollegers Side motiveres dog ikke alene ved uvenlig Stemning hos disse, men finder en kun altfor god Støtte i den højst ugunstige Dom, som de særlig sagkyndige

have afsagt om hans botaniske Forfatterskab, det som han dog selv havde saa gode Tanker om, at han skyndte sig med at faa sin Søn Balthazar til at oversætte sit „Specimen“ paa Tysk. H. Steffens karakteriser kort begge Professorer Buchwald, Fader og Søn, som „meget ubetydelige Botanikere“⁴⁾. Vor fortjente Botaniker *J. W. Hornemann* siger⁵⁾, at „B. havde ved sit Specimen vist, at han ikke var trængt dybt ind i denne Videnskab. Planterne vare slet opklæbede og ofte urigtig bestemte. Bogen var kun af Varighed, fordi den var maadelig, det vil sige fordi den ikke blev brugt. Man ser snart, at hverken Fader eller Søn kjendte de Planter, som de beskrev og præparerede maadeligt. Rottbøll kunde ikke lære noget af dem“, og Didrichsen slutter sig fuldstændigt til denne Dom. Men vilde man mod denne Kritik fra nyere Botanikers Side med Herholdt og Mansa⁶⁾ og iøvrigt med fuld Berettigelse indvende, at det altid er en vanskelig Sag at være retfærdig mod tidligere Tidens tilbagelagte Standpunkt, og vil man derfor snarere lægge Vægt paa, hvad samtidige kyndige have ment, saa bliver Resultatet uheldigvis det samme. I Indledningen til sin „Enumeratio methodica stirpium Helvetiæ indigenarum“ noterer Haller paa sin sædvanlige grundige og udtømmende Maade alle botaniske Forfattere, som han har benyttet, og karakteriserer her Buchwalds Bog saaledes: „multa practica ex proprio experimento habet; in Botanicis rudis, ut crassissimos commiserit errores“. Samtidig med at anerkjende Buchwalds praktiske Erfaring stempler han ham altsaa som fuldstændig Ignorant i Botaniken; og Haller er aldrig nogen ubillig Dommer⁷⁾. Det faar saaledes et halvt tragisk Skær, naar den mod Joh. de Buchwald meget velvillige Riegels fremhæver om ham, at endnu i hans høje Alderdom „fængslede Urtevidenskaberne ham saa ganske, at han endnu samme Maaned, han døde, forklarede for sine Tilhørere adskillige Urter“. Det var altsaa en ulykkelig Kjærlighed til Botaniken, Buchwald led under -- den Videnskab, som han særlig

havde viet sig og som skulle være hans Styrke og Stolt-
hed, selv den var han ganske fremmed for!

Men det Lys, der herved kastes over Buchwalds hele videnskabelige Standpunkt, giver tillige en mere fyldestgørende Forklaring af den Ringeagt, han var Gjenstand for fra samtidige begavede Videnskabsmænds Side, end den gængse, som kun gaar ud paa, at disse ikke kunde glemme, at han havde været Barber. Ulykken var, at han i Virkeligheden aldrig ophørte at være den uvidenskabelige Barber, men kun søgte at give sig et Skær af den grundige Videnskabsmand. Derfor kan Holberg i Peder Paars persiflere ham som Jens Blok, for hvis Slagsmaal med Gunild en virkelig Tildragelse mellem Buchwald og en Jordemoder skal ligge til Grund⁸⁾, derfor kan Gram i sine Breve til Grev Chr. Rantzau affeje ham med det haanlige „Buchwald kjende alle“⁹⁾, og Grams Discipel Edv. Schwartzkopf i sit „lille Erindringslexikon“ betegne ham som „kun en Chirurgus, der blev gjort til Prof. med., til Justits- og Etats-Raad, fordi han curerede Dronning Ane Sophies Liigtorn“ — idet der dog anerkjendende og retfærdigt tilføjes, at „han besad ellers en temmelig Gave i sin Chirurgie“¹⁰⁾.

Et regelmæssigt literært Monument efter Datidens Universitetsprofessorer ere de aarlige Disputationer, som enhver Ordinarius efter Fundatsen skulde holde, naar han ikke havde gyldigt Forfald, men som iøvrigt de fleste navnlig ældre Professorer, i det mindste før Emanationen af Universitetsfundatsen 1732, hyppigt undlod. Den gamle Praktiker havde selvfølgelig ikke sin Styrke i den Retning, men der foreligger dog fra hans Haand adskillige trykte Dissertationer, som have været benyttede til akademisk Disputation „loco ordinariæ disputationis“. For saa vidt som disse have været tilgængelige, vise de Forfatteren i hans kjendte Egenskaber som den rutinerede Praktiker, der staar paa sine Erfaringer, men ikke giver sig af med dybere videnskabelig Behandling; de foreliggende ere iøvrigt alle fra hans sene Funktionsperiode,

fra en Mand oppe i de Halvfjerds. I den ene meddeler han sine gunstige Erfaringer om Behandling af Diabetes med Rhabarber, i den anden viser han, hvorledes han hos sin egen Discipel Fossius grundig har kunnet helbrede Hæmoptyser ved Anvendelse af nogle sædvanlige complicerede Receptformler.

En tredie Dissertation fra 1736, den sidste, som den da næsten 80aarige Professor har udgivet med sin lovende Søn Frederik som Respondens, er egentlig den mest interessante. Heri vender han tilbage til sin kjære Kirurgi og drøfter Saarbehandlingen, idet han særlig polemiserer mod den da endnu almindelige Brug af „turundæ“ (plumasseau, bourdonnet), hvilke bestrøgne med balsamiske Salver førtes ind til Bunden af alle dybe Saar og daglig skiftedes. Paa det imponerende Grundlag af en 59aarig Erfaring betoner han, at denne Behandling kun i høj Grad forsinker Saarenes Helbredelse og i det Hele gjør megen Skade. Han skizzerer dernæst i korte Træk sin Saarbehandling som den, der vel gjør Brug af nogle „Remedia“, men af meget faa Medikamenter. Ved betydeligere navnlig penetrerende Vulnerationer anbefaler han først Aareladning, dernæst Incision af Saarets nedre Rand for at lette Udflod af Blod og Pus, derpaa kommer Fjernelse af alle fremmede Legemer i Saaret, hvilken helst maa ske ved Hjælp af Fingrene. Et vigtigt Punkt er at holde Luften borte fra Saarene; thi den skader disse, navnlig i Hospitaler, hvor den er fyldt med „*particulis heterogeneis, putridis atque semper noxiis*“. Indvendige Medikamenter ere temmelig overflødige, thi „*anima rationalis, quam naturam Stahliani nominant*“ er det afgjørende for Helbredelsen; han betoner saaledes ogsaa her sin Tilslutning til Stahls Doktrin. Det er kun „*vulgares chirurgi*“, der anvende et stort Apparat af baade indvendige og udvendige Medikamenter uden nogen Nytte. Ogsaa de udvendige ere næsten altid overflødige og oftest skadelige, og særlig skadelige ere de, naar de anvendes som imprægnerede Turundæ. Herpaa anfører han

fra sin Praxis i Udlandet et Exempel, idet han giver et udførligt Referat af et Tilfælde af penetrerende Brystsaar hos en fornem Mand, som først var bleven behandlet yderst uheldigt af en italiensk Kirurg med balsamiske Turundæ, og hvor Buchwald derpaa ved at fjerne disse og anvende en simpel Saarbehandling hurtigt opnaede et gunstigt Resultat. Han gav vel en kunstig Saardrik (Apozema), hvori ogsaa var hans Yndlingsmiddel Herbæ Millefolii, men det gjorde han „plus ceremoniæ quam necessitatis causa“. I nogle tilføjede Corollaria vender han tilbage til sit pièce de resistance, Brokbehandlingen, navnlig ved Inkarceration, og fremhæver stærkt Medico-Chirurgernes store Overlegenhed over Empirici, der ikke ret kan opfatte denne passio iliaca og blot behandle den med Mercurius vivus indvendigt, medens den bør behandles med kirurgisk Incision paa Brokstedet.

Denne den 80aarige Professors akademiske Svanesang har sin Interesse for det Første derved, at Forfatteren afgjort betoner sin vedvarende Tilslutning til Stahlianismen. Denne Lære maatte naturligt optages af Buchwald, der aldrig kunde blive en lærd Dialektiker af den gamle Skole som hans Kollega Franckenau, og hvis nagende Orm, hvis aldrig trættede Stræben efter at blive en ledende Mand i selve Medicinen saaledes dog kunde faa den Tilfredsstillelse at repræsentere og ved Akademiet knæsætte en stor ny Bevægelse, et nyt medicinsk System, hvis extrem praktiske Konklusioner ovenikjøbet passede særdeles godt ind i hans egen Grundtankegang. Og for den verdenskloge og vel beregnende Mand, som han var og blev, var dette ikke blot en nem, men ogsaa en effektiv Position i Slutningen af Frederik IV.s og Begyndelsen af Christian VI.s Regjering, hvor Pietismen med den dertil knyttede Stahlianisme vandt bestandig større Terræn i de ledende Kredse udenfor Universitetet, og hvor han altsaa fremdeles kunde være paa den rette Side. Men hans sidste Dissertation vækker tillige en mere sympathetisk Interesse for sin Forfatter. Han

optræder der paa det Felt, hvor han vel aldrig var nogen Banebryder, men dog har virkelig Dygtighed og Fortjeneste, hvor han kan tale med virkelig Myndighed. Det kan ogsaa kaldes særdeles vel beregnet af den gamle Mand, at han afslutter sit akademiske Liv med en saadan ligefrem praktisk Afhandling, hvor han endnu en Gang faar Lejlighed til at fastslaa sine fremskredne sunde Anskuelser om Saarbehandling og opfriske sine praktiske Fortjenester af Brokbehandling og særlig af Inkarcerationen — det er vistnok for sin Virken paa dette kirurgiske Omraade samt for sine obstetriciske Bestræbelser, at han bedst kan paaskjønes og helst maa erindres af Efterverdenen.

Franckenau døde 1732, Buchwald først 1738, og det var altsaa i et ikke kort Tidsrum, at disse to Mænd vare Indehaverne af begge Universitetets lægevidenskabelære stole. Og de vare Universitetets eneste officielle Repræsentanter for Lægevidenskaben, idet der i denne fattige Periode ikke, som tidligere, desuden fandtes surnumerære eller til det filosofiske Fakultet knyttede Professorer af Betydning for den medicinske Undervisning. Der var dog i dette Tidsrum en Professor i det filosofiske Fakultet, som var Læge, nemlig Astronomen *Peder Horrebom*, en fattig Fiskersøn og Ole Rømers ihærdige Discipel, af hvem N. M. Petersen¹¹⁾ tegner et saa sympathisk Billede. Efter megen Modgang og mange Besværligheder, efter at han først havde taget theologisk Attestats og søgt Præstekald, blev han 1714 Professor mathesis super. og arbejdede med stor Iver i sin Specialvidenskab, men begyndte dog samtidig at lægge sig efter Medicinen, rimeligvis nærmest for ved Lægepraxis at kunne forøge sine knappe Indtægter, medens det dog tillige maa bemærkes, at efter den gjældende Fundats af 1539, ifølge hvilken Naturvidenskaberne kun opfattedes som Hjælpevidenskaber for Medicinen, skulde det medicinske Fakultets Professorer læse over Matematik og Astronomi¹²⁾. Det laa altsaa nær for en matematisk Professor at sigte

paa at blive Medlem af det medicinske Fakultet. Særlig Interesse for den medicinske Videnskab har han sikkert ikke havt, og det er derfor intet Under, at han slog sig paa den nemme Stahlianisme, der ogsaa yndedes af den Professor, som han nærmest synes at have støttet sig til, Joh. de Buchwald, hvis Søn Balthazar var hans Ven. 1725 erholdt han 46 Aar gammel „summos in arte salutaris honores“ ved en lille Afhandling „Decas observationum medicarum“, hvis eneste Ros kan være, at Forfatteren aabent og ærligt tilstaar, at han er ukyndig i Lægevidenskab („Agnosco meam tenuitatem, quam semper agnoscam“). Han har imidlertid i enkelte ledige Timer gjort sig Umage for at tilegne sig Et og Andet, „quod urgente necessitate in promptu haberem“; dog har han ikke villet begynde at praktisere inden sit fyldte 40de Aar, „quia nolui prudentia medica destitutus per mortis sapere“. Fremdeles er han saa besindig ikke at ville forsøge andet i Lægekunsten, end hvad der kan gøres uden nogen Fare. Han giver da sine Observationer, hvortil det meste Materiale er hentet fra hans egne og navnlig fra hans Kones og hans 20 Børns Sygdomme, og Afhandlingen er forsaavidt væsentlig et lille Familie-Interiør. Man faar lidt at vide baade om den frugtbare Hustrues ubehagelige Tvillingaborter og om Atrofi og Rhachitis hos levende Tvillinger, om hæftig Koldfeber hos ham selv. Hans Therapi er saa godt som altid efter stahlianske Recepter, hans Syn gjennemgaaende stahliansk, og han vogter sig vel for at behandle Koldfeber med Kinabark; derimod er Antimon Midlet. Kun en Gang „desperatis jam rebus“ er han saa dristig hos et af sine spæde Børn at anvende et Middel, som ikke er anbefalet af Stahlianerne, „quibus me multum debere grata mente agnosco“. Den lille Afhandling er kun af medicinsk Interesse, forsaavidt som den viser Stahlianismens Fremgang i Danmark og sammen dermed illustrerer den stærke Niveausænkning af den officielle Lægevidenskab ved Universitetet i denne Franckenau-Buchwaldske Periode — hvorved dog maa

erindres, at Horrebow dengang var en paa Astronomiens Omraade dygtig og anset Professor, og at han nærmest har søgt „summos in arte salutari honores“ for at kunne skaffe rigeligere Brød til sine mange Børn. Henad Aarhundredets Slutning faaer Navnet, repræsenteret af hans begavede Sønesøn Magnus, ogsaa i den danske Lægevidenskab en god Klang, der kun igjen hurtig svinder ved dennes tidlige Død.

Men fra 1725 var saaledes Peder Horrebow legitim Læge i Kjøbenhavn og tillige paa en vis Maade knyttet til Universitetsmedicinen; i Interregnet mellem Franckenaus Død og den fornyede Indkaldelse af en tysk Professor (Detharding) optraadte han saaledes sammen med sin gamle Lærer Buchwald som officiel akademisk Medicinalautoritet og har medundertegnet et forensisk Responsum angaaende en af Forvalter Friborg paa Vemmetofte mishandlet Skyttes Dødsmaade¹³). I et Stahl'sk Raisonnement bliver Forvalteren erklæret fri for Skyld, idet Skytten er død af en „Flodfeber“ paa Grund af fejlagtig Behandling af Godsets Barber Lengercken, der har aareladt for sent „versum diem criticam“ og derved turberet Krisen; Blodet „er ved denne Fejl stemmet til Hovedet og har extravaseret sig“.

Udenfor Universitetet er der i Aarhundredets 3die Decennium meget lidet af egentlige lægevidenskabelige Rørelser at spore. Kjøbenhavns mest ansete praktiserende Læger vare dengang Stadsfysikus Eichel, der i dette Tidsrum avancerede til Livmedikus og i Stadslægeembedet efterfulgtes af *Edvard Wium* — som efter Studier i Holland 1717 publicerede en Inauguraldissertation, der nyder den Ære at faa hæderlig Omtale af Haller — dernæst Jens Bing, der erholdt Justitsraadstitelen, og endelig Hieronymus Laub, der i dette Tidsrum opnaede en Udnævnelse til Hofmedicus. Ved Decenniets Slutning begyndte denne, assisteret af sin Kirurg i Kvæsthuset, den omtalte *Bössel*, og Hofkirurg *Mensing* privat at foretage anatomiske Sektionsøvelser paa Menneskelig „for at naa desmere Per-

fektion og Oplysning i de medicinske Videnskaber.“ Dette Foretagende ville vi senere komme tilbage til, men forøvrigt synes Hovedstadens medicinske Notabiliteter at have opgivet enhver videnskabelig Bestræbelse. Den eneste københavnske Læge, der i denne Periode vedblev at give sig af med videnskabelige Sysler, var Jens Bings og Laubs Vederpart Bötticher; med rørende Utrættelighed ses han midt under sin voxende Tilsidesættelse og Tilbagegang i det almindelige Omdømme at arbejde litterært — han har kun vanskeligt ved at finde nogen Forlægger. Det gjør et vemodigt Indtryk at se et velmeriteret Medlem af det stolte leopoldinske Akademi avertere om, at „han har sat sig fore sine dels allerede forfærdigede dels endnu i Værk værende nyttige og curieuse medicinske Skrifter ved Trykken at lade publicere. Skulde nogen enten Boghandler eller Bogtrykker her ved Staden sig samme Skrifters Oplag ville paatage“ bedes han snarest at melde sig — men der meldte sig næppe nogen! Og omtrent det eneste Skrift af Bötticher, som udkom noget efter denne Tid, var den tidligere omtalte og iøvrigt smukke og udvidede Udgave af hans Pests dissertation. I ethvert Tilfælde udkom ikke en Afhandling, som han bebudede under Titlen „Tractatus de Empiria et Charlataneria medica, Publico summe pernicioso, in Dania per indulgentiam caput erigente“, men som ganske vist ikke var af egentlig videnskabelig Art, om den end gaaer ud paa at hævde den medicinske Videnskab mod den uvidenskabelige Kirurgi og Kvaksalveriet. I Virkeligheden er det dog kun et bittert og bistert Nødskrig fra en stakkels Trængende. Skjøndt det ikke foreligger i nogen latinsk Fremstilling eller overhovedet udgivet i Trykken, er hans Produkt i det mindste i sine Hovedtræk blevet bevaret i en paa Tysk skreven Klage, som er bleven funden i Barberlavets Arkiv og publiceret i udførligt Uddrag af Herholdt og Mansa. Afhandlingens Tone er imidlertid en saadan, at dens Forfatter til Trods for sin Værdighed som leopoldinsk Akademiker bekræfter Gehejmeraad

Geddes tidligere omtalte beskæmmende Karakteristik af ham som en Person med „en schiden Mund, der taler ilde om Folk og med en indbildendes orm af høyhed, szaa at ingen Mennischier kand komme til rette med hannem“. Klagen havde heller ingen anden Følge end et Svar fra Amtsbarbererne, der overgaaer hans Indlæg i nærgaaende og haanende Invektiver, og som Herholdt og Mansa ligeledes meddele i dansk Oversættelse. „Uagtet vi vel“, sige de, „af christelig Charité skulde bære en billig Compassion mod denne Mand, der vist mangler altera pars Petri, og hvis urolige Gemyt allerede i mange Aar er bekjendt, saa kunne vi dog ikke lade hans altfor meget overhaandtagende Malice gaae upaataalt hen“. De fremhæve derpaa, at hans Klager over uberettiget Lægepraxis skulde tage Sigte, ikke paa Amtskirurgerne, der have Ret til at praktisere, men paa Fuskere og Kvaksalvere, og de tilføje haanligt: „Vil Hr. B. lade sig bruge til at opsøge og angive disse for Publikum højst perniciøse Folk, saa tilbyde vi ham ikke alene at give ham noget Vist til hans nødvendige Underholdning, hvorom det dog er den fattige Mand mest at gjøre, men ogsaa at lade ham tilflyde alle de i hans Skrift selv dikterede Straffebøder, hvis han kan erholde dem. Paa en saadan Maade, mene vi, kan baade Hr. B.s skrækkelig store Penge-mangel, hvorover han fører saa bittere Klager, og som i Overflod af ledige Timer maa have foranlediget ham til at skrive disse Smørier, afhjælpes, og en stor Nytte stiftes for Publikum“. „Vi behøve Gud ske Lov ikke hans flauønske, at vi maatte have lært Kirurgien, som det sig hør og bør, da vor Metier ikke angaaer hans, og han lige saa lidet er i Stand til at raisonnere derom som den Blinde om Farverne. Var Hr. B. lykkelig i sin Praxis, var han altid sine fem Sandser mægtig, overilede han sig ikke ved at skrive Recepter, overvurderede han ikke Folk ved at fordre sit Honorar, afskrækkede han dem ikke ved straks at stævne dem ind for Retten, naar de ikke øjeblikkelig betalte, og spildte han ikke sin Tid

ved nu ligesom forhen at forebringe sine Absurditeter for Hans Majestæt Kongen, i Sandhed, han vilde da søges ligesom andre retskafne og erfarne Doctores medicinæ og finde sit Udkomme“. De imødegaa derpaa kort hans iøvrigt lovmedholdelige Fordring om, at alle indvendige Kure skulde forbydes Kirurgerne og ende med „dog, det er ikke Umagen værd, længere at trætte et højt og velvist Raad med at gjendrive denne elendige Mands urimelige Klager“.

Saa reduceret var den stakkels leopoldinske Akademiker bleven, at han maatte tage imod en saadan Tiltale fra Amtsbarbererne. Han udgav vel endnu en Del Aar derefter et Par Smaaskrifter om Kvægsygen, ligesom Universitetet i Aaret 1755 ses at have vist den da 78aarige Mand, de kjøbenhavnske medicinske Doctorers Senior, den Ære at lade ham holde en Oratio publica i Auditorium superius „de quisquiliarum magnificentia“ — iøvrigt et Vidnesbyrd om, at Bitterheden heller ikke i hans Livs Aften forlod ham. Men al virkelig videnskabelig Betydning havde han da forlængst mistet, og denne havde heller aldrig naaet synderlig ud over den ældre Tids „lærde“ Standpunkt; det nye Aarhundredes Reformbevægelser vare i det Væsentlige gaaede ham forbi.

Heller ikke andre, mindre fremtrædende, praktiserende Hovedstadslæger i dette Tidsrum, t. Ex. den til den udbredte og ansete Lægefamilie Foss hørende Dr. *Jens Foss*¹⁴), der ved Aarhundredets Begyndelse erholdt en Designation i det filosofiske og medicinske Fakultet uden dog nogensinde at træde i nærmere eller aktivt Forhold til Universitetet, have givet videnskabelige Livstegn fra sig. Hans Navn træder dog éngang frem officielt paa en anselig Maade, idet han ved Kongebrev 1719 blev kaldet til sammen med de allerede ofte omtalte fornemste medicinske Autoriteter (Wolfen, Buchwald, Eichel, Bing og Franckenau) at gjøre Udkast til Indretning af et *Collegium medicum*¹⁵). Anledningen til dette Skridt var den stærke Sygelighed, som i 1718 havde hjemsøgt Kjøbenhavn,

først en ondartet Flodfeber, derpaa Kopper og Blodgang, og de nævnte Læger vare derfor af Regjeringen blevne opfordrede til at tage den uheldige Sundhedstilstand under Overvejelse og fremkomme med Forslag til Forholdsregler derimod. I deres Svar erklærede de københavnske Læger, at Apothekeres og Barberers utilstedelige Kvaksalveri og deres ulovlige Tilberedning og Salg af Medikamenter var en Hovedaarsag til Epidemiernes Omsiggriben og den store Dødelighed, og at derfor et Hovedmiddel til at afhjælpe Kalamiteten vilde være Oprettelse af et Collegium medicum udstyret som officiel Sundhedsautoritet med udstrakt kontrollerende og straffende Myndighed.

Hvorvidt nu denne Kvaksalvernes Behandling var saa særdeles skadelig eller dog var skadeligere end den, de promoverede Doctorer anvendte, faar staa hen, men iøvrigt var den her for første Gang i Danmark bestemt fremtraadte Tanke om Oprettelsen af en selvstændig Autoritet, der paa fyldigere Maade kunde varetage de paagjældende Interesser end det hidtil som øverste Medicinalmyndighed fungerende Fakultet, naturlig og nærliggende; i Nabolandene vare allerede i det 17de Aarhundrede lignende Institutioner oprettede. I Sverrig¹⁶⁾ blev der i 1663, nærmest paa privat Initiativ og med den af Dronning Christina indkaldte Arkiater *Grégoire Francois Du Rietz* som fornemste Ophavsmand, grundet et „Collegium medicorum“, der først og fremmest i en fast Lavsorganisation og til Værn om Standens Interesser skulde omfatte alle legitime og anerkjendte svenske Læger, men iøvrigt skulde virke paa alle Maader til det svenske Medicinalvæsens Fremme. Ved den samtidig af Dronning Hedvig Eleonora udgivne Medicinalforordning fik Kollegiet betydelige Privilegier og et udstrakt Myndighedsomraade, hvilket yderligere bestyrkedes og udvidedes ved nye Forordninger henad Aarhundredets Slutning. I Preussen havde ligeledes Kurfyrst Frederik Wilhelm 1685 udstedt en Medicinalforordning, i Kraft af hvilken et med

officiel Autoritet udstyret Collegium medicum oprettedes. Ved Siden af disse Institutioner blev der tillige baade i Sverrig og i Preussen, nærmest i Anledning af de graserende Pestepidemier, ved det 18de Aarhundredes Begyndelse oprettet særlige og permanente „*Collegia sanitatis*“.

De københavnske Lægers Plan havde saaledes Forbilleder nok, og Udførelsen deraf maatte egentlig siges at ligge i Luften. Naar der dog foreløbig intet kom ud deraf, naar der efter Udfærdigelsen af den kongelige Missive af 13de Januar 1719, hvorved den nævnte Kommission af Læger sammenkaldes til at gjøre Forslag, intet spores til Sagens videre Fremme, saa er det vistnok nærmest en Følge af, at Konsejlet, som det ses, kun halvt modstræbende er gaaet ind paa Tanken — maaske fordi det ikke nærede særlig stor Tillid til de daværende Lægeautoriteter. Og for saa vidt tør man heller ikke rette stærke Bebrejdelser mod Konsejllets tydelige Lunkenhed ligeoverfor Reformspørgsmaalet; thi det er meget tvivlsomt, om Kommissionen havde været i Stand til at løse og gennemføre den ikke lette Opgave, ligesom det forøvrigt er sandsynligt nok, at Planen bortdøde ved selve de kommitterede Lægers egen Skyld, idet disse under Inflydelse af den almindelige Sløvhedstilstand paa Lægevidenskabens Omraade, da det kom til Stykket, have manglet Initiativ og fornøden Energi til at gennemføre det dem overdragne Arbejde. Først tyve Aar senere blev Reformopgaven gjenoptagen og gennemført.

Der fandtes iøvrigt dog i Begyndelsen af det tredie Decennium i Kjøbenhavn en ung Læge, som bør fremhæves baade for lægevidenskabelige Reformbestræbelser og for den Betydning, han senere som Medicinens officielle Chef fik for Udviklingen, det var den gamle Johannes de Buchwalds Søn *Balthazar Johannes de B.* Født 1697 fik han i Modsætning til Faderen en regulær og omhyggelig lærd Uddannelse og blev 1714 immatrikuleret ved Universitetet. Derefter kastede han sig over Medi-

cinen og publicerede som Alumnus paa Borchs Kollegium prompte de foreskrevne lærde Disputationer (om anatomisk-fysiologiske Æmner), medens Faderen samtidig paa sine Rejser med Kongen tog ham med sig og med Kynighed kunde lære ham den sikre Vej til fremtidigt Avancement. Som H. Laubs Underlæge paa Kvæsthuset øvede han sig i Praxis og disputerede allerede 1720 for Doktorgraden ved en skoleret Afhandling „de morbo comitali“, habiliterede sig det følgende Aar som stræbsom Botaniker og som sin Faders særlige Discipel ved paa Tysk at oversætte dennes „Specimen medico-practico-botanicum“ — det Værk, der var Joh. de Buchwalds Stolthed og hans Kraftprøve som videnskabelig Botaniker. Derefter tiltraadte han den for fremadstræbende Medicinere nødvendige store Studierejse, der ikke, som ellers allerede paa den Tid almindeligt, begyndte med et Ophold i Halle, men uden at ændse dette Universitet gik direkte til Faderens yndede Studieland, det dygtige Holland. I Leyden forsømte han selvfølgelig ikke at høre Verdenscelebriteten *Boerhaave*, der dengang stod i sin første kliniske Glands, i Amsterdam kunde han endnu med Udbytte faa Undervisning af den gamle *Frederik Ruysch*, den uforlignelige anatomiske Præparator. De Buchwaldske Traditioner tro kastede han sig dertil særlig over Obstetrien og søgte hen til den ligeledes nu gamle, berømte *Deventer* i Haag, til hvem Joh. Buchwald stod i venskabeligt Forhold fra tidligere Tid¹⁷⁾, denne mærkelige self-made man, der ikke blot havde skabt en videnskabelig Orthopædi og paa dette Omraade tidlig var bleven saa berømt, at han allerede 1688 var bleven kaldt til Kjøbenhavn som orthopædisk Autoritet paa Foranledning af Christian V.'s kyndige Livlæge Henrik a Möinichen, men ogsaa som praktisk Fødselshjælper og obstetricisk Forfatter, navnlig ved sin mesterlig gennemarbejdede Lære om Bækkenet og dets vigtige Abnormiteter, fik en banebrydende Betydning. Som ung Guldsmedsvend traadte han ind i Labadisternes hellige Samfund og kom

med denne forfulgte Sekt 1672 til Hamborg og Altona, hvor han fandt Lejlighed til at studere nogen Lægevidenskab. Da Labadisterne igjen vendte tilbage til Friesland, optraadte han her som Kirurg og snart efter, da han var bleven gift med en Jordemoder og havde havt Lejlighed til at samle Erfaringer om Fødselshjælp, ogsaa som Læge paa dette specielle Omraade, hvor han hurtig blev overordentlig berømt. Efter en Eksamen paa Hollandsk for det medicinske Fakultet i Groningen erholdt han 1694 et Doktordiplom, men det varede dog endnu længe, inden Collegium medicum i Haag gav ham Tilladelse til at praktisere i denne By. . Efter Publikationer af to obstetriciske Skrifter i 1696 og 1701, hvoraf navnlig det sidste dediceret til Chr. V.'s Livlæge Henrik a Møinichen gjorde Epoke i Fødselsvidenskabens Historie, var hans Autoritet dog uomtvistet, og da Balthazar Buchwald 1720 besøgte ham i Haag, rivaliserede han i Prestige med den jævnaldrende berømte franske Fødselshjælper *Mauriceau*, der iøvrigt var død ved denne Tid. I Amsterdam havde Buchwald tillige Lejlighed til at høre lidt om den nye uskadelige Fødselstang, hvis Hemmelighed Amsterdamer-Kirurgen *Rogier van Roonhuyze* havde tilkjøbt sig af den engelske Accoucheur-Familie *Chamberlen*, og som han udbyttede med stor lukrativ Energi¹⁸⁾. Men Raad til at tilkøbe sig Tangens Hemmelighed for den af Roonhuyze regelmæssig forlangte uhyre Sum har Balthazar Buchwald næppe havt, og noget nærmere Kjendskab til Tangen og dens Anvendelse ses han heller ikke at have erhvervet sig.

Fra Holland agtede han sig videre til Paris, hvor der for unge Fødselshjælpere var meget at lære, og hvor han ovenikjøbet hos den berømte Accoucheur *Grégoire* kunde stifte nøje Bekjendtskab med Fødselstangen, men Rejsen blev forhindret, og han drog da i Stedet til Helmstädt til den kirurgiske Professor *Lorentz Heister*. Og for en Mand, der vilde uddanne sig videnskabeligt som Medico-Kirurg, hvad Buchwald efter sine Traditioner

aabenbart tilsigtede, kunde der næppe tænkes noget heldigere Studiested. Heister var vel intet banebrydende Geni, men grundig uddannet i Holland har han den overordentlig store Fortjeneste at have været den første betydelige videnskabelige Kirurg i Tyskland, at have løftet Kirurgien op fra det uvidenskabelige Haandværk og derved literært og praktisk virkelig grundet den Medico-Kirurgi, som det var den gamle Buchwalds for-gjæves Ærgjerrighed at rejse i Danmark. Ogsaa Ophthal-mologi dyrkede Heister ivrigt og har heri præsteret ikke lidet, derimod er hans Obstetrik af mindre Betydning, hvorvel han ogsaa heri havde tilegnet sig sin Tids Ind-sigter. Balthazar Buchwald var længe i Helmstädt og kom altsaa beriget i meget væsentlige Henseender og netop paa de Omraader, hvor Trangen til Reform i Dan-mark var størst, i 1722 tilbage til Hjemmet. De følgende Aar praktiserede han i Kjøbenhavn, og der foreligger i Skifteprotokollerne fra de følgende Aar Regninger fra ham i fornemme Borgeres Dødsbo¹⁹). At han fremdeles de Buchwald'ske Traditioner tro lagde særligt Eftertryk paa at fremme Fødselshjælpen, viser hans første selvstændige literære Arbejde efter hans Hjemkomst, nemlig en „*Jordemoderskole*“, hvis første Udgave udkom i 1725, medens Forfatteren var praktiserende Læge i Kjøbenhavn.

Med Skriftets Selvstændighed var det dog unægtelig ikke særdeles bevendt. At han i det Væsentlige følger Deventers epokegjørende Værk og ingen endnu nyere Synspunkter kan gjøre gjældende, er ganske vist rimeligt nok, og mere kunde efter Omstændighederne næppe for-langes. Men hans Fremstilling er væsentlig kun en ligefrem Gjengivelse af en Jordemoderbog, som den samtidige, i Holland og Paris uddannede, fremragende svenske Fød-selshjælper *Johan van Hoorn* (af hollandsk Afstamning), havde udgivet 1697, hvad Buchwald selv indrømmer, ikke just i sin danske Jordemoderbogs Fortale, men dog senere i Indledningen til den Oversættelse af Mesnards „*Guide des accoucheurs*“, der besørgedes af en af hans unge

Disciple. Og hvorvel van Hoorn's for sin Tid dygtige Bog vel fortjente en Omplantelse, og man saaledes ikke kan bebrejde Buchwald hans Valg, saa skrumper unægtelig hans egen Fortjeneste derved noget ind. Men en vigtig ny Reformbestræbelse betegner dog det lille populære Skrift, et vigtigt Fremskridt i det danske Jordemodervæsen var dets Følge, og ganske særlig i Betragtning af den døde Tid, hvori Skriftet saa Lyset, fortjener det at hilses med Glæde og Anerkjendelse. I Slutningen af 1725 blev han ansat som medicus provincialis for Lolland og Falster med 300 Rdl. i aarlig Løn og med Forpligtelse til „alle de fattige Syge i Landene uden videre Betaling at betjene“. Ogsaa i denne Stilling virkede han til Fødselshjælpens Fremme og særlig til Jordemødres Undervisning, hvad der blandt andet fremgaar af en ny og noget forbedret Udgave af Jordemoderskolen, han udgav 1735, ligesom ogsaa af et senere Rescript (af 20de Juni 1738), hvori bevilges et Andragende fra ham om „at han maatte tilstaaes et Kvindemenneske, som var dømt at rettes, efter Exekutionen at faa til Anatomering for derved at give Gjordemødrene Oplysning; og endelig, at det døde Legeme maatte paa Herredets eller Birkets Bekostning føres til hans Hus og bæres ind i et af ham dertil apteret Kammer og Gjordemødrene være pligtige at være overværende ved Anatomeringen“.

Det skjæbnesvangre Uheld klæbede der imidlertid ved Balthazar Buchwalds Studierejse med særligt Hensyn til Obstetrien, at han ikke naaede til Paris og navnlig, at den foregik nogle Aar for tidlig, inden Fødselsvidenskabens nye Æra og dens Frugtbargjørelse for Undervisningen var kommen til Gjennembrud. 7 Aar efter Balthazar Buchwalds Tilbagekomst fra Udlandet grundedes i Strassburg en Fødselsstiftelse, som var anlagt ikke alene paa Uddannelse af Jordemødre, men i lige saa høj Grad paa at være en praktisk Skole for vordende Accoucheurer, hvilke alle her bleve indviede i Obstetrikens nyeste Udviklingsstandpunkt og lærte methodisk og ra-

tionelt at anvende den for Obstetrien epokegjørende *uskadelige Fødselstang*, der hidtil havde været et kun af enkelte Indviede kjendt Arcanum²⁰). Under Ledelse af den berømte og utrættelige *Johann Jacob Fried* fik denne Stiftelse en stor Betydning for Obstetrikens Udvikling, og det ikke mindre i videnskabelig end i praktisk Henseende, hvorvel Institutionen indtil langt ind i vort Aarhundrede stod uden al Forbindelse med Universitetet. Lederen var samtidig „geschworener Hebammenmeister“ for Staden, men iøvrigt ogsaa Dr. medicinæ. Samme Aar, som denne Institution begyndte sin Virksomhed (1728), havde derimod en anden af gamle Buchwalds for Fødselshjælp interesserede Disciple, *Ancher Anchersen*, det Held at tiltræde sin lægevidenskabelige Uddannelsesrejse og skyndte sig til Strassburg, medens han lige saa lidt som B. Buchwald ændsede Halle.

Anchersens Ophold i Strassburg blev rigtignok kun kortvarigt, idet han allerede det følgende Aar modtog en Kaldelse som Provinsialmedicus i Ribe, hvor han derefter virkede som en overordentlig anset Læge. Men at han dog har haft væsentligt Udbytte af sit Ophold i Strassburg, fremgaaer af hans dygtige obstetriciske Doctor-dissertation „De *ΣΤΡΟΦΗ* septimestri foetus Gallis dicta La culbute falso hactenus credita“, som han i Begyndelsen af 1730 forsvarede under Dekanus Franckenaus Præsidium, og hvori han tydelig viser en fremskreden Opfattelse. Ikke blot ved sædvanlige theoretiske Argumenter, men ogsaa paa Grundlag af nøjagtige Explorationer af Gravide (hvilke han har forskaffet sig „mercede conductæ“) gjen-driver han det gamle hippokratiske Axiom om Fostrets Vending i 7de Svangerskabsmaaned, idet han tillige tolker Fried sin Veneration og Taknemmelighed for Alt, hvad han har lært. Som Provindsialmedicus vedblev han at virke for og selv at udøve Fødselshjælpen²¹), men nogen videnskabelig eller litterær Virksomhed udfoldede han ikke senere, og som Forkjæmper for det Nye kan han derfor heller ikke gjøre Krav paa større Betydning. I hin for

Monstrositeter særlig interesserede Tid vandt han maaske sit største litterære Navn ved sine som Alumnus paa Borchs Kollegium forfattede temmelig fantastiske Ungdoms-Disputationer (1724) over det Monstrum Cyclopicum, som en Nyboderspige havde født, og som derefter opbevarede paa Kollegiet²²).

Paa et enkelt Specialomraade af Lægevidenskaben mærkes saaledes dog i det 3die Decennium nogle Spor af Liv og virkelige Reformbestræbelser, og gamle Buchwald har maaske den Fortjeneste at have givet Impulsen dertil, ligesom ogsaa Stahlianismen ved den Vægt, denne Retning bestandig lagde paa de rent praktiske Sider af Lægevidenskaben, i saa Henseende ikke har kunnet andet end udøve en fremmede Indflydelse. Men forøvrigt var dog fremdeles den privilegerede, uvidenskabelige Operator Henning Ditlev Claussen den eneste skattede og ret benyttede Fødselshjælper i Kjøbenhavn, og paa alle andre lægevidenskabelige Omraader havde det ret stærke Pust af Stahlianisme, der i Aarhundredets 3die Decennium gik over Landet, foreløbig ingen tydelig fremmede Indflydelse udøvet. Det var ogsaa nærmest kun de rent pietistisk-videnskabelige eller ligefrem udskejende Elementer i Hallensermedicinen, der havde gjort sig gjældende i Danmark, og Virkningen maatte derfor ogsaa hovedsagelig kun blive en nedbrydende — Stahlianismen havde ganske sikkert bidraget til hurtig at udslukke de endnu ulmende Rester af det 17de Aarhundredes lærd-videnskabelige Liv. Den tærende Sygdom, hvorunder den danske Medicin led, antog, navnlig eftersom Lægevidenskabens og Medicinalvæsenets officielle Leder Franckenau blev ældre og dertil svagelig, en bestandig mere trøstesløs Karakter. Og den blev da ogsaa i bogstavelig Forstand en Sygdom til Døden, forsaavidt som hele Lægevidenskabens anselige ydre Apparat, Bartholins stolte Domus Anatomica, Auditorierne, Professorresidenserne, Universitetsbibliotheket med dets ogsaa i lægevidenskabelig Henseende rige Skatte netop i denne hensygnende Periode under den store

Ildebrand den 21de Oktober 1728 ramtes af fuldstændig Tilintetgjørelse. Ildens ødelæggende Magt fik en vis symbolsk Betydning: for den uværdige Slægt skulde ethvert synligt Minde om tidligere Tidens videnskabelige Dygtighed og Stordaad udslettes!

Og samtidig begyndte den Konge. under hvis Regjering Universitetet havde ført dene hensygnende Tilværelse, selv at sygne hen. For den danske Medicins Historie har Kongens langvarige Sygdom²³⁾ navnlig Interesse derved, at Stahlianismens første tyske Celebriteter derved kom til at holde deres Indtog i Danmark og saaledes i væsentlig Grad kunde styrke den nye Læres endnu vaklende Stilling indenfor vor Medicin.

Mirakeldoktoren Stissers Kur og hele Optræden havde i sin Tid kompromitteret Hallensermedicinen. Mistroen dertil var vaagnet, og under Kongens jævnlige Skranteri i de følgende Aar indkaldtes ingen af Stahls Disciple. Vel blev den store pietistiske Mester selv af og til konsulert, og der foreligger talrige med sirlig Haand af ham skrevne Responsa, der alle vise en prisværdig varsom terapeutisk Optræden og advare mod alle indgribende Kurmidler; men nogen sikker Tro paa hans Ufejlbarhed har man dog ikke havt, idet man samtidig ogsaa henvendte sig til en anden Celebritet, der tilhørte Tysklands orthodox-videnskabelige Medicin, den som Anatom bekyndte og berømte *Brunner*, Svigersøn af den saa berømte schweiziske Læge *Wepfer* og Livlæge hos Kurfyrsten af Pfalz, som ogsaa ophøjede ham i Adelsstanden under Navn af *Brunn von Hammerstein*. Det synes at have været efter dennes Raad, at Kongen brugte fuldstændig anti-stahlianske Kure; han sendtes saaledes 1724 til en Brøndkur i Aachen²⁴⁾ og behandledes derefter for snigende Febertilfælde med Vininfus af Kinabark²⁵⁾. Men disse Kure virkede ogsaa efter Stahlianeren Hojers Vidnesbyrd alt andet end heldigt; ved Brøndkuren kom Kongens gyldne Aare, som i en Aarrække havde flydt rigeligt, i Uorden, og ved Kinabarken blev Feberens

„vielmehr vertrieben als kurirt“. Der optraadte i den følgende Tid „Bespannungen“ og Hævelse om Anklerne, hvad „Medici mit Recht als Vorboten einer nach übel gerathenen Fiebern bey alten Leuten gewöhnlichen Ver- setzung der Leber ansahen“. Dette uheldige Resultat førte da ogsaa til, at man igjen tyede til de hallensiske Mirakelmænd, maaske ikke uden Tilskyndelse af selve Hojer, der efterhaanden havde vundet en høj Stjerne ved Hoffet og hos Dronning Anna Sophie. I ethvert Tilfælde fremhæver denne, at Kongen i Særdeleshed befandt sig vel ved de Raad, der gaves af Livlæge *Stahl* i Berlin og Professor *Juncker* i Halle; denne sidste var iøvrigt bleven konsulert efter Kronprindsens og hans Fætter Grev Stolbergs særlige Anbefaling²⁶). Endnu blev dog ingen af disse to medicinske Koryfæer kaldte til Danmark, men da Kongens Befindende i Begyndelsen af 1730 yderligere forværredes, og der navnlig optraadte en besværlig Asthma, som Kongens stadige Læge Scheffer og den anden nu tilkaldte Livlæge Eichel ikke formaaede at afhjælpe, indkaldtes Juncker og tog Kongen under Behandling paa Fredensborg sammen med Livlæge Scheffer, der, skjøndt han efter Hojers Vidnesbyrd var en svag og frygtsom Mand, i det Hele synes at have nydt Kongens Tillid i højere Grad end de to andre danske Livlæger, Buchwald og Eichel; den gamle Wolfen døde ved samme Tid. I et Friedensburg 30te April 1730 dateret og af Juncker og Scheffer undertegnet Lægeresponsum udtales det, at det først og fremmest er Guds Naade, der skal hjælpe under Sygdom, menneskelige Midler ere kun af underordnet Betydning, men i dette Tilfælde (besværlig Asthma) kan der dog ventes Hjælp af — *Essentia dulcis!* Koncipisten til denne Lægeerklæring er tydelig nok Juncker. Men den mirakuløse Guld tinktur vilde dog ikke hjælpe, og Juncker maatte da tage sin Tilflugt til de smaa Aare- ladninger paa Fødderne og andre ufejlbare Stahlanske Kure. Alligevel forværredes bestandig Kongens Befindende, og uden at have skaffet Hjælp rejste Juncker

i Juni tilbage til Halle, idet man samtidig henvendte sig til den pietistiske Stormester selv med Anmodning om personlig at tage Kongen i Kur. Stahl vilde imidlertid ikke indlade sig paa nogen længere Rejse end til Hertugdømmerne, og Kongen maatte da begive sig herhen for at træffe sammen med ham. Den 19de Juli rejste Kongen fra Fredensborg, og i medtagen Tilstand naaede han den 29de Gottorp Slot. Her indfandt sig da, hentet fra Berlin af den danske Afsending Generalmajor Povl Løvenørn, Livlæge Stahl i høje Person og ledsaget af sin Søn, en ganske ung Læge. Kun i nogle faa Uger havde Stahl Orlov fra Berlin. Kongen syntes strax at blive noget bedre under hans Behandling, men snart tiltog Hævelsen i Benene, hvorvel Stahl fortrøstningsfuldt erklærede, at det ikke var Vattersot, men kun en Hævelse, der var fremkaldt ved den anstrengende Rejse, og som snart vilde fortage sig, naar Kongen kom rigtig i Ro; han skulde derfor snarest rejse tilbage til Fredensborg. Snildt beregnende, som den gamle Celebritet med alle sine pietistiske Grublerier var, skyndte han sig med at faa sin Søn ansat som Livlæge hos den syge Konge, idet den unge Mand skulde „nach des Vaters Rath und seiner Methode den guten Anfang unter Göttlichen Segen weiter befördern“. Men Skæbnen vilde det anderledes; den unge tilkommende Livlæge døde af en hidsig Feber endnu før Faderens Afrejse. Man søgte nu at overtale denne til at følge med Kongen tilbage til Fredensborg og bød ham 2000 Rdl. i Honorar derfor, foruden de 3000 Rdl., som han havde faaet for sin Konsultationsrejse til Slesvig, men Stahl var „dertil ikke at persuadere“. Han vilde kun ledsage Kongen til Kolding, hvor han tog Afsked efter først at have givet sin Klient en Recept paa nogle Piller, som denne fremdeles skulde bruge.

Den 24de August tiltraadte Kongen sin besværlige Tilbagerejse, den 29de naaede han Odense, men videre kom han ikke. Afkræftelsen og Vattersoten, der vistnok var betinget i en kronisk Nyrelidelse og Hjertefejl, som

man dengang ikke kunde diagnosticere, tiltog med rivende Fart. Man havde imidlertid allerede fra Gottorp skrevet efter en ny Læge, Dr. *Vecht*²⁷⁾ i Schwerin, og denne kom ogsaa til Odense 8 Dage efter Kongen. Stahls Piller, som ingen Hjælp havde ydet, bleve nu afskaffede, og nogle af *Vecht* ordinerede Piller brugte i Stedet, ved hvilke Kongen ogsaa strax følte Bedring og Vattersotens Tiltagen standsede. *Vecht* vilde imidlertid trods de mest indtrængende Bønner ikke blive længere i Odense end 14 Dage, „han havde for mange Syge i Schwerin“, og rejste bort efter at have foreskrevet Kongen en Kur, ved Hjælp af hvilken han lovede sikker Helbredelse „hvis Vandet kun ikke gik op i Brystet“. Ved samme Tid blev den trofaste Scheffer syg, og man skyndte sig nu fra Kjøbenhavn at tilkalde Livlæge Eichel samt Jens Bing; til Livlæge Gaulcke synes man (vist med Rette) ingen Tillid at have havt og derfor ladet ham uændset. Bing havde dengang aabenbart foretaget sin Svingning i stahliansk Retning og holdt, decideret som altid, paa, at *Vechts* Piller skulde lægges til Side og den preussiske Livlæges paany anvendes. Skjøndt Kongens Befindende under Brugen af disse i høj Grad forværredes, vedblev han dog dermed, da Dronningen havde særlig Tillid til Bing. Men tilsidst blev Tilstanden saa truende, at den stakkels unge Dronning Anna Sophie, der ikke kunde være blind for, at med Kongens Død var hendes korte Dronninglands for stedse forbi, lod som en sidste fortvivlet Udvej i en Bekjendtgjørelse „sich überall erkundigen, wo jemand ehemals einen geglaubten Wassersüchtigen sollte curirt haben, da denn der Künstler, er möchte sein wer er wollte, nach Odense gerufen wurde“. Vistnok som Følge af dette Opraab indfandt sig fra Lolland en saadan „Künstler“, en Alkemist *Hill*, formodentlig en Hallenser, der lovede Helbredelse ved en af ham præpareret Guld-tinktur, hvilken dog maaske næppe kom til Anvendelse; thi kort efter, Natten mellem den 11te og 12te October, udaandede Kongen efter først at have sat sit eget Elefant-

Ordensbaand om Gehejmeraad Carl Plessens Hals og besvoret ham at være en tro Støtte for den ulykkelige Dronning.

Heller ikke paa dette Tidspunkt fik Stahlianismen saaledes nogen fast Fod ved det danske Hof, og et ret bestemt Vidnesbyrd om, at den gamle medicinske Skole endnu under Kongens Sygdom 1730 havde et vist Overtag, afgiver et Brev paa dette Tidspunkt fra Kronprinds Christian til hans Fætter Greven af Stolberg-Wernigerode, i hvilket Prindsen indstændig anbefaler den syge Greve at bruge Kina, som efter Prindsens Forsikring stadig anvendes mod alle Arter Febre i Kjøbenhavn, og hvoraf Prindsen selv har set store Resultater²⁸⁾ — det Medikament, som Stahl selv og endnu mere hans Discipel Juncker hadede og afskyede, og som den grevelige Pietist, hvis særlige Orakel netop Juncker var, vistnok heller ikke har villet indlade sig paa at bruge.

Dog manglede der samtidig ikke paa Fingerpeg i modsat Retning, paa Vidnesbyrd om Stahlianismens fortsatte Fremvæxt i Danmark, og naturlig nok knytte ogsaa saadanne sig til selve Kronprinds Christian, der i 1729, efter en varm Anbefaling af Greven af Stolberg, indkaldte til sit Hof en stahlansk Hallenser, *Henning Georg Blumenberg*, for at overtage den betroede Plads som Kammertjener hos den lille Prinds Frederik, der paa den Tid skulde have sin første Hofstat. Af et Brev fra Kronprindsen til Schulin²⁹⁾ fremgaar det, at denne Hallenser, der ved sin Indkaldelse vel kun betegnedes som „Felt-skjær“ og ansattes som Kammertjener, men dog tillige var en 1726 i Halle immatrikuleret Student, hurtig kom i sin Herres særlige Gunst. Efter Kronprindsens Tronbestigelse avancerede han ogsaa snart til anseligere Stilling, hvori han ikke blot i det Stille, men i Embedsmedfør kunde bruge sin Indflydelse, om han end ingen- sinde optraadte med særlig Energi.

Ogsaa den pietistiske Hallenserlæge *Grothaus's* Ansættelse ved det nye Vaisenhus i 1727 og hans nogle

Aar senere følgende Ophøjelse til den fremragende Stilling som Stadsfysikus i Kjøbenhavn er et Vidnesbyrd om den Stahlske Retnings fortsatte Fremgang. Nogen betydeligere Indflydelse kom han imidlertid ikke til at udøve, idet hans religiøse Vækkelse snart førte til, at han nedlagde sit Embede for at gaa til Amerika som Apostel for den Zinzendorf'ske Brødremenighed. Ligeledes kan Kjøbenhavns mere bekjendte end berømte Politimester under Ildebranden 1728 *Hans Himmerich* nævnes i Relation til Stahlianismen, forsaavidt som det lille Skrift „Compendium philosophicum“, som denne i Landet indkomne Eventyrer 1726 udgav med en pompøs Dedication til „den stormægtigste Dronning Anna Sophie“, og som ogsaa synes at have opnaaet sin Hensigt, at skaffe Forfatteren Dronningens virksomme Protektion, i sin Fremstilling af „den liden Verden eller Mennesket, dets forunderlige Skabning, Sygdom og Tilfælde, samt den naturlige Aarsag dertil“ slaaer paa stahlanske Streng, hvorvel han næppe har havt noget nærmere Kjendskab til denne Bevægelse eller dens Litteratur, men kun røber ufordøjet Læsning af nogle paracelsiske Skrifter og i sit trykte Aandsprodukt hovedsagelig giver en uklar Repetition af Stahls tidlige Forløber Paracelsus's uklare Lærdomme.

VI.

Universitetets Gjenrejsning og den ny Fundats. — Valget af Professor efter Franckenaus' Død. — Jens Bing og B. Buchwald. — Detharding som Videnskabsmand og Professor. — Misstemning mod ham. — Gram. — Frants Mygind. — Dethardings Bestræbelser for Fysik, forensisk Medicin og Anatomi. — Pludselig Konkurrence med Fakultetet paa Anatomiens Omraade.

1731 er et lovende Aar i det dansk-norske Universitets Historie. Tronen var bleven indtaget af en ny Konge, der, skjøndt Pietist, tydeligt interesserede sig for Videnskaberne ligesom hans Fætter Greven af Stolberg-Wernigerode. Den videnskabelig dannede Iver Rosenkrantz blev Universitetets Patron i U. A. Holsteins Sted, og ved Kongebrev af 26de Juni s. A. nedsattes under Rosenkrantz's Forsæde en Kommission, hvoraf de ypperste Universitetsprofessorer og først og fremmest Hans Gram bleve Medlemmer, og hvis betydningsfulde Hverv det var at gjenoprette og reorganisere Alt, hvad Ilden havde tilintetgjort, og derigjennem vække Videnskaben til nyt Liv, saa at den kunde rejse sig forynget som en stolt Fugl Fønix af sin Aske. Og Arbejdet gik rask fra Haanden. Den ene af de til Undervisningsapparatet hørende Bygninger rejste sig efter den anden, og allerede den 31te Marts 1732 kunde den nye Universitetsfundats emanere; endnu i samme Aar kunde Kongens Fødselsdagsfest fejres med den højtidelige Indvielse af den nybyggede Auditoriebygning ved Rector magnificus, ingen ringere end Hans Gram.

Men fremdeles hvilede dog en krank Skæbne over vor Alma Mater; de lyse Forjættelser gik ikke i Opfyldelse. Kun „den økonomiske Reform, som var i Professorernes Interesse, fandt Sted, idet Lønningerne forøgedes dels ved nye Indtægtskilder, dels ved 3 Professoraters Nedlæggelse; men Videnskabens Krav skete ikke paa samme Maade Fyldest“. Fundatsen indskrænkede

Antallet af de ugentlige obligatoriske Forelæsninger (hvilke kunde suppleres af frivillige private Kollegier) ligesom ogsaa af de aarlige Disputatser — herefter skulde der kun holdes 1 i Stedet for som tidligere 4 — og den reducerede i høj Grad det filosofiske Fakultet, som netop var det, der rantes ved de 3 Professoraters Nedlæggelse. Dette Fakultet, „Fremskridtets Bærer, har Fundatsen ligefrem mishandlet. Det er saa langt fra, at Fundatsen har indrømmet nye naturvidenskabelige Fag, saasom Kemi og Botanik, en egen Plads i Fakultetet, at den tvertimod endog har berøvet den eneste Repræsentant for samme, nemlig Fysiken, sin egen Lærestol og overladt Forelæsningerne derover efter Behag enten til en af Proff. medic. eller til Prof. mathem., som skulde læse over samme en Time ugentlig. Trods denne forøgede Opgave blev det medicinske Fakultet fremdeles kun forsynet med de samme to Lærere, som det alt havde i 1539, hvilke begge foruden deres offentlige lectiones jevnlig skulde gjøre Experimenta physica, hvorhos den ene tillige skulde traktere Anatomien med andre partibus scientiæ medicæ, og den anden tillige undervise in botanicis og pharmaceuticis. At her er et Misforhold tilstede, synes indlysende selv for den læge Bevidsthed. Til Trods for det Gode, Fundatsen har indført paa et enkelt Punkt, maa man derfor rejse den Hovedindvending mod den, at den ikke staaer hverken paa det videnskabelige eller paa det økonomiske Fremskridts Standpunkt. De Hovedreformer i begge Retninger, som Fremtiden bar i sit Skjød, Realvidenskabernes selvstændige Fremme og Korporas Ophævelse, har den aldeles intet Syn for; ja i førstnævnte Henseende betegner den endog snarere et Tilbageskridt¹⁾“.

Denne Dom fra kyndig og upartisk Side er tilvisse ikke for haard og egentlig ikke meget haardere end den, som i sin Tid den bidske Riegels udtalte om Fundatsen, at „den kun i de fem første Artikler i 34 Linier handler om Videnskaberne selv eller hvad Professorerne med

deres Hoveder skulle foretage sig i de befalede Videnskaber. De øvrige Artikler angaa for det meste Professorernes Maver²)“. Og ved Siden af disse kapitale Mangler veje Fundatsens antydede Lyssider ikke ret meget; de bestaa særlig med Hensyn til den medicinske Undervisnings Tarv væsentlig kun i Bestemmelsen om, at den tidligere regelmæssige Option af Professorater skulde bortfalde — hvad iøvrigt allerede Christian IV.s Noveller havde fastholdt — samt i en Bestemmelse i Fundatsens § 50, hvilken kan betegnes som et Fremskridt og som et Tegn paa Interesse for virkelig Lægevidenskab og for Naturvidenskaberne. Til dem, der vilde erhverve den medicinske Doktorgrad (og dermed fuld Ret til Praxis i Kongens Riger og Lande) stilles der nemlig i den nævnte Paragraf følgende Fordring: „Gradum Doctoratus in medicina maa ingen nyde, medmindre de ved Examen af Fakultetet vise grundig at forstaae hvad de bør, samt foruden Theoriam medicinæ ere vel erfarne in Anatomicis, Botanicis, Chymicis og Chirurgicis“. Her fremhæves saaledes de for en videnskabelig Lægekunst vigtige reelle Fag, paa hvilke Tyngdepunktet burde lægges i Modsætning til den gamle skolastiske Formalisme, og tillige betones en Fakultetsexamen stærkt og begynder herved i det mindste i Principet at erholde en vis selvstændig Betydning ligeover for Doctorgraden, ligesom der ogsaa i den faa Aar efter udkomne vigtige Forordning om den juridiske Examen (10de Februar 1736 II § 3) ligefrem tales om en medicinsk *Licentiat-Grad*. Men at det dog tildels kun har været en ved udenlandske Reminiscenter bevirket Lapsus og ikke var Meningen at fravige Bestemmelsen i Medicinalforordningen af 1672, fremgaaer af den videre Ordlyd af Fundatsens § 50. „De (Ϸ: Kandidaterne) skal offentlig paa det øverste Auditorio disputere under Decani facultatis medicæ præsidio, med mindre de ere Professorer, da de kan disputere sine præside. Efter Promotionen nyde de Frihed at disputere paa det øverste Auditorio, holde Collegia medica, anatomica, chymica samt

practicere overalt i Kongens Riger og Lande“. I denne sidste Passus betones altsaa tillige og særlig Doctorernes jus docendi. Det synes næsten, som om man har sat sit Haab hertil og forventet, at Universitetet paa denne nemme Maade uden Udgifter kunde opfylde de med § 50 følgende Forpligtelser til grundigt at faa Naturvidenskaberne docerede.

Men til Trods for disse i det Hele højst mangelfulde Lovbestemmelser om den medicinske Undervisning kunde der dog godt have rejst sig en glimrende Fugl Fønix af det gamle Universitets Aske, hvis man kun til Professorposterne havde kunnet finde de fornødne dygtige Personligheder! Og den ene af de saaledes ny normerede Fakultetsposter blev netop samtidig vakant ved Franckenaus Død. Denne Begivenhed — hvorved den nu 74-aarige Buchwald endelig avancerede op til Fakultetets Professio primaria og til at blive dets Decanus perpetuus — havde vel ingen væsentlig Betydning som et Tab; men som et Udtryk for, at dermed bortdøde den officielle Hovedrepræsentant for den forældede tysk-lærde, endnu helt eller halvt skolastiske Videnskab, kunde Begivenheden være særdeles betydningsfuld. Det gjaldt altsaa om det heldige Valg af Efterfølgeren, det gjaldt om at finde en Kraft, der kunde bringe Medicinen ud af Stagnationen og ind i de virkelig nye Reformbaner.

Indenlands var der dengang næppe nogen saadan at øjne — det var ikke hvert Slægtled, der kunde opvise en Steno eller Winsløv, og havde der været en saadan, havde man maaske Universitetets sørgelige Tradition tro igjen holdt ham borte. Som nogenlunde tænkeligt Professoræmne mellem de ældre danske Læger var der vel kun den Mand, der en Aarrække tidligere vistnok havde sigtet paa denne Stilling, den oftere omtalte Jens Bing. Han var efterhaanden bleven en meget stor og fin Practicus og Justitsraad, men havde iøvrigt næppe udviklet sig heldigt for Videnskaben. I ganske særlig Grad tyder den Omstændighed, at han som intim og autoritær læge-

kyndig Ven af Hans Gram utvivlsomt har været væsentlig medvirkende til at stille Universitetsmedicinen under saa lidet tilfredsstillende Forhold, paa alt andet end videnskabelig Sands og Forstaaelse. Bing var fremdeles den kamplystne Mand, hvad der fremgaar af hans fortsatte hidsige Indblanding i Marinens Affærer og Anfald paa Overfabrikmester Benstrup³⁾, hvor han forøvrigt stod i en farefri Stilling garderet af sin fornemme Ven Grev Danneskjold-Samsøe. Men videnskabelig Stræben synes han da forlængst at have lagt paa Hylden, om han end ses fremdeles at have bevaret saa megen videnskabelig Sands, at han ikke yndede forskjelligt moderne Kvak-salveri, der var en vogue, t. Ex. den fra den engelske Biskop *Berkeley*⁴⁾ udgaaede Anvendelse af Tjærevand som et ufejlbarligt Helbredelsesmiddel mod alle mulige Sygdomme. Paa dette Punkt kom Bing i Dissens mod selve Gram, der meget yndede Tjærevandet⁵⁾ — hvilket iøvrigt ogsaa efterhaanden vandt Anerkjendelse hos Lægeautoriteter, navnlig i Sverrig, hvor *Rosén von Rosenstein* var en varm Talsmand for det, især som Middel mod Kopper⁶⁾.

Mellem de yngre var der ganske vist et udtalt Professorænne, en Mand, som aabenbart fra sin tidlige Ungdom bestemt havde sigtet paa at opnaa et medicinsk Professorat, den til det Lolland-Falster'ske Fysikat foreløbig tilbagetrukne nu 35aarige Balthazar Buchwald, den endnu fungerende gamle Professors Søn. Havde han end Intet præsteret af særlig Betydning, saa havde han dog vist sig godt instrueret i flere Retninger og var i ethvert Tilfælde et Hestehoved foran de fleste andre; han var utvivlsomt en baade i Udlandet godt uddannet og senere i Erfaringens Skole videre udviklet Læge af videnskabelig Sands. Hans gamle Fader havde nu vist heller ikke havt noget imod følgende Thomas Bartholins glørværdige Exempel at optage sin Søn som Universitetskollega og derved grunde en eksklusiv Buchwaldsk Æra i Fakultetet. Men mulig har man dengang i de ledende Kredse været af den Anskuelse, at *to* Buchwalder dog vilde være lidt

for meget af det Gode, og der blev i ethvert Tilfælde ikke Tale om Balthazar Buchwald dengang.

Man vendte da ligesom ved Franckenaus Ansættelse Blikket mod Tyskland. Det kunde maaske under den tiltagende tysk - pietistiske Strømning i Danmark og særlig ved Hoffet synes at have ligget ret nær at søge at vinde en af Stahls mere bekjendte Disciple for Fakultetet — hvad der dog unægtelig kun vilde have været en Vinding af temmelig problematisk Natur. Men herfor var der en meget væsentlig Hindring, idet der dengang næppe vare nogenlunde brugbare Kræfter af denne Retning disponible. Hvad der fandtes, var anbragt ved tyske Universiteter, og Stahlianerne vare overhovedet kun lidet tilbøjelige til nærmere Berøring med Universiteternes dog altid noget „lærde“ Atmosfære. Mesteren selv havde jo foretrukket en Livlægestilling for Professorvirksomhed. Og faktisk er det i ethvert Tilfælde, at intet saadant skete. Valget faldt vel igjen paa en tysk Professor; men den udnævnte var saa langt fra at være Stahlianer, at han tvertimod stod som en typisk Repræsentant for den tyske Medicins rene og skære videnskabelige Orthodoxi. Dette var endda i og for sig ikke saa paafaldende. Thi den pietistiske Indflydelse var dog endnu ikke bleven den herskende i Regjeringskredse, og Iver Rosenkrantz var da endnu Universitetspatron og virkelig Videnskabs nidkjære Befordrer. Men særdeles paafaldende var det, at den indkaldte Professor *Georg Detharding*, hidtilværende Professor i Rostock, var en med den afdøde Franckenaus omtrent jævnaldrende 62 Aar gammel Mand, gammel ikke blot i Aar, men ogsaa som Repræsentant for Videnskaben. En Menneskealder tidligere havde han vundet et ret anset Navn som en dygtig, hos Leydens og Leipzigs berømte Lærere uddannet anatomisk Docent, og med utrættet tysk Flid og Ihærdighed var han i de 35 Aar, han havde fungeret som medicinsk Professor i Rostock, vedbleven at forfatte eller dog lade forfatte respektable Disputationer i uoverskuelig Mængde, ligesom han 1714

var bleven Medlem af det Leopoldinske Akademi og ved sit Universitet efterhaanden Gjenstand for mange Udmærkelser. Men Rang af nogen egentlig fremragende Stjerne havde han dog ingensinde havt, og nogen ret stor Rolle havde han ikke spillet. Det er i saa Henseende værd at bemærke, at han, skjøndt fuldt tilhørende Nordtysklands officielle skolerette Medicin, ikke findes mellem den udvalgte Kreds, der har staaet i Brevvexling med Professor Schelhammer, ja at han endog aldrig nævnes i de anførte talrige Breve, der for en Del netop dreje sig om Tidens anatomisk-fysiologiske Spørgsmaal.

For saa vidt som den danske Universitetsmedicin nu højlig trængte til en Reformator, maatte Valget siges at være saa uheldigt som vel muligt. Detharding tilhørte omtrent lige saa fuldt som sin Forgænger og Landsmand det 17de Aarhundredes skolastisk-lærde Medicin og var kun ufuldkomment kommen med i den nye naturvidenskabelige Udvikling. Blottet for Evner var han paa ingen Maade, og sin tyske Ihærdighed i at skrive Disputationer bevarede han ogsaa i Kjøbenhavn, ligesom han lige saa prompte og exemplarisk som sin tyske Forgænger opfyldte Forpligtelsen til at disputere pro loco („de facie divina medicorum“, forsvaret 23de April 1733). Flere af de talrige Disputationer, hvormed han efterhaanden velsignede ogsaa vort Universitet, og særlig de, der behandle den praktiske Medicin, vidne virkelig om betydeligt Litteraturkjendskab og sund kritisk Sands ligesom om praktisk Erfaring, saaledes t. Ex. de epidemiologiske Dissertationer om maligne Febre i Eidersted og om den Grønlandske Koppesygd (Pestis variolosa); i Afsnittet om denne morderiske Sygdoms Forebyggelse fremhæver han som det eneste afgjørende Hovedpunkt at undgaa den Smitte, hvorved efter hans korrekte Opfattelse Kopperne *alene* opstaa. Og dette var unægtelig paa en Tid, hvor Smittemomentets Betydning ikke endnu var trængt ret igjennem i den almindelige medicinske Opfattelse, idet man endnu fastholdende den gamle arabisk-galenske Doktrin ikke

vilde anerkjende Kopperne som en virkelig „Pest“ (∴ en ubetinget og stærkt smittende Sygdom), men lagde Hovedvægten paa Sygdommens Rod i urene Stoffer, der ligefra det angrebne Menneskes Fosterliv vare tilstede, og som bleve udrensede ved Sygdommen, hvilken derfor i og for sig maatte opfattes som et Gode eller dog som et nødvendigt Onde for de Syge. Detharding udtaler sig ogsaa kyndigt og gunstigt om den da forskjellige Steder i Udlandet iværksatte, men stærkt anfægtede kunstige Inokulation af Kopper, hvorvel han aabenbart ikke sigter paa nogen praktisk Anvendelse af den nye Methode, hvilken han kun behandler paa værdig akademisk Vis i den aarlige foreskrevne Disputation.

Men hans fleste Disputationer ere dog ligesom hans nævnte Disputatio pro loco kun af den traditionelle skolastiske Art, og et lignende Vidnesbyrd om antikveret Standpunkt afgiver den lille fysiologiske Lærebog, „*Fundamenta physiologica*“, som han kort efter Professoratets Tiltrædelse udgav „in usum auditorum“. I dette sit Skrift har han aabenbart et reformatorisk Sigte, forsaavidt som han ved sin skolerette videnskabelige Fremstilling vil afgive en Modvægt mod den stahlanske Opfattelse af Livsytringerne, som hans Kollega Buchwald havde støttet ved at lægge den nævnte Fysiologi af Nenter til Grund for Undervisningen. Men Detharding naaede ikke videre end t. Ex. til at angive „*Aqua, Oleum et Terra*“ som Legemets Grundelementer, og sammenligner man Skriftet med den fysiologiske Lærebog, som netop i Aarhundredets første Halvdel var i Brug ved de allerfleste tyske Universiteter, ved hvilke Stahlianismen ikke havde vundet Indgang, nemlig den Wittenbergske Professor og Stahls utrætteligste Modstander *Johann Gottfried v. Bergers* udførlige Værk (*Physiologia medica*), saa tager Dethardings Arbejde sig unægtelig fattigt ud.

Det bliver saaledes ogsaa forstaaligt, at Detharding ikke formaaede at skaffe sig den rette Respekt mellem Landets samtidige kyndige Videnskabsmænd, hvad

der noksom fremgaar af Grams højst affejende Udtalelse i et Brev til Statholderen i Norge Grev Chr. Rantzau, dateret 13de Februar 1734, altsaa skrevet et Par Aar efter Dethardings Ankomst. Efter at have givet Dethardings Kollega Buchwald det ovenfor omtalte korte og ikke smigrende Skudsmaal siger han: „Den anden Medicus Detharding, som vi fik fra Rostock, var en stor Mand derude, men sandelig intet Miraculum her. Hans anatomiske Lektier for Barbererne love os ingen store Ting om hans *Physica experimentalis*“. Derpaa gjør Gram sig lystig over et netop udkommet Skrift af Detharding, der forøvrigt kun er en Repetition af en Disputation fra 1724 og som bærer følgende pompøse Titel: „*Elementa diætæ sive Regulæ physico-medicae ad auro chariorem sanitatem conservandam, vacillantem fulciendam, deperditam vero cito, tuto et jucunde recuperandam, in usum eruditorum Daniæ et Norvegiæ*“. „Heri, siger Gram, „afmaaler og afpæler Forfatteren alle corporis nostri incrementa et excrementa per omnes, quæ cogitari possint, corporis humani vias et aperturas instantia et effluentia“. Nogle ganske fornuftige Leveregler gives dog i dette lille populære Skrift.

Denne Grams Ringeagt og Uvillie lige overfor Detharding blev imidlertid utvivlsomt forstærket ved den Omstændighed, at denne var en af de indkaldte og i Højsædet anbragte Tyskere, og Grams Ven og medicinske Raadgiver Jens Bing var i saa Henseende neppe blidere stemt. Den nationale Misstemning var sikkert ogsaa et væsentlig medvirkende Moment til den uhyggelige Demonstration mod Detharding, der sattes i Scene af en ung talentfuld og i det Hele vel anskreven Student *Frants Mygind*⁸⁾, der dog nok havde „alt for megen Opinion om sig selv“⁹⁾, og som iøvrigt stod Gram særdeles nær. Det var den 30te Juli 1734 og kort efter, at Detharding havde nydt den sædvanlige officielle Udmærkelse at blive valgt til Universitetets Rektor, at Mygind optraadte som Opponent ex auditorio ved en Disputation over Podagra, som

Medicineren *Niels Ryberg*, der omtales som den franske Gesandt Plelos Lærer i Dansk¹⁰⁾, forsvarede under Rektorens Forsæde. Hvilken haanlig og tirrende Optræden Mygind gjorde sig skyldig i, derom foreligger kun lidet oplyst; men at det har været meget graverende, fremgaar deraf, at Detharding samme Dag sammenkaldte Konsistorium og forlangte Mygind indstævnet og strengt straffet. Denne indfandt sig ikke efter Stævningen, men lod ved sin Kammerat, den daværende Student *Peder Kofod Ancker*, aflevere et Brev, hvori han undskyldte sin Udeblivelse med en Rejse og derfor androg om at forundes Kald og Varsel med Aar og Dag efter Loven. Der var nu i Konsistorium Dissens om, hvorledes Sagen bedst skulde tages, men man var dog enig i, at den „paa det alvorligste burde paatales og forfølges, for at ikke al Disciplin skulde ophøre ved Universitetet“, som Biskop Worm voterede. Man skred da til Relegatio perpetua, og i det derom udstedte Patent siges til Motivering af den strenge Straf: „F. Mygind opponentis partes suscepturus adversus Magnificum hujus universitatis Rectorem Dm. Georgium Detharding tot insulas et intolerabiles nugas atque ineptias effudit, voce et gestibus id unice agens, ut Magnificum illum ac celeberrimum virum manifestis oneraret contumeliis, ejusque existimationem et merita extenuaret“.

Mygind blev dermed for bestandig borte fra Fædrelandet; en Ansøgning fra ham i 1736 om at blive tagen til Naade blev afslaaet, skjøndt den indsendtes med en indtrængende Anbefaling fra selve Universitetets Patron Rosenkrantz, hvem Gram sikkert har formaaet dertil. Efter et eventyrligt Liv havnede Mygind i Wien, hvor han gik over til Katholicismen, opnaede fremragende Embedsstillinger og blev kejserlig Hofraad, ligesom han efterhaanden vandt megen Anseelse for sine botaniske Indsigter; han stod i intimt Venskabsforhold til den berømte Jaquin og er bleven forevigtet baade af denne og af Linné ved Plantenavne. Entomologen Professor J. C.

Fabricius siger i en Rejseberetning¹¹), — hvori han med megen Sympathi og Veneration omtaler Hofraad Mygind, som han har besøgt — at Detharding efter den nævnte Forsmædelse „sich nie wieder heben oder einigen sonderlichen Beyfall in Copenhagen erhalten konnte“. Det er dog tvivlsomt, om denne Episode havde en saa dyb Indvirkning paa Dethardings Stilling, og det ligger nær at antage, at Fabricius, som oftere i sine Skrifter viser en overordentlig bitter og fjendtlig Stemning ligeoverfor de indkaldte Tyskere, ogsaa her overdriver.

I ethvert Tilfælde vedblev Detharding de følgende Aar med uformindsket Ihærdighed at varetage sine akademiske Pligter. De af Gram nævnte, anmeldte Forelæsninger og Øvelser over *Physica experimentalis* — et Fag, der jo i Fundatsen nærmest var bleven henvist til *Medici*, og som hans gamle Kollega Buchwald af gode Grunde ikke kunde paatage sig — synes han netop i de følgende Aar med Lyst og Frejdighed at være gaaet til og holdt dem privatim, idet han dertil benyttede en Samling fysiske Instrumenter, som han havde kjøbt for egne Penge. Og da Universitetets pompøse med Kongehusets Nærværelse beærede Reformationensfest i Efteraaret 1736 — en Fest, hvor man navnlig glimrede med Doktorpromotioner, og hvor Kongen i den Anledning maatte udnævne Hojer og flere andre ej legitime promoverede Ordinarii til „*Doctores bullati*“ — gav en naturlig Tilskyndelse til Forsøg paa større Kraftudfoldelse fra Fakulteternes Side, var Detharding ogsaa med til at glimre ved Opstilling af et nyt Undervisningsfag i Lektionskatalogen. For det følgende Aar ses han saaledes ikke at have nøjedes med sin ellers temmelig stereotype, Aar for Aar gjentagne Annonce: „*Quæ ad Medicinæ dogmata capienda et ad scientiam naturalem sibi comparandam facere poterunt publice et privatim Auditoribus isthæc sitientibus instillare porro sedulus erit*“.

I Katalogen 1737—38 imponerer han derimod med en Meddelelse om at ville foruden Fysiken foredrage

Medicina forensis, et Fag, der efter at have fundet sin videnskabelige Begrundelse i Slutningen af det 17de Aarhundrede ved den pavelige Livlæge *Zacchias* og derefter være bleven videre udviklet navnlig af *Joh. Bohn* i Leipzig begyndte at gjøre sig mere og mere gjældende i Tyskland under Retsstudiets og Retsvæsenets nye raske Udvikling. Collegium medicum i Berlin havde tildels vundet sine Sporer paa dette Omraade, og Sjælen i de paagjældende Bestræbelser var en af Stahls bekjendte Disciple *Daniel Gohl*, ligesom saa mange Pietister en ved praktisk Dygtighed fremragende Mand, hvis berømte Værk „*Medicina practica et forensis*“ netop udkom 1735 (posthumt) i en pragtfuld Kvartudgave forsynet med Forfatterens Portræt og en udførlig Skildring af alle hans medicinske Bedrifter. Detharding vides dog ikke nogen sinde at have præsteret noget af særlig Betydning paa det forensiske Omraade, og i alle hans talløse Disputationer og øvrige Skrifter behandles næppe mere end et enkelt Punkt, der refererer sig til forensisk Medicin, nemlig nogle Undersøgelser over Druknedøden, om hvilken han opstiller den Theori, at den skyldes et af Vandet foraarsaget Tryk paa Strubelaaget og derved bevirket tæt Tillukning af Luftrøret, hvorfor det suveræne Hovedmiddel til Gjenoplivelse er en hurtigst muligt foretagen Bronkotomi. Ogsaa i Kjøbenhavn ses han at have agiteret for at bringe denne nye og originale Lære, hvoraf han aabenbart var meget stolt, til theoretisk og praktisk Gyldighed, og man kan heller ikke i saa Henseende frakjende ham en vis Fortjeneste ved overhovedet at fremdrage den da endnu kun lidet kjendte Bronkotomi og den ligeledes da væsentlig nye Betoning af en kunstig Respirations Betydning. Men selve hans Lære om Druknedøden hvilede paa urigtige Præmisses, hvad der kort efter Dethardings Død ogsaa blev klart hævdet af den dygtige danske Forsker *Heuermann*, der ved nøjagtige Undersøgelser paa Lig paaviste, at Epiglottis ikke ved Vandets Tryk kan tillukke Struben¹²). Dethardings Evne svarede over-

hovedet ikke ret til hans utvivlsomme gode Villie, og Lykke har hans nævnte forensiske Forelæsninger næppe gjort; han anmeldte dem aldrig senere, ligesom ogsaa hans tidligere anmeldte Forelæsninger og Demonstrationer over *Physica experimentalis* med Benyttelsen af hans talrige kostbare Instrumenter samtidig ophørte.

Sin Ungdoms Glæde og Stolthed, Anatomien, svigtede Detharding heller ikke i sin københavnske Alderdom, og det hørte ogsaa ligefrem til hans Embeds Pligter i Egenskab af Fakultetets alter Medicus at docere dette Fag, der imidlertid efter Branden, ved Tilintetgjørelsen af *Domus anatomica*, var meget uheldigt stillet. Snart blev dog et ledigt Rum i øvre Etage af den nye Auditoriebygning nordre Del, ved Siden af Auditorium superius, bestemt til Anatomikammer (samt til Naturalmuseum), og Detharding drev ufortrødent paa at faa Lokalet færdigt og udstyret til Foretagelse af Dissektioner. Han gjorde endog for at paaskynde Udførelsen Udlæg af sine egne Penge (hvilke dog senere efter nogle Vanskeligheder i Konsistorium bleve ham refunderede af de Fuirenske Legater). Det var imidlertid dog først henad Slutningen af det 4de Decennium, at denne Bestræbelse paa Dethardings Initiativ med Kraft blev realiseret. Ved den Tid begyndte den snart 80aarige Buchwald at lide af Vattersot, saa at hans snarlige Død kunde forudses, og der altsaa var nær Udsigt til en ny Professor, som kunde overtage Undervisningen i Anatomi, til hvilken Detharding dog vist — og heller ikke uden Grund — nu har maattet føle sig for gammel. Men desuden var i de samme Aar en for den danske Lægevidenskab meget betydningsfuld Begivenhed indtruffen, en ny af Fakultetet uafhængig lægevidenskabelig Undervisningsanstalt var paa engang bleven grundet, der med særlig Iver beskæftigede sig med Studiet af Anatomien og som med god Grund kunde incitere det medicinske Fakultet ved Kappestrødens altid kraftig æggende Magt. Den bestandig voxende udenlandske Reformbevægelse paa Kirurgi

Omraade havde forplantet sig til det træge Kjøbenhavn og afsat praktiske, haandgribelige Resultater af fremtrædende Karakter.

VII.

Kirurgisk Reformbevægelse. — Udlandet. — Frankrig. — Collège de St. Côme. — Chirac. — Maréchal og De La Peyronie. — Académie Royale de Chirurgie og dets flersidige Virksomhed. — Pariser-fakultetets fortsatte Modstand. — Akademiets Mangler. — England og Hannover. — Wohlers Studierejse. — Preussen. — Berlins Collegium medico-chirurgicum. — Dets Virksomhed. — Klinisk Uddannelse ved Charité-Hospitalet. — Anstaltens Mangler. — Holland. — Kirurgien i Leyden og ved Kirurggilderne. — Sverrig. — Stockholms kirurgiske Societet.

En selvstændig kirurgisk Reformbevægelse fra ulærd Side havde i Trediveerne gjort sig gjældende i Danmark med en saadan Energi, at den tilvisse ikke uden Grund havde opvakt de gamle og ikke særlig handlekraftige medicinske Fakultetsmedlemmers Angst og Skinsyge og derved blandt Andet naturlig medført disses Omhu for Retablering af et fyldestgjørende akademisk Anatomikammer. I og for sig kunde den nye Bevægelse ikke være uventet; den var endog temmelig selvfølgelig, idet Trangen til uddannede kyndige Kirurger blev bestandig mere fremtrædende, først og fremmest til Brug under de saa hyppige Krige; den var egentlig allerede tydelig fremme i Tanken ved Oprettelsen af Kvæsthuset i det foregaaende Aarhundrede. Rundt om i Udlandet havde den længe rørt sig meget kraftig og afsat udadgaaende praktiske Frugter i Etablering af særlige kirurgiske Anstalter eller i Reformer af saadanne, forsaavidt som de allerede i Forvejen fandtes. I særlig Grad havde dette været Tilfældet i de to for os nærmest toneangivende Lande Frankrig og Tyskland.

I førstnævnte Land havde Kirurgien ved den gamle Læreanstalt Collège de St. Côme bestandig holdt sig i nogen Berøring med Videnskab og selv under Institutionens senere Forfald og „Barberkirurgernes“ bestandig stærkere Fremtrængen var der dog saadanne Gnister tilbage, at der i det 16de Aarhundrede kunde opstaa en saa glimrende kirurgisk Stjerne som *Ambroise Paré*. Det af Colbert stiftede Académie des sciences aabnedes ogsaa for Kirurgerne fra St. Côme, hvilke saaledes tilkjendtes virkelig videnskabelig Borgerret. Imidlertid var der igjen Tilbagegang, de dannede Kirurger maatte endog i nogen Tid finde sig i at udgjøre et med de af Fakultetet støttede simple Barberkirurger fælles Lav. Ved det 17de Aarhundredes Slutning hævedes dog atter denne Forbindelse, og i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede fremstod igjen en kirurgisk Banebryder af første Rang: *Jean Louis Petit*. Samtidig begyndte der i indflydelsesrige Kredse, med Ludvig XV.'s Livlæge *Chirac* og de to kongelige Livkirurger *Maréschal* og *De la Peyronie* som Ordførere, en kraftig Bevægelse for at løfte Kirurgien fuldt op til videnskabelig Ligeberettigelse med Medicinen.

Chirac arbejdede med megen Energi for Realisationen af den store Plan at omdanne de lægevidenskabelige Institutioner til et baade Medicinen og Kirurgien omfattende Akademi, som skulde have hele Medicinal- og Hospitalsvæsenet i Frankrig under sig. Men han var ikke denne store og vanskelige Opgave voxen, og det er nok muligt, at han væsentlig kun, som hans Modstandere sagde, agiterede af personligt Had til Pariserfakultetet paa Grund af formentlige Krænkelser fra dettes Side. I ethvert Tilfælde lykkedes det Fakultetet at bringe hans Agitation til at strande. Bedre Held havde de to nævnte Livkirurger, hvis Bestræbelser ogsaa bares oppe af en utvivlsom videnskabelig Alvor og Soliditet. 1724 blev Collège de St. Côme væsentlig omorganiseret og udvidet ved Ansættelse af 5 nye Lærere, kort efter fik „le premier chirurgien du Roi“ (*Maréschal*) en omfattende Myndighed

over alle de kirurgiske Forhold i Riget ved Udnævnelse til „Chef de la chirurgie du Royaume“; i 1731 stiftedes under kongelig Protektion et „Société de chirurgie“ med 70 Medlemmer, med Maréchal (og efter hans Død 1736 De la Peyronie) som Præsæs og J. L. Petit som Direktør; og endelig i 1743 fik dette Selskab fuld Statsautorisation som „*Académie royale de chirurgie*“¹⁾.

Dette organiseredes i stor Stil med en Bestyrelse bestaaende af en Præsident, en Direktør, en Vicedirektør, en bestandig Sekretær, en Trésorier og to Undersekretærer samt en staaende Komité af 29 Medlemmer med 18 Suppleanter. Alle Kirurger fra St. Côme optoges som ordinære Medlemmer af Akademiet. Nogle fremragende udenlandske Kirurger optoges som korresponderende Medlemmer, men det skete med saa stor Sparsomhed, og Akademiet forstod at erhverve sig saa stor Respekt, at selv en Celebritet som Haller i Göttingen betragtede det som en særlig stor Æresbevisning, da han blev Medlem. Akademiets Virkeomraade blev en tredobbelt, en videnskabelig, en administrativ og en Undervisning givende.

Det var som videnskabelig Institution, at Akademiet først og fremmest høstede Lavrbær, og paa dette Omraade debiterede det strax i 1743 ved Udgivelsen af det 1ste Bind af sine „Mémoires“, i hvilket forskjellige Afhandlinger af Petit indtage en fremragende Plads, og som iøvrigt faar en særlig Glands ved sin udførlige og udmærkede Fortale, forfattet af Akademiets første Sekretær, den rigtbegavede og alsidig dannede *Quesnay*, der ogsaa som Nationaloekonom og Ophavsmand til det „fysiokratiske System“ har et berømt Navn. De følgende Bind Memoirer, de 5, der udgjøre 1ste Serie, udmærker sig ligeledes alle ved betydelige Afhandlinger, ligesom ogsaa Akademiet senere efter *Quesnay* fik en ny, meget talentfuld Sekretær i den ligesom Forgængereren alsidig dannede og literært begavede *Antoine Louis*. Ogsaa paa Undervisningens Omraade toges der kraftig fat, og navnlig be-

stræbte man sig for at bevare og hæve Kirurgernes videnskabelige Grundlag. Førend en Kirurg kunde blive „maître en chirurgie“, maatte han tilegne sig den lærde Fordannelse, der fik sit Stempel ved Erhvervelsen af den almindelige, men her af Akademiet meddelte Magistergrad (maître des arts). Paa dette Punkt mødte imidlertid Akademiet en særlig hæftig og heller ikke umotiveret Modstand fra Fakultetet, der overhovedet fortsatte Krigen mod sin unge livskraftige Rival med megen Udholdenhed. For at hindre, at Akademiet fik Ret til at kreere videnskabelige Magistre, indhentede Fakultetet endog Erklæringer fra de berømte tyske medicinske Fakulteter i Halle og Göttingen, hvilke ogsaa gik Kirurgerne stærkt imod. Imidlertid lykkedes det dog Akademiets Præsidenter, La Peyronie og efter hans Død (1747) *La Martinière*, ved en overordentlig kraftig og dygtig Optræden og ved det sikre Fodfæste ved Hoffet, som var forbundet med Stillingen som „*premier chirurgien du Roi*“, at beholde Overtaget, og et endeligt Reskript af 1751 ordnede alt til Kirurgernes Tilfredshed og stillede Akademiet fuldkommen uafhængigt af Fakultetet.

Uden Mangler og Skyggesider var dog det glimrende Akademi ikke. Med den lærde Fordannelse var det temmelig daarlig bevendt, og de latinske Disputationer bestod oftest kun i udenad lærte Ramser. Det lærde Fakultet havde saaledes virkelig havt Grund til bestemt at modsætte sig Akademiets Magisterpromotioner som ej fyldestgørende. En vis Svaghed navnlig i theoretisk Henseende spores hyppig ogsaa i de nævnte Mémoires — Manglen af virkelig lærd Uddannelse kunde dog ikke undgaa at komme tilsyne. Den tilspidsede Kampstilling til Fakultetet havde tillige den uheldige Følge, at Akademiet holdt sig altfor fjern fra den egentlige Medicin og saaledes vedblivende gav sine Disciple en noget ensidig kirurgisk Uddannelse. Nogen egentlig klinisk Undervisning var Akademiet heller ikke ret betænkt paa at etablere; paa dette kapitale Punkt var det sin lærde Samtids

endnu blinde Barn, og først meget sent i Aarhundredet etableredes en saadan, navnlig ved den geniale *Desault*. Vel var der i Paris ingen Mangel paa store Sygehospitaller, men disse vare i alle Henseender slet indrettede, urenlige og fyldte med Infektionsstof, saa at Operationspatienter stadig bortreves i Masse. Dette graverende Forhold fandt imidlertid i hin Tid Sted overalt — mindst dog vistnok i England.

I dette Land rørte der sig netop paa Hospitalsvæsenets Omraade et særdeles virksomt Liv næsten lige fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede²). I London rejste sig det ene udmærket indrettede Hospital efter det andet og afgav, i det Mindste for en rum Tid, en gunstig Virkeplads for de store engelske Kirurger, som netop samtidig fremstode. Allerede i det 17de Aarhundrede havde England kunnet frembringe en saa betydelig kirurgisk Kapacitet som *Richard Wisemann*, og han fandt snart Efterfølgere, der ikke blot yderligere højnede Kirurgien til fuld Jævnbyrdighed med den samtidige Udvikling i Frankrig, men tillige gav den engelske Kirurgi de ejendommeligt fremragende Karaktermærker, hvorved den i flere Retninger skarpt adskilte sig fra den franske Skole. I Modsætning til dennes store Operationslyst, dens Tilbøjelighed til at ville glimre og imponere ved Virtuositet, ved et stort og kompliceret Armamentarium, ved Opfindelse af bestandig nye Operationsmetoder, gik de engelske Kirurger frem roligt, besindigt og nøgternt, svarende til Nationalkarakteren; konservativt anlagte optog de det Nye kun langsomt og efter forsigtig Prøvelse, opererede dygtigt, men uden al éclat og først efter grundig Overvejelse af saadanne Indgrebs Nødvendighed, idet de bestandig vare gennemtrængte af den ægte Hippokratismes dybe Respekt for Naturens egne store helbredende Kræfter. De engelske Kirurger lagde særdeles megen Vægt paa grundig anatomisk Kundskab ligesom ogsaa paa alsidige lægevidenskabelige Indsigter og overgik derfor ogsaa Frankrigs Kirurger i kyndig og

omhyggelig diætetisk - hygiejnisk Behandling af deres Patienter; de vare ikke blot, som de fleste franske, hovedsagelig Operatører, men først og fremmest virkelige Læger.

Et Mønster paa en Kirurg af denne Type var *Cheselden*, der som Kirurg ved Thomashospitalet vandt et stort Navn i Aarhundredets første Decennier. Kirurger, først og fremmest fra det med England forbundne Hannover, men snart ogsaa fra det øvrige Tyskland, ligesom ogsaa enkelte fra Danmark begyndte at søge hans Vejledning. En Kirurg, der senere kom til at spille en betydelig Rolle i Danmark, og som havde faaet sin første kirurgiske Uddannelse som Assistent hos den omtalte ansete Operatør H. D. Claussen, *Hans Friederich Wohlert*, studerede saaledes hos Cheselden i 1738³⁾. Sit længste Studieophold gjorde dog Wohlert i Paris, der fremdeles betragtedes som det egentlige Centrum for kirurgisk Uddannelse og Belæring, og her indridsede den unge Mand ovenikjøbet sit Navn i Kirurgiens Annaler ved sammen med en ung fransk Kirurg *Puthod* at indgive til det franske Academie de chirurgie en Mémoire om Exarticulation af Laarbenet, over hvilken Bedømmelseskomiteen (le Dran og Guérin) forfattede en anerkjendende Rapport, og som ligeledes senere var Gjenstand for Opmærksomhed fra andre kirurgiske Autoriteters Side; saaledes har en af Akademiets Stiftere, *Morand den Ældre*, Maréchal's Svigersøn og en til Jacob Winsløw nærknyttet anatomisk-kirurgisk Discipel, der iøvrigt i sin senere Virken gjorde sig særlig fortjent ved at omplante Cheseldens sunde Reformmaximer paa fransk Grund, fremdraget Wohlerts og Puthods Afhandling, ligesom den ogsaa i vort Aarhundrede citeres i *Velpeau's* berømte „Nouveaux élémens de médecine opératoire⁴⁾“. Den meget vovelige Operation fik vel foreløbig ingen videre praktisk Gyldighed, men Wohlerts Forslag fortjener dog at fremhæves, navnlig fordi det fremkom paa et Tidspunkt, hvor den danske Kirurgi ellers laa fuldstændig brak.

Men var end Paris det store Forbillede ogsaa for Danmark og gav de vigtigste Impulser for Bevægelsen i den danske Kirurgi, saa vare dog Forholdene i Tyskland og særlig i det unge livskraftige og ivrigt fremadstræbende Kongedømme Preussen af ikke ringe og paa Grund af den livlige Forbindelse med Danmark nærliggende Betydning. En vis skinsyg Bestræbelse for i den gamle kongelige Residens Kjøbenhavn ikke at staa tilbage for det unge Berlin rørte sig vistnok tidlig ved det danske Hof, og i selve Berlin viste sig i ethvert Tilfælde meget tidlig en synlig Iver for at give den kongelige Residens en vis Glands ogsaa i videnskabelig Retning — Videnskaben skulde jo være en af de fremtrædende fyrstelige Attributioner. Noget Universitet vovede man sig vel foreløbig ikke til at oprette i Residensen, og Kongedømmet havde jo særlig i det nystiftede Halle'ske et saadant, der kastede et fyldigt Berømmelsens Skær ud over hele Riget. Men et Videnskabernes Akademi fik den forfængelige Frederik I. hurtig etableret i Berlin; og endnu inden sin Død berigede han Residensen med et *anatomisk Theater* (1713), der foreløbig vel kun var af uanselig Karakter, men som under hans Efterfølger snart naaede en betydelig Udvidelse, saa at der aarlig seceredes omtrent 200 Cadavera. At denne Reform saa hurtig gennemførtes, skyldtes dog vistnok igjen den altid saa mægtige Drivkraft, Forfængeligheden og Skinsygen.

De hidtil lidet mægtige welfiske Fyrster naaede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede paa engang en meget anselig og fremskudt Stilling; Georg Ludwig blev ophøjet til Kurfyrste og kort derpaa til Storbritanniens og Irlands Konge. Denne Magtudvidelse virkede hurtig fremmende i forskellige Henseender, og et Udslag deraf og af den velgjørende Indflydelse fra det i saa mange Henseender fremskredne England var Oprettelsen i Hovedstaden Hannover af en kirurgisk Lærestalt, et *Collegium medico-chirurgicum*, under Livlægenes Bestyrelse. I Tyskland laa ved Aarhundredets Begyndelse Kirurgien i

det Hele hen i samme ukultiverede Tilstand som i Danmark, Barberer og æventyrlige charlatansagtige Snidere havde al kirurgisk Virksomhed i deres Hænder, medens Universiteterne aldeles ikke ændrede Faget, og det var nærmest fra England og over Hannover, at Reformbevægelsen naaede det øvrige Tyskland. At den nye hannoveranske Læreanstalt hurtig bragte Hoffet i Berlin i Tanke om at oprette en lignende, er udenfor Tvivl, men iøvrigt gjorde ogsaa et andet nærliggende og praktisk paatrængende Hensyn sig mægtigt gjældende, særlig for den preussiske Soldaterkonge: den allerede fremhævede Nødvendighed af Armeens bedre Forsyning med Kirurger.

I Begyndelsen af Tyverne blev da et af den ener-giske preussiske Generalkirurg *Holtzendorff* udkastet Projekt til Oprettelse af et Collegium medico-chirurgicum i større og fyldigere Maalestok end det hannoveranske realiseret, og de preussiske Patrioter jubede over den nye Anstalt som jævnbyrdig med de berømte Institutioner i Paris, London og Amsterdam. En medico-kirurgisk Digter gav Jubelen følgende poetiske Udtryk:

„Was Leyden, was Paris was Basel gross gemacht
Das wird jetzt in der Mark mit gleicher Kunst vollbracht.“

I enkelte Retninger kunde virkelig det nye Berliner-Kollegium siges endog at overgaa dets nærmeste Forbillede, det reformerede Collège de St. Côme i Paris, forsaavidt som det — hvad der allerede ligger i dets Navn — i sin Læreplan optog *hele* Lægevidenskaben, og ikke som i Paris temmelig eksklusivt begrænsede sig til Kirurgien. I saa Henseende var det af væsentlig Betydning, at det lille nærliggende hertugelig-brunsvigske Universitet i Helmstädt kort iforvejen havde været saa heldigt at erhverve en betydelig medico-kirurgisk Kraft, den berømte, allerede omtalte *Lorentz Heister*, hvis store Fortjeneste det er baade ved literær og praktisk Virksomhed at have bragt Kirurgien i Tyskland i organisk Forbindelse med virkelig Videnskab og efterhaanden

skaffet en videnskabelig Kirurgi akademisk Borgerret. Den berlinske Anstalt blev heller ikke saaledes som i Paris stillet væsentlig uafhængig af alle medicinske Myndigheder, men ifølge den allerede af den store Kurfyrste 1685 givne og senere af Kong Fréderik Wilhelm yderligere udvidede og skjærpede Medicinalforfatning stod den under det preussiske Overmedicinalkollegium, hvis ledende Medlemmer vare Livmedici, Berlins Fysikus og andre ansete Doctores. Dette Kollegium havde Tilsyn med og Myndighed over alle Rigets lægevidenskabelige Anliggender. Ved den kirurgiske Læreanstalt i Berlin blev der derfor ogsaa taget tilbørlig Hensyn til selve Medicinen. Der skulde daglig holdes Forelæsninger paa Tysk over Anatomi, Kirurgi, Pathologi, Materia medica, Kemi, Botanik, ja endog over Mathematik, og 6 lægevidenskabelig uddannede Professorer bleve ansatte derved foruden en Demonstrator i kirurgiske Operationer; i ethvert Tilfælde i Principet maatte saaledes Berlins Collegium medico-chirurgicum siges at have en vel udviklet, fuldt videnskabelig Karakter.

Endnu i en anden og det meget væsentlig Henseende kunde det siges at overgaa Pariserskolen, nemlig ved en nøje organisk Forbindelse med et Hospital, hvori Disciplene fik *klinisk* Undervisning. Det 1710 tæt udenfor Berlin opbyggede Pesthospital, for hvilket der heldigvis ingen Brug blev i denne Egenskab, indrettedes nemlig af Fréderik Wilhelm til et virkeligt Sygehospital, der toges i Brug 1727, og som af Kongen højtidelig blev døbt „maison de Charité“. Dette var heller ikke nogen ringe Begivenhed for Kongen og hans Residens, som derved for Tysklands Vedkommende rask tog Teten i Tidens lægevidenskabelig-filantropiske Bevægelse. Virkelige Sygehospitaler vare nemlig endnu dengang væsentlig ukjendte i Tyskland, i det Mindste i de protestantiske Lande. Den lutherske Kirke havde jo indtil Pietismens Fremkomst sat sin Kraft ind paa dogmatiske Spørgsmaal og ikke tænkt meget paa de store Kjærlighedsgjærninger,

der altid have været den katholske Kirkes ypperste Pryd. Det katholske Würzburg besad saaledes allerede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede et smukt, efter en Brand nybygget Sygehospital med Plads til henved 400 Patienter, det saakaldte Julius-Hospital, der i sin ældre Skikkelse var opført af Fyrstbiskop Julius endnu i det 16de Aarhundrede. Det var da ogsaa en af Pietismen stærkt berørt og af den mod anatomisk-kirurgisk Uddannelse velsindede Livlæge Stahl paavirket Konge, der byggede Charitéen. Hospitalet bestod af en lukket Firkant i to Etager; den nederste anvendtes til Hospital i gammeldags Forstand α : til Plejestiftelse, den øverste, der indvendig havde et rundtløbende aabent Galleri med Indgang til de enkelte Stuer, var et Sygehospital (Lazareth) med Plads til 300 Patienter, Civile og Militære. Her optoges medicinske og kirurgiske Sygdomme af enhver Art, og her var desuden en Sal til Fødende. Efterhaanden foretoges betydelige Udvidelser; der indrettedes en anselig Operationsal, hvor den ansatte Regimentskirurg *Senff*, der tillige fungerede som Demonstrator i Operationer ved Kollegiet, foretog alle større Operationer, dertil et Bryggeri, en botanisk Have og en Kirke. Den religiøse Paavirkning spillede en stor Rolle og øvedes ikke alene ved Prædiken og sædvanlig Sjælesorg, men ved udstrakt Examination og Katekisation af Patienterne. De unge militære Pensionskirurger kommanderedes efter Tur til klinisk Uddannelse og Tjeneste i Hospitalet, en Ordning, der bestaar endnu den Dag i Dag.

Men frembød Berlins Lærestalt saaledes virkelig betydelige Fordele, saa var den dog ogsaa behæftet med væsentlige Mangler. Knaphed og Smaalighed gjorde sig overalt gjældende baade i Kollegiets Undervisningsapparat og i Hospitalet, og den overordnede Styrelse havde ingen udviklet Sands for Lægevidenskabens virkelige Krav. Betegnende er det i saa Henseende, at den Konge, som lagde Grunden til Antalten, ikke selv var videre i lægevidenskabelig Opfattelse, end at han til alle hæderlige

Lægers Forargelse ophøjede sin yndede Skarpretter Coblenz til kongelig Livlæge. Selve Undervisningen i Anstalten synes ogsaa at have ladet adskilligt tilbage at ønske; den blev tilmed nærmest kun benyttet til Uddannelse af Militærkirurger, idet man baade i Preussen og andre tyske Lande endnu væsentlig nøjedes med ved smaa rudimentære Læreanstalter i mindre Byer at sørge for Uddannelse af Landkirurger til det menige Folks Brug. Læreanstalten i Berlin forstod heller ikke at vinde større Tillid, end at selve Kong Frederik II., ganske vist nok ledet af sine stærke franske Sympathier, i et længere Tidsrum vedblev at indkalde Kirurger fra Pariserakademiet til Brug for Armeen, ligesom han sendte unge preussiske Kirurger til Uddannelse i Paris. Det til Anstalten knyttede Charité-Hospital var meget mangelfuldt indrettet og forskærtsede derved for en stor Del sit Formaal; først sent i Frederik II.s Regjering blev der foretaget forskjellige Reformer og Ombygninger.

I Holland, som i saa lang Tid havde staaet og i den her omhandlede Periode endnu, om end ikke i den Grad som tidligere, stod i nøje Berøring med Danmark og dets Lægevidenskab, indtog Kirurgien som allerede ovenfor nævnt en rodfæstet, anselig og fremskudt Stilling. De hollandske Universiteter og i første Række Leydens havde i deres Undervisningsprinciper sluttet sig nær til de italienske Forbilleder og navnlig til Paduas berømte Universitet, i hvis medicinske Fakultet anatomisk og kirurgisk Lærervirksomhed stadig spillede en fremragende Rolle. De hollandske Fakulteter dyrkede bestandig med særlig Iver Anatomien og forsømte heller ikke Kirurgien, hvis akademisk-videnskabelige Berettigelse og Betydning blev fuldt anerkjendt. Ja man var ved det 17de Aarhundredes Begyndelse i Leyden endog saa fremskreden i rationel-empirisk Opfattelse, at man uden megen Knurren indrømmede den oprindelig temmelig æventyrlige Barberlærling og Stensnider *Rau*, der som omtalt havde udviklet sig til fremragende kirurgisk Dygtighed, en akade-

misk Lærestol. Det var saaledes i Holland ved selve Universiteterne, at Kirurgien fandt omhyggelig og videnskabelig Pleje, men ved Siden heraf fandtes dog ogsaa her kirurgiske Lavsinstitutioner, der dyrkede Faget vel paa mindre lærd, men til Gjengjæld paa en i *praktisk* Henseende saa meget dygtigere Maade. Det var navnlig Kirurg-Gilderne i Amsterdam og Haag, der indtog en anselig Stilling og spillede en ganske anderledes vigtig kirurgisk Rolle end Barberamterne i Tyskland eller Danmark. Blot ved Betragtning af Kirurg-Portræterne paa Rembrandts berømte anatomiske Billede vil det blive klart, at Medlemmerne af Amsterdams Kirurg-Gilde vare noget andet end almindelige Barberkirurger. Ved Gilderne vare saa fremragende Anatomer som *Tulpinus* og *Ruysch* i Amsterdam og *Nuck* i Haag ansatte som Prælektorer, og der gaves dygtig praktisk Undervisning haade i Kirurgi og Obstetrik (*Collegia casualia chirurgica et obstetricia*). Fr. Hoffmann fremhæver derfor ogsaa med fuld Ret i sin „*Medicus politicus*“ Holland som et Sted, hvor de Studerende bør drage hen for at erholde en god kirurgisk Uddannelse. At man ogsaa i Danmark i Slutningen af det 17de Aarhundrede havde et aabent Øje herfor, derom vidner Winsløws og Johannes Buchwalds lange hollandske Studieophold, ligesom ogsaa Amsterdamer-Kirurgen *Verduyn's* omtalte Indkaldelse til Christian V. paa den kyn-dige Gehejmeraad Moths Tilskyndelse viser, hvilken Respekt man nærede for den hollandske Kirurgi.

Ogsaa i vort nordlige Naboland, Sverrig, arbejdede Kirurgien sig i det 18de Aarhundredes første Halvdel frem til bestandig større Anseelse og officiel Betydning⁵). En privilegeret Lavsordning for „bardskärareembetet“ i Stockholm var bleven etableret af Kong Johan i 1571, og i det følgende Aarhundrede stadfæstedes og udvidedes disse Privilegier ved gjentagne kongelige Resolutioner. „Barberareembetet“, som det nu kaldtes, fik herved efterhaanden en væsentlig Indflydelse paa hele det svenske Militærvæsen, og Amtets Oldemand, der oftere

var en af de kongelige Liv- eller Hofbarberer, fik fra 1680 sammen med en Udvidelse af den ham tilstaaede officielle Myndighed Titel af „Directeur af Chirurgien“, ligesom Amtet snart efter ombyttede sit tidligere beskedne Navn med Benævnelsen „chirurgisk societet“. Men hurtig udviklede sig nu Kompetencestridigheder med Rigets højeste Medicinaløvrighed, det kgl. Collegium medicum, der i sit Reglement ogsaa havde en kontrollerende Myndighed over Kirurgerne. Ved Aarhundredets Midte, hvor Societetet søgte at stille sig fuldstændigt uafhængigt under Ledelse af sin energiske og fremragende dygtige Overdirektør *Hermann Schützer* (senere adlet under Navnet *Schützercrantz*), antog denne Kamp en særdeles voldsom Karakter. Men disse uafbrudte Stridigheder — som vi snart skulle træffe i Danmark af en ganske tilsvarende Karakter — havde tillige den skæbnesvangre Følge, at Reformer i Undervisningsvæsenet ikke kunde komme til Gjennembrud, og paa dette kapitale Punkt stod Societetet meget tilbage, indtil der noget efter Aarhundredets Midte paa engang i Sverrig fremstod en Række fremragende Kirurger med grundig lægevidenskabelig Uddannelse, hvilke, rigtignok hovedsagelig i selvstændige Stillinger udenfor selve Societetet, hurtig gennemførte afgjørende Fremskridt i den svenske Kirurgi og realiserede Idealet: at forvandle den haandværksmæssige Kirurgi til virkelig Videnskab og gjøre den til Medico-Chirurgi.

De omtalte Institutioner i Berlin og navnlig i Paris bleve de nærmeste Forbilleder for Danmark, da her ved Begyndelsen af det 4de Decennium begyndte at røre sig bestandig kraftigere Bestræbelser for at faa en kirurgisk Lærestanstalt oprettet.

VIII.

Kirurgisk Reformbevægelse i Danmark. — Simon Crüger og Mensing. — Crügers Evner, Uddannelse og første Virksomhed, hans Studierejse. — Bestræbelser fra Kvæsthusets Læger Laub og Bøssel samt Mensing. — Crügers Planer, hans Støtter og Modstandere. — Barberlavet og Fakultetet.

De første virkelige og tydelige praktiske Rørelser i kirurgisk Retning, som vi paa dette Tidspunkt møde i Danmark, kunde ikke udgaa fra Fakultetet; den gamle Johannes de Buchwald var med det rigtige Syn paa Betydningen af en videnskabelig Medico-Kirurgi, han havde tilegnet sig i Holland og Frankrig, dog ude af Stand til at virkeliggjøre sine Planer i saa Henseende, og han gik tilmed nu paa Gravens Rand. De udgik heller ikke fra det københavnske Barberlav; det anatomiske Theater, som Barberernes Oldemand *v. Aspern* efter Slutteribygningens Fuldførelse havde faaet Tilsagn om her at erholde, og som skulde betegne et væsentligt anatomisk-kirurgisk Fremskridt, synes som allerede ovenfor omtalt slet ikke at være kommet i Virksomhed. Det var derimod to i en Aarrække stærkt rivaliserende og hinanden bekæmpende Kirurger udenfor Amterne, der have Æren for at have rejst denne Bevægelse og, for den enes Vedkommende, tillige for at have ført den til et stort Maal. Det var *Simon Crüger* og *Johan Albrecht Mensing* — hvilken sidste hidtil bestandig er bleven forvexlet eller dog sammenblandet med en anden samtidig Kirurg af et lignende Navn: Stabskirurgen *Johan Conrad Montzinger*, en Mand, der aldeles ikke har vist Tegn til lignende ærgjerrige Aspirationer som de to andre, og som iøvrigt ses bestandig at have stillet sig sympathetisk til Crüger.

Simon Crüger havde fra første Færd af et vist Overtag over Mensing ikke alene ved sin utvivlsomt større Begavelse, men ogsaa ved at være den ældste. Hos Joh. de Buchwald, der stadig i sit Hus havde en ung kirurgisk

Discipel, som han uddannede og samtidig benyttede som Amanuensis¹⁾, fik ogsaa Simon Crüger sin kirurgiske Indvielse. 25 Aar gammel fik han sin første Ansættelse, idet han 1712 fungerede sammen med Mensing paa Flaaden som Kirurg under Jens Bings Overmedikat²⁾, og habil var han; „han besad et ypperligt og skarpt Nemme til at tage imod, saa at han snart blev sin Mesters Overmester, endogsaa før han rejste til Paris“³⁾, hvor han i sin Ungdom havde haft Lejlighed til at gjøre et Studieophold. Han avancerede ogsaa hurtig, saa at han 1720 ansattes i den af Kirurgerne særlig attraaede Stilling som Regimentskirurg ved Drabantgarden, hvormed fulgte intim Berøring med Hoffet og Kongen, og hvormed ogsaa for hans Vedkommende umiddelbart fulgte Udnævnelse til kongelig Livkirurg. Samtidig udfoldede han som allerede tidligere berørt en betydelig Manuduktørvirksomhed for Barber-svendene og udgav i den Anledning en kort anatomisk Ledetraad „Generaltabellen von den Gebeinen des menschlichen Körpers“ (Kopenhagen 1721, fol.) — omtrent hans eneste litterære Produktion. Det litterære, det lærde eller overhovedet det egentlig videnskabelige laa aabenbart ikke for hans Anlæg, han var i al sin senere Færd og Gjærning Praktikerens, Aktualitetens handlekraftige Mand og intet andet; den nævnte Ledetraad var ogsaa sikkert meget praktisk og nyttig for hans Elever, der vare endnu meget mere ulærde end Læreren.

Om dennes solide Kundskaber i deskriptiv Anatomi er der nu tilvisse ingen Grund til at tvivle, men det er dog nok muligt, at han først ret grundigt og ved udstrakte Autopsier erhvervede dem paa et noget senere Tidspunkt, da han pludselig fik særdeles god Tid og Lejlighed til atter at foretage en Studierejse. Efterat han nemlig i nogle Aar vistnok havde været i høj Gunst hos Kongen og i 1727 sammen med Livkirurgikatet havde faaet tildelt den betroede kgl. Kammertjenerpost, var hans Held foreløbig forbi. I Sommeren 1728 „fik han pludselig det haarde og hastige Bud, at han skulde pakke

sig af Slottet og Riget inden 24 Timer; Aarsagen blev ubekjendt, dog gjættede man, at det var Anna Sophie“, meddeler Schwartzkopf. Han maatte altsaa ganske pludselig opgive sine Stillinger og forlade Landet, fordi han var bleven indviklet i de skæbnesvangre Intriger, der dengang dreves ved Hoffet, og havde sluttet sig til Dronningens Fjender. Han rejste da til Paris med sin unge Søn, der ligeledes havde valgt Kirurgien til sin Livsstilling og synes at have været en højst lovende Begavelse. „Han ej alene slægtede sin Fader paa, men overgik ham“, siger Schwartzkopf; Sønnens tidlige Død forskjertsede imidlertid Opfyldelsen af de til ham knyttede Forventninger. Det var nu netop den rette Tid til en Kirurgs Studieophold i Paris; her udfoldede sig dengang Anatomiens og Kirurgiens store Fremskridtsbevægelse i sin fulde Glands under de to store Koryfæer Winsløws og Jean Louis Petits Auspicier.

Imidlertid lykkedes det Konkurrenten Mensing, der længe havde været Kirurg ved Kvæsthuset, at blive Crügers Efterfølger ved Drabantgarden og ligeledes at blive udnævnt til kgl. Hof- og Livkirurg. At han iøvrigt ikke laa paa den lade Side, medens Crüger var borte, fremgaar af et Reskript af 2den Juni 1730 til Direktionen for de Fattiges Væsen af følgende Ordlyd: „naar noget til Arbeide i Børnehuset indsat Lem ved Døden afgaaer, skal deres Legemer til Dr. med. H. Laub, Hofkirurg J. A. Mensing og Kirurg G. D. Bössel, naar det af dem forlanges, til Sektion eller Anatomering overgives (til at naae desmere Perfektion og Oplysning i de medicinske Videnskaber)“; som allerede tidligere nævnt var ogsaa Georg Daniel Bössel Læge (Kirurg) ved Kvæsthuset. Bössel⁴⁾ var ligesom Kvæsthusets Medicus en habil fra Tyskland indkommen Lægevidenskabens Dyrker. I en Alder af 19 Aar var han i 1723 bleven immatrikuleret ved Halles Universitet som medicinsk Studerende og havde her sluttet sig ikke til de Stahlianske Professorer (Alberti og Coschwitz), men til den store naturvidenskabelige Fakultetslærer

Fr. Hoffmann. Bössels Tørst efter ædruelig naturvidenskabelig Uddannelse koncentrerede sig imidlertid særlig om Anatomi og Kirurgi, og i disse Retninger var der ikke ret meget at lære i Halle, hvor den meget tarvelige Coschwitz, hvis formentlige Opdagelser af nye Spytkirtelgange hurtigt reduceredes in absurdum af den unge Haller⁵⁾, var den eneste Repræsentant for Anatomien. Bössel drog derfor snart til Berlins medico-kirurgiske Theater og sluttede sig her særlig til den anatomiske Professor *Buddeus*. Men utilfreds med Undervisningen ogsaa her søgte han til Paris, hvor han i længere Tid uddannede sig i Anatomi og Kirurgi hos Du Verney og Winsløw ligesom i Fødselsvidenskab hos Grégoire. 1728 og omtrent samtidig med S. Crügers hastige Bortrejse fra Hovedstaden kom Bössel hertil, blev strax efter, som det synes ved nogle Slægtninges Anbefaling, ansat som Kirurg ved Kvæsthuset efter Mensing, og blev nu tillige, som det fremgaar af Barberlavets Protokoller, en stærkt benyttet Manuduktør i Anatomi for Barbersvendene, en Virksomhed, han altsaa tog i Arv efter Crüger. 1730 fik Bössel den medicinske Doktorgrad i Halle, og herefter betegnes han i Barberernes Examensbeviser som „2den Medicus ved Kvæsthuset“. Noget efter og samtidig med, at Crüger tog Têten i de kirurgiske Reformbestræbelser, opgav han sin Stilling i Kjøbenhavn og blev ansat som Landfysikus i Hertugdømmet Slesvig, hvor han derefter navnlig gjorde sig bekjendt og anset ved sin Virken til Bedste for Fødselshjælpen og ved sine meget benyttede Jordemoderbøger.

Det var saaledes Kvæsthusets Læger, der havde slaaet sig sammen med Hofkirurg Mensing for under Crügers Fraværelse at sætte noget i Scene, der næppe har sigtet paa mindre end at skabe et Grundlag, som hurtig kunde udvikles videre til en anatomisk-kirurgisk eller (da Medici vare medvirkende) snarere medico-chirurgisk Lærestalt i Lighed med Udlandets. Kollegiet i Berlin havde jo ogsaa udviklet sig af et ringe Theatrum anatomicum.

At de tre Læger have haft en saadan Plan, og at de have anset det Tidspunkt, hvor den tidligere farlige Konkurrent Crüger var sat ud af Spillet i Unaade, for gunstigt til dens Realisation, bliver i det mindste meget sandsynligt ved de Oplysninger, nogle senere Forestillinger til Kongen fra Crüger giver. Han udtaler heri nemlig ligefrem, at Laub og Mensing „hade ham“, utvivlsomt som den, der har krydset deres Planer. At disse strandede, beroede maaske væsentligst paa, at Laub og Mensing ikke vare den vanskelige Opgave voxne; men den umiddelbare Aarsag dertil maa dog snarest søges i Kongens uventet hurtig indtrufne Død. Paa et Tidspunkt, hvor Universitetets Bygninger og alle dets Undervisningsapparater vare tilintetgjorte af Ilden, og hvor der for Alvor var Tale om at opbygge et nyt Universitet i Viborg, maatte det ligge meget nær at arbejde paa Oprettelse af en særlig medico-kirurgisk Undervisningsanstalt i Kjøbenhavn, ved hvilken ogsaa i Særdeleshed dygtige Militærkirurger kunde blive uddannede; den praktisk anlagte Konge var sikkert ikke uvillig stemt mod hurtig Realisation af en saadan Plan, hvorved han traadte i Preusserkongens og mange andre Fyrsters Fodspor.

1731 kom Crüger tilbage til Kjøbenhavn beriget med yderligere Kundskaber og Erfaringer, hvilke han dokumenterede for Almenheden ved sammen med sin Søn at holde anatomiske og kirurgiske Øvelser⁶⁾, vel nærmest som en Gjenoptagelse af Manuduktionerne for Barbererne, — hvorved han altsaa strax traadte i Konkurrence med Kvæsthusets Læger. Som et af Offrene for Dronning Anna Sophies Uvillie havde han nu allerede en væsentlig Betingelse for at blive en persona grata hos den nye Konge; ved at komme i et nært personligt Forhold til Hofprædikant Bluhme som dennes Huslæge⁷⁾ styrkedes hans Stilling i en væsentlig Grad, og han kunde benytte til sin Fordel den voxende pietistiske Bevægelse, der jo nærrede ligesaa megen Antipathi mod lærd Videnskab som Sympathi for alle rent praktiske Bestræbelser —

et Standpunkt, som faldt ganske sammen med Crügers: han var endnu mindre Videnskabsmand end hans Lærer Buchwald. Ligeledes kom han naturlig i nærmere Forbindelse med den mod det daværende medicinske Fakultet ikke sympathetisk sindede tidligere Mediciner Andreas Hojer, som nu havde lært at bruge sine store Evner paa en vel beregnet Maade til hurtig at avancere frem til indflydelsesrige Stillinger, hvorved Slægtskabet med Bluhme ogsaa i høj Grad var ham til Hjælp. At Crüger til sine Planers Fremme har haft en god Støtte i Hojer, efter at denne havde opnaaet en fremskudt Position, foreligger der, som vi snart skulle se, tydelige Vidnesbyrd om.

Allerede i 1732 kunde den tilbagevendte Livkirurg Crüger i udførlige Promemorier (hvoraf to findes bevarede)⁸⁾ forelægge for Regjeringen Planer om Oprettelse af et „Theatrum anatomicum“. I den ene Skrivelse giver han et Program for den derved projekterede Undervisning, hvis Æmner skulde fordeles saaledes, at September Maaned anvendtes til at docere Osteologien; i de følgende Efteraars- og Vintermaaneder indtil April kunde alle de øvrige Dele af Anatomien hensigtsmæssig læses og demonstreres paa Kadavere. I Sommermaanederne vilde han foredrage Principia chirurgiæ og Operationer samt hele Læren om Saar, Svulster, Luxationer og Benbrud. Han insisterer stærkt paa at faa indført en mere fyldestgørende Prøve end den tidligere „slette“ for Barberlavet og Fakultetet. Enhver Kirurg, der vilde admitteres til militære eller civile Stillinger, burde vise sin Kapacitet saavel i Anatomi som kirurgiske Operationer paa et Kadaver. Til denne Plans Realisation kræver han 1) Etablering af et Theater, 2) et Antal Cadavera humana, 3) de til anatomiske og kirurgiske Øvelser hørende Instrumenter. I den anden Skrivelse meddeler han „auf gnädigsten Befehl“ et Overslag over den Bekostning, som Projektet vil medføre. Et fuldstændigt Sæt anatomiske og kirurgiske Instrumenter af bedste Sort vil kunne faaes

fra Paris for 2000 franske Livres. Bandager med det dertil fornødne Lærred o. s. v. vil andrage omtrent 100 Rdl., til aarlig Vedligeholdelse af Apparaterne vil medgaa 30 Rdl., til Hjælp til Udførelse af anatomiske Præparationer 40 Rdl. Videre Undervisningsassistance end denne synes han paa det Tidspunkt ikke at have tænkt sig nødvendig eller forlangt. Han er aabenbart villig til selv at paatage sig et stort Arbejde, hvorfor han ogsaa andrager om „ein jährliches Appointment für die bei diesem allerunterthänigst proponirten Wercke vorfallenden täglichen labores 800 Rdl. mit unterthänigster Bitte, dass mir ins künftige freye Wohnung bey dem Theatrum anatomicum oder nicht weit davon entfernt allergnädigst möchte accordirt werde“.

Men naar Crüger nu med al sin Kraft gik løs paa at realisere sine Planer om Oprettelsen af en særlig kirurgisk Undervisningsanstalt med dertil knyttede videre Rettigheder for Kirurgerne i Lighed med Udlandets Institutioner, saa havde han dog fremdeles en ikke ganske ringe Modstand at overvinde. For det Første var der hans nævnte Rivaler og Uvenner, der næppe vare at kimse ad. Mensing vedblev hvorvel udnævnt under Dronning Anna Sophies Regimente fremdeles at fungere som Hofkirurg, og Laub var 1727 bleven udnævnt til Hofmedicus⁹). De privilegerede Amtsbarberer kunde heller ikke med Ro eller Velvillie betragte Crügers Bestræbelser, ligesaa lidt som de franske Barberkirurger havde kunnet være velvillige mod de lærde „chirurgiens de longue robe“ fra Collége de St. Côme; en indgribende Reform af Kirurgien maatte naturlig komme til at bringe Barberernes Lavsprivilegier i Fare. Og saa var der endelig det medicinske Fakultet, hvis ene Medlem, Buchwald, var opfyldt af den ærgjerrige Drøm at grunde en virkelig videnskabelig, til Universitetet knyttet Medico-Kirurgi, og som derfor til Trods for sin Interesse for Kirurgiens Fremme med lidet velvillige Følelser maatte se sin fremadstræbende fordums Discipel arbejde paa Dannelsen af en af Univer-

tetet uafhængig ren kirurgisk Anstalt. Buchwald var imidlertid nu i sin Affældighed ingen farlig Modstander, og han var i længere Tid, ved sin Kollega Franckenaus Sygdom og Død i 1732 og ved det derpaa følgende Interregnum, inden den ny Professor Detharding i Løbet af det næste Aar kom ind i Embedsforretningerne og de ham paa Forhaand ukjendte Forhold, Fakultetets eneste Forkæmper ligesom i de følgende Aar fremdeles dets Dekanus og dermed den officielle Fører. Og med Hensyn til Detharding vil det af det om ham anførte vistnok være temmelig klart, at han selv efter at have sat sig fast i sin Lærestol ikke var nogen synderlig farlig Modstander, hvad den følgende Tids Begivenheder ogsaa yderligere ville bevise. For Crügers Bestræbelser kunde Valget af den medicinske Professor aldrig være heldigere end det indtrufne, og med Henblik paa den overordentlige Kløgt og Snarraadighed, han efterhaanden gav slaaende Beviser paa, ligger det ikke fjernt at formode, at han ved sin Forbindelse med A. Hojer og Bluhme har udøvet en Indflydelse paa Valget, der maaske endog har kunnet være afgjørende. Det Paafaldende og Gaadefulde i Valget af den gamle akademiske Rostockerlærde til et Professorat, hvor Tidskravet netop særlig maatte betone Nødvendigheden af en ung Reformkraft, vilde ved en saadan Antagelse i ethvert Tilfælde finde sin meget naturlige Forklaring. En ufarlig Modstander, der ikke kunde vinde nogen stor Indflydelse paa det afgjørende Sted, i Hofkredsen, blev Detharding alene ved sit lærd-videnskabelige, mod den pietistiske Stahlianisme ubetinget antipathiske Grundstandpunkt, som han iøvrigt havde tilfælles med Hofmedicus Laub, hvis Stilling ogsaa herved utvivlsomt frembød en Svækkelse og maatte gjøre hans Taktik ligeoverfor Crüger mindre virkningsfuld. Dennes Snille og ubetvingelige Energi overvandt ogsaa om end kun langsomt alle Hindringer. I 1736 bar han en glimrende og fuldstændig Sejr hjem.

IX.

Forordningen af 30te April 1736 og dens Betydning. — Den nye Lærestalts Oprettelse og Indretning. — Klager fra Fakultetet og Barberlavet. — Regjeringens Stilling dertil. — Crügers Støtter. — Pietismens Fremgang. — Agerbech. — Nye Livlæger, Johann Samuel Carl. — Majestæternes Sygdomstilfælde. — Laub. — Carls Optræden og Betydning. — Nedsættelse af en Kommission til Afhjælpning af Tvisten mellem Crüger og hans Kontraparter.

Den 30te April 1736 lykkedes det Crüger trods den nævnte Modstand at erholde Kongens Underskrift paa den for Kirurgiens Udvikling mindeværdige og i ethvert Tilfælde for Crüger selv epokegjørende Anordning „angående saavel Anatomiens som Kirurgiens Indretning og Opkomst“, hvilken emanerede „paa det i de kgl. Lande altid kan have erfarne og dygtige Chirurgi til Undersaatternes samt Armeens Fornødenhed til Lands og Vands“.

Forordningen har følgende Ordlyd:

1) Ved Chirurgien skal være en Kgl. beskikket Directeur General, som skal alene gouvernere Chirurgien, og skal alle Sager, som angaae Chirurgien i Kongens Riger og Lande, til ham adresseres, og ingen Chirurgus enten af Civil eller Militair uden hans Attest, som skal gives uden Betaling, vorde forfremmet. 2) Han skal indføre en fuldkommen Examen Chirurgicum og dertil udnævne de fornødne Assessores, som, naar de af Kongen ere approberede, tilligemed ham underskrive de in Artibus udkrævede Attester. 3) Ved denne Examen skal Candidaten ei alene vise sin Erfarenhed i Anatomien og chirurgiske Operationer paa et dødt Legeme, men endog om de øvrige Dele i Chirurgien give fornuftigt Svar og Raison. 4) Den skal ikke holdes inden tillukte Døre, men baade Medici og Chirurgi maae samme anhøre og bivaane. 5) Paa det enhver kan have frie Lejlighed at gjøre sig til slig en Examen beqvem og i disse Videnskaber vel øvet, skal Directeuren ved Chirurgien i den beqvemmeste

Tid, saasom om Foraaret og i Høsten, vise Anatomien og de chirurgiske Operationer paa døde Kroppe, 4re Dage om Ugen i det Danske eller Tydske Sprog; den øvrige Aarets Tid anvendes til de øvrige Dele af Anatomien og Chirurgen; og altsaa in Chirurgicis at handle om Forrenkelse, Beenbrud, Benenes andre Sygdomme og Tilfælde, Hævelse, Gesvulster, Saar etc. 6) Cadavera dertil skal tages deels af Delinqventer, som straffes paa Livet, deels af Bremmerholms og Citadellets afdøde Fanger. 7) Hertil skal et beqvemt Sted udsees, til hvis Indretning 50 til 100 Rdlr., og til aarlig Leie 200 Rdlr. maae anvendes. 8) Til fornødne Instrumenters Anskaffelse og Reqvisita som stedse in loco skal vedligeholdes, maae godtgjøres 100 Rdlr., hvilke Directeuren af Chirurgen skal have i Forvaring og svare til. 9) For det ovenanførte Arbejde, som til Informationen i Anatomien og Chirurgen fast daglig udfordres, samt for det idelige Opsyn af et saa vigtigt Værk, nyder Directeuren ved Chirurgen aarlig 800 Rdlr. 10) Da Kongen selv formedelst denne Indretning giver alle Chirurgis frie Information; saa skal alle de, som i Fremtiden træde ind i Barts kjær-Lauget, give (isteden for de ved Laugs-Art. 29 Apr. 1684 befalede 300 Rdlr. til Laugs-Mesterne og 300 Rdlr. til den Afdødes Arvinger), for Indskrivelse Mesterne til Deeling, 150 Rdlr; for at indtræde, til den Afdødes Arvinger 150 Rdlr; til Kongens Kasse for at bestride disse Udgifter 300 Rdlr, hvilke sidste 300 Rdlr. alle Regiments-Feltskjærere ogsaa skal betale til Kongens Kasse, naar de til Embede vorde antagne, og hvis disse Penge ikke ere tilstrækkelige til ovenmeldte Udgifter, skal Resten af Kongens Kasse tilskydes.

Det mærkeligste eller dog det mest paafaldende ved denne Anordning er sikkert dens første Paragraf, ifølge hvilken den ny udnævnte General-Direktør *alene* skal guvernere alt, hvad der angaar Kirurgen i Kongens Riger og Lande, og at altsaa den officielle Myndighed og Kontrol, som den øverste Medicinalautoritet Fakultetet hidtil havde udøvet ogsaa med Hensyn til Kirurgen, nu helt skulde bortfalde. Crüger faar fuldstændig Hals- og

Haandsret over alle Kirurger, der ikke uden hans Anbefaling kunne erholde nogen Ansættelse eller Forfremmelse, og som ogsaa i Aflæggelsen af den nu foreskrevne udvidede Examen alene ere afhængige af ham som Examinator med de *af ham* ligeledes udnævnte Assessores. Forordningen etablerer ham imidlertid ikke alene som suveræn Direktør over hele Kirurgien, men han faar med den ham tilstaaede ret rigelige Gage meget videre Embedspligter: han skal, og efter Forordningens Ordlyd alene ved egne Kræfter, paatage sig Kirurgernes hele faglige Uddannelse og give en udstrakt Undervisning, dog *kun* ganske paa samme Maade som i hans tidligere Promemoria foreslaaet i Anatomi og Kirurgi — vistnok ogsaa de eneste Fag, hvori han havde tilegnet sig ret solide Kundskaber. Noget egentligt *medico-chirurgisk* Kollegium som Berlins havde han aabenbart ikke videnskabelige Indsigter nok til at magte, og paa dette ret kapitale Punkt blev saaledes hans Lærestalt af ringere Kvalitet end den, som de med videre lægevidenskabelige og navnlig egentlig medicinske Indsigter udstyrede Læger ved Kvæsthuset kunde have sat i Scene.

Ved den foreskrevne Examen er det altsaa ogsaa *kun* Anatomi og Kirurgi, han vil prøve Barbersvendene i, og Fremskridtet fremfor den tidligere „slette“ Lavsexamen, som besørgetes af Fakultetet i Forening med Lavets Oldemand og Bisiddere, bliver da kun det rigtig nok meget Væsentlige, at Examinanderne nu offentlig skulde vise deres Kyndighed i Anatomi og kirurgiske Operationer *paa Kadaver*, medens de tidligere for lukkede Døre alene bleve prøvede *theoretisk* i det gammeldagslærde Fakultets Aand. De forskjellige i Barberlavets Protokol indførte Kopier af Examenstestimonier fra Aarene for Oprettelsen af Crügers Lærestalt vise dette. Et Testimonium fra 1730 (det Aar, hvormed den forhaandenværende ældste Lavsprotokol begynder) udsiger saaledes, at vedkommende Examinand „von uns untergezeichneten Examinatoribus durch geschickte Beantwortung derer ihm

sowohl aus der Anatomie als Chirurgie vorgelegten Fragen die Probe eines in seiner Kunst wohlerfahrenen Chirurgi abgelegt“, idet der tillige fremhæves om ham, at han har „die Collegia anatomica et chirurgica Herrn Simon Crügers wohlbestaltene Hoff Barbiers allhier fleissig frequentiert“. Lignende Ordlyd have flere Testimonia fra de nærmest paafølgende Aar, i hvilke kun Bössel begynder at nævnes som Manuduktør i Stedet for Crüger.

Da Forordningen emanerede, har den energiske Generaldirektør aabenbart allerede havt alle Dispositioner fuldstændig truffet og blandt Andet ogsaa det rummelige og hensigtsmæssige Lokale udset, som den bevilgede rigelige Lejesum kunde stille til hans Raadighed. Ganske kort efter, allerede i Maj Maaned, er Institutionen etableret i en Gaard paa vestre Side af Kjøbmagergade ganske nærved Amagertorv, mellem dette og det nybyggede pragtfulde Elefantapothek (Hofapothek), og her raader Crüger over en meget stor Sal med Plads til 200 Personer samt to mindre Værelser. De i Forordningen krævede Instrumenter og andre Rekvisiter har Crüger sikkert havt paa rede Haand, forskrevne fra Paris eller tildels maaske allerede indkjøbte af ham personlig for egen Regning, idet han jo i sine efter Hjemkomsten holdte private Kollegier har havt Brug derfor. Endog en Samling af anatomiske Præparater havde han allerede i Maj Maaned faaet opstillet, hvad der ses af hans da udgivne „Catalogus von den anatomischen Præparatis so in dem im Monath Maj 1736 eingerichteten königl. Amphitheatro anatomico zu Copenhagen auf der Kaufmacherstrasse sich finden“ — ved Siden af Generaltabellerne hans eneste litterære Publikation. I den store Sal (Amfitheatret) fandtes der 8 Præparater og navnlig Vox-Injektionspræparater af Arterier og Vener samt af Ductus thoracicus og af Bronkierne. Ligeledes fandtes i denne Sal, ophængte paa Væggene, 8 kolossale og smukt udførte anatomiske Tavler, der hørte til den franske Læge *Aimé Bourdon's* lille anatomiske Lærebog, som paa den Tid blev meget be-

nyttet til Undervisning overalt, hvor man ikke drev Anatomien efter større videnskabelig Maalestok, og som derfor heller ikke hurtig blev fortrængt af Winsløws netop i Begyndelsen af Trediverne fremkomne store „Exposition“, hvis Studium laa over de fleste Barber-svendens Kræfter. I det mindre Værelse ved Siden fandtes i forskellige Rum og Skabe i Alt 22 osteologiske Præparater, dels hele Skeletter, dels Fragmenter; desuden nogle Muskelpræparater og et Par omhyggelige Præparater af Over- og Underextremiteter med injicerede Vener, til særlig Instruktion om Aareladninger paa Arm og Fod. Endelig 13 Spirituspræparater navnlig til Oplysning om Viscerologien, derimellem dog ogsaa enkelte pathologisk-anatomiske (Caries). De fleste af disse Præparater maa ligeledes antages at have været i hans Besiddelse iforvejen, og han havde jo i sine Kollegier ogsaa Brug derfor.

Men den Sejr, Crüger saaledes havde vundet, gjaldt det nu om at hævde. Thi Modstanderne nedlagde ikke Vaabnene ligeoverfor det unægtelig imponerende fait accompli, og der var jo ogsaa i den emanerede Forordning Punkter nok, som kunde bringe baade Fakultet og Barberlavet i Angst og Uro og ligesom tidligere i Paris tvinge disse to naturlige Antagonister sammen i en Alliance til Værn om deres overleverede Magt og Rettigheder mod den nye farlige fælles Fjende. En Selvfølge var det i ethvert Tilfælde, at denne Forordning ikke kunde modtages med Tilfredshed hverken af Fakultetet eller det privilegerede kjøbenhavnske Barberlav. Bestemmelsen om, at den kirurgiske Generaldirektør „*alene* skal guvernere“ Kirurgien, at hele Undervisningen og Examinationen af Kirurgerne ligesom ogsaa deres Befordring skulde lægges i Direktørens Hænder, maatte berøre Fakultetet meget ubehageligt, og det er derfor naturligt nok, at Detharding som særlig Fakultetsrepræsentant for Anatomien og dermed nominelt ogsaa for Kirurgien paa egne og Buchwalds Vegne allerede under 25de Maj s. A. ind-

gav en Klage til Kongen over, at „Præsidium in anatomicis et chirurgicis var bleven dem betaget“ ved det nye Direktorat, hvorfor de androge om, at „Facultas medica maatte fremdeles beholde sin forrige lustre og præsidium i Anatomien og Kirurgien“. Disse Klager bleve vel afviste i et skriftligt Svar fra Kancelliets Oversekretær Gehejmeraad J. L. Holstein, i hvilket det erklæredes for Kongens Villie, at det skulde have sit Forblivende ved den publicerede Anordning „hvorved det dog ikke skulde være Fakultetet forment, demonstrative saa og ved Collegia publica og privata at docere baade Kirurgien og Anatomien“¹). Men Fakultetet kunde dog ikke berolige sig ret herved, og der indkom tilmed vidtløftige „Gravamina“ fra det kjøbenhavnske Barberlav, der med god Grund saa sin hidtidige Indflydelse paa det kirurgiske Omraade truet, og hvis Amtsmestre ogsaa nok kunde være betænkelige ved den Foringelse i Amternes Værdi, som de paabudte store Afgifter til Kongens Kasse vilde medføre. Regjeringen maatte da ogsaa gjenoptage Klagerne til alvorlig Drøftelse og søge at finde effektive Midler til deres Afhjælpning.

Til Trods for den faste Borg, Crüger havde vundet i Forordningen af 30te April 1736, var saaledes hans Himmel ikke fri for truende Skyer. Naar disse dog, i det mindste foreløbig, spredte sig, skyldes det sikkert nok tildels Fakultetets Afmagt i Forbindelse med hans Snarraadighed og gode Forbindelser med Øjeblikkets indflydelsesrige Personligheder, men for en god Del ogsaa den netop paa hint Tidspunkt, 1736—37, stærkt tiltagende pietistiske Strømning. Crüger havde for det Første som nævnt det Held at være bleven Huslæge hos den bestandig mægtigere Hofpræst Bluhme, og gjennem denne fik han Adgang til yderligere virkningsfuld Støtte hos Andreas Hojer, Hofpræstens Slægtning, der paa Forhaand utvivlsomt var ligesaa sympathetisk sindet imod en ny kirurgisk Reformretning som antipathisk mod det antikvære, halvt skolastiske medicinske Fakultet, og som netop

ved denne Tid vandt en bestandig mere fremragende Position. Baade gjennem Bluhme og Hojer fik Crüger ovenikjøbet god Adgang til selve Kancelliets Oversekretær, der jo ogsaa allerede ved det nævnte indledende Felttog mod den kirurgiske Generaldirektør i Sommeren 1736 optraadte som dennes trofaste Værge. Holstein var endnu ikke bleven Patron for Universitetet og havde saaledes heller ikke den særlige Forpligtelse, som han senere fik, til at væрге det medicinske Fakultets Interesser, og Iver Rosenkrantz, som havde sat Detharding paa Fakultetets Lærestol, og som fremdeles fungerede nidkjært som Patron, var dengang stærkt paa Veje til at miste sin tidligere store Indflydelse under Pietismens og dens Repræsentanters fortsatte Fremgang; Crügers nævnte virksomme Støtter tilhørte jo ogsaa alle denne Retning, der ligeledes kjendelig gjorde sig bestandig mere gjældende i Kjøbenhavn paa det ligefrem medicinske Omraade.

Et Vidnesbyrd herom er det allerede, at en vild theologisk-medicinsk Urostifter af den yderlige pietistiske Hallensertype, Præsten *Andreas Agerbech*, omtrent paa dette Tidspunkt kunde spille en betroet Læges Rolle endog ved selve Hoffet i Kjøbenhavn. Efter at have taget theologisk Attestats herhjemme dyrkede han i Halle, som saa mange andre, samtidige Studier af pietistisk Theologi og stahliansk Lægevidenskab og forsøgte efter sin Hjemkomst at erhverve den medicinske Doktorgrad, ligesom han ogsaa efter sin Udnævnelse til Præst gav sig af med Lægepraxis. Navnlig var dette Tilfældet, da han paa Grund af sin urolige Færd maatte nedkaldes til Kjøbenhavn fra sit Embede i Norge, og han havde nu endog den Ære at fungere som Læge hos Dronningens Søster, Enkefyrstinden af Ostfriesland²). Der foreligger imidlertid et andet og et særlig afgjørende Vidnesbyrd om den pietistiske Stahlianismes Fremvæxt i Danmark paa dette Tidspunkt: Stahls udvalgte og inkarnerede

Discipel, den tidligere omtalte *Johann Samuel Carl* erholdt den indflydelsesrige Stilling som kgl. dansk Livlæge.

Da Dronningen stadig skrantede i Begyndelsen af 1736, ønskede Kongen at hidkalde og raadføre sig med en fremmed Læge, og Valget faldt efter Samraad med Kongens Fætter, Greven af Stolberg-Wernigerode, paa Carl³⁾, der nød megen Anseelse ved de nordtyske pietistiske Grevehoffer og dengang opholdt sig hos Grev Reuss paa Ebersdorf, en af Grev Zinzendorfs ivrigste Medkæmpere for Dannelse af Brødremenigheder. Kongen havde dog Betænkeligheder ved at indkalde den yderlig-gaaende Sekterer, og betingede sig derfor ogsaa, at han skulde rejse bort igjen efter at have givet sine Raad om Dronningens Sygdom. Men da Carl var kommen til Kongefamilien i Altona, blev Kongen selv hæftig syg, fik tretten Feberanfald efter hverandre og troede sig Døden nær. Der blev nu i høj Grad lagt Beslag paa Carls pietistisk-stahlianske Kunst, og som det i Reglen gaar, den ny tilkomne Læge udrettede store Ting og blæste Sygdommen bort. Taknemlig rørt udnævnte Kongen da Carl til fast Livlæge og lod samtidig sin kjære Blumenberg, der et Aars Tid iforvejen havde forladt sin lave Stand og rimeligvis i Halle faaet Doktorgradens fine Stempel⁴⁾, blive den samme Naade til Del — hvorved altsaa Stahlianismen fik en forøget Støtte indenfor Livlægernes Kreds. Vel indfandt Kongens Feberanfald sig paany samme Sommer og vilde da ikke vige for de stahlianske Troldmidler; han maatte igjen ty til den orthodoxe Medicins af Stahlianerne forkjættrede Lægemiddel Kinabarken, hvorom Tode paa Grundlag af en af Dronning Sophia Magdalenas Kammerjomfru, Jfr. Schurmann, meddelt Beretning fortæller følgende karakteristiske Træk⁵⁾:

„Kong Christian VI. havde Koldfeber; hans Livlæger gave ham adskillige Medikamenter derfor, men uden Nytte; den høje Patient kunde ikke blive af med den. Det var i de Tider at Feberbarken, eller China, endnu

blev anset som et farligt Middel, især af de saakaldte Stahlianer, nemlig de Læger, der fulgte den berømte haleske Professor Stahls Grundsætninger. Disse Mænd ansaa Feberen som Naturens eget velgjørende Værk, det man ikke paa en voldsom Maade maatte forstyrre, og denne Voldsomhed formodede de i Chinabarkens Virkning, da dens Brug standsede en Feber strax. Da den stahlianske Sekte endnu ikke er ganske uddød, saa har den stakkels China den Dag i Dag er, sine Hadere. Imidlertid var dette ypperlige Middels gode Virkning da allerede sat i det klareste Lys, og antagen af alle dem, som theoretisk Fordom ikke gjorde tungttroende. Blandt dem, der her hos os havde megen Tillid dertil, var Hofmedicus Laub. Han blev ikke taget med i Raad ved Kongens Svaghed. Men paa andre Steder paa Slottet gav han frimodig sin Forundring tilkjende, over at man ikke gav Hs. Maj. det bedste der var til, China.

Enten nu Livlægerne havde hørt derom, eller de vidste intet andet Raad; de forskreve den vovelige Bark. Dog vel vare de komne over quid, men ikke over quantum; de trøstede sig ikke til at give de, efter deres Mening glubske Doses, som Chinabarkens Yndere fordristede sig at give.

Kongen fik altsaa det sande feberstandsende Middel, men han fik for lidet deraf; Tingen blev altsaa, som den var; Feberen blev ved, og China var nu nærved at tabe sin Kredit, fordi den ikke vilde slaa an.

Vor unge Mand [han var dengang 52 Aar!] hørte, at man gav den rette Medicin, men at den ikke hjalp. Han fik Aarsagen opdaget, hvorfor den vel maatte være uden Nytte. Han forsikkrede, at han turde haabe en bedre Virkning, naar det blev anvendt i sin fulde Kraft.

Dette kom for Kongens Øren. Svækket af den haardnakkede Feber, og kjed af den frugtesløse Medicineren, som han var, fattede han den Beslutning at betro sig til den tillidsfulde Hofmedikus. Denne blev kaldt, ordinerede

China i den rette Dosis, Feberen blev ude, og Hans Majestæt blev lægt.“

Og Tode knytter saa hertil følgende Moral:

„Saa vist er det, at mangt ædelt Middel mislykkes, mangelen herlig Methode holdes for Vind og Vejr, fordi man ikke giver den hvad Engelskmændene kalder a fair tryal, en redelig Prøve, fordi man anvender det med Mistvivl, ja vel har det smigrende Haab at se det falde igjennem, som man ikke selv er Autor til.“

Som Belønning for denne Kur var det rimeligvis, at Laub samme Sommer fik Udnævnelse som virkelig kgl. Livmedicus⁶⁾; men dette var dog kun en momentan Svingning bort fra Stahlismen, og Carl indtog fremdeles en vægtig Stilling og affattede kort efter som Kongehusets særlig betroede Sundhedsvogter en „General-Vorstellung von des Königlichen Hauses Gesundheits-Disposition“⁷⁾, i hvilken han først betoner sine iøvrigt fortræffelige fysiatiske Hovedmaximer: „Natur-Weg und Ordnung ist Gottes Rath; in demselben zu handeln und wandeln auch in der Leibes-Pflege ist der gewisseste Weg. Es ist via regia. Mit Gold-Pulver und Tropfen; mit Blutzapfen, Purgieren und Brechen kann ich nicht.“ Derefter gjenemgaar han den arvelige Disposition i Kongehuset og gjør gjældende, at under Christian V. er Grunden til den nu paaviste Svækkelse lagt; det var dengang Mode at udlede alt af den engelske Syge, og derfor maatte en „Chirurgus aus Holland mit grossen Kosten kommen und als ein Stockmeister die königlichen Kinder in eyserne Bruste einspannen, darinnen sie Tag und Nacht mit Krächzen zubringen und zur guten Kur ein in allen Lebenskräften geschwächtes Leib durch die gantzen kümmerlichen Lebenstage tragen müssen“ — denne den ivrige Naturlæges drastisk-nedsættende Kritik af Deventers kraftige orthopædiske Behandling af Christian V's Børn er næppe blottet for Grund. Sund frugal Levemaade er for Carl det eneste alment gyldige Hovedmiddel til at undgaa Sygdomme, ligesom udstrakt Anvendelse af al-

mindeligt Vand Hovedmidlet til at helbrede alle Sygdomme.

Denne Lære, hans Alpha og Omega, indskærpede han yderligere kort efter ved Udgivelsen i Trykken af et nyt lille populært Skrift, der udkom hos Boghandler Jacob Preuss i Kjøbenhavn og bærer Titlen: „*Medicina universalis in Wasser und Mässigkeit, beyder Mittel Kraft, Tugend, Genugsamkeit, die Gesundheit zu erhalten und wiederzubringen; Alles aus Göttlichen Zeugnissen, reichen Vernunftsgründen und Erfahrung, in Beystimmung Gelehrter Medicorum Zeugnisse, zur eigenen Uebung dargelegt von J. S. Carl*“. Som alle „Naturlæger“ maa ogsaa Carl dog have et Middel, han troer paa, og det er Vandet — det Agens, der bestandig har været særlig yndet af Naturlægerne. „Hier ist die ganze Arzneykunst in alle Weisheits- und Wahrheitsvolle Einfalt und gewiss in die vollkommenste Sicherheit und Richtigkeit gefasst“, siger han i Skriftets Slutning. Et Tillægsafsnit handler endvidere om „*Missbrauch des Blutlassens*“, og han gjentager sine særdeles vel grundede Indvendinger mod den hippokratiske Aareladningsmani. Paa dette Punkt, som skarp Kritiker af de herskende indgribende og voldsomme Kurmetoder og Forfægter af en terapeutisk Opfattelse, der lod Naturens egne store Kræfter være de raadende under Sygdomme, har Carl for sin Tid ogsaa hertillands havt en ikke ganske ringe og i det mindste tildels en gavnlige Betydning og Indvirkning. Mellem de samtidige dansk-norske Læger kan i ethvert Tilfælde én paavises, som er paavirket af ham, men navnlig i Anvendelse af Vandet som Universalmiddel. Det er *Joh. Christ. Lincke*, en stahliansk Mediciner og Discipel af Juncker, der efter at være kommen til Danmark disputerede for Doktorgraden i Kjøbenhavn og derefter blev Stadsfysikus i Christiania. Han skrev et begejstret Indlæg for „Kongskildevandet“ i Christiania som helbredende Middel, paa hvilket Punkt han iøvrigt kom i en voldsom Disput med den ikke

mindre lærde norske Apotheker *Anders Thue*, der vilde foretrække Christiania Brøndvand⁸).

I nogle Aar var Carl som Primas mellem Christian VI's Livlæger og som den, der benyttede sin fremskudte Stilling til med aldrig træt Energi at gjøre sine Maximer gjældende, utvivlsomt en ret betydningsfuld Personlighed i vor fattige kjøbenhavnske Lægeverden, og sekunderet af Blumenberg havde han aabenbart ogsaa ved Hoffet et vist Overtag over Laub. Denne havde vel haft det Held at standse et af Kongens Feberanfald. Men den ængstelige og nervøse Klient, der som alle saadanne Patienter selvfølgelig stadig var paa Jagt efter nye Læger og Lægemedler, har umulig kunnet slaa sig til Ro ved denne videnskabelige Livlæges sobre Kurmethode; han har snart paany søgt Tilflugt i de Hallensiske Mirakelmedikamenter, og han havde jo ogsaa foreløbig hele tre typiske, men indbyrdes meget forskellige stahlianske Læger ved Haanden: Carl, Blumenberg og Præsten Agerbech. Ved vexelvis Benyttelse af disse kunde Kongen faa al forønsket Lejlighed til at variere sine Kure og dog stadig benytte ufejlbare Trolddomsmidler til Beroligelse for sit svage Sind. Naar den gamle Bötticher i sin ved denne Tid udgivne nye Udgave af sit Pestskrift stærkt klager over, at den rette grundige Lægevidenskab ikke mere er i Kurs i Kjøbenhavn, men at de Hallensiske Medikamenter fortrinsvis benyttes, skjøndt „eorum non pauca pura nituntur empiria et impostura ac efficacia eorum huc passim quoque inanis et inutilis, præsertim in aula Regia satis innotuit“, saa sigter dette tydelig nok særlig paa det nævnte ved Hoffet huserende stahlianske Trekløver.

Denne Tingenes Udvikling kunde utvivlsomt støtte Simon Crüger i den Kamp, han i Efteraaret 1736 maatte optage mod de to allierede Magter, det medicinske Fakultet og Amtsbarbererne, og han har sikkert heller ikke undladt at benytte sine gode Forbindelser med de indflydelsesrige pietistiske Kredse. I ethvert Tilfælde kom

den Kommission, der efter kongelig Befaling nedsattes den 5te Oktober 1736 om „at undersøge og anhøre de mod Generaldirektøren for Kirurgien fremførte Gravamina og hvad han derimod til sin Legitimation maatte forebringe“, til at bestaa af de tre Mænd, som Crüger vistnok allerhelst saa som Medlemmer deraf: Justitsraad Hojer, der blev Kommissionens Præses, endvidere Dr. Carl, der selvfølgelig vilde følge i sin Mesters Spor i at støtte den selvstændige Udvikling af en praktisk uvidenskabelig Kirurgi, og endelig Stabskirurg Montzinger, den af de ansete Kirurger, som ubetinget havde sluttet sig til Crügers Bestræbelser. Hverken Livlæge Laub eller Hofkirurg Mensing — Crügers Uvenner — fik Plads i Kommissionen.

X.

Den af Hojer forfattede Kommissionsbetænkning og dens Sanktion. — Befaling om Forslag til Oprettelse af et Collegium medicum. — Virksomheden i Crügers Lærestanstalt. — Crüger jun. og hans Betydning for Undervisningen. — Anstaltens Bibliothek. — Oplysninger af de bevarede Examensprotokoller. — Forhold til Fakultet og Medici. — Carl jun. — Crügers erhvervede Position paany i Fare.

Efter nogle Maaneders Forløb var Kommissionen, der altsaa arbejdede under Hojers Forsæde, færdig med sine Overvejelser. Kommissionens overordentlig udførlige og indgaaende, under 7 Poster delte Betænkning, hvis væsentlige Konklusioner og Forslag fik kgl. Approbation i et Reskript af 28de Juni 1737, er affattet med en Dygtighed, en Snildhed og overlegen Dialektik, der maa vække Beundring og tydelig nok røber Hojer som sin Ophavsmand. Samtidig med at der gjennem hele Betænkningen gaar en Crüger stærkt støttende Understrøm, som navn-

lig bliver tydelig ved nøjere Analyse, drøftes alle de fra Fakultetet og Barberlavet mod Crüger fremførte Gravamina paa den mest grundig-upartiske Maade og lægges en højst alvorlig Vægt paa at formulere Forslag, der kunne give alle Parter, og ikke mindst Fakultetet, tilbørlig Ret og Skjel og hindre alle Overgreb. Betænkningens første 6 Poster behandle Fakultetets, dens 7de Post særdeles udførligt Barberernes Gravamina. Den 1ste Post er affattet med mindst Dialektik. Her henholder Betænkningen sig hovedsagelig til det af Kancelliets Oversekretær, Hojers forhenværende Myndling J. L. Holstein tidligere afgivne utvetydige Svar og fastholder, at „Forordningen af 30te April 1736 i sit Hovedindhold uforandret bør observeres, og at Direktionen over Chirurgos og Kirurgien kan i Følge deraf ganske vel og med Nytte overlades til Kirurgiens Generaldirektør, at han i denne Henseende bliver independent af det medicinske Fakultet“.

Men efterat man saaledes engang for alle har bragt Crüger i Sikkerhed, kommer den ophøjede Upartiskhed og en velvillig Opfattelse særlig mod Fakultetet stærkt til Orde i de følgende Poster. Angaaende Fakultetets Klage over dets Udelukkelse fra Deltagelse i Theatrets Examina mener Betænkningen *vel*, „at forsaavidt som der alene kvæstioneres in anatomicis et chirurgicis, kunde Examina nok tilbørlig besørges uden Medicorum Assistance“; *men*, „da Regiments- og Divisions-Kirurgerne formedelst de dem paahvilende indvortes Kurer mere ere at anse som Medici end som blotte Chirurgi, *bør* de tillige og in specie axamineres in Medicis, og derfor vil det være *højst fornødent*, om Kongen vilde determinere Examinum chirurgorum Assessores og Co-Examinatores og fornemmelig blandt dem at forordne Facultatem medicam“ (desuden Stabs- og Hofkirurgen samt to Regiments- og to Amts-Kirurger); *men* denne udvidede Prøve, der altsaa tilsigter at føre Kirurgerne lidt videre ind i Videnskaben, skal dog foregaa saaledes, at Crüger selv

„skal være *ultimus examinans* og ham overlades at bestemme Tiden samt besørge Examensprotokollen“. Examen foreslaaes tillige afholdt i selve Amfitheatret. Crüger vil saaledes dog fremdeles være i god Behold, ligesom man ogsaa til Gjengjæld for de Baand, der lægges paa ham, vil have ham tillagt Ret til som Co-examinans at deltage i Fakultetets Examina over Candidatos medicinæ og Gjordemødre.

Fakultetets Klage over, at Censuren af kirurgiske Skrifter ifølge Forordningen maatte tilfalde Crüger, afvæbner Betænkningen ved at fremhæve, at han paa det Punkt „ikke heller har begjært at anmasse sig noget Besynderligt“. Den derpaa drøftede Klage fra Fakultetet over, at Kirurgernes retslige Besigtigelsesattester over farlige Blessurer og døde Legemer efter den nye Forordnings almindelige Bestemmelser ogsaa maatte gaa til Generaldirektørens Revision, tilbagevises af Kommissionen, der mener, at „*Facultas medica* ingen Grund har til at disputere ham at være berettiget til samme af de hævende ChirurGIS at begjære, da han ei forlanger den Rettighed uden for derved desbedre at anføre de unge ChirurGIS og over forekommende *Dubia* selv conferere med ChirurGIS til deres des større Færdighed og Accuratesse i Fremtiden“. Derfor „holder Justitsraad Hojer og de Øvrige det mere conform saavel med Kongens Hensigt som med Forsigtighed hellere at befordre end hindre de Veie, der kan tjene General-Directeuren til sit Embedes destroligere Iagttagelse, og eragtes det at være nyttigt, at der i de chirurgiske Forsamlinger *raisonneres* over vanskelige *Casus* og at samme blive vel undersøgte“. Til Crügers Retfærdiggjørelse tilføjes, at han „i det Øvrige ikke skal have forlangt at gjøre sig selv til Arbitrum og Dommer over *Lethalitem vulnerum*“, ligesom man til yderligere Beroligelse fremhæver, at „deslige *Responsa* i Danmark og Norge væsentlig kun fordres ved Militæretaten og i de tyske Provindser, og at det desuden ikke

er forbudt at søge dem der, hvor Judex competens eragter det for tjenligst og tilforladeligst“.

Den særlige Interesse, Kommissionen (Hojer) her viser for Lægevidenskabens forensiske Side, er jo naturlig nok, og Læsioners Lethalitet var ogsaa dengang endnu ikke blot Hovedpunktet i retslægevidenskabelig Henseende, men den da gjældende doktrinære Lethalitetstheori, som stereotypt henførte Vulnerationerne under 3 Kategorier: Vulnera absolute, simpliciter sine exceptione lethalia, Vulnera per accidens lethalia og en Mellemkategori, lod ligeoverfor de konkrete Tilfælde meget tilbage at ønske¹⁾. Det laa saaledes nær, at netop Hojer fra sit klartseende juridiske Reformstandpunkt kunde ønske disse Responsa underkastede et Overskjøn særlig af Crüger, der i endnu bevarede Lethalitetserklæringer²⁾ har givet Vidnesbyrd om sit uhildede Blik og sin praktiske Dygtighed, hvori han sikkert var Fakultetets retsmedicinske Medlem Detharding langt overlegen.

Men efterat Kommissionen har givet Fakultetet denne vel motiverede Tilrettevisning og hævdet Crügers Ret, viser den sig i Behandlingen af den følgende (6te) Post paany særdeles imødekommende mod Fakultetets principielle Krav paa Tilsyn ogsaa med den kirurgiske Side af Lægekunsten for at hindre Generaldirektørens mulige Overgreb, idet der udtales, at „for desbedre og bestandigere efter den Kgl. Befaling at fastsætte Limites paa begge Sider imellem det Medicinske Facultet og General-Directeuren for Chirurgen, samt for at befordre, som det ganske Medicinalvæsens saa og Chirurgiens og Anatomis Opkomst, anseer Justitsraaden og de andre for det sikkerste og bestandigste Middel, om Kongen efter det Medicinske Facultets forhen gjorte Begjering i Kjøbenhavn vilde anordne et Collegium medicum, og Samme at besætte med adskillige i begge Videnskaber, Medicinen og Chirurgen, habile Mænd, og in specie, saa ofte Chirurgica forekomme, med de habileste her værende Chirurgis; hvilket Collegium skulde decidere i alle over det Medicinske Facultets og Chirurgiens Limites, eller

over stridige Obductionssedle de lethaltate vulnerum & forefaldende Disputer. Saaledes formener Justitsr. og de Øvrige, den fuldkomne Direction over alle Chirurigos og det hele chirurgiske Væsen kunne efter Fr. af 30 Apr. 1736 forblive hos General-Directeuren for Chirurgien og at altsaa Anatomien og Chirurgien, kunde formedelst Professorum Medicinæ og General-Directeurens Æmulation bedre komme i Drift, hvis Chirurgiens Directeur blev tilholdt paa Tydsk, og Facultas medicæ paa Latin publice og privatim at docere Anatomien. Til dette Collegium skulde General-Directeuren for Chirurgien, samt Alle og Enhver henvises, og derunder sortere i tvivlagtige Tilfælde, og ellers, naar en større Autoritet udkrævedes, eller der forefaldt noget Klagemaal i Henseende til Chirurgien enten over General-Directeuren eller andre Chirurigos eller saa ofte der ellers Noget var til de Chirurgiske og Anatomiske Videnskabers Fremvext at foranstalte; og at Facultas medica saa meget mere dermed kunde være tilfreds, som det er at vente, at det Medicinske Fakultet i samme Collegio tilligemed Liv-Medicis, faaer bestandig Sæde og Stemme, samt at det da videre beroer paa Kongens Godtbefindende, hvem der ellers, enten General-Directeuren for Chirurgien, eller andre, som ordentlige Assessorer i samme Collegio, skal beskikkes, saasom der da i dette Collegio ikke aleneste alle imellem General-Directeuren og Andre enten Medicos eller Chirurigos opkommende og Medicinen, Anatomien eller Chirurgien betreffende Stridigheder, kunde allerbedst debatteres.“

Det for Medicinalvæsenets Udvikling saa vigtige og i 1719 første Gang optagne Reformspørgsmaal, Oprettelse af et særligt Collegium medicum som overordnet officiel Myndighed, bringer Hojer saaledes her frem paany — maaske dog nærmest kun for snildt at lægge en dæmpende og beroligende Balsam paa de Fakultetet tilføjede Saar; i det mindste viste han, som vi skulle se, ikke senere den ham ellers iboende energiske Aktivitet for at bringe Projektet ud i Livet.

Betænkningens 7de Post gaar ud paa en overordentlig udførlig Drøftelse af alle de fra Barberlavet fremkomne

Gravamina, hvoraf de fleste skarpt tilbagevises, ligesom de ogsaa, som Kommissionen udtaler, „for en stor Del befindes at være af ganske ringe Importance“. Hovedmidlet til at neutralisere Klagerne og bringe Ro tilvejses Kommissionen i „at etablere Directionen over Chirurgien paa en ret og fast Fod, og give General-Directeuren en specifique og tilstrækkelig Instruction“, ifølge hvilken han har Ret og Pligt til at gaa Barbererne til Haande *i alle Slags Tilfælde*, altsaa føre et virksomt Tilsyn med hele deres Færd. Kommissionen knytter hertil Ønsket om, at „Amts-Chirurgi vilde lade det gemene Bedste og de Chirurgiske Videnskabers Opkomst have Præference for deres egen Commoditet og private Hensigter, og concurere til et saa nyttigt Øiemærke med General-Directeuren, og paa saadan en Maade, som han har foreslaget, arbeide med fælleds Kræfter, især da han ikke skal have anmodet dem om Noget, som kan hindre dem i deres havende Praxi eller sætte dem i ringeste Bekostning, og findes disse af General-Directeuren forlangte Poster at være til Chirurgiens Opkomst og Publici Sikkerhed af des større Nødvendighed, efterdi udi dette saavel som i det forrige Aar har været be- drøvelige Casus med ilde cureerte Beenbrud, ulykkelige Operationer for Blære-Stenen og andre forkeert anlagte Curer, som kunde have faaet et lykkeligere Udfald, om Chirurgi havde givet General-Directeuren, efter hans Begjering, det tilkjende, og ei excluderet ham derfra, da Patienterne derover enten ere creperede, eller blevne elendige Krøblinge deres Livstid.“

Efter at Kommissionen kort har tilbagevist Barberernes udtalte Mistanke om, at Generaldirektøren mulig kunde begunstige Fuskere udenfor Lavet, gjør den til Slutning Klagerne nogle velvillige Indrømmelser saavel med Hensyn til Direktørens Revision af Militærlægernes Medicinkister og Instrumenter, som med Hensyn til det kapitale og først fremsatte Punkt i Besværingen: de store Afgifter, som den nye Forordning forlanger udredede til Kongens Kasse, og som vilde bringe Barber-Amterne til

at synke betydeligt i Pris og saaledes blive et mindre værdifuldt Aktiv. Kommissionen fremhæver paa dette Punkt det Billige i at gjøre noget til „Chirurgorum Soulegement“ og foreslaaer at lade den store Afgift of 300 Rdl. bortfalde og i Stedet at paalægge hver Kirurg, der faar et Embede eller overhovedet nedsætter sig, ligesom ogsaa enhver Svend ved overstaaet Examen at svare mindre Gebyrer, hvilket Kommissionen anser for billigt, da Kirurgerne nu ved det kgl. Amfiteater faa hele Undervisningen gratis og slippe for alle de med det tidligere private Manuduktionsvæsen forbundne Udgifter; en saadan Ordning, der altsaa ikke kan trykke de enkelte, vil samtidig efter Kommissionens Mening bringe mere ind i Kongens Kasse til Bestridelse af Udgifterne ved den nye Anstalt end de hidtil forlangte 300 Rdl. fra ny ansatte Amtsmestre eller ny udnævnte Regiments- og Divisionskirurger.

Med enkelte smaa Afvigelser i de fastsatte Gebyrers Størrelse erholdt disse Kommissionens Forslag kgl. Sanktion i Reskript af 28de Juni 1737, i hvilket særlig med Hensyn til det projekterede Collegium medicum fastsættes følgende:

„Som Kongen da har funden for godt; at et nyt Collegium Medicum i Kjøbenhavn skal vorde anordnet og indrettet, hvilket skal bestaae af Facultate Medica, Liv-Medicis, General-Directeuren for Chirurgen og 2 andre Chirurgis, foruden de, hvilke Kongen selv endnu vil beskikke at være Assessores derudi: saa befales tillige hermed, at Justitsraad Hoyer og de Øvrige forfatte og til Approbation indsende Instruxion for dette ny Collegio Medico, og en specifique og tilstrækkelig Instruxion for General-Directeuren for Chirurgen.“

Ifølge dette Reskripts Ordlyd bliver Generaldirektøren for Kirurgen Medlem af Kollegiet aldeles parallelt med Fakultetsmedlemmerne og Livmedici, medens han i Kommissionsbetænkningen kun antages at skulle være *Assessor collegii*. Hvorvidt denne ikke uvigtige Ændring, der senere med stor Ihærdighed benyttedes som en Forskandsning af Crüger i hans fortsatte Kamp for sine

Rettigheder, er fremkommen ved en Lapsus eller med velberaad Hu til Støtte for Generaldirektøren, faar staa hen; men det er næppe usandsynligt, at det sidste er Tilfældet, og at Ændringens Ophavsmand ogsaa er Hojer. Foreløbig bleve de hertil knyttede Tvistspørgsmaal dog ikke brændende, idet Kommissionen som allerede nævnt ikke viste nogen Iver for at opfylde det nye kongelige Mandat, hvis Gjennemførelse ogsaa altid maatte være og blive Crüger ubehageligt. Man nøjedes foreløbig med at lade det nye Reskript og dets Løfter udøve deres beroligende Virkning paa de stridende Parter. Og foreløbig kunde Crüger altsaa i uforstyrret Ro guvernere Kirurgien og bringe sin Undervisningsanstalt i fuld Gang.

Det første Kadaver, der ses at være anvendt til Demonstration i Amfitheatret, erholdt han 3die August 1736³⁾, og ved dette Tidspunkt maa Undervisningen antages at være regelmæssig etableret. Dette maa nu ogsaa være faldet Crüger let, thi bortset fra den lette og sikre Adgang til Kadavere i tilstrækkelig Mængde var Undervisningen væsentlig kun en Fortsættelse af hans og hans Søns anatomisk-kirurgiske Privatkollegier. At Fader og Søn fremdeles virkede i Forening, fremgaar af den senere Generaldirektør Hennings' Meddelelser om sin Uddannelse i Theatret 1737—38⁴⁾; det er dertil vist ret sandsynligt, at det har været *Crüger jun.*, der har taget sig særlig af Undervisningen, medens Crüger sen. anvendte sin meste Tid og Kraft paa sin omfattende dirigerende og administrerende Virksomhed samt paa den Forsvarskrig, han baade strax efter sin Udnævnelse og ogsaa senere maatte føre for at hævde og befæste sin Stilling.

Den gode Reputation, som Crüger jun. tidlig erhvervede sig, have vi allerede set Vidnesbyrd om, og det bekræftes ogsaa fra andre Sider, og det tilmed fra saadanne, hvor man paa Forhaand ikke kan forudsætte særlig Sympathi for den Crügerske Slægt. Saaledes vidner senere den gamle Buchwalds Søn Balthazar om ham, at hans altfor tidlige Død højlig maa beklages, „saa som han allerede

i sine yngre Aar viste stor Færdighed og Capacitet i at undervise de unge Chirurger saavel in anatomicis som chirurgicis⁵⁾. I Universitetsbibliothekets Manuskriptsamlinger foreligger der et yderligere Vidnesbyrd, der bestyrker denne gunstige Dom. Det er hans af en Discipel (Joh. Fr. Hempel) med stor Omhu nedskrevne i alt 626 Kvartsider omfattende anatomiske Kollegium, der selvfølgelig paa Tysk (med isprængt fejlfuldt Latin, for hvilket jo Nedskriverens mangelfulde Sprogkundskab bærer Ansvar), giver „omnia quæcunque in Collegio privato apud Dominum Crügerum juniorem annotata et memoriæ prodita sunt“. Heri viser den unge Lærer sig ikke blot som en kyndig, men ogsaa som en selvstændig, kritisk-videnskabelig udviklet Anatom. I Hovedsagen følger han vel sin store Lærer Winsløw og dennes i „Exposition anatomique“ nedlagte Lære, men han gjør dog ogsaa oftere paa vel motiveret Maade sine egne Iagttagelser gjældende, selv om de divergere noget fra Lærerens Opfattelse, ligesom han ogsaa hyppig indfletter meget instruktive og vel afpassede „Annotationes chirurgicæ“.

Det er rimeligvis ogsaa hovedsagelig hans Fortjeneste, naar det Bibliothek, der indrettedes i et 3die lille Værelse i Anstalten paa Kjøbmagergade, og som 2 Gange ugentlig stod aabent til Elevernes Afbenyttelse, ikke blot indeholdt de nødtørftigste anatomiske og kirurgiske Skrifter, som uvidenskabelige, kun for Kirurgiens Haandværk bestemte Disciple kunde og skulde bruge, naar det ikke blot indeholdt de nemme Kompendier og Lexika, som i kort og elementært Begreb gav nødtørftig Besked om alt, hvad en praktiserende Læge i Praxis skulde vide lidt Besked om, men tillige, som den 1743 udgivne Katalog⁶⁾ udviser, besad talrige betydelige Værker paa Lægevidenskabens forskjellige Omraader. Der fandtes, da Katalogen udkom, 30 anatomiske Værker, derimellem Winsløws dengang nye Exposition, 46 Værker om Kirurgi og Obstetrik, og mellem dem Ambroise Paré paa Latin og Tysk, Paracelsus, Bartisch, de la Motte, Guillaume,

Deventer og Heister, 18 Bind kliniske Observationer af forskjellige Forfattere, 45 Skrifter over Medicin, Kemi og Botanik, derimellem Værker af Sylvius, Sydenham og Boerhave. Desuden forskjellige Lexika, navnlig latinsk-tysk og fransk-tysk, og endelig — som noget selvfølgelig — en navnlig ved alle tyske ulærde Kirurgskoler meget benyttet, praktisk og det ulærde Behov tilfredsstillende, helt igjennem meget letfattelig lexikalsk Encyklopædi over Lægevidenskabens samtlige daværende Omraader, hvilken fører Titlen: „*Gazophylacium medico-physicum* oder *Schatzkammer Medicinisch- und natürlicher Dinge*, in welcher alle medicinische Kunst-Wörter, inn- und äusserliche Kranckheiten, nebst derselben Genesmitteln, alle Mineralien, Metalle, Ertzte, Erden, zur Medicin gehörige fremde und einheimische Thiere, Kräuter, Blumen, Saamen, Säfte, Oele, Hartzte etc., alle rare Specereyen und Materialien in einer richtigen Lateinischen Alphabet-Ordnung auf das deutlichste erkläret, vorgestellt, und mit einem nöthigen Register versehen sind“. Værkets oprindelige Forfatter er en i Kjøbenhavn af Holger Jacobsen 1697 kreeret preussisk Læge *Joh. Jacob Woyt*, der efter Promotionen drog tilbage til sit Fædreland (som saa mange andre ved det Bartholinske Ry hiddragne Fremmede), og som allerede 1709 døde i Königsberg under den da grasserende Pestepidemi, i hvilken han virkede som Pestmedicus, idet han tillige havde modtaget Udnævnelse som Prof. extraord. ved Universitetet. I hvor stor Yndest hans nævnte Værk, der i Fortalen til 1ste af Woyt selv udgivne Oplag (1709) særlig henvender sig til „den Hohen und Nidrigen, denen die Lateinische Sprache dahero verdrüsslich fallen möchte“, har staaet hos Amfiteatrets Kirurger, viser vort Universitetsbibliotheks Forsyning med alle de meget rask paa hinanden følgende og bestandig udvidede Oplag, der udkom ved Tidspunktet for Theatrets Oprettelse og derefter (nogle af dem ere bearbejdede af Prof. *Hebenstreit* sen. i

Leipzig), medens Bibliotheket ikke besidder de fleste tidligere Oplag.

Den unge Crüger synes at have hørt til de tiltalende Individualiteter, der finde deres Tilfredsstillelse i stille fordringsløs Syslen med Studier og Undervisning og ikke bryde sig om nogen officielt fremtrædende Position i Verden — han var aabenbart i denne Henseende, ligesom vist ogsaa i videnskabelig Sands, en diametral Mod-sætning til sin Fader. Nogen Art Examen ses han aldrig at have underkastet sig, og hans Livsstilling til hans tidlige Død, i en Alder af nogle og tredive Aar, var kun anatomisk-kirurgisk Manuduktion, hvilken han ifølge det omtalte foreliggende Kollegium ogsaa efter Theatrets Oprettelse har drevet privat, altsaa for Betaling og ikke som Vikar for sin Fader, hvem jo Forordningen af 1736 paalagde at give hele Undervisningen gratis. Overhovedet peger denne Oplysning hen paa, at den Bebrejdelse, der senere rettedes mod Theatret⁷⁾, at det væsentlig kun var en Examinationsanstalt og forsømte selve Undervisningen, ikke har været ubegrundet allerede tidlig under Simon Crügers Regimente. Denne var utvivlsomt nok Mand for at turde omgaa Forordningens Bestemmelser, ikke blot fordi han derved kunde skaffe sin Søn en Existens, men ogsaa og vel navnlig, fordi det administrerende, det regjerende og dekreterende laa særlig for hans Aandsdisposition, og han saaledes som Theatrets Leder fandt sin Hovedtilfredsstillelse i Afholdelse af Examina. Om Crüger end ikke i sin Funktionstid, som Riegels med sædvanlig Overdrivelse angiver, examinerede det uhyre Antal af 500 Kirurger⁸⁾ (Herholdt har ved sin Sammentælling kun faaet 106!), maa hans Examina ved hele den Grundighed og Vidtløftighed, hvormed de gennemførtes, have taget en stor Del af hans Virketid i Theatret, hvad der ogsaa fremgaar af Anstaltens bevarede Examensprotokoller⁹⁾, der overhovedet kaste ikke ringe Lys over dens hele Virksomhedsmaade.

Disse ere, forsynede med Anstaltens nye Segl (Christian VI.s Navnetræk og Indskriften: „Anatomia et Chirurgia Restaurator“), tagne i Brug af Crüger med Begyndelsen af 1738, hvor hans første Disciple formodentlig vare færdige til at underkaste sig Prøven. Protokollerne ere saa godt som helt igjennem førte af Crüger personlig med hans let gjenkjendelige Haandskrift. Forud for sin første Examinationsberetning giver han nogle orienterende Bemærkninger om, at Prøverne deles i to Afdelinger: en anatomisk, der regelmæssig begynder med Osteologien, og en kirurgisk; saavidt muligt afsluttes hver Afdeling for sig. Dette har han imidlertid ikke altid kunnet overholde, idet han af Hensyn til Benyttelsen af et forhaandenværende Kadaver har maattet kombinere de to Prøver. Af samme Grund har han heller ikke overholdt eller kunnet overholde forskjellige i Reskripter givne Bestemmelser om, hvilke Dage i hver Maaned der skulde anvendes til Examina. Den i Protokollen først opførte Examinand begyndte den anatomiske Prøve den 15de Januar med Osteologien, „das wahre Fundament der Anatomie“, og fortsatte den derefter daglig i noget over en Uge, idet alle Systemer bleve gennemgaaede ved Demonstrationer paa Kadaver. Efter at denne Afdeling var sluttet den 24de Januar, begyndte Examinanden den 5te Februar den kirurgiske Prøve, som derefter fortsattes i en Uge med Demonstration af alle gængse Operationer, og sluttede den 12te Februar, paa hvilken Dag han prøvedes theoretisk i følgende 4 vigtige Kategorier: 1) de lethaltate vulnerum, 2) von denen Morbis internis und deren Kennzeichen und tractationem, 3) von denen Luxationen überhaupt und ins besondere, 4) von den Fracturis überhaupt und ins besondere. Derefter sluttedes Examen og den unge Kirurgs Testimonium udfærdigedes. For flere følgende Vedkommende trak Prøverne ud over et meget langt Tidsrum, idet de deltes i flere Repriser, navnlig afhængig af det fornødne Sektionsmateriales Tilstedekomst.

Det vil af den her refererede Examination ses, at Crüger har gjort Skridt til loyalt at tage Kommissionsbetænkningen og det derpaa baserede Reskript til Følge, forsaavidt som han virkelig har examineret i Medicina interna; men ganske vist synes denne Prøve, i Modsætning til Prøverne i Anatomi og Kirurgi, at have været meget kortfattet og af en underordnet Karakter, og ved Examinationen af de følgende Kandidater ses den interne Prøve slet ikke at være bleven foretagen. Men derefter har rimeligvis Fakultetet i Henhold til Reskriptet gjort Remonstrationer gjældende, idet Crüger henad Aarets Slutning, omtrent ved Tidspunktet for Joh. de Buchwalds Død, ses ikke alene at have gjenoptaget denne Prøve, men ogsaa har været Reskriptet i fuldere Maal følgagtig, idet den nye Fakultetsdekan Detharding flere Gange har været tilstede som Co-Examinator. En norsk Kirurg Nicolai Boye, hvis Examen allerede paabegyndtes i Foraaet 1738 og gjenoptoges i Efteraaet, blev efter Protokollens Referat den 13de Oktober examineret af Detharding „wegen der innerlichen Kranckheiten“ i Apoplexia sanguinea et serosa. Kort efter examinerede Detharding en anden Kirurg i Feber- og Kriselæren ligesom specielt om „wie die febres *intermetentes* müssen tractiret werden“. (Ligesom her ved Stavemaaden „intermetentes“ viser Crüger hyppig sin Ukyndighed i Latinen). Men derefter er der igjen ikke mere Tale om Prøve i intern Medicin eller om Dethardings Tilstedeværelse, og det forholder sig rimeligvis hermed, som Riegels beretter¹⁰⁾, at Crüger forstod at holde Fakultetets Medlemmer borte fra sine Examiner ved, naar de indfandt sig, paa en nærgaaende Maade at kritisere deres Bemærkninger navnlig i Anatomien, hvori han sikkert ogsaa havde grundigere Indsigter, i det Mindste i den for Kirurger vigtige topografiske Anatomi. De i det kjøbenhavnske Barberlavs Hovedprotokol meddelte underskrevne Kopier af Theatrets Examensbeviser fra de følgende Aar vise bestemt, at Fakultetet ikke mødte. Nogle Gange i 1739 har der

ganske vist foruden de sædvanlige kirurgiske Assessorer været en Doctor medicinæ tilstede, men det var ogsaa en Medicus, hvis velvillige Sindelag Crüger havde Grund til at stole paa, nemlig Livmedicus Carls Søn, der iøvrigt da fungerede som Militærkirurg og saaledes kunde møde i Theatret som kirurgisk Assessor. Ganske som sin Mester Stahl havde Carl nemlig, da han indkaldtes, medtaget sin Søn til Anbringelse i Danmark, og af Mangel paa bedre lod denne sig foreløbig ansætte som Regimentskirurg — et yderligere Vidnesbyrd om Stahlianernes gode Forstaaelse med Kirurgien; en Doctor medicinæ i en Stilling som Regimentskirurg var jo ellers noget uhørt. Senere fik den unge Carl et solidt og mere passende Embede som Fysikus i Holsten.

Den første i Barberamtets Hovedprotokol indførte Afskrift af Theatrets Examensbeviser, hvor den unge Carl netop figurerer blandt Assessorerne, lyder saaledes:

Nach königlicher allergnädigster Anordnung zur Aufnahme der Anatomie und Chirurgie von 30. April 1736 ist von dem General-Directeur der Chirurgie in Gegenwart der allergnädigst ernannten Assessoren und Coexaminatoren das anbefohlene Examen anatomiae et chirurgiae publicum mit dem Candidato chirurgiae namens Christopher Baltzer aus der königlichen Residenzstadt Copenhagen Gebürtig 17. Febr. 1739 im königlichen Amphitheatro anatomico-chirurgico instituet und vorgenommen worden. Wenn nun in solchen oben wähnter Candidatus an cadaveribus seine Capacité und Dexterité nicht allein in Anatomicis sondern auch in Verrichtung der chirurgischen Operationen und übrigen Theilen der Chirurgie mit gründlichen Rationibus dargethan. So haben wir sämmtliche unterschriebene zum diesen Examen allergnädigst verordnete General-Directeur der Chirurgie und Assessores diesen Christopher Baltzer für einen vernünftigen und geschickten Chirurgen hiermit declariren und nebst beigedruckten Innsiegel des königlichen Amphiteatri anatom.-

chirurgici dieses zur wahren Urkund mit unserer eigenhändigen Unterschrift bekräftigen wollen.

Crüger.

Montzinger,
Stabschirurgus.

Mensing,
Hofchirurgus.

J. Carl,

Dr. med. et

p. t. Regimentschirurgus.

Muxoll.

Amtschirurgus.

Erichsen,

Regimentschirurgus.

Man begrændsede altsaa fremdeles til Trods for Reskriptet Prøven til Anatomi og Kirurgi, og om intern Medicin er der herefter ikke mere Tale. Kun af og til fremhæves det i Examenstestimonier til Militærkirurger — med Hensyn til hvem Vigtigheden af Kjendskab til intern Medicin paa Grund af den dem paahvilende Praxis jo stadig var bleven betonet — at Vedkommende allerede havde praktiseret længe og „fornuftigt“ i medicinske Sygdomstilfælde, og at man i hans Foresatte Divisionskirurgens Attest i saa Henseende havde den fornødne Garanti.

Hvorvidt nu den tilsyneladende saa grundige Examination i de Fag, hvortil man altsaa overensstemmende med Crügers uvidenskabelige Grundstandpunkt og vel ogsaa for at holde sig paa Afstand fra Fakultetet begrændsede sig, virkelig var Udtryk for en om end kun væsentlig haandværksmæssig saa dog grundig Uddannelse deri, lader sig vanskelig afgjøre. Simon Crügers hele Personlighed giver ganske vist paa Forhaand ingen sikker Garanti i saa Henseende, og det er efter alt det Foreliggende ikke usandsynligt, at Herholdt, som havde et nøje Kjendskab til Theatrets hele indre Historie ogsaa i den tidlige Tid, kan have Ret, naar han udtaler, at „man vistnok med Føje i Almindelighed kan betvivle de fra hans Institut udgaaede Kandidaters Dygtighed“¹¹⁾. Men Herholdt er ganske vist en begejstret Talsmand for det allerede gamle, men hertillands først sent naaede Ideal: Etablering af en virkelig videnskabelig Medico-Chirurgi; for denne Maalestok kan Crüger selvfølgelig ikke bestaa.

At Uddannelsen, idetmindste saalænge den unge Crüger levede og manudcerede, ikke var uforsvarlig slet, tør dog vist antages.

Dertil kommer, at Simon Crüger ved sine gode Forbindelser med Regjeringskredsene vistnok allerede i 1738¹²⁾ havde faaet gennemført en ret væsentlig Udvidelse og Reform netop i Anstaltens Undervisning, idet der bevilgedes Stipendier paa 100 Rdl. aarlig til enkelte fremskredne og dygtige Elever, mod at disse fik den Pligt at deltage i Undervisningen, ligesom de ugentlig skulde udarbejde en skriftlig Afhandling over et anatomisk eller kirurgisk Æmne, der oplæstes for Auditoriet. Af særlig Hensyn til disse kongelige Pensionærer, der i Examensprotokollen betegnes som „allergnädigst verordnete Reservechirurgen“, indførtes i Anstalten en ny Prøve, et Tentamen, der intet havde med den egentlig anatomisk-kirurgiske Examen at gjøre, men kun skulde dokumentere de unge Elevers Værdighed til at komme i Betragtning ved Uddelingen af Stipendiet; de skulde blot vise, at de vare „in der Anatomie und Chirurgie nicht unerfahren“. Et lignende Tentamen aflagdes iøvrigt ogsaa af unge Ansøgere til militære Skibslægeposter. Saaledes kunde der i ethvert Tilfælde staa en ret rigelig og ufortrøden Undervisning til Rede i Theatret, og endvidere ses uddannede kyndige Kirurger som Wohlert (examineret i Anstalten 1739) idetmindste lejlighedsvis at have deltaget i Undervisningen. At denne imidlertid ogsaa i den tidligere Tid har ladet en Del tilbage at ønske, ville vi senere erholde yderligere Vidnesbyrd om, men til Crügers Undskyldning kan tale, at hans Anstalt heller ikke fik den fornødne Ro til at arbejde. Thi den Afdæmpning af den standende Strid, som resulterede af den omtalte Kommissions-Betænkning og det derpaa baserede Reskript, blev kun kortvarig. Allerede i 1739 trak der atter Uvejrsskyer op, mere truende end nogensinde, hvilke snart paany bragte Crügers erhvervede Position i ny Fare og i ethvert Tilfælde for rum Tid tvang ham til at

koncentrere al sin Energi, alle sine Evner og Kræfter paa Selvforsvaret. I den hæftige Krig, han nu i lang Tid kom til at føre, gav han slaarende Prøver paa snild Strategi og bar ogsaa tilsidst paany Sejren hjem. Men til Gavn for hans Theater qua Undervisningsanstalt kunde denne forøvrigt interessante og spændende Episode næppe være.

XI.

Konkurrence 1739. — De fem deltagende: J. H. Becker, L. Friis, W. Hahn, S. Hee og B. Buchwald. — Deres Prøvedisputationer. — Buchwald Sejrherr. — De andres Udbytte deraf. — Gymnasium academicum i Altona og dets Anatomitheater. — Maternus de Cilano. — Universitetets nye Anatomikammer, dets Indvielse og begyndende Virksomhed under Buchwald. — Crügers Forlegenheder.

Det var et helt Komplex af vigtige og for Crüger skæbnesvangre Begivenheder, som Aarene 1739—40 bragte. Den først indtræffende af disse var den Rekonstruktion og Foryngelse af det medicinske Fakultet, der var en Følge af den affældige og vattersottige Johannes de Buchwalds Død, og hvorved Fakultetet maatte blive i ethvert Tilfælde noget mere kamp- og handledygtigt end tidligere. Besættelsen af Posten skete ved en i Sommeren 1739 afholdt Konkurrence (Prøvedisputation) mellem hele fem Aspiranter, der ifølge givet kongeligt Mandat meldte sig og i Universitetets Auditorium superius ligeoverfor senatus academicus offentlig forsvarede deres Disputation for Professoratet. Arrangementet havde denne Gang modsat 1717 idetmindste i det ydre Karakter af en virkelig Konkurrence, hvor man vilde fremdrage de formentlig egnede Professorrænner og undersøge deres Duelighed. Den hele daværende danske Lægevidenskabs

yngre Blomst blev kaldt frem paa Skuepladsen og mønstret, idet der til Livmedici og det medicinske Fakultets Dekan Detharding udgik kongelig Befaling¹⁾ om at bringe de egnede Mænd i Forslag til den vakante medicinske Profession. Følgende tre bleve da foreløbig fremhævede: Provinsialmedicus Buchwald, Stadsfysicus Friis og praktiserende Læge i Odense Hee; disse anbefales som Læger, der have været Alumner i Collegium medicæum, derpaa studeret ved fremmede Universiteter og endelig taget Doktorgraden i Kjøbenhavn. I det Kongebrev af 27de Febr. 1739, hvori disse bemyndiges til „at lade sig disputando et prælegendo høre“ paa Universitetet, gives den samme Tilladelse desuden til „en Læge ved Navn Hahn“. Den femte, Dr. Becker, fik først under 1ste Maj s. A. paa Ansøgning samme Tilladelse til „at aflægge et Specimen disputatorium“. Prøvedisputationerne toge deres Begyndelse endnu samme Maaned, og vi have saaledes her for os alle de Læreræmner, til hvilke noget lovende maatte antages at knytte sig. Hvor lovende de vare, have vi i de foreliggende trykte Konkurrence-Afhandlinger et Materiale til at bedømme. En enkelt af Konkurrenterne, Balthazar de Buchwald, have vi iøvrigt allerede tidligere gjort Bekjendtskab med.

Af disse 5 Konkurrenter var den først optrædende *Johann Heinrich Becker*, en lige iforvejen, maaske af Hensyn til det vakante akademiske Lærerembede indkommen ung 24aarig Hallensisk Doctor. „Peregrinus nuper aliam hanc inclitorum Daniæ heroum sedes ingressus sum“ siger han i sin Dissertations-Dedikation til Kronprinds Frederik; at han straks har sigtet paa akademisk Virksomhed, fremgaar af den under 9de Januar s. A. til ham udfærdigede fornødne Bevilling „til at *docere* og praktisere i Kjøbenhavn, skjøndt ej her promoveret“. Han var dog som Hallenser ingen udpræget Stahlianer. Hans Prøvedisputation, hvis Æmne er „de Transpiratione insensibili et sudore“, og som er „ex therapia generali desumpta“, viser en ret ligelig Paa-

virkning af begge de Hallensiske Skoler, Hoffmanns naturvidenskabelige og Stahls animistiske, og Afhandlingens Hovedpunkt er — i Overensstemmelse med *begge* Skoler, — til Bedste for Therapien at paavise, hvorledes Naturen udmærket forstaar gennem Hudvirksomhed at udskille materia peccans, og at fastslaa, at man ikke maa forstyrre Naturens egen heldbringende Virksomhed ved alt for indgribende Diaphoretica (calida Bezoardica). Som Respondens opføres paa Dissertationen en medicinsk-kemisk Alumnus paa Borchs Kollegium *Johann Andreas von Osten*, der aldrig blev promoveret Doctor, men forøvrigt synes at have lagt sig efter Kemi og i de 1753 udgivne acta medica, hvortil han har leveret et Bidrag, betegnes som „Doctissimus, et veteranus Medicinæ cultor“. Alle de andre Konkurrenter, de 4 danske Doctorer, have derimod haft en fælles Respondens i en anden Alumnus paa Kollegiet, *Robert Stephan Henrici* fra Helsingør, der ogsaa i flere Aar fungerede i samme Egenskab ved De-thardings Disputationer, og som forøvrigt i hele sin Studiegang synes at have vist lovende Egenskaber. Rimeligvis har Universitetsmedicinen dengang ikke raadet over flere ret habile Studenter, siden han stadig maa holde for.

Noget tydeligt Vidnesbyrd om selvstændig eller fremragende Dygtighed giver ikke denne Beckers Dissertation, og endnu i langt mindre Grad er dette Tilfældet med den Konkurrenceafhandling, som foreligger fra den ene af de danske Doktores, *Chr. Lodberg Friis*, og som fører Titlen „Dissertatio medica de morbis senum secundum Hippocratis aphorismos“. Denne giver kun en meget mat Udførelse af den dengang moderne og autoriserede Form for lærde medicinske Disputationer, subtile dialektiske Udviklinger paa Grundlag af hippokratiske Skrifter. Af den Sydenham-Boerhaave'ske Skole var det Løsen givet, at den kliniske Medicin fornemlig skulde baseres paa disse Skrifter, og Grundlaget var jo ogsaa forsaavidt baade solidt og godt, men den smaalige, aandløse og

uselvstændige Dvælen ved disse Skrifters Enkeltheder, som de lægevidenskabelige Epigoner nu ofte, af Mangel paa videre Evne, bleve staaende ved, var dog ikke meget frugtbringende, og Lodberg Friis er en god Type paa denne Art gold, i sit Væsen skolastisk Dissertationsproduktion. Hans Afhandling har kun forsaavidt Interesse, som den viser, at han paa sin lange Udenlandsrejse som ung Mediciner i 1722—24, hvor han selvfølgelig ogsaa besøgte det da i Danmark saa ansete Halle, ikke er bleven meget berørt af Stahlianismen. I sit Vita i Universitetsprogrammet synes han ogsaa at lægge særlig Vægt paa sit Ophold i Leyden, og det er her igjen ganske karakteristisk for ham, at han ikke som sin Hovedpræceptor her fremhæver selve den store Boerhaave, der dog netop dengang virkede i sin fuldeste Glands, men dennes talentløse Discipel og senere Universitetskollega, *Osterdyck-Schacht*, hvis Evner kun strakte til skematisk at repetere nogle af Mesterens hippokratiske Tanker og Axiomer²). Ved sin Hjemkomst til Kjøbenhavn 1725 promoverede han ved en Dissertation „de morbis infantum secundum Hippocratis aphorismos“ — et Skrift forfattet efter ganske det samme stereotype Skema som hans Konkursdissertation. Og ved Konkurrencen i Sommeren 1739 var Lodberg Friis 40 Aar gammel, kunde støtte sig til en allerede mangeaarig stor Lægepraxis — i hvilken han synes at have vist sig fra en fordelagtig Side — og beklædte dertil som Grothaus' Efterfølger saavel Lægestillingen ved Vaisenhuset som selve Stadsfysikatet; i Embedsmedfør ses han derfor i 1738 at have været lægekyndig Leder i den Sundhedskommission, der nedsattes under Kjøbenhavns Præsident Etatsraad Braëms Forsæde, for at træffe Forholdsregler i Anledning af den da herskende Pestepidemi i de polske Lande³). Men var han i lægevidenskabelig Kapacitet ved Konkurrencen i 1739 ikke kommen videre end hans Dissertation udtrykker, kunde der næppe være meget Haab tilbage om ham i saa Henseende, og hans Virken i en senere Tid, hvor

han opnaaede det ene af de to Ordinariater i det medicinske Fakultet, illustrerer desværre i fuldt Maal hans Stagnation og akademiske Ladhed.

Den tredie Konkurrent *Wilhelm Hahns* (Hannæus) Dissertation „de tardo medicinæ progressu“ slutter sig i sin Grundkarakter nærmest til Lodbergs Friis', navnlig forsaavidt som den ogsaa kredser om en Kultus af Hippokrates, men den viser dog langt mere Friskhed og virkelig videnskabelig-kritisk Sands, hvad der ogsaa finder et Udtryk i, at han, der aldrig havde gjort nogen Studierejse, ved selvstændig Læsning herhjemme er bleven særlig paavirket af den geniale romerske Læge og Professor *Baglivi*⁴⁾, som gaar under Navn af Italiens Sydenham, men i hele sit Syn er denne overlegen, og dygtigere end nogen anden i det 18de Aarhundredes første Halvdel har forstaaet at højne Hippokratismens Niveau efter Videnskabens fremskredne Krav. Ligesom Baglivi ser Hahn Hovedaarsagen til Medicinens langsomme Fremskridt i, at man ikke noksom har fastholdt det eneste sikre Udgangspunkt i nøjagtig klinisk Observation og Erfaring; de fundamentale Videnskaber skulle yde en bestandig større Støtte, men maa ikke gjøre Overgreb ved Udformning af ensidige og uholdbare Doktriner.

Et end mere tiltalende Indtryk giver den fjerde Konkurrent *Søren Hees* litterære Optræden. Allerede hans Ungdomsdissertationer paa Borchs Kollegium vidne i ikke ringe Grad om frisk videnskabelig Interesse, og det samme fremtræder i hans to senere modnere akademiske Arbejder, hans efter et længere Studieophold i Udlandet og navnlig hos Heister i Helmstädt udarbejdede Doktor-disputats og hans Konkursdissertation, i hvilke han ogsaa giver Vidnesbyrd om en veludviklet kritisk Sands. I sin Inauguraldissertation „de methodis medendi in medicina et chirurgia suspectis“, som han forsvarede 1734 under Dethardings Forsæde, gennemgaar han kritisk en Række af de dengang anvendte Kurmetoder, ikke blot paa den egentlige Medicin, men ogsaa paa Kirur-

giens Omraade. Han drøfter Behandlingen af Plethora med diaforetiske Midler og med Aareladning særlig hos Børn og hos Gravide, endvidere Aareladningens Virkninger i forkjellige Febre, dvæler meget udførligt ved de da brændende Spørgsmaal om Opium som Sedativum og Cardiacum, om Kamphers omtvistede Virkning mod Betændelser, om Antimonets Anvendelse mod Rheumatisme, Kinabarkens mod Febre. For sidstnævnte Punkts Vedkommende viser han sig noget paavirket af den Halle'ske Stahlianisme, men forøvrigt vidner hans Fremstilling helt igjennem om god Beherskelse af det store Litteraturstof og vejer med kyndig Moderation de forskjellige Forfatteres modstræbende Meninger, ligesom han i Tilslutning til Baglivi, hvem ogsaa han er paavirket af, stærkt betoner Nødvendigheden af en grundigere Udforskning af Lægemedlernes Virkninger. Som Heisters Discipel⁵⁾ medtager han tillige *kirurgiske* Kurmetoder, og hvorvel han aabenbart paa dette Omraade er noget mindre sikker, diskuterer han dog ret udførlig de da vigtige Spørgsmaal om Indikationerne for Trepanation, om Stæroperation, om Arteriotomi, om Paracentese af Thorax og af Abdomen, desuden nævner han summarisk en Mængde andre tvivlsomme Punkter paa den operative Kirurgies Omraade, hvorved han i ethvert Tilfælde giver Beviser paa klar Forstaaelse af Kirurgiens Vigtighed og dens fulde Berettigelse til at blive medinddragen under virkelig Lægevidenskab.

Et tilsvarende Standpunkt indtager han i sin 5 Aar senere paa Grundlag af erhvervet selvstændig Erfaring publicerede Prøvedisputats „Binæ Centuriæ aphorismorum e penu medicinæ depromptorum“, hvilken han iøvrigt indleder med Beklagelser over, at han, der var bleven Amanuensis hos Jens Bing samt som Laubs Efterfølger Medicus ved Kvæsthuset⁶⁾, og derpaa Læge i Odense, var bleven i altfor høj Grad optagen af Praxis; „Occupationes practicae, itinera ad ægros ad omnes horas omnesque aëris vicissitudines, diuturna a conflictibus academicis

Alcedonia“ gjøre ham nu mindre skikket til Disputerakten. Han er ikke mere i Stand til paa den sædvanlige Maade at fordybe sig i et enkelt Specialæmne og vil derfor foretrække kort i Aforismer at præcisere sin Mening om en Mængde forskjellige medicinske Spørgsmaal; han forsvarer denne sin Fremgangsmaade ved at henvise til Holbergs Udtalelser om akademiske Disputationer i „Danmarks og Norges Beskrivelse“. Denne fremhæver heri netop som en væsentlig Skavank ved Disputatserne, at „fast alle Materier der disputeres om, ere for meget speciale, saa man deraf aldeles ikke kand lære, hvad Fremgang en haver gjort udi sit Studio“⁷⁾, og han anbefaler derfor i Disputatser hellere at fremsætte en Mængde forskjellige Theses, som kunne vise Udstrækningen af Vedkommiendes Indsigter; ved Konkursafhandlinger til Lærerposter anser han dette for særlig fornødent. Denne vel motiverede Fordring søger Hee i fuldt Maal at fyldestgjøre ved sin Prøvedisputats, idet hans to Hundrede Aforismer fordele sig over Fysiologien (36), Pathologien, Semiotiken, Therapien, den fysisk-kemiske Videnskab, Kirurgien og Retsmedicinen med den offentlige Hygiejne. Særdeles meget Nyt eller Selvstændigt findes unægtelig ikke deri, men Alt fremsættes dog med Kyndighed og moden Kritik og viser en Forfatter, der med Alvor og Grundighed har arbejdet paa at beherske Lægevidenskabens foreliggende Stof. I Pathologi og Therapi viser han sig ikke lidet paavirket af Stahlianismen, men optræder dog oftere kritisk oppositionelt mod de herskende Dogmer; han hævder t. Ex. mod Stahl, at ogsaa Dyr kunne angribes af Feber.

Den sidst (17de Juni) optrædende Konkurrent, Balthazar Buchwalds Disputats er derimod af den sædvanlige af Holberg dadlede Art. Dens Gjenstand er „Methodus cito, tuto et jucunde citra chinam medendi in quartana observationibus clinicis roborata“ og kredser i Virkeligheden kun bifaldende om Fortræffeligheden af det af Stahlianere priste Middel mod Koldfeber: Crocus martis

antimoniatus — hvilket altsaa skulde gjøre den forhadte Kinabark overflødig. B. Buchwald viser sig saaledes, og til sit Held, ligesom Faderen efterhaanden og samtidig med Pietismens almindelige Fremvæxt i Danmark at være bleven ikke lidet paavirket af Stahlianismen, for hvis afgjort praktiske Retning han vistnok ogsaa til Trods for sin skolerette akademiske Uddannelse nærrede en nedarvet Sympathi. I Indledningen optræder Buchwald ogsaa som den afgjort praktiske Mand og ved sin mangeaarige Fysikatsstilling rigt erfarne Læge; han vil derfor kun give „quæ crebra me docuit experientia“. Han har valgt Intermittens quartana, fordi denne Koldfeberform er mindre almindelig og har hørt til de „scandala medicorum“, de vanskelige Sygdomstilfælde, som have trodset de behandlende Lægers Bestræbelser. I sine indledende pathologiske Bemærkninger stiller han sig iøvrigt og vistnok i god Overensstemmelse med sin egentlige Grundopfattelse upartisk afvejende mellem Stahls og Boerhaave-Hoffmanns Doktriner.

Denne Afhandling faar en meget rosende Omtale i Fr. Börners tidligere citerede biografiske Skrift, i hvis 3die Bind Buchwald medtages som en Lærd, „dessen Name nicht nur in Dänemark, sondern in der ganzen gelehrten Welt schon längst alle Hochachtung und Ehrfurcht verdient hat“. Disse Biografier ere overhovedet kun aldeles kritikløse Panegyriker — hvad det ligeoverfor de „Jetztlebende“ maaske ogsaa turde være det sikreste. Skjøndt ikke egentlig Stahlianer er Börner meget henrykt over, at Buchwald vil lade Kinabarken træde i Skygge for Crocus martis antimoniatus i Koldfebres Behandling. Noget Vidnesbyrd om betydeligere videnskabelig Evne eller Originalitet afgiver Afhandlingen lige saa lidt som Buchwalds fleste andre Præstationer, men Dagens Helt blev han ligefuldt. Konkurrencen var som den forrige, hvori hans Fader sejrede, næppe andet end en Skinkonkurrence, hvorvel Apparatet sattes i Gang med megen Alvor⁸;) det har vistnok allerede længe iforvejen

været afgjort, at den Buchwald'ske Slægt skulde bevares for Universitetet. Balthazar Buchwald udnævntes den 31te Juli s. A.⁹⁾ til Ordinarius i det medicinske Fakultet, medens hans tre Konkurrenter Becker, Friis og Hee samtidig hædredes med Udnævnelse til Professor philosophiæ extraordinarius. Hvilken af disse der skulde være den lykkelige ved næste medicinske Vakance, fremgaar ogsaa ret tydeligt af de trufne Dispositioner. Det var Lodberg Friis, den Konkurrent, som mindst af Alle havde givet noget Bevis paa at være i Besiddelse af videnskabelig Evne, men som ganske vist dog havde den Kvalifikation at være den ældste af de tre Ikke-Sejrende. Medens han bevaredes for Hovedstaden i Universitetets Nærhed og ogsaa snart fik sin akademiske Fremtid sikret ved Udnævnelsen til Prof. med. designatus, blev Becker et Par Aar efter beskikket til Bergmedikus paa Kongsberg og noget senere til Lektor ved det der oprettede Bergseminarium, hvortil han ogsaa ved sine vistnok ret gode kemiske og mineralogiske Indsigter var vel skikket¹⁰⁾. Hahn blev efter Konkurrencen Provincialmedicus for Lolland-Falster. Søren Hee maatte nøjes med den beskedne Udnævnelse til Professor phil. designatus ved Gymnasiet i Odense.

Imidlertid kunde denne Beskikkelse dog maaske betragtes som et særligt videnskabeligt Tillidshverv, idet Christian VI.s Interesse for Undervisningsvæsenet ogsaa bragte ham paa den Tanke at udvikle denne Undervisningsanstalt, der allerede fra Christian IV.s Tid som „Katedral-Kollegium“ (Gymnasium)¹¹⁾ indtog en højere Rang end Landets almindelige Latinskoler, til en virkelig akademisk Højskole. Bestræbelserne i saa Henseende ligesom ogsaa med Hensyn til Sorø Akademi bleve imidlertid afbrudte ved Kongens tidlige Død, men hans Tanke om Oprettelsen af provindsielle Akademier realiseredes dog paa ét Sted, nemlig i Altona, og fik her en i det Mindste forbigaaende Betydning for Lægevidenskaben. Det er rimeligt nok, som J. Møller mener)¹²⁾ at Grev

Zinzendorfs Forslag om i Slesvig at grunde et Universitet efter Halles Mønster har givet Kong Christian VI. den første Impuls til Oprettelsen af hans Gymnasium og Pædagogium i Altona i 1738; de Mænd, som vare Kongens vigtigste Medhjælpere i denne Sag (Søhlenthal og Lynar), vare udprægede Pietister, og Forbilledet fra Halle, navnlig fra Franckes Anstalter, er tydeligt nok. Snart udvidedes Gymnasiet til et „Gymnasium academicum“, et lille Universitet under Navn af „Christianeum“ og fik til de tidligere Professorer i de sædvanlige Gymnasialfag ogsaa saadanne i Theologi, Jura og Medicin, dog kun én Professor i hvert Fag. Som medicinsk og fysisk Professor ansattes *Maternus de Cilano*, en Ungarer, der havde studeret Theologi og Medicin i Halle og efter Promotionen nedsat sig som Læge i Altona, hvor han kort efter var bleven Stadsfysikus. Endnu i 1740 strax efter sin Ansættelse i Professoratet for Medicin og Fysik ved Christianeum fik han et „Collegium anatomicum“ med et dertil hørende Theater oprettet og udgav i den Anledning et tysk Program „Einladungsschrift von dem Wachsthume der Anatomie“, ligesom der ogsaa under hans Direktorat normeredes en Demonstrator anatomiae et chirurgiae, en Stilling, der overtoges af *Heinrich Fr. Petersen*, Maternus senere Efterfølger i Fysikatet¹³). Der var saaledes i 1740 i Christian VI.s Lande ved Siden af Crügers bestaaende Theater bleven etableret en ny anatomisk Institution, der imidlertid ingen større Betydning fik, navnlig da dens Direktør aabenbart aldeles ikke var speciel Anatom, men mere og mere med Forkjærlighed fordybde sig i filologisk-historiske Studier og særlig beskæftigede sig med de romerske og græske Antikviteter, paa hvis Omraade han vandt et anset Navn¹⁴).

Nogen farlig Konkurrence fra denne Side havde Crüger saaledes ikke at frygte, men ganske anderledes stillede Forholdet sig med det 3die anatomiske Theater, der kort efter kom i Virksomhed i Kjøbenhavn, nemlig det ovenfor omtalte til Universitetet knyttede, for hvis

Oprettelse Detharding allerede et Par Aar havde virket. Strax efter Balthazar Buchwalds Udnævnelse i 1739 til det 2det medicinske Ordinariat, under hvilket Undervisningen i Anatomi hørte, blev Værket fremmet med Kraft. Paa det omtalte Sted i den nye Auditoriebygning stod i det følgende Aar det akademiske Anatomikammer færdigt med Plads til 100 Tilskuere¹⁵). Samtidig indledede Buchwald Akademiets nye anatomiske Æra ved som aarlig Disputation at udarbejde og lade trykke en „Systema anatomiae, Part. I.“, hvori han giver en Prospektus over, hvorledes Anatomien skal læres; ogsaa pathologisk Anatomi vil han have medtaget. Samme Aar indgav Buchwald en Forestilling om at maatte erholde de fornødne Kadavere til anatomiske Demonstrationer, hvorpaa resolveredes i et Reskript af 30te December 1740, at „de i Kjøbenhavn nu værende 2 theatra anatomica skal skifte med hinanden, saaledes at theatrum academicum faaer det første cadaver humanum, som forefalder, og det theatrum, hvorpaa Directeur-General docerer, det andet, hvormed de saaledes efterdags skal continuere, og imellem dem alterneres“. Ved videre Reskripter i Januar 1741 gaves Ordre til de forskjellige civile og militære Myndigheder i Kjøbenhavn om at holde sig denne Resolution efterrettelig, saaledes at Buchwald kunde faa sin Halvdel af de hidtil Crüger alene overladte Lig fra Børnehuset, Ladegaarden, Fattighospitaler, Bremerholm, Stokhuset og Citadellet Frederikshavn samt af militære Delinkventer. Det trak imidlertid ud med denne Erhvervelse af Kadavere, og først ved Begyndelsen af Juni Maaned 1741 stillede det første, et kvindeligt Lig, til det nye Theaters Disposition.

Den højtidelige Indvielse af Anatomikammeret ved Demonstrationer paa Kadaver kunde saaledes først foregaa den 5te Juni 1741 og følgende Dage. Buchwald var for Universitetsaaret 1740—41 første Gang valgt til Rektor og kunde altsaa i denne anselige Egenskab udstede det pompøse Indbydelsesprogram til Højtideligheden¹⁶); det

publiceredes ikke blot paa Latin, men ogsaa i dansk Oversættelse, for at ogsaa Folkets bredere Lag kunde blive tilstrækkelig opmærksomt paa den store Begivenhed, og deri bekjendtgjøres det tillige, at ogsaa chirurgiæ cultores og andre ulærde Velyndere af Anatomien kunne overvære Festen mod at løse Adgangskort hos Buchwald til en Pris af 4 Mark, ligesom ogsaa Professorens Broder Dr. Frederik de B. vil være tilstede for strax i en følgende Time at gjengive det latinske Demonstrationsforedrag paa Tysk. Den dyre Entrée motiveres ved de store og besværlige Bekostninger, som Anatomikammerets Udstyr havde voldet Universitetet. I Programmet fremhæves endvidere, at Dekanen Detharding havde arbejdet paa Theatrets Oprettelse „labore indefesso“, samt, vistnok med et lille Sidehug til Crüger og hans Annektering af Kadavere, at det nu modtagne kvindelige Lig havde været „diu desideratum“. I et nyt Indbydelsesprogram til Demonstration af et Menneskelig i April 1742 fremsætter Buchwald i direkte og skarpe Udtryk en Klage mod Crüger, som til Trods for de udgaaede kongelige Reskripter har hindret Universitetet i at erholde noget Kadaver hele Vinteren 1741—42; i den følgende Tid erholdt det nye Anatomikammer dog flere Kadavere. I det sidstnævnte Program oplyser Buchwald tillige, at det kvindelige Lig i 1741 ogsaa blev gjort frugtbringende for Jordemødres Undervisning, men at man uheldigvis kun kunde demonstrere derpaa i 3—4 Dage, da Ligets hurtige Forraadnelse i Sommervarmen udviklede en Stank, som efterhaanden holdt alle Tilskuere borte.

Saaledes søgte virkelig den ny udnævnte medicinske Professor efter sit Theaters Færdigblivelse til Trods for alle Hindringer at grunde en ny betydningsfuld Æra for den anatomiske Videnskab ved Universitetet og for Alvor at gjøre Crüger Rangen stridig. Buchwald sigtede paa at besejre Crüger ikke ved Anvendelse af ydre Magtmidler, men ved Videnskabens egen stille Magt, ved at vise, at Universitetet sad inde med den virkelige Viden-

skab og var den ulærde Kirurgi langt overlegen. Og samtidig blev ogsaa Universitetets almindelige Position stærkere, idet den bestandig mere afmægtige Iver Rosenkrantz i 1740 veg Pladsen som Patron for den indflydesrige Holstein, der ikke blot havde Villie, men ogsaa Evne til at støtte og opretholde de Institutioners Interesser, som han var kaldet til at varetage; han vilde derefter i ethvert Tilfælde ikke saaledes som hidtil støtte Crüger mod Fakultetet. Men hvad der nu gjorde Situationen særlig vanskelig for Crüger, var den mærkelige Omstændighed, at omtrent samtidig med Buchwalds Indledning af den nye anatomiske Kampagne og Installationen af en ny handlekraftig Universitetspatron ramte der alle de tre fuldtro Venner af Generaldirektøren, som indtog Pladserne i den 1736 nedsatte Kommission, den Skæbne, at de fuldstændig sattes hors de combat.

XII.

Carls kjøbenhavnske Forfatterskab. — „Medicina aulica“ og „Klagen Mosis“. — Han kompromitterer sin Stilling og dermed den pietistiske Stahlianisme. — Andre pietistiske Medici. — B. Buchwalds Forhold til Stahlianismen. — Montzinger. — Hojers Død. — Crügers Forsøg paa at afvende Faren. — Kommissionen af 1736 rekonstrueret. — Laub og Mensing. — Projektet om Oprettelse af et Collegium medicum hurtig fremmet.

Som det vistnok allerede vil være klart af det Foregaaende, var Carls Personlighed udstyret med adskillige Egenskaber, der næppe kunde være ret adækvate med hans nye fremskudte Stilling som kongelig Hof- og Livlæge. Den Egenskab, som en saadan Stilling først og fremmest maatte kræve, en taktfuld og diplomatisk Forsigtighed, besad han i ethvert Tilfælde kun i meget ringe Maal. Det varede da heller ikke længe, inden han til

Trods for Hofstillingens uafviselige Forpligtelser lod sin gamle ubændige pietistiske Radikalisme paany komme saa stærkt til Syne, at han paa det alvorligste kompromitterede sin officielle Autoritet. Hans altid ustandselige pruritus scribendi maatte fremdeles have Luft, og hans nye Stilling ved et kongeligt Hof gav ham nærliggende nye Motiver til kraftig Moralisering. Han udgiver saaledes i 1740 paa Boghandleren Jonas Körtes Forlag i Altona 1ste Del af en „*Medicina aulica*“, særlig beregnet paa Hoffets og de Fornemmes fysiske og psykiske Forbedring. Tidligere har, siger han i Fortalen, hans literære Bestræbelser for at fremme en „wahre Diæt-Ordnung den Gemeinen, sonderlich erweckten Seelen geschmecket“, men nu er han „durch die Vorsehung Gottes gantz auf einen anderen unvermutheten Posten gestellet worden“, og nu maa han reformere her. Han betoner strax paa det kraftigste og i sit ejendommelige Sprog, at Gud kun af den Grund har ladet de Rige og Fornemme tilflyde saa mange Goder „um das Seelen- und Leibes-Wohlseyn vor sich und andere in Zeit und Ewigkeit desto mehr zu suchen und zu bewürken“ — for at de kunne føre et Liv, „welches nicht so tollkühn mit den Vorteilen des Überflusses, Müssiggang und schwülstigen unordentlichen Passionen mehr zu zerstören, und endlich den Rest der gekränkten Gesundheit mit ungeordneten Medicinieren vollends aufzureiben, sondern im gegentheil die sichtbaren Reichthümer und Höhen anzuwenden um alle heidnischen Herrlichkeiten in das Unsichtbare und Bleibende überzuführen“. Alle disse denne Verdens Store vil han da føre bort fra de „wollüstigen Abirrungen“ og vise dem „das Licht zum wahren Natur-Weg“ i Overensstemmelse med „Gottes Rath und Wille“. Ud fra denne pietistisk-hygieniske Grundide prædiker han Omvendelsens Nødvendighed baade i psykisk og fysisk Henseende og kalder det nuværende Natur- og gudstridige Levesæt et „medicinsk Selvmord“, idet han lægger en stor Del af Ansvaret derfor paa Lægerne, som ikke forstaa at føre

Klienterne „zum wahren Natur-Weg“; de Fattige, der ingen Lægehjælp søge, ere efter Forfatterens Mening i saa Henseende langt bedre stillede.

Men maatte allerede adskillige af disse Betragtninger ved deres hensynsløse Radikalisme med god Grund vække Anstød i de høje og højeste Kredse, saa var dette dog for intet at regne mod den Handske, som han i et Skriftet tilføjet Slutningstillæg tilkastede Samfundet. Dette Tillæg bærer Titlen „Neue Klagen Mosis über des zweiten Israels Policey-Gesetze und Geschäfte statt eines Gratulations-Compliments zum neuen Juristen-Amt seinem werthen Freund und Landsmann Herrn N. S. jurium Doctori und Professori ins Gericht übergeben von J. S. C.“ Herr S. er den kort iforvejen fra Göttingen indkaldte Professor Chr. Ludwig Scheidt, der fik Chr. Baggers tidligere Plads i det juridiske Fakultet og samtidig skulde være Kronprindsens Vejleder i Statsret. I disse Klager tager Carl fat paa de forskjellige braadne Sider i Samfundsordningen („Polizey“) og lægger tilvisse ikke Fingrene imellem. Om det menige Folks økonomiske Kaar udtaler han sig saaledes:

„Man wandle nur ein wenig in die Bauer-Hütten in allerlei Ländern; Man sehe, ob in einigen Heidnischen Lande solches Elend, Armut, Noth, Kummer und Klagen sich findet als bey der Christlichen Könige und Fürsten, ja Klöster- und Bischöflichen Unterthanen? Alle Schutz- und Regierungs Arbeit Rath und Hülfe gehet dahin, um nur das Mark, fette und beste den Höhern zuzuwenden, und den armen Bauren mit Kindern, Hausgenossen, Viehe, im äussersten abzwaken nur das Leben in und zum Darben zu erhalten. Bleibt noch ein Körngen vom Oberherrn oder Proprietario übrig, so nimmts der Priester weg. Hat der arme Mann ein paar Söhne, muss er sie zu Soldaten hingeben. Wird er selbst zur Arbeit zu stumpf, muss er an die Zeune oder Wege zu betteln hintreten. O welch Seufzen hört man hier ums Brod, dass die Seelensorge keine Zeit und Glück hat“.

Om Krigen siger han:

„Wieder keine Religion in der Welt streitet der Krieg so sehr als wieder die Christliche. Die Juden haben das stärkste Schwert gegen die Zukunft des Messia an dem Kriege der Christen, weil in und mit derselben alle Schwertter sollen zu Pflugscharen gemacht werden; und ein ewige Stille und Friede kommen. Christus hat in den Tagen seines Fleisches mit seinen Boten alles defendiren mit seinen Liebes- und Leidens-Vorschlägen abgeschnitten. Die erste reine Gemeine Gottes wolte so wenig davon als von andern Mordereien wissen: so bald noch heute sein Gnaden-Geist in die Seele tritt, so ist solches Blutgeschäfte zu ende. Und doch ist das Christenvolk, ja die reinsten Religions- und Blutverwandten in beständigen Hass-Kriegs-Verdachts-Feuer gegen einander entzündet. Die geringsten eigennützigten Ursachen zünden ein unauslöschlich Kriegs-Verderben an. Ja in ruhigsten Friedensläuften stehen aller Orten grosse Scharen der Soldaten; die Erde wird verderbt; das Beste muss in solchen Schlund fallen; der Unterthanen Kinder mit ihren Gütern bis zur äussersten Nothdurft, muss dahin; die noble und andere, zu bessern Geschäften fähige, Jugend muss sich zum Schlachten ihres Lebens, ja der Seelen, hinführen lassen; ein Land nach dem andern, eine Zeit nach der andern wird also mit Morden und Verheeren zerstört: Die so genandten Apostel geben Rechtfertigung und schicken ihre Thimotheos mit der letzten Oelung die Würger und Erwürgten zur Hölle einzuweihen“.

Ogsaa hele Øvrigheden („Ministeria“) tager han meget ublidt fat paa; efter at have behandlet den borgerlige forholdsviis kort og lidt mat, vender han sig til den geistlige og erklærer, at:

„Das geistliche Ministerium führt eben dieses Spiel [som de borgerlige Ministeria]; nur mit anderer Masquerade und Larve. Denn das armselige Wochen-Geschrey und das quartaliche Ceremonien-Handthieren ist ein Greuel vor Himmel und Erde. Die fette Pfründe, das faule Leben, die propre Haushaltung sind nicht allein dem Leben und Lehr Christi und seiner Diener ein Schandfleck sondern dem armen elenden Volk ein ärgerliches Gaukelspiel. Mancher fromme

Bauer- und Handwerksmann könnte mit seiner Christlichen Einfalt nach der Apostelweise mehr lehren mit Worten und Werken, als solche geistliche Comoedianten. Und so könnten vor ihren Sold, den die armen Bauren ihrem Munde müssen abrechen, viele gemeine Nothdurften zu Leibs- und Seelen-Besten entrichtet werden. So confus und verdorben stehts im Heiligthume. Das äussere dieses Stands hat keine Gesetzes vielweniger Evangelische Gerechtigkeit. Die erste und beste Frucht solches Priesterthums ist über Buchstaben und eitele Fragen zu zanken in Bitterkeit alles gegeneinander zu setzen, und dann in dem Friedens-Baue mit leeren Predigten und Ceremonien-Geräusch die Schafe von wesentlicher Weide des innern wahren Geistes Lebens abzuhalten. Alles was jede Zeugen vor den Dienst des Geistes und Wahrheit jederzeit gehalten wird vor Fanatismum erklärt. Ist nun das innere Licht und Feuer Christus in der Seele ausgewiesen: wass bleibt denn übrig als eine Schelle? Darum greift der Geist GOTTES unmittelbar zu und samlet sich eine verborgene Kirche. Diese ist aber auch den bestscheinenden Hirten unbekand und verhasst. Die Schafe fürchten sich auch vor denen Gnaden-Erstickungen durch die Arbeiter, darum fliehen sie die Hirten. Diese fragen nicht darnach, sondern mästen sich in Fett und Wolle der Heerde. Das Amt des Buchstabens ist predigen und Sacramenta austheilen. Und das thut ein Heuchler und Gaukler der das Reich GOTTES in Gebarden mitformt. Siehe, richte! ists anders?“

Endelig vender han sig mod sin egen Stand og giver ogsaa den en voldsom Salve:

„Die Medicinische Schule behält in ihrer Spitze das Urtheil, welches die ersten Kirchen-Väter gestellet, dass wie die Rechtsgelehrtheit nur Zänkerey, Feindseeligkeit, Eigennutz etc. erwecke und nähre, also die Medicin Wollust und Unordnung einführe und wieder heile, ja alle gewaltsame Mittel zu Zerstörung des Leibes-Lebens dazu anwende. Die letzten verkapten Weisheits-Zeiten bringen in Wahrheit keinen andern Vortheil als alberne Schwätz-Moden und immer neue mörderische Medicinal- und Curir-Methoden. Oder wie Hippocrates

konnte klagen und præcidiren: Es werde Medicina morbo gravior angewand. Denn die Natur-Ordnung im geringsten anzurathen, hält man vor bäurisch. Schnell zu hazardiren vor galante neue Medicina; cito ac jucunde zu curiren. Wenn eine Zeit vorbei, so kömmt eine neue Hypothesis und Methodos; neue Storgerei und Schinderei; neue Gold-Tincturen und Lebens-Pulver. So toll siehts aus im Zeughause der Gesundheit, wie in der Tortur-Kammer, darum, die sich an ihren Schöpfer versündigen, mit Recht denen Aertzten und Bütteln in die Hände fallen.“

Denne Skrivemaade¹⁾, som han ovenikjøbet snart efter gjentog i nogle „Neue Klag-Lieder Jeremiæ“, der publiceredes i Berleburg, kunde man umulig lade passere. Man gik dog ikke saa haardt til Værks som Riegels beretter²⁾, idet denne tillige benytter Lejligheden til at stille Professor Scheidt i et ugunstigt Lys: „Ingen vovede at tale Sandhed; blot Doktor i Medicinen Carl opkastede sig til Folkets Talsmand i et tysk Skrift kaldet *Klage Mosis*, hvori han tydeligen klager over Kongevældens Misdledelse af fremmede Hofsmigrere og falsk Guds frygt. Men hvad blev Følgen heraf, Doktor Carl blev trukket til haard Ansvar, da man forelagde ham, at han havde skrevet mod Regjeringsformen; han undskyldte sig med, at slige juridiske Fejl umuligen kunde være i hans Skrift, da hans bedste Ven, Professor i Lovkyndigheden Scheid, havde gjennemlæst Haandskriftet og ej fundet deri noget at udsætte. Scheid lod sin Ven i Stikken, forsikkrede aldrig at have læst Skriftet, *Klage Mosis*, som han endog i en trykt Apologie³⁾ gjentager, hvori han fremlægger sin Hengivenhed for Kongehuset og den monarkiske Regjering. Doktor Carl slap for Straf, men maatte over Hals og Hoved forlade Kjøbenhavn og opholde sig som Landphysicus i Ditmarsken“. Ikke blot er denne sidste Angivelse helt igjennem fejlagtig — Riegels forvexler her Livlægen med Sønnen Johann Chr. C., der var bleven udnævnt til Landfysikus i Eidersted —, men den samtidige H. Gram giver en tilforladelig Beretning om en langt

lemfældigere Fremfærd mod den lidenskabelige Agitator. I et Brev af 21de Maj 1741 til Grev Chr. Rantzau siger han⁴⁾: „Den anden stakkels Bog [den første var Niels Klim], som Præsterne i forgangen Aar fik Hævn over og styrede deres Harme paa, som dog gik ud ikke over Auctor Dr. Carl (Thi han og Bing begaa sig paa en og den samme Maade, den ene ved sine Invektiver imod Gejstlighed og aulicos, ligesom den anden fordum med sine mod Søetaten) men over dens Forlægger Jonas Körte i Altona; den er nu paany udkommen med en ny Titel, dog foruden den saa stærkt paaankede Hale, nemlig den Epistel til Prof. Scheid, kaldet Mosis Klage. Men i Stedet for, at man søgte den forrige og betalte den tilstrækkelig, saa faaer denne nok Forlov til at ligge undtagen de Exemplarer, som Auctor forærer selv bort, som han og har gjort ved mig, da jeg svarede: at det var mig og om at gjøre, at have saavel de castrerede som gode Editioner af mærkelige Bøger, til en des fuldstændigere Historiam literariam; hvormed han og ei var ilde tilfreds“.

Hermed stemmer ogsaa Kongens egne Udtalelser om Sagen til Grev Stolberg⁵⁾. „Jeg har havt al mulig Taalmodighed med den gode ærlige Mand“, skriver Kongen, „men han kan ikke lade sit Skriveri fare, og han skriver saadanne underlige Bøger, som jeg ikke godt kan tillade ham at udgive, fordi han hedder Livmedikus hos mig. Første Gang han lod en Traktat komme i Trykken, lod jeg ham straks advare. Men hvor daarlig han har rettet sig efter denne Advarsel, kan De se af den sidste hermed følgende Traktat med Titlen „Neue Klagen Jeremiæ“. Jeg ved ikke, hvad Nytte han er til; thi Medicin giver han ingen af dem, der klage sig hos ham. Han nyder sin Løn 2000 Rdl. aarlig og gjør til Tak ikke andet end udraabe og nedsætte Landet her“. Kongen vilde gjerne se at blive ham kvit, men vilde dog gjerne have den gamle Læge afskediget paa en hensynsfuld Maade og beder sin Fætter om at være ham behjælpelig dermed. Kort efter, i 1742, lykkedes det ogsaa Kongen at faa

ham sendt bort med en foreløbig aarlig Pension af 500 Rdl.; Carl rejste da til sin Svigersøn, Pastor Adam Struensee i Halle. Nominelt opføres han dog mellem Livmedici i Statskalenderen lige til 1745.

Det vil heraf ses, at den vilde Idealist vel ikke blev behandlet nær saa strengt af Kongen, som Riegels fremstiller det, og at hans Afskedigelse først indtraf rum Tid efter Offentliggjørelsen af hans famøse Omvendelses-traktat i 1740. Men lige fra denne Tid var dog aabenbart hele hans Autoritet ved det danske Hof brudt, og Kongens stærkt rokkede Tillid til den engang saa ansete Livlæge fremgaar ogsaa af det eneste Sted (14de Marts 1741), hvor Carl nævnes i Kongens Dagbøger⁶), og hvor denne, der jo uafbrudt kredser om sin og Dronningens Helbredstilstand og de forskjellig anvendte Lægemidler, lakonisk siger: „14te März, Dingstag, brauchte ich Pillen von Doctor Carl, welche aber nicht viel thaten“.

Men denne Carls uheldige Optræden havde viderekækkende Virkninger; han var kommen herind som en af den pietistiske Stahlianismes mest udmærkede Repræsentanter, og hele denne Retnings Autoritet led aabenbart et meget væsentligt Knæk ved hans Fiasco. Dertil kom, at ogsaa en af de udskejende Repræsentanter for denne Retnings lavere, mere svindelagtige Sfære, den gejstlige Vildmand Andreas Agerbech, der som nævnt samtidig opholdt sig i Kjøbenhavn, ligeledes kompromitterede sig saaledes, at han skyndsomt maatte sendes bort til det dengang sædvanlige, ensomme Forvisningssted Bornholm, hvor han dog igjen fik et Præstekald. Saaledes gjorde baade den højere og den lavere pietistiske Lægekunst Fiasco i Kjøbenhavn. Vel stod den anden pietistiske Livlæge, den mere stilfærdige Blumenberg, fremdeles uantastet og ukompromitteret i sin Stilling; men store Evner til at gjøre sig og sine Anskuelse gjældende synes han ikke at have besiddet. Han kunde vistnok kun følge og sekundere sin Kollega, den store Stahl'ske Fører; men naar denne skejede saa stærkt ud og ødelagde sin op-

rindelig store Autoritet, kunde den beskedne og besindige Blumenberg næppe mere end holde sig stille.

Denne hurtigt indtræffende retrograde Bevægelse i den dansk-pietistiske Stahlianisme, dens kompromitterende Udskejelser ikke blot fra den vilde Bandes, men ogsaa fra dens fornemste Mands Side, maatte først og fremmest være mislig for Crüger, hvis Bestræbelser netop havde faaet Vind i Sejlene ved den pietistisk-stahlianske Bevægelse. Denne Retnings Arvetager og Banemand, den rationelle naturvidenskabelige Medicin, begyndte ogsaa ved denne Tid at vinde mere Terræn navnlig saaledes, at den lidt efter lidt omformede Stahlianismen endog i selve Halle og paatrykte den et nyt Stempel. Det medicinske Fakultets nye og unge Kraft, Balthazar Buchwald, repræsenterede netop nærmest denne Retning, en ved rationel videnskabelig Indvirkning modificeret og med det samme fra Pietismen fjernet Stahlianisme. En virkelig videnskabelig *Medico-Kirurgi*, der ikke kunde tilfredsstilles ved Crügers haandværksmæssige Institution, var det, som denne Retning nærmest maatte stile hen imod. Og, hvad der maatte være Crüger særlig pinagtigt, hans erklærede Fjende, Livlæge Laub, der sluttede sig til den ældre naturvidenskabelige Retning i Medicinen, maatte naturlig samtidig hos selve Kongen vinde forøget Autoritet paa den reducerede Carls Bekostning, tilmed da de to andre Livlæger, Blumenberg og den efter Gaulckes Død 1737 udnævnte *Mathias v. Aspern*, vare ubetydelige Mænd, der ikke kunde gjøre sig ret gjældende.

Men ikke blot Carl, ogsaa det andet lægekyndige Medlem af Kommissionen fra 1736 til Bilæggelse af Tvistighederne mellem Medici og Chirurgi, Crügers personlige Ven, Stabskirurg Montzinger, blev ved Begyndelsen af 1740 ukampdygtig, dog ikke ved at kompromittere sin Autoritet, men ved tiltagende Svagelighed. Alt dette kunde dog være uheldige Begivenheder af mindre Betydning for Crüger, naar han blot havde sin Hovedstøtte, Kommissionens Formand og afgjørende Leder Hojer, i god

Behold. Herved kunde han vistnok ogsaa sikre sig velvillig Støtte fra selve den mægtige Holstein, paa hvem Hojer havde megen Indflydelse. Hojer afgik imidlertid ved Døden allerede i August 1739, og dette Tab maatte for Crüger være ikke blot dybt, men uerstatteligt — hvad der ogsaa noksom fremgaar af Udkast til Forestillinger fra ham til Kongen i den paafølgende Vinter⁷). I disse udtaler han ikke blot sine Beklagelser over Tabet af Hojer, hvis Undladelse af at opfylde det ham overdragne Hverv, Udarbejdelse af Forslag til Oprettelse af et Collegium medicum som overordnet Instans, han udtrykkelig undskylder som foraarsaget ved den Afdødes „überhäufte Verrichtungen und schwache Leibesconstitution“, men han klager uforbeholdent over „Medicorum animosité“, som vil „das Dominium über die Chirurgie sich arrogiren“, beder indstændigt om, at den eventuelle nye Præses i Kommissionen ikke maa blive et af Fakultetsmedlemmerne, men en „uafhængig Mand“, og er overhovedet saa langt fra at gjøre nogen Røverkule af sit Hjerte, at han, der fortæller at have hørt det Forlydende, at Laub og Mensing ere udsete til at indtræde i Kommissionen, kraftigt anraaber om, at dette ikke maa blive Tilfældet, idet begge disse Mænd „hade ham“. Men nu var han ikke mere Situationens Herre. Allerede under 13de November 1739 udgik Befaling til Livmedicus Laub og Hofkirurg Mensing om at tiltræde Kommissionen⁸), og nu kom der pludselig Fart i dennes Arbejder. Dens Medlemmer vare altsaa nu Carl, der efter Hojers Død blev nominel Kommissionsformand, men heller ikke mere, Montzinger, *Laub og Mensing*. Efter paany at have undersøgt „de Gravamina, som Facultas medica og Amtschirurgi have imod Directeuren af Chirurgen“, kan Kommissionen allerede den 15de Januar 1740 indsende en Forestilling med foreløbige Forslag, under 5te Februar udgaar der til Kommissionens Medlemmer et nyt Missive, hvori bifaldes deres Formening om, at kun en fuldstændig Medicinal-Ordning med Oprettelse af et Collegium medicum vil

kunne afhjælpe Mislighederne; de befales derfor paa samme Maade som Kommissionen i 1737 at forfatte et endeligt Udkast til en Anordning om et Collegii medici Indrettelse, og allerede den paafølgende *9de April* emanerede det vigtige Reskript, hvorved „det af dem indsendte Projekt til en *Forordning om et Collegii medici Stiftelse* i Kjøbenhavn er approberet og ved Trykken publiceres“. Som Motiver dertil fremsættes følgende: „Saasom de have allerede under 15de Januar 1740 forestilt, at da de ifølge Befalinger have undersøgt de Gravamina, som Facultas medica og Amtschirurgi i Kjøbenhavn have imod p. t. Directeur af Chirurgien, maa de tilstaa, at de ikke formaa at sætte saadanne Grændser, at der imod Forordn. af 30te April 1736 intet vorder handlet, og at dog alligevel de det medicinske Facultet og Barber-Amtet givne ældre Privilegier tillige kan blive ved Magt og saaledes med foreskrevne Forordning concilieres, at Kongens til Anatomiens og Chirurgiens Opkomst havende Øiemærke kunde opnaaes, med mindre en ny fuldstændig Medicinalordning blev fastsat og et Collegium medicum oprettet“.

Saaledes bleve ikke alene Crügers Fjender Medlemmer af den vigtige Kommission, men deres Indtrædelse deri betegnes strax ved en overordentlig Energi i dens Arbejde, som synes fuldt at have hvilet de tre foregaaende Aar under Hojers Præsidium — næppe alene af de af Crüger anførte Grunde; thi med al Hojers Optagethed, hvorved han helst „skulde have maget saa, at Dagen bestod af mere end 24 Timer“⁹⁾, og hans samtidige Svagelighed viste han dog noksom Evnen til rask at expedere de ham paahvilende Forretninger, og en Forordning om et Collegium medicum vilde han vist let have kunnet koncipere. Den for det danske Medicinalvæsen saa betydningsfulde Institution, det værdige Collegium medicum, traadte efter Hojers Død hurtig og pludselig frem, fuld-færdigt og virkende, og dets Virken kunde — navnlig naar Laub og Mensing bleve den vedkommende Forord-

nings egentlige Ophavsmænd — aldrig andet end i det mindste for en Del komme til at gaa ud paa netop at hæmme og hindre Crügers hidtil frit øvede suveræne Magtudfoldelse.

XIII.

Forordningen af 9de April 1740. — Dens Konsekvenser. — Sammenstød mellem Collegiets Membra og Crüger. — Den paabudte Udarbejdelse af en ny Medicinalanordning, Farmakopoe og Apothekertaxt. — Crügers Taktik. — Detharding som Kollegiets Dekan. — Carl. — Forslaget om Medicinalanordning med Hensyn til Kirurgien og Kirurgerne. — Crüger fremtvinger Vaabenhvile. — Forhandling om en Generalaccoucheurs Ansættelse. — Jens Bing jun. — Drøftelse af Forholdsregler mod levende Begravelse. — Spørgsmaalet om Medicinalordningen paany optagen. — Barberlavets Klager afhjulpne. Herved Fred mellem Lavet og Crüger.

For „at Medicinen med de dertil hørende Videnskaber kan komme i høiere Flor, og sættes i bedre Orden, de Syges Helbredelse og de Sundes Velfærd befordres, al Misbrug og Fuserie afskaffes, hver vise sin Skyldighed efter sin Videnskab, muligste Raad i Tide skaffes ved opkommende smitsomme og for Lande og Riger farlige Sygdomme, og endelig at alle Tvistigheder som kunde reise sig imellem Medicos, Pharmacopœos, Chirugos, Gjordemødre etc. snart kan bilægges; in Summa: at alt hvad til Sundheds Pleie og dens bedre Indretning henhører, paa bedste Maade og efter bedste Vidende og Samvittighed med et eendrægtigt Raad kan iagttages“, emanerede Forordningen af 9de April 1740, hvis Ordlyd er følgende:

„1) Dette Collegium Medicum skal bestaae af de virkelige Liv- og Hof-Medicis, Professorerne i det medicinske Facultet, Stads-Physico ordinario (og p. t. Prof. Philos. extr. J. H. Becker) der indtil videre som Secretarius Collegii fører

Protocollen. 2) For at overlægge og grundig undersøge det, som angaaer Pharmacien og Chymien, beskikkes til Assessores Collegii Hof-Apothekeren samt en anden Stads-Apotheker, som har længst forestaaet Officinen. 3) Naar Sager forefalde, som kan tjene til at indrette og forbedre den chirurgiske Videnskab og Praxis, eller og Stridigheder derudi reise sig, kaldes og antages, som Assessores i dette Collegio, den Kongl. Directeur-General ved Chirurgien, Hof-Chirurgus, Stabs-Chirurgus, tilligemed den som længst har været Regiments- eller Divisions-Chirurgus, Oldemanden for det Chirurgiske Amt i Kjøbenhavn samt den ældste af dets Bisiddere. 4) Som Adjuncti Collegii constitueres de i Rigerne og Fyrstendømmene beskikkede Land- og Stads-Physici, som med første enten mundtlig eller skriftlig hos Decanum Collegii skal melde sig efter den nye Medicinal-Forordning, som med første skal publiceres, samt give betidelig Efterretning om alle forefaldende nye Ting til Collegium, og iøvrigt forholde sig efter dets Godtfindende. Alle andre udi physicalske Videnskaber curieuse og lærde Mænd her i Rigerne og Landene inviteres, at give sig tilkjende ved dette Collegium, og saa meget muligt ved deres Flid og Vindskibelighed befordre Natur-Videnskabens og Læge-Kunstens Opkomst, da de siden efter Sagens Beskaffenhed tillige kan blive Adjuncti i dette Collegio. 5) Alle, som enten til det almindelige Bedste eller for sig selv i egne Tilfælde i Medicinen, Pharmacien, Chymien, Chirurgien, Gjordemoder- og alle dertil hørende Kunster og Videnskaber noget have at angive, foreslaae, forespørge, klage, Raad og Assistance at søge, skal sig ved dette Collegium sømmelig melde, uden dets Vidende og Approbation intet nyt og usædvanligt begynde, og, om nogen troer sig fornærmet, da oppebie dette Collegii samdrægtige Betænkende og Decisum. 6) Paa en vis Dag og Sted skal kvartaliter holdes General-Samling af alle Membris og Assessoribus Collegii Medici, og da under den ældste tilstedeværende Liv-Medici Præsidio om Sager af særdeles Vigtighed, for at forbedre noget i Medicinal-Væsenet, raadføres, og i stridige Ting og Klagemaale en almindelig Sentents eller Dom forfattes. Paa det enhver,

saavel her i Rigerne som udenlands kan vide, til hvem de skal adressere sig, beskikkes hermed til Decanus i dette Collegio Decanus Fac. Med. Hafn., til hvilken alle til dette Collegium henhørende Forestillinger, Forespørsler, nye Paa-fund, Klagemaal etc. fra alle Steder franco indsendes, og fra hvilken en vis Befordring udi slige Expeditioner kan ventes. Hvis noget til ham adresseres, som ikke kan taale Opsættelse, indtil General-Samling holdes, saa sammenkalder Decanus de tilstædeværende Membra Collegii, som under Præsidio af den ældste Liv-Medico alting vel skal overlægge, ved Secretarium Collegii Vota samle og efter deres Pluralitet Dom eller Svar forfatte. 7) Til dette Collegii ydermere Opkomst og Varighed, og dets Concluserum billige Autoritets Forsikkring, forundes det en Patronus og Director af Kongens høie Ministerio som i vigtige Sager skal referere Kongen Collegii Betænkende og hans Samtykke i samtlig Collegii Navn begjere, samt al Dispute imellem Collegii Membra et Assessores ved sin Autoritet afskaffe, og endelig Collegii Domme ved tilbørlig Execution udføre og bekræfte. 8) Paa det Collegii Medici decreta og attestata maae have mere Fynd og Kraft, forundes det et eget Sigillum. Imidlertid maae Sigillum Fac. Med. Hafn. i foromtalte Tilfælde af Collegio Medico ogsaa bruges. 9) Naar efter den nye Medicinal-Anordning, som med første skal indrettes og publiceres, nogle Bøder eller andre Penge bør inddrives og betales, skal det i Kjøbenhavn ved Politimesteren og andre Steder ved Magistraten paa Stedet uimodsigelig og promte skee, saasnart derom hos dem fra Collegio Medico eller dets Adjunctis Begjering og Ansøgning gjøres, hvilke incasserede Penge leveres til Decanus imod hans Qvittering, som i Collegii General-Forsamling aarlig Regnskab derfor aflægger. Om disse Penges Anvendelse vil Kongen, naar den nye Medicinal-Anordning er publiceret, give Collegio Medico videre Ordre. 10) Dette Collegium skal strax forfatte en ny Medicinal-Anordning overensstemmende med Loven og Forordn., paa det enhver, som derunder sorterer og henhører, kan vide, hvor langt han i sin Function kan gaae, uden at stige over de enhver beskikkede Grændser, men

heller beflitte sig paa, at Kongens Hensigt, om at bringe Medicinal-Sagerne til højere Fuldkommenhed og bedre Orden, efter bedste Vidende og Samvittighed kan opfyldes.“

Det vil ses, at Kollegiet faar anvist et meget omfattende og indgribende Myndighedsomraade og kan prætere en Autoritet, for hvilken *alt*, hvad der hører under Medicinalvæsenet, skal bøje sig. Navnlig naar det var lykkedes at faa approberet den nye Medicinalanordning, som det „*strax*“ skulde forfatte, og som man at dømme efter den Fart, hvormed selve Kollegiet var blevet etableret, ogsaa paa Forhaand snart maatte kunne vente at se færdig, „kunde enhver vide, hvor langt han i sin Funktion kan gaa“, og Kollegiet kunde da have alle Medicinalvæsenets Tøjler i sin faste Haand. Men at dette skulle kunne føre til at „afskaffe al Dispute“, vilde man derimod paa Forhaand blive lidet tilbøjelig til at antage, naar henses til Crügers stridbare og magtbegjærlige Personlighed. Han maatte tvertimod naturlig anse det nye Kollegium med dets i Horizonten truende Medicinalanordning som en født Fjende af sig og sit Klenodie, den mærkelige Forordning af 30te April 1736, og han maatte komme til at anlægge dette Synspunkt i saa meget højere Grad, som Kollegiets ledende Kræfter vilde blive Fakultetets Medlemmer samt Livlæge Laub, medens han selv i Forordningen om Kollegiet var bleven reduceret til en simpel *Assessor*, der kun skulde tilkaldes i enkelte særlige Tilfælde; han maatte blive udelukket fra de allerfleste Forhandlinger og Afgjørelser, som alene hørte under Kredsen af de egentlige *Membra*. I det under Hojers Indflydelse emanerede Reskript af 28de Juni 1737 vare Generaldirektøren og tvende andre Chirurgi opførte som normerede Medlemmer, men dette var altsaa nu omstyrtet ved den nye Forordning — et tilstrækkeligt tydeligt Vidnesbyrd om, at det ikke var hans særlige Venner, der havde konciperet Loven.

Det er derfor heller ikke overraskende at erfare, at Kollegiets til 1747 (Dethardings Død) paa Tysk førte For-

handlingsprotokol¹⁾ i den første Tid for en ikke ringe Del er optaget af tildels voldsomme Rivninger og Sammenstød mellem Kollegiet, repræsenteret af dets ledende Medlemmer, og Generaldirektøren. Allerede i Kollegiets første Forsamling den 5te Maj 1640, hvor alle Kollegiets Membra — de fire Livlæger Carl, Laub, Blumenberg og v. Aspern, Fakultetets to Medlemmer, Stadsfysikus Professor Lodberg Friis og den fungerende Sekretær Professor J. H. Becker — vare mødte, kom den raadende Stemning ligeoverfor Crüger til Syne ved øjeblikkelig med Benyttelse af Forordningens Ordlyd at fastslaa, at Apothekerne i deres Rang som Assessores Collegii maatte stilles foran Crüger, og endvidere, at Membra og de to Klasser Assessorer hver skulde votere for sig. I de meget hyppige extraordinære Møder, Kollegiets Membra afholder i den følgende Tid, og i hvilke dets nominelle Præses Carl stadig glimrer ved sin Fraværelse, saa at Laub fører Præsidiets, tager det med megen Energi og Iver fat paa de store foreliggende Opgaver; Udarbejdelsen af den i Forordn. af 9de April 1740 bestemt bebudede Medicinalordning — hvilken overdrages til Buchwalds særlige Om-sorg — og i Tilslutning dertil en Reform af Farmacien, navnlig et nyt Dispensatorium og en ny Apotheker-Taxa, hvilket alt Lodberg Friis med Bistand af de farmaceutiske Assessorer, Hofapotheker G. Becker og Stadens ældste Apotheker Bartholomæi paa Kristianshavn, særlig skulde tage sig af. Til denne sidste Reform maatte der ogsaa siges at være megen Trang, da det Bartholinske Dispensatorium hafniense af 1658, der endnu var gjældende, havde en lidet tidssvarende Karakter, tilmed da Bartholin med Omhu havde søgt ikke at rokke ved gammel Mystik, idet, som han siger i Fortalen, „dandum aliqvid venerando antiquitali et superstitioso mortalium generi“.

En fremskudt Plads i Kollegiets Arbejdsprogram indtager selvfølgelig de Punkter i den nye Medicinalordning, der angaa Spørgsmaalet om en „Verbesserung der Chirurgie“ med de derunder hørende, endnu for største Delen

svævende Stridsspørgsmaal og Klagemaal fra Fakultetet og Amtskirurgerne, som Forordningen om det anatomisk-kirurgiske Theaters Oprettelse havde fremkaldt. Allerede i Kollegiets 1ste Generalforsamling den 27de Maj ere disse særlige Spørgsmaal paa Dagsordenen, men Crüger melder skriftligt Førfald baade denne Gang og ved de følgende extraordinære Møder, hvorfor han anmodes om skriftlig at indsende sin Betænkning. I den 2den Generalforsamling, den 1ste Juli, mødte han dog, men indskrænkede sig her til at forebringe „er wolle dieses mahl nur zuhören und was er etwa haben möchte bei anderer Gelegenheit anbringen wolle“. Imidlertid vedtage membra Collegii faa Dage efter uden nærmere Konference med Crüger en Skrivelse til Amtskirurgerne, i hvilken Kollegiet lover at virke for, at Amterne kunne blive fri for de Afgifter til Kongens Kasse eller rettere til Crügers Theater, som vare blevne fastsatte 1736 og 1737, og endvidere lover at tage alt muligt Hensyn til deres Interesser i den nye Medicinalordning, ligesom Kollegiet samtidig uden Hensyn til Forordningen af 1736 bestemt betoner, at Amtskirurgerne herefter „in Sachen so ad forum *Chirurgicum* et Medicum gerechnet werden laut des 5ten Articuls in der königl. Verordnung v. d. 9ten April 1740 an dem Collegio ihr forum competens hätten“. Alt dette er jo tydeligt nok vendt mod Crüger. I samme Møde aftales det, at Dr. Laub som fungerende Præses privat skal henvende sig til Oversekretæren Gehejmeraad Holstein angaaende Beskikkelse af en Patron, hvori Kollegiet dog foreløbig ikke føjes.

Ved Kollegiets 3die Generalforsamling den 30te September udeblev Crüger paany og undskyldte sig ved en Skrivelse, hvori han anmoder om bagefter at maatte faa kommunikeret, hvis noget af Vigtighed blev forhandlet; ved forrige Generalforsamling, hvor han mødte, var, føjer han lidt haanligt til, „keine Sache von Importance vorgekommen“. Denne Gang fremkalder hans Udeblivelse imidlertid en Storm i Kollegiet. Dets Dekanus, den gamle

Detharding, fremhæver stærkt det uforsvarlige i Crügers Borteblivelse og hans Mangel paa Hensyntagen til det kongelige Kollegium, Laub slutter sig hertil, Blumenberg og v. Aspern „adstipuliren dem Vorhergehenden“ (hvad de næsten altid gjøre), og som kirurgisk Assessor lader Mensing tilføre Protokollen, at „Hr. Crüger könne kommen oder wegbleiben, Collegium würde doch alles thun was billig“. I det følgende extraordinære Møde af Membra, kun 4 Dage efter Generalforsamlingen, afsluttes Arbejdet om den nye Medicinalordning, idet den dermed følgende Memorial til Kongen bliver forelæst og approberet, og samtidig giver Kollegiets Dekan Detharding i et Brev²⁾ Crüger Underretning om Sagens Afslutning, idet han modigt tilføjer: „ich stelle auch dahin, ob Eur. Woledl. sich am höheren Ort über das Verfahren des Collegii beschweren wollen, weil dieses bereit ist, wie Gott so dem König und der gantzen Welt von ihrem Verfahren Red und Antwort zu geben“. Crüger lader sig dog ikke overvælde, men nægter ganske roligt at give Udkastet sin Underskrift, som det fremgaar af et kort efter afholdt Møde, og man ved da ingen anden Udvej end at henvende sig til Gehejmeraad Holstein for gjennem ham at udøve Pression paa den ubøjelige Generaldirektør.

I det følgende Møde, den 15de November, hvor Carl mod Sædvane er kommen tilstede og præsiderer, overrasker Crüger Membra ved at indfinde sig og stille det Forlangende, at det *hele*, færdige „Project der Medicinalordnung, so bereits von den im Collegio medico seienden Herrn Medicis entworfen, möchte vorgelesen werden, damit die sämmtlichen Herrn Chirurgen darüber deliberiren und desfalls mit den Herrn Medicis einig werden“. Buchwald udtaler sig meget stærkt herimod, da kun en ringe Del af Udkastet angaar Kirurgerne. Detharding slutter sig hertil og præciserer skarpt og med Klarhed den store Forskjel mellem de egentlige Medlemmers og Assessorernes Stilling i Kollegiet. Laub er af samme Mening, ligesom ogsaa v. Aspern og Blumenberg efter Sædvane

„adstipuliren“. Carl voterer ganske i sin ejendommelige idealistisk uklare Aand og aabenbart med meget velvilligt Sindelag mod Crüger, at det først og fremmest kommer an paa „Einmüthigkeit, Einträchtigkeit und Beruhigung allen Gemüthern, die zum Collegio gehören zu erhalten“, han mener, at man nok kunde imødekomme Crüger og lade Udkastet forelæse, „weil wir uns der Wahrheit zu schämen nicht nöthig haben“. Crüger erklærer derefter at ville nøjes med at faa en Del deraf læst, nemlig den, der særlig angik Kirurgerne; og dette gaar man da ind paa „um Einigkeit willen nach dem voto des Herrn Dr. Carl“. Saaledes fik Crüger dog endnu engang en væsentlig Haandsrækning af den pietistiske Medicins dalende Stjerne.

Der kan tilvisse ingen Tvivl være om, at Kollegiets ledende Membra havde den bedste Villie til at hæmme Crügers Magtudfoldelse, og det er saaledes rimeligt nok, at de Paragrafer af Udkastet til Medicinalforordningen, som Riegels har kjendt og citerer (§§ 53—64), have havt den anførte mod Kirurgerne aggressive Karakter³⁾ — hvorvel denne Historiker paa ethvert Punkt tydelig farver sin Fremstilling til Gunst for Kirurgerne. Mod disse Bestemmelser i Udkastet tog nu Crüger til Gjenmæle i en udførlig Promemoria, som i et nyt Møde den 6te Decbr. oplæstes i Kollegiet, og som ifølge Riegels, der har kjendt ogsaa dette dengang endnu bevarede Aktstykke, blotter alle „errores et insidias medicorum“, hvorefter han slutter med følgende Passus, som her gjengives i Buntzens Oversættelse af Riegels⁴⁾:

„Dersom Fædrelandets Vel, Lægekunstens og dens Dyrkeres Hæder havde tilskyndet Medlemmerne af Collegium medicum til at udarbejde denne Constitution, da vilde disse ikke have handlet hemmelighedsfuldt, saaledes som de have gjort, men de vilde have givet enhver kyndig Mand, baade fra den ene og fra den anden Side af Lægestanden, Tid og Lejlighed til at undersøge og bedømme Forslagene, og dermed vilde Constitutio circa rem medicam have været bedst tjent“.

Denne Promemoria synes at have generet Kollegiets Membra ikke lidet, men efter et Par hurtigt paa hinanden følgende Møder fik de dog redigeret et Kontraindlæg og vedtaget, at dette og Crügers Aktstykke samt en særskilt Betænkning fra Amtskirurgerne sammen med Udkastet skulde overgives Holstein til Forelæggelse for Kongen; de haabede nu at have ført den vanskelige Kampagne til lykkelig Ende. Men Crüger gav ikke tabt. I det følgende Møde den 13de Januar 1741 indfinder han sig, og da Dekanus her begynder Forhandlingen med at meddele, at i Følge Kollegiets Resolution af 5te hujus var Udkastet til Medicinalanordningen tilligemed Kirurgernes Betænkninger indsendt til Kongen, fra hvem en allernaadigst Decision nu kunde ventes, tager Crüger Ordet og erklærer, at han havde i sin Betænkning kun udtalt sin foreløbige Mening, medens han forudsatte yderligere Deliberationer i Kollegiet, ligesom han ikke engang var bleven gjort bekendt med Indlægget fra Amtskirurgerne. Dekanus svarer i en tydelig opbragt Tone, at man nu ikke kunde vente længere med Afgjørelsen, med Crüger var der aabenbart intet Udkomme, „indem man wol gesehen, dass er allein das Werk zu dirigiren gesinnt sei“. Herimod protesterer Crüger skarpt og forlanger med en vis Malice tilført Protokollen „dass er niemahlen præten-diret habe, die Direction über das Collegium medicum allein zu führen“ — hvilken Udtalelse Dekanus derpaa betegner som protestatio facto contraria. Ufortrødent bringer Crüger derpaa endnu et nyt Stridspunkt frem. Han foreslaaer i Stedet for den bestandig syge Stabskirurg Montzinger at indstille Wohlert, der efter at have absolveret sin Examen synes at have virket som Lærer hos Crüger, til kirurgisk Assessor i Kollegiet. Crüger motiverer dette Forslag særlig ved, at Wohlert var Regimentskirurg ved Kavalleriet, medens den anden som Assessor fungerende Militærlæge Schenck — der ikke ses at have støttet Crüger — var ansat ved Infanteriet. Dekanus erklærer sig bestemt mod Forslaget, da Wohlert

ikke var Stabskirurg, og de øvrige slutter sig hertil. Da ses Crüger at være kommen i Harnisk, og Sekretæren har i Protokollen noteret, at da denne ved Mødets Slutning skulde underskrives af de Tilstedeværende, „steht Hr. Crüger auf, opiniatiret sich auf geschehener Vorstellung er müsse erst unterschreiben, und läufft weg“ — uden at underskrive.

Saaledes endte dette stormende Møde. Crüger har her sikkert ikke handlet i Overilelse, men med velberaad. Hu fremkaldt en Konflikt for ved brutal Kraftudfoldelse at gjøre den gamle fine Dekan mat. Og at Crüger ved sin ubøjelige Stridbarhed og Kraft har indjaget Kollegiet Skræk, og at dette nu ikke har turdet forcere Sagen videre, selv ikke med eventuel Støtte af den mægtige Holstein, fremgaar tydeligt deraf, at der nu indtræder en lang Tids Vaabenhvile, saa at Medicinalforordningens første puniske Krig dermed egentlig afsluttes. Medici kunde under Ledelse af den gamle Dekan Detharding ikke være oplagte til forcerede Kraftprøver, og Crügers kirurgiske Hovedfjende, Mensing, har til Trods for sin Hofstilling næppe havt nogen stor Indflydelse, hvad der ogsaa synes at fremgaa deraf, at han efter Blumenbergs Avancement til Livmedicus ikke blev Kammertjener og Livkirurg hos Kongen, men at denne betroede Post overdroges til *Putscher*.

Kollegiet maatte nu, da det store og intrikate Hovedspørgsmaal om en ny Medicinalordning foreløbig blev stillet i Bero, kunne faa Tid til at koncentrere sig om de mindre og forholdsvis lettere Reformopgaver, der forelaa til Løsning. Det gik imidlertid meget smaat i saa Henseende, og ligesom Kollegiet under Dethardings Førerskab ikke var synderlig kampdygtigt, saaledes var det tydeligt nok heller ikke overhovedet meget arbejdsdygtigt. Nogle nye Spørgsmaal af Interesse komme vel frem, men det sker ikke ved Kollegiets eget Initiativ, og de fremmes ikke, ligesaa lidt som de fra Begyndelsen sammen med Medicinalreformen foreliggende vigtige Op-

gaver angaaende Farmakopoe og Apothekertaxt, der skulde fremmes parallelt med Medicinalanordningen og emanere samtidig med denne — men derfor ogsaa stadig maatte hæmmes af denne. Det refereres rigtignok af og til i Kollegiet, at Arbejdet paa det farmaceutiske Omraade pligtskyldigt fortsættes og skrider fremad, men det er aabenbart kun smaat bevendt ogsaa dermed, og det eneste, der synes at sætte lidt Liv i Forhandlingen, er smaa Skærmydsler med den stakkels gamle forskudte Bötticher. Da Kollegiet anmoder kjøbenhavnske Medici om at indsende de af dem benyttede Kompositioner til eventuel Optagelse, lader han nemlig ogsaa høre fra sig og forlanger sine særlige Formler medtagne, hvad der ogsaa tilsidst indrømmes ham paa den Betingelse, at de udtrykkelig optages under hans Navn — Kollegiet vil aabenbart nødig give sig Skær af at autorisere hans nok tildels noget sære Kompositioner. Ogsaa med Hensyn til Optagelse af forskjellige dengang grasserende hallenske Medikamenter er Kollegiet tydelig i Forlegenhed, hvad der ligeledes gjælder om de talrige ligefremme Arcana (først og fremmest „Aurum potabile“), der i disse Aar frodig fremspirede under Indflydelse af den pietistiske Medicin, og som indsendes til Kollegiets Bedømmelse. Denne overdrages oftest til Carl indtil hans Udtrædelse af Kollegiet ved hans Bortrejse fra Danmark i 1742. Fra en ung aabenbart meget livlig og reformivrig slesvigsk Fysikus, Joh. Chr. Fabricius i Tønder, der senere fik en mere fremskudt Stilling i den danske Medicin, fremkommer der hyppigt Henstillinger og Forslag, men de prelle i Regelen af mod Kollegiets Passivitet og falde døde til Jorden. En ny Sekretær fik Kollegiet omtrent samtidig med Carls Bortgang, idet Becker blev Bergmedikus paa Kongsberg. I hans Sted bragte Kollegiet to indfødte Danske i Forslag: *Peckel*, der før sin Doktorpromotion 1739 havde gjort et længere Studieophold i Halle, og *Tobias Wirth*, der kun havde studeret i Kjøbenhavn, og her taget Doktorgraden i 1734. Den sidst-

nævnte blev beskikket til Sekretær, men blev ingen Akquisition for Kollegiet.

Imidlertid havde Kollegiet dog, og det allerede i 1740 midt under den kirurgiske Krigs Hede, et for den danske Lægevidenskabs Udviklingsforhold vigtigt og dertil overraskende Æmne til Forhandling, nemlig et fra Kanceliet til Erklæring sendt Andragende fra en „*medicinæ studiosus et chirurgiæ practicus*“ *Jens Bing* om at erholde Beskikkelse som „Generalaccoucheur“.

Denne Jens Bing var en Brodersøn af Justitsraad J. B. og ligesom denne en Normand. Født 1707 lagde han sig tidlig efter Kirurgi og kom af den Grund 1726 til Kjøbenhavn, hvor hans Farbroder søgte at tage sig af hans Uddannelse. Rimeligvis er det kun gaaet mindre godt med denne Undervisning, thi Brodersønnen var et uroligt, udisciplineret Hoved, der vilde gaa sin egen Vej. Allerede det følgende Aar rejste han til Udlandet med rigelig Understøttelse af den gavmilde Farbroder og blev nu borte i fulde 10 Aar, i hvilke han synes at have tumlet sig meget om i forskjellige Lande, men dog i lang Tid blev i Strassburg, hvor han immatrikuleredes ved Universitetet, ligesom han ogsaa i nogen Tid opholdt sig i Paris hos den for Opfindelse og Anvendelse af en uskadelig Fødselstang særlig berømte Accouchør Grégoire; paa begge disse Steder lagde han sig med Iver efter Fødselshjælpen. Han kom hjem uden at have erhvervet sig nogen akademisk Grad eller anden ydre Kvalifikation, men fik rimeligvis ved Farbroderens Indflydelse hurtig (Decbr. 1739) kongelig Bevilling til at praktisere baade i Kirurgi og i Medicin samt — aabenbart for at fremhæve ham som Videnskabsmand — til „at forundes et Kadaver til Dissektion, naar Lejlighed forefalder“. I Febr. 1740 underkastede han sig Examen ved Crügers Theater og vakte snart en vis Opsigt i Kjøbenhavn ved nogle af ham selv konstruerede Instrumenter til Fødselshjælp, derimellem ogsaa det vigtige Instrument, som man endnu ikke havde set i Kjøbenhavn: en *Fødselstang*, hvilken

han brugte med Held. Men Jens Bing vilde altsaa ikke nøjes med at indtage en fremskudt Stilling som Fødsels-hjælper, han vilde, skjøndt endnu kun medicinæ studiosus, som „Generalaccoucheur“ forestaa hele det danske Jorde-modervæsen og indtage samme Stilling som Crüger for hele den øvrige Kirurgis Vedkommende. Som rimeligt var viste Kollegiet sig ikke meget tilbøjeligt til at gaa ind paa Andragendet og resolverede kun, at dets Bevil-ling vilde være i bestemt Strid med Forordningen af 30te Novbr. 1714 om Gjordemoderkommissionen. Kollegiet fremhæver desuden, at det i den nye Medicinal-anordning, der er under Udarbejdelse, ogsaa vil gjøre Udkast til et nyt Reglement for Gjordemodervæsenet.

Jens Bing havde imidlertid tydelig Støtte paa højere Sted og var ikke saa ganske let at afvise. I Foraaret 1741 remitteredes Andragendet paany fra Kancelliet til Kollegiet „for at enhver kan afgive sin Erklæring der-over“. Den saaledes af Kancelliet paabudte specielle Votering gaar dog fremdeles Bings Andragende imod. Amtskirurgernes Bisidder Henrichsen mener med Tilslut-ning af Amtets Oldermænd Labes og Regimentskirurg Schenck, „at det er bedre, at en saa vigtig Sag depen-derer af mange end af en enkelt Person, og da man nu har en Kommission for denne Del af Kirurgien, bestaa-ende af lutter dygtige Mænd, saa var det aldeles unød-vendigt at beskikke en Generaldirektør.“ I fuld Sam-stemning med Barberlavet udtaler Lodberg Friis sig og ligesaa Buchwald, der aabenbart med Hentydning til Crügers suveræne Direktorat betoner det meget uheldige i at give en enkelt Mand den afgjørende Myndighed over hele Gjordemodervæsenet. Detharding slutter sig ligeledes hertil i en udførlig Votering, hvori han desuden frem-hæver: 1) at Generaldirektøren over Kirurgien ved Sek-tioner af kvindelige Lig gav Jordemødre Vejledning, 2) at der i Kjøbenhavn vare Personer for Haanden, som vare duelige til at assistere Jordemødrene ved svære Forløsninger, 3) at Facultas medica stedse lod sig det

være magtpaaliggende at belære de unge Jordemødre og 4) at i den nu affattede Medicinalordning var indført den Bestemmelse, at erfarne Jordemødre skulle tage de unge med til Fødende og vise dem Manualoperationerne. De tre Livlæger v. Aspern, Blumenberg og Laub (Carl er fraværende) konsentere disse Vota. Kun Crüger tager bestemt Afstand derfra og forlanger sig Bings Memorial udleveret, for at han kan affatte en særlig Betænkning derover. At han ogsaa i dette Spørgsmaal stillede sig imod Kollegiets medicinske Membra var vistnok ikke blot betinget i hans Stridbarhed og hele tilspidsede Kampstilling i Kollegiet, men Oprettelsen af et Generaldirektorat i Stedet for Jordemoderkommissionen var jo at skyde en ny Bresche i Fakultetets Myndighedsomraade og egentlig at fravriste dette en Del af Kirurgien, hvorover det endnu raadede, og som Crüger ikke synes at have interesseret sig synderligt for at annektere. Sagen afsluttes da med det Conclusum: at der skulde tilstilles Kancelliet *Protocolli extractum* tilligemed Crügers Betænkning, og Bing opnaede ikke sit Ønske. Han opnaede derimod — og vel sagtens som Følge af hans Protektion fra højere Sted — kort efter (sammen med B. Buchwalds yngre Broder Dr. Frederik B.) at blive udnævnt til Assessor i Kollegiet, ligesom ogsaa til Medlem af Jordemoderkommissionen.

Jens Bing jun. var nu heller ikke den rette Mand til at indtage en saa vigtig og fremskudt Stilling som en Chefspost for Jordemodervæsenet, hvad hans senere Livsbane viste. Men i hans Egenskab af Pioner for Obstetrikenes nye banebrydende Æra har hans Optræden ved denne Lejlighed fremtrædende Interesse for den danske Lægevidenskab, ligesom det er karakteristisk for Collegium medicum, at det sætter sin Kraft ind paa at holde Reformbevægelsen nede og kun søger at vaage over Jordemoderkommissionens nedarvede Rettigheder.

Noget senere kommer et andet større Spørgsmaal, der paa den Tid ligeledes var brændende og drøftedes

ivrigt i forskjellige Lande⁵⁾, det navnlig ved J. Winsløws omtalte Thesis af 1740 i Bevægelse satte Spørgsmaal om Skindød og Forebyggelse af levende Begravelse, ogsaa frem til Behandling i vort Kollegium. Et ret stort Apparat ses at være sat i Bevægelse i saa Henseende. Der foreligger udførlige Betænkninger fra Justitsraad Fischer og Politimester Torm, ligesom ogsaa baade Kollegiets Membra (ved B. Buchwald) og Crüger hver for sig forfattede en udførlig Betænkning; Kollegiets Dekan Detharding rykker dertil frem med en selvstændig Motivering af sin gamle Kjæphest, Betoningen af en Bronkotomis store Vigtighed navnlig til druknedes Oplivelse. Det overdrages tilsidst (1746) Stadsfysikus Lodberg Friis at gjøre en Extrakt af alle disse Skrivelser og udarbejde endelige Forslag, men Resultatet blev ogsaa for denne vistnok heller ikke nemme Sags Vedkommende det sædvanlige, at der Intet kom ud deraf. Først henad Aarhundredets Slutning fører Bevægelsen til positive udad-gaaende Skridt.

Den Hvile, hvortil Kampforslaget om den nye Medicinalanordning hjemfaldt efter Slaget i Kollegiets Møde i Januar 1741, var imidlertid ogsaa kun en Skindød, og Holstein ses i de følgende Aar af og til at gjøre om end kun forsigtige Oplivelsesforsøg, medens dog Kollegiet fremdeles stadig viser sig meget mat. I 1744 fremkommer han endog med et Forslag til Nedsættelsen af en Kommission, der skulde afhjælpe Fakultetets og Medicorum Klager, og hvis Medlemmer skulde være Gehejmeraad Raben, Konferensraad Thott, Justitsraaderne Bing, Gram og Scheidt. Men heller ikke denne Plan blev ført ud i Livet, og derefter synes Holstein at være bleven træt af sit fleraarige Sisufusarbejde med Kollegiet. Først nogle Aar senere, da en særlig Patron og Direktør for Kollegiet var bleven udnævnt, optoges de brændende Spørgsmaal paany.

En Side af Stridsspørgsmaalene, Barberernes Klager over de høje Afgifter, lykkedes det dog forholdsvis hur-

tigt at faa bragt ud af Verden. Allerede ved et Reskript af 3. Mai 1743 blive Afgifterne betydelig nedsatte. At dette dog ingenlunde dæmpede Barberlavets Misstemning, viser en skarp mod Crüger og hans offentlige Undervisning vendt Forestilling, som i ethvert Tilfælde i Forstaaelse med Lavet blev indsendt til Kongen i Begyndelsen af det følgende Aar. Heri betonedes, „at, som der, til en grundig Videnskab i Chirurgien at opnaae, ikke alene udfordres Theorie, men endog Praxis, hvilket ikke var at erlange ved alene at høre og see Demonstrationes Chirurgicas et Anatomicas udi de i Kbhvn. holdende og anordnede Collegiis, saa holdtes det derimod for bedst, og proponeredes, om ikke Chirurgorum Amt i Kbhvn. maatte vorde sat i saadan Stand, som det var før Aar 1709, da Regimentsfeltskjærerne tillige vare Amtsmestere, og at dertil endnu maatte føies Divisions-Chirurgi, hvorved de tilvoxende unge Chirurgi kunde faae desbedre Leilighed at komme til de Syge, og lære at omgaaes og tractere alle Slags forekommende Tilfælde: men naar Amtet saaledes var med de andre Chirurgis ligesom samlet i eet Laug eller Societet, at da een af Amtsmesterne maatte 2 Gange om Ugen holde Collegium Chirurgicum: hvorhos, at de, der lære og undervises i Anatomien, ei see nogen Slags Præparationer, men at der alene, naar Tingene ere præparerede, tales og læses derover, da det dog eragtedes fornødent, at de Unge bleve anførte til selv at lægge Haand paa cadavera, baade for at faae desbedre Begreb derom, saa og at blive desbehændigere i Manuales Operationes med videre.“

Dette Flankeangreb fra en Korporation, der ved den hensynsløse Forordning af 1736 var bleven Crügers bittre Fjende, men i for sig kunde være hans naturlige og ikke betydningsløse Forbundsfølge i den haarde Kamp mod den lærde Medicin, synes at have gjort sin Virkning og bragt Crüger selv til at falde til Føje paa det gamle Stridspunkt. I ethvert Tilfælde ses han ikke ved denne Lejlighed at være fremkommen med sine sædvanlige halsstarrige Remonstrationer, og kun et Par Maaneder der-

efter fremkom et Reskript til Kjøbenhavns Magistrat med Notits til Rentekammeret, ifølge hvilket „Kongen vil hermed efterlade samtlige i Barberelaugget indtrædende Mestere de til Amphitheatri anatomici Underholdning paabudne Penge, saa at Barbererne i Kjøbenhavn fremdeles maa beholde deres tilkjøbte Amt, som en fri Ejendom i Følge de dem den 29 April 1684 meddeelte, og den 27de April 1731 confirmerede Laugsartikle, og have Frihed til, at de saadan deres tilkjøbte Amtsrettighed igjen maa afstaa til hvilken erfaren Barberer, de bedst kunne forenes med, uden at de, som træde i Lauget, skal være forbundne, noget til den Kongelige Kasse at betale; da de og ligeledes maa være fri for at svare de ved Rescr. den 3die Mai a. p. dets 4de Post anbefalede 5 Rdlr., naar en Dreng indskrives.“

Samtidig opgav Crüger ogsaa sin tidligere haardnakkede Modstand mod at indrømme de norske Amtskirurger (navnlig i Bergen) deres Begjæring om, at deres Svende maatte fritages for den bekostelige Rejse til Kjøbenhavn for her at tage Examen ved Theatret⁶). De fik omsider Tilladelse til som før Udstedelsen af Forordningen af 1736 at maatte aflægge deres Prøve hjemme for Barberamtet og Fysikus — kun skulde Prøvens Udfald tilsendes Collegium medicum til Bedømmelse. Denne Tilladelse gav nogle Aar senere en ny udnævnt foretagsom Fysikus i Bergen *Johann Gotfried Erichsen* Anledning til at indrette et lille autoriseret Theater i Bergen.

Saaledes viste Crüger en vel beregnet Elskværdighed overfor sine gamle Venner og Kolleger, der kun ved Øjeblikkets Ugunst vare blevne hans Fjender. Og han opnaede sin Hensigt. Efter 1744 mærkes ingen „Animosité“ fra Amtsbarberernes Side, og da Crüger i 1746 fik sin Autoritetsstilling yderligere fæstnet ved Opnaelsen af Justitsraadstitlen, hvorved han i Rang naaede op i Højde med Universitetsprofessorer og kongelige Livlæger, kjørte Barberlavets Oldemand i Kareth til Frederiksborg for højtidelig at bringe ham Lavets Lykønsk-

ning og besegle Forsonings- og Venskabspagten. Samtidig fik Divisions- og Regimentskirurger tildelt Rang (hvad Doctores medicinæ iøvrigt havde erholdt 1742). Den eneste Barber, hvis Fjendskab rimeligvis ikke lod sig hæve, Hofkirurg Mensing, befriede Døden Crüger fra, ligeledes i 1746. Hans Efterfølger i Hofkirurgikatet blev Crügers Ven og Forbundsfælle Wohlert, og til Stabschirurgus efter Montzinger samt til bestandig Assessor ved de kirurgiske Examinere udnævntes Crügers Ven og Svoger *Berend Henoeh Hempel*. Crüger stod saaledes nu mere tryk og sikker end nogensinde, fuldt dækket mod Angreb fra den Side, hvis Fjendskab, naar alt kom til alt, var langt farligere for ham end det fornemme Fakultets.

XIV.

Crügers Lærestanstalt. — Dens Disciple, Wohlert, Berger og Heuermann; Hennings, Reiser. — Buchwald som Videnskabsmand og Lærer i Anatomi, i Obstetrik og andre Discipliner. — Hans Virksomhed for Jordemodervæsenet. — Professionelle Fødselshjælpere, Schönheyder. — Jens Bing jun. som obstetricisk Pioner. — De af ham opfundne Instrumenter. — Videnskabeligt Liv udenfor Fakultet. — Frederik de Buchwald. — Detharding.

Crüger kunde nu endelig i Ro og med uforstyrret Avtoritet anvende sin Kraft til Bedste for sin Undervisningsanstalt. Og i ethvert Tilfælde i rent ydre Henseende fik Anstalten i Fyrrerne et bestandig anseligere Præg, indtil den vistnok ved Begyndelsen af Frederik V.'s Regjering kunde præsentere sig saa pompøst udstyret, som de netop da publicerede Beskrivelser af den berette om¹⁾. Men tilsvarende Fremskridt i indre Henseende skete næppe, og de allerede tidligere nævnte

Mangler ved Undervisningen bestod fremdeles, ja bleve vistnok efterhaanden end mere fremtrædende.

Heldet fulgte imidlertid Crüger ogsaa i den Henseende, at Anstalten fik Disciple, som ved deres Evner og Virken kunde kaste Glands over den. Allerede den ovenfor omtalte *Hans Friedrich Wohlert*, der efter at være hjemkommen fra sin store Studierejse i 1739 underkastede sig Examen i Amfitheatret, var en virkelig Akquisition, og det saa meget mere, som han efter sin Examen i længere Tid synes at have virket som Lærer i Anstalten og derved at have gjort sine i Paris og London vundne betydelige Indsigter frugtbringende for de unge københavnske Kirurger. Men en langt større Glands kastede en anden, modsat Wohlert i sin tidlige Ungdom indlemmet Discipel, paa sin fremtidige Bane over Anstalten. Det var en danskfødt, men i Tyskland opdragen Yngling *Christian Johann Berger*.

Berger²⁾ var kun 4 Aar gammel, da hans Fader, Hovmester hos den danske Gesandt ved Wienerhoffet Berckentin, døde, og han sendtes med dennes Understøttelse til tyske Gymnasier, først til Presburg og derpaa til Berlin. I en Alder af 15 Aar og før Fuldendelsen af Gymnasialuddannelsen blev han, da han havde vist Tilbøjelighed og Anlæg for Kirurgien, anbragt i Huset hos en af Lærerne ved Berlins Collegium medico-chirurgicum, Professor Neubauer. Den Undervisning i Lægevidenskab, han herefter nød ved dette Kollegium, blev dog ogsaa afbrudt paa Halvvejen, idet han i 1741, vistnok tilskyndet af sin Velynder Berckentin, der samme Aar var bleven kaldt til København for at indtage Iver Rosenkrantz's Plads i Conseillet, forlod Berlin og ligeledes drog til København. Fra dette Øjeblik var Berger knyttet til den danske Lægevidenskab, hvorvel han foreløbig heller ikke bragte sin kirurgiske Uddannelse til Afslutning ved Crügers nye københavnske Læreanstalt, som han i de følgende Aar flittig frekventerede under særlig Støtte og Vejledning af Wohlert. Efter 2 Aars

Ophold i Kjøbenhavn søgte han igen videre Uddannelse ved fremmede Skoler.

Dette kunde se ud som et Udtryk for Ustadighed hos den 19 Aar gamle Yngling. I Virkeligheden forholder det sig dog næppe saa, og nærmere beset har hans Færd et særdeles velovervejet Præg. I og for sig var det ogsaa naturligt nok, at en kritisk-videnskabelig anlagt Begavelse, som den unge Berger viste sig at være, ikke følte sig tilfredsstillet ved en i hele sin Aand og Karakter saa lidet videnskabelig Undervisningsinstitution som Simon Crügers anatomisk-kirurgiske Theater. Om end Berlins medico-kirurgiske Kollegium heller ikke indtog nogen særdeles høj videnskabelig Rang, saa stod det dog i alsidigt Forhold til virkelig Lægevidenskab, havde videnskabelig dannede Læger til Lærere og var ved sin organiske Forbindelse med det nye Charité-Hospital i Stand til at byde sine Disciple en fyldig, praktisk-klinisk Uddannelse, og det ikke blot i kirurgisk, men ogsaa i medicinsk Retning. Det kjøbenhavnske Theater havde intet saadant at byde.

Men det var sikkert noget andet og mere end almindelig videnskabelig Tørst og Utilfredshed, der igjen førte den unge Berger udenlands; alt tyder paa, at det har været en særlig, en vel overvejet og bestemt Fremtidsplan. Naar han ikke rejste til Paris, dengang alle fremadstræbende unge Kirurgers forjættede Sted, men direkte til Strassburg og blev her, saa var det en ganske speciel Uddannelse, han søgte. Det forholder sig nemlig ikke ganske saaledes, som Levy i sin Levnedsskildring af Berger paa Grundlag af nogle rhetoriske Vendinger i Promotionsprogrammet fremstiller det, at den medicinske Skole i Strassburg i det Hele var særlig berømt. Dette gjaldt egentlig kun om et ganske enkelt Fag, Fødselsvidenskaben, for hvilken den ny Æra netop var i Gjenembrud, frembaaren af en nøjagtigere Iagttagelse af Fødsels Forhold og af den uskadelige Fødselstangs Anvendelse. Der kan ikke være Tvivl om, at det netop

var for at nyde godt af denne Undervisning hos Fried, at Berger strax styrede sin Kurs derhen, og rimeligvis har det været paa hans Velynderes, hans kjøbenhavnske Læreres Raad.

Crüger og Wohlert havde, som anført, begge foretaget Studierejser under Fødselsvidenskabens Gjennembrudsperiode og havde saaledes haft Lejlighed til paa nært Hold at vurdere dennes Betydning. Wohlert viste sig ogsaa senere som en dygtig Fødselshjælper, medens Crüger ikke ses at have lagt sig særlig efter dette Fag. Den 1740 fremtraadte Tanke om en efter udenlandsk Mønster etableret praktisk-obstetricisk Autoritet særlig for Kjøbenhavn var imidlertid ikke bleven kvalt med Afvisningen af Jens Bings omtalte Andragende, og den kirurgiske Generaldirektør ses jo ogsaa under Kollegiets Drøftelse at have indtaget en Særstilling til Gunst for Planen. Under hans Kamp paa Liv og Død med Kollegiets lærde Medlemmer var det naturligt nok, at han ikke lod denne Chance til at skade Fakultetet og indskrænke dets Magtomraade ubenyttet; det ligger derfor nær at antage, at Crüger og Wohlert, der i den unge Berger havde opdaget en særlig lovende Kraft, havde tilskyndet ham til at anvende sin Tid særlig til Uddannelse i dette Specialfag og til at rejse til Strassburg, for at han i Fremtiden kunde gjøre sig gjældende som obstetricisk Autoritet i Kjøbenhavn, i en saadan Position tillige skyde en Bresche i Jordemoderkommissionens hidtil urokkede Magtstilling og saaledes afgive en velkommen Støtte for de mod Fakultetet kæmpende Kirurger.

Berger skuffede heller ikke sine kjøbenhavnske Læreres Forventninger hverken ved sit Studieophold i Udlandet eller efter sin Tilbagekomst. Under et næsten 3-aarigt Ophold i Strassburg (1743—46) dyrkede han Fødselsvidenskaben med saa megen Iver og Dygtighed, at han blev Frieds kjæreste Discipel og særlig betroede Assistent. Samtidig forsømte han heller ikke at uddanne sig i andre lægevidenskabelige Discipliner. Hjemkommen

sluttede han sig fremdeles trofast til Amfitheatret og dets Lærere og underkastede sig 1747 det Tentamen, der udkrævedes for at blive Reservekirurg. Efter at have fungeret i nogen Tid som saadan ved Theatret og saaledes assisteret ved Undervisningen, underkastede han sig i December 1748 den anatomiske Prøve med lovende Resultat, og end mere glimrende absolverede han 2 Aar efter den kirurgiske Prøve. For at vise sine særlige Kvalifikationer og ligesom henlede Opmærksomheden paa sig som et Docentæmne begyndte han Prøven den første Dag med at holde „eine zierliche und wohlgerundete Vorrede von der Chirurgi“³⁾ — en Optræden, som ellers laade beskedne og ikke særdeles dannede kirurgiske Kandidater fjern.

Saaledes kunde Crügers Amfitheater og hans Stab dog tilegne sig den unge Berger som en af deres, om end Disciplen ikke havde kunnet nøjes med Læreanstaltens tarvelige Undervisning. Det varede forøvrigt endnu en Aarrække, inden Berger viste, hvad der boede i ham. En anden ung, meget lovende Discipel, *Georg Heuermann*, var mindre trofast mod Amfitheatret, ja gav det egentlig et ligefremt Mistillidsvotum. Efter at have gennemgaaet Barberstuens Præliminaries rimeligvis i sin Fødeby Oldeslohe⁴⁾ og derefter givet sig i Tjeneste som Barberkirurg i fornemme Huse i Kjøbenhavn, begyndte han henad Midten af Fyrrerne at søge Uddannelse i Crügers Læreanstalt og var i Eftersommeren 1746 saa vidt, at han kunde melde sig, ikke til den egentlige Examen, saaledes som det angives, men til det Tentamen, som lovende Disciple toge for derefter at kunne blive udnævnte til Reservekirurger. Prøven fuldførte han imidlertid ikke, men gik vistnok umiddelbart derefter over i den fjendtlige Lejr, til B. Buchwalds akademiske Theater, idet han her maatte kunne haabe at opnaa den mere videnskabelige Uddannelse, som hans videbegjærlige Aand tørstede efter. Han kom heller aldrig tilbage til Crügers Theater.

En med Heuermann omtrent samtidig Discipel, der

vel ikke senere vandt noget Navn som Videnskabsmand, men som Crügers Efterfølger dog senere indtog en fremskudt Autoritetsstilling i den danske Kirurgi, *Wilhelm Hennings*, ligeledes en født Holstener, lader i sin Autobiografi⁵⁾ ogsaa skimte igjennem, at Undervisningen i Crügers Anstalt ikke har været meget fyldestgørende. Da han efter forskellige Konditioner hos Amtsbarberer og som Skibskirurg havde opnaaet at blive Reservekirurg ved Theatret, meddeler han nemlig, at *hele* Undervisningen hvilede paa ham, og at Posten som Følge deraf var meget vanskelig; han var endnu selv kun en halvt uddannet Kirurg og var først efter et Aars Funktion som Reservekirurg i 1747 i Stand til at absolvere den anatomiske Del af Examen, men rigtignok „med Berømmelse“, Dette var nu ogsaa paa en Tid, hvor Anstalten havde tabt sine sikkert bedste Lærerkræfter, baade den unge Crüger og Wohlert, hvis Lærervirksomhed, der iøvrigt næppe nogensinde dreves regelmæssig, vistnok fuldt opførte ikke blot ved hans Udnævnelse til Hofkirurg efter Mensings Død, men ved den Misstemning mellem ham og Simon Crüger, som snart efter synes at have udviklet sig — rimeligvis ikke ved den elskværdige Wohlerts, men ved den umedgjørlige og herskesyge Crügers Skyld, og hvorom der i ethvert Tilfælde nogle Aar senere foreligger utvetydige Vidnesbyrd.

Samtidig med Heuermann og Hennings var der unægtelig én kirurgisk Discipel i Læreanstalten, som var i højeste Grad begejstret over den og dens Chef. Men det var en Kirurg, som ikke just udmærkede sig ved videnskabelig Kvalifikation eller Dømmekraft, hvorvel det er lykkedes ham at forevige sit Navn. Det er Forfatteren til den „Historiske Beskrivelse om den mærkværdige og meget fyrgterlige Ildebrand 1728“, Stads-Chirurgus (o: Amtsbarber) *Carl-Friederich Reiser*. „Jeg blev“, siger han, „examineret af den meget store, ædele og Dyrebahre Mand Sl. Herr Justitzraad Crüger! Een Mand som fortjener Roes, ære, og berømmelse, Tuusende gange meere

end jeg kand udsige, og nogle Tuusende Chirurgi skal det samme med mig bevidne; Hann var denn allerstørste og allerberømmeligste Anatomicus og Chirurgus i hans Tiid i det hele Europa!“

Desværre har Beundringen ikke været gjensidig, idet Crüger i Examensprotokollen kun giver Reiser det meget kølige Vidnesbyrd, at han har „seine Operationen einigermassen passable verrichtet“ — hvorved dog kan tjene til hans Undskyldning, at hans Moder, som han oplyser, laa paa det Yderste og døde, netop som den følelsesfulde Søn var ved at absolvere den kirurgiske Del af Examen.

Alt i Alt stod Crügers Amfiteater qua Undervisningsanstalt ikke overordentlig højt, og naar nu Buchwald som Universitetsmedicinens nye Kraft gik løs paa det Maal at besejre Crüger, ikke ved strategiske Kunstgreb, men ved den videnskabelige Overlegenheds stille Magt, saa synes dette Maal paa Forhaand ikke at være umuligt at naa. Naar det desuagtet maa siges ikke ret at være lykkedes for Buchwald, saa er Skylden ogsaa utvivlsomt hans egen; var Crüger ikke som Lærer noget egentligt Mønster til Efterlignelse, saa er Buchwald det heller ikke. Denne synes hurtig at være bleven træt af den anatomiske Undervisning, som han under saa lovende Auspicier og i det Mindste tilsyneladende med saa stor Energi begyndte paa, da det anatomiske Universitets-theater stod færdig i 1740. Men de første Aar ses han samvittighedsfuldt at have opfyldt Forelæsningskatalogens Løfte „per hyemem Anatomiam docebit“ og virkelig at have foretaget Dissektionsøvelser paa sit Theater.

Ogsaa paa anden Maade viste han sin Iver for Disciplenes grundige anatomiske Belæring. I sit tidligere omtalte Programskrift „Systema anatomiae“ tager han indtrængende Ordet for at benytte Ligene af Hospitalslemmer i Undervisningens Tjeneste til anatomisk og pathologisk-anatomisk Undersøgelse. Og paa en Henstilling til Konsistorium (1742) fra den nye Universitetspatron Holstein om en Reform i de akademiske Pro-

grammer og aarlige Disputatser og navnlig om, at „enhver i sit Fakultet vilde vælge og foretage sig en vis vigtig eller curieux Materie, som ikke af andre Lærde er noksom approfunderet, at igjennemgaa“ har Buchwald voteret, „at det vilde contribuere meget til Anatomiens Opkomst, om der blev gjort gode og andensteds brugelige Anstalter ved Hospitalerne her i Staden, saaledes at Direktøerne vilde indrette et Kammer, hvor de afdøde Legemer strax kunde indbringes, og Professori anatomes, uden hvis Forevidende ingen paa de Steder burde begraves, saadant tilkjendegives, da det skulde staa bemeldte Professori frit for, enten at aabne saadanne Legemer der, for at efterforske aleneste Svaghedens Beskaffenhed og Dødens Aarsag, eller og at lade disse Legemer efter Gotbefindende føre til Theatrum anatomicum, for at gjøre demonstrationes og holde lectiones publicas derover. Ved saadan Anstalt kunde ogsaa acta medica Hafniensia igjen sættes i Stand og gjøres bekjendt, ved adskillige forefaldende curiøse Anmærkninger gives Lejlighed til lærde og nyttige disput., og endelig Medicinen i mange Maader forfremmes“. ⁶⁾

Her viser Buchwald altsaa et saadant videnskabeligt Mod, at han endog stiller en Fortsættelse af Bartholins Acta i Udsigt!

Men denne Videnskabens Ild hos ham viser sig desværre kun at være en kortvarig Opblussen. Den Variant, der fra 1743 indtræder i Lektionskatalogen, „*data occasione Anatomiam docebit*“, betyder temmelig klart, at han allerede væsentlig opgiver Ævret; i saa Henseende afgiver den Forestilling, han i Begyndelsen af 1744 indgav til Kongen, en meget oplysende Kommentar. Det hedder nemlig i denne ⁷⁾, „at han ved de senest havde cadavere har igjennemgaaet *diversas anatomiae partes*, med derhen henhørende *Physiologia*, samt den deraf flydende *Application in praxi chirurgica et medica*, hvorved han tillige har tilladt endeel unge Mennesker at *exercere sig in arte secandi*, saasom han eragter, at ved slig *exercitio* mere kan profiteres og læres i et Fjerding-Aar, end ved *publique Lectioner* uden

Øvelse i nogle Aar; indstillende derfor, om ikke en habil Person, Sivers, maatte til de herved forefaldende Operationer og Forretninger ved Akademiet antages til Prosector, og ham derfor aarlig forundes for det første 200 Rdlr. af de 400 Rdlr., som ere tillagte Directeur-Generalen ved Chirurgien, S. Crüger, til 4 Pensionairs at holde“.

Naar han her, forøvrigt ud fra en korrekt naturvidenskabelig Opfattelse, vil hævde, at Forelæsninger over Anatomien uden nogen Demonstration eller Øvelse paa Kadaver er temmelig unyttig for Eleverne, saa er det sikkert nærmest en god taktisk Vending for dermed at dække sin Efterladenhed og dispensere sig fra overflødig Ulejlighed i Fremtiden. Det er ogsaa et ganske godt taktisk Greb at andrage om at erholde Halvdelen af det Crüger til Pensionærer (Reservekirurger) tilstaaede Beløb. Thi skjøndt Crüger ikke altid havde sine Pensionærpladser besatte (hvad der fremgaar t. Ex. af Hennings' Meddelelser), vilde Buchwald selvfølgelig faa Afslag paa denne Anmodning — Crüger var ikke den Mand, der navnlig i hine Kampaar lod sig sine Rettigheder fravriste, og saa stod Buchwald jo derved fuldt dækket; han havde nok vist sin store Iver for at docere Anatomien paa frugtbringende Maade, og kunde jo intet gjøre for, at han ikke fik den ønskede habile Prosector, hvis Erholdelse ogsaa i og for sig maatte anses for at være en billig Fordring fra den anatomiske Professor, der nok selv kunde fritages for noget af det grovere Prosektorarbejde. Den kongelige Resolution lød nu:

„Som Kongen er af Formeening, at en eller anden af studiosis Medicinæ, som paa Collegio Borrichiano nyde aarlige Stipendia og Beneficia, skulde vel slig Forretning sig ville paatage, og det saameget deshellere, som de dog ved saadan Øvelse kunde erlange desto grundigere Erfarenhed i Anatomien, saa er funden for godt:

At Professoren sig derom først erkyndiger; men ifald af disse Medicinæ studiosis ingen til ommeldte Forretning bliver at bekomme, da haver han dertil at requirere en

Person hos fornævnte S. Crüger, som ham, hvergang han det hos ham reqvirerer, dermed skal gaae tilhaande“.

Disse anviste Udveje vare jo alle usikre, og en vel-lønnet Prosektor — det som Buchwald vilde have for at kunne paalægge ham regelmæssigt og rigeligt Arbejde — fik han under alle Omstændigheder ikke paa denne Maade. Og med Hensyn til den sidste Anvisning paa at laane en Prosektor hos Crüger er det rimeligt, at Buchwald, som Ingerslev siger⁸⁾, foretrak at undvære en saadan — og det gik da ud over den akademiske Undervisning i Anatomi. Først efter nogle Aars Forløb fik Buchwald en Prosektor, saaledes som han ønskede det, en ung Mand, der ikke blot var habil som Assistent, men snart kunde paatage sig alene og selvstændigt at demonstrere og foredrage Anatomien; det var den nævnte Heuermann, der forlod Crügers Anstalt for at slutte sig til Buchwalds Theater og snart at blive immatrikuleret som Student — hvad der dengang let lod sig gjøre for en ulærd Kirurg, idet Forordningen af 15de Marts 1743 indrømmede Lem-pelse i Artiumsfordringerne for dem, der ikke havde i Sinde „at affekttere noget geistligt, Skole- eller Universi-tetsembede“⁹⁾. Denne Bestemmelse kunde saaledes bi-drage ikke lidet til at lokke unge ærgjerrige Elever bort fra Theatrum anatomic.-chirurgicum og til Universitetet — hvad den ifølge Herholdts Vidnesbyrd¹⁰⁾ ogsaa gjorde.

Buchwalds Læreriver for Anatomien afkøledes saa-ledes hurtig, og heller ikke som anatomisk Videnskabs-mand fejrede han saa store Triumfer, at Akademiets Overlegenhed over Crügers uvidenskabelige Anstalt traadte frem paa meget slaaende Maade. Imidlertid publicerede Buchwald dog netop i disse Aar, vi her staa ved, sin smukkeste Afhandling, egentlig den eneste Produktion af nogen videnskabelig Betydning, som skyldes hans Pen. Det er en udførlig Beskrivelse af et i og for sig interes-sant, ved Brystkassen og en Del af Underlivsvæggen sammenhængende Dobbeltmisfoster („*Historia monstri ge-melli coaliti et compositi, in regio hoc emporio nati,*

scholiis illustrata“). I de tilføjede Scholier kommer han i Særdeleshed ind paa forskjellige vigtige og da brændende Spørgsmaal vedrørende den theoretiske og praktiske Fødselslære. Saaledes behandler han udførligt den af Deventer, iøvrigt paa ensidig og overdreven Maade, fremhævede Abnormitet i den svangre Livmoders Stilling (Obliquitas uteri), hvilken han yderligere søger at fastslaa og begrunde. Endvidere drøfter han Spørgsmaalet om Disjunktion i Symfyssen som lettende Moment i Fødslen, hvilken han ligeledes afgjort holder paa. Han udvikler ogsaa i et Skolie Nyttens af en „provida et judiciousa exploratio“ før og under Fødslen. Om end baade hans Fastholden ved Betydningen af Oblikviteten af Livmoderen og ved Løsningen i Symfyssen ere blevne modbeviste ved senere Iagttagelser, og om han end ikke er Ophavsmand til nogen af disse vigtige omstridte Læresætninger, saa maa Afhandlingen dog siges at være af en virkelig videnskabelig Karakter og ikke at være uværdig til den Ros, som Levy yder den¹¹). Beskrivelsen af Mifostret og de tilføjede Afbildninger lade, med tilbørligt Hensyn til Datidens hele Standpunkt, intet Væsentligt tilbage at ønske.

Saaledes var Buchwald dog i Stand til at skrive en ret smuk, tildels paa egne Iagttagelser baseret Afhandling, hvis væsentlige Indhold iøvrigt er mindre anatomisk end obstetricisk. Men forøvrigt udviste han heller ikke med Hensyn til sit eget gamle Specialfag, den Buchwald'ske Slægts *pièce de resistance*: Obstetrikken, nogen særlig stor Lærer- eller Reformiver. Han fulgte ikke engang sin gamle ufortrødne Faders Fodspor og gjorde intet Forsøg paa at give de lægevidenskabelige Studerende obstetricisk Undervisning; han holdt sig strengt konservativt eller rettere sagt reaktionært til de traditionelle Hverv, som paalaa en fornem Chef for Jordemodervæsenet, og som han — det skal siges til hans Hæder — stadig med Samvittighedsfuldhed og Utrættelighed varetog. Disse Hverv vare altsaa at lede og udføre de forskjellige Jorde-

moderkommissionen paahvilende Forretninger, navnlig Jordemødres theoretiske Undervisning og deres Examination samt dernæst kontrollerende, straffende og vejledende Tilsyn med deres Virksomhed. Undervisningsvirksomheden udførte Buchwald ved regelmæssig hver Fredag at holde Lektioner for Jordemoder eleverne ¹²⁾, Examinationen ses han ligeledes saa godt som altid personlig at have paataget sig, medens Kommissionens andre Medlemmer hyppig vare fraværende, hele Tilsynet og den senere Vejledning tog han sig ogsaa med Iver af ¹³⁾, og i hyppige Møder, som Kommissionen sammenkaldte paa Studiegaarden, gav Buchwald Kjøbenhavns Jordemødre Meddelelser om forefaldende usædvanlige Fødselstilfælde, demonstrerede Misfostre eller andre Fødselshjælpen berørende anatomiske Fund for dem o. s. v. Han foranledigede Emanation af et Reskript (af 16de Oktbr. 1744), hvorved den Jordemoderkommissionen i den oprindelige Forordning tillagde kontrollerende og straffende Myndighed kunde faa en mere effektiv Karakter. Paa det begrændsede Jordemoderfelt var Buchwald ogsaa ligefrem reformivrig, idet et Reskript (3die Maj 1743) om Forhøjelse af Jordemoderantallet i Kjøbenhavn fra 30 (som fastsat i den gamle Forordning) til 60 foranledigedes af ham ved den Motivering, at derved „Fuskerier og mange deraf flydende farlige Sviter kunde forekommes og der tillige kunde have et Seminarium, hvorfra hele Riget med habile Gjordemødre kunde vorde forsynet“. En Lettelse, som Reskriptet giver Jordemødrene i deres Examensgebyr og Afgift ved Edsaflæggelsen, er ligeledes Buchwalds Fortjeneste.

Men videregaaende Reformopgaver indlod han sig ikke paa. Den navnlig med udenlandske Forbilleder for Øje nærliggende Tanke om Oprettelsen af en Fødselsstiftelse, hvor Jordemoder eleverne kunde faa ogsaa den vigtige *praktiske* Uddannelse, som de under de forhaandenværende Forhold maatte søge ufuldkomment at erhverve sig ved at gaa Jordemødre til Haande i disses

Praxis, ses han ikke at være bleven berørt af, lige saa lidt som han bekymrede sig om at uddanne mandlige videnskabelige Fødselshjælpere. Han synes at have været tilfreds med status quo, hvor de fornemme Medici *kun* stode som kontrollerende og vejledende ligeoverfor de lavere professionelle Fødselshjælpere, og hvor altsaa operativ Fødselshjælp, som Jordemødrene ikke kunde besørge, overlodes til priviligerede uvidenskabelige Operatører. Og ved det Tidspunkt, vi her staa ved, besad Kjøbenhavn ogsaa en saadan, som kunde glæde sig ved en stor og vistnok i det Hele velberettiget Autoritet, *Johann Franciscus Gottlieb Schönheyder*¹⁴). Efter at have tjent sine Læreaar hos en Barberkirurg i sin tyske Hjemstavn og derefter studeret Lægevidenskab navnlig ved Kollegiet i Berlin, kom han som ung Mand til Kjøbenhavn og fik Kondition som Svend hos den omtalte, da højt ansete priviligerede Operatør H. D. Claussen, efter hvis Død han selv fik kgl. Privilegium (1735), dog først efter at være bleven examineret og „dygtig befunden“ af den gamle Buchwald. Ligesom sin Formand Claussen var Schönheyder en særdeles hæderlig Personlighed, i Besiddelse af tillidvækkende Egenskaber og almindelig Dannelse. Riegels, hvis Sympathi for Tidens Kirurger rigtignok er noget overstrømmende, bærer ham med Betegnelsen „Litteratus chirurgus“¹⁵), og en ret kundskabsrig Mand var han vistnok. Han stod i nært Venskabsforhold til Wohlert, og han vandt bestandig større Anseelse i Kjøbenhavn, ganske særlig som en praktisk og dygtig Fødselshjælper; men Obstetrikens hele nye epokegjørende Udvikling var han dog vistnok temmelig fremmed for.

Pioneren paa dette Omraade i Kjøbenhavn var som omtalt Jens Bing jun., der ved hele sit fremskredne Standpunkt og ved Afvisningen af Andragendet om at beskikkes som Generalaccouchør maatte komme i en vis Opposition netop til Buchwald, med hvem han dog i de følgende Aar virkede sammen som Assessor i Jordemoder-

kommissionen. Efter nogen Tids Forløb habiliterede han sig yderligere ved at lade sig immatrikulere og tage Doktorgraden (1746), hvorefter han tillige blev Medlem af Collegium medicum. Men dermed kulminerede han; de særlige Betingelser, han nu havde for at indtage en virkelig Autoritetsstilling, ses han i den følgende Tid slet ikke at have benyttet, og den beklagelige Drikfældighed, han senere i bestandig højere Grad henfaldt til¹⁶), har vistnok allerede ved denne Tid begyndt at udøve sin slappende og sløvende Virkning. Denne sørgelige Omstændighed forklarer maaske ogsaa, at hans Inaugural-Dissertation, som han forsvarede under Buchwalds Præsidium, egentlig skuffer berettigede Forventninger. Den fører Titlen „Specimen chirurgico-medico-practicum de causis partus difficilis notabilioribus“ og behandler kun kort og ikke synderlig indgaaende disse forskjellige Aarsager, der afhænge enten af den Fødende eller af Fosteret, og mellem hvilke han særlig fremhæver „uteri constrictio“. Til Slutning meddeler han tre i hans Praxis iagttagne profraherede Tilfælde af en saadan formentlig Konstriktion, alle iøvrigt ligefremme Skulderstillinger med Fremfald af Armen, i hvilke han samvirkende med „alter hujus loci obstetricans“ [ø: Schönheyder] lader Konerne dø uforløste og væsentlig kun behandler dem medikamentelt, i det ene Tilfælde dog tillige med Amputation af Armen. De af ham opfundne Instrumenter nævnes intetsteds i Afhandlingen, og senere offentliggjorde han aldrig noget.

Disse Instrumenter have saaledes havt den ejendommelige Skæbne, at de først ere blevne bekjendte for Efterverdenen ogsaa herhjemme gennem udenlandske Meddelelser. Den ivrige Samler og frugtbare Forfatter, Professor anatomiae et chirurgiae *Günz* i Leipzig, havde nemlig erfaret noget om de af Bing opfundne Instrumenter, en ny Tangform og et Perforatorium, og ved Henvendelse til Opfinderen, hvem han maaske kjendte personlig fra sin Studierejse, faaet Exemplarer deraf tilsendte til Optagelse i sin Instrumentsamling. Günz lod

da nogle Aar senere en ung Discipel, *Janck*, der senere selv blev medicinsk Professor i Leipzig, men forøvrigt ikke var eller blev særlig Obstetriker, forfattede en akademisk Disputation derom (De forcipe ac forfice, ferramentis a *Bingio*, chirurgo Hafn., inventis eorumque usu in partu difficili, Lipsiæ 1750), hvori navnlig Tangen roses i en theoretisk Motivering¹⁷). Omtrent samtidig omtales og bedømmes den gunstigt i en Afhandling af *Phitip Jacob Boehmer*, Professor i Halle, en med Bing samtidig Discipel hos Fried og Gregoire og en af dem, der henad Aarhundredets Midte i Tyskland virkede ivrigst for tidssvarende Reformer i Obstetrien. Da den franske obstetriciske Banebryder *Levret* derefter fremdrog denne Boehmers Afhandling og gjorde Udtalelserne om Bings Tang til Gjenstand for indgaaende Kritik, blev Opfindelsen efterhaanden almindelig bekjendt, men nogen større Anvendelse vandt Instrumentet dog ikke, idet forbedrede engelske og franske Fødselstænger kort efter fandt almindelig Indgang. Ogsaa herhjemme blev Bings Tang saa lidet anvendt, at Levy intetsteds i Landet har kunnet opdrive noget Exemplar deraf til Fødselsstiftelsens Instrumentsamling¹⁸).

De Evner, som Jens Bing vistnok sad inde med, kom saaledes ikke til fuld Udfoldelse. I den sidste Tid af sit Liv ses han slet ikke at være mødt hverken i Collegium medicum eller i Jordemoderkommissionen; han søgte forskjellige Stillinger, men erholdt ikke andet offentligt Embede end Lægeposten for Søkadetterne og døde tidlig (1754), kun faa Aar efter sin Onkel, der selv ugift havde taget sig af den urolige Brodersøn med faderlig Utrættelighed, men ved sin Død dog ikke efterlod ham sin betydelige, i Lægepraxis erhvervede Formue; den største Del af denne lod han komme Universitetet og dertil knyttede velgjørende Formaal til Gode. Talrige Studenter og andre til Universitetet hørende Fattige have senere nydt Godt af hans omfattende Legater, og allerede af denne Grund har den gamle Jens Bing gjort sig velfortjent til det smukke Epitaphium, hvormed hans Gravsted

i Frue Kirke udstyredes, ligesom til den rosende Omtale, som Caspar Rothe vier ham ¹⁹).

Samtidig med Jens Bing jun. var der ogsaa enkelte andre, der bleve livlig berørte af den store Udviklingsbevægelse i Obstetrien, og mellem hvilke maa fremhæves *Frederik de Buchwald*, den allerede omtalte yngre Broder af Balthazar de Buchwald og vistnok rigere begavet end denne. Efter først at have studeret samtidig baade Theologi og Medicin og taget theologisk Attestats, kastede han sig udelukkende over Lægevidenskaben, foretog en lang Studierejse til Frankrig og Holland, under hvilken han navnlig beskæftigede sig med Anatomi og Obstetrik, og disputerede ved sin Hjemkomst (1740) under Broderens Præsidium for Doktorgraden ved en velskreven Afhandling „*Observationum medico-anatomicorum quadriga*“, der for en Del er baseret paa pathologisk-anatomiske Iagttagelser, gjorde hos Winsløw i Paris. Det følgende Aar habiliterede han sig yderligere ved en anatomisk-obstetricisk Afhandling: „*Schediasma anatomico-practicum exhibens thesium decadem de musculo Ruyschii in uteri fundo*“, der med Rette fremhæves baade af M. Schelderup ²⁰) og Levy som betydelig, og „hvor han, støttende sig til egne Undersøgelser, foranledigede ved de hos ham desangaaende i Paris vakte Tvivl, bekræftede Tilstedeværelsen af cirkulære Fibrebundter i Modergrunden og paaviste disses Betydning saavel for Efterbyrdens Fødsel som for Udvidningen af den indre Modermund“ ²¹). Derefter modtog han imidlertid en Ansættelse som Provindsialmedikus i Aalborg ²²), hvor han vedblev at virke som Fødselshjælper til sin tidlige Død 1752, men trak sig tilbage fra egentlig videnskabelige Sysler.

Lod som nævnt Balthazar de Buchwald som Lærer i sine egentlige Specialfag meget tilbage at ønske, saa er der paa Forhaand ingen Grund til at antage, at han skulde præstere noget Betydeligt i de andre Discipliner, som han i Embeds Medfør docerede. Med Hensyn til Botaniken havde han aabenbart arvet noget af sin Faders

nagende Orm, og docerede dette Fag, der dengang endnu betragtedes som et Hovedfag for Læger, med usædvanlig Flid, men at det var smaat bevendt med hans Undervisning, kan læses mellem Linierne i den citerede Oversigt over Botanikens Udvikling i Danmark, som Rotthøll publicerede i Videnskabernes Selskabs Skrifter, og hvori denne efter at have givet den gamle Buchwald det uforbeholdne Skudsmaal, lakonisk siger om Sønnen, at han „fulgte sin Fader i Embedet, gav Forelæsninger i Haven, anførte de Studerende, blandt hvilke jeg selv ofte var, i Marken, og døde 1763, efter at han et Par Aar tilforn havde overdraget mig Anatomi og Botanik, hvori jeg siden den Tid haver givet Forelæsninger“. Rotthølls Pietet for hans Lærer forbyder al Dadel, men den fuldstændige Mangel af ethvert rosende Udtryk taler tydelig nok, og de allerede ovenfor omtalte nedsættende Yttringer af de senere Sagkyndige Steffens, Hornemann og Dirichsen, ere saaledes næppe for skarpe.

Foruden Anatomien, som Buchwald „data occasione“ docerede om Vinteren, og Botaniken, der dyrkedes om Sommeren, samt Jordemoderundervisningen, som han vist bestandig flittig tog sig af, læste han over selve *Materia medica* og enkelte Gange ogsaa over „*Chirurgia medica*“. Dette sidste Fag havde han jo baade fra sin Faders Undervisning og paa sin Studierejse erhvervet sig nogle særlige Indsigter i og var forsaavidt nok i Stand til at docere det. Men det nærmeste Motiv til, at han af og til rørte ved dette endnu halvt surnumerære Fag, var dog vistnok kun Konkurrencen med Crügers Anstalt, hvorpaa det i ethvert Tilfælde tyder, at han ikke mere anmeldte Forelæsninger derover senere hen i Fyrerne, da Kampen med Crüger var stillet af. Nogen større Betydning have disse Lejlighedsforelæsninger næppe havt, om de da overhovedet ere blevne holdte.

Af Fakultetets Primarius Detharding, der var gammel ved sin Ansættelse i 1732, kunde der henne i Fyrerne

ikke være Grund til at vente nogen større Forelæsningsaktivitet. Efter at han kort efter den store Jubilæumsfest 1736 havde dristet sig til en Kraftprøve, ses han ogsaa hurtig igjen at være faldet til Ro, og inde i Fyrerne nøjes han i Reglen med at anmelde nogle Forelæsninger over Methodus medendi, ved Siden af hvilke han „axiomata medica exponere continuabit“.

Udenfor Fakultetet var der alt i alt ikke i disse Aar fremspiret noget betydeligt videnskabeligt Liv; de Bidrag til Undervisning og overhovedet til Videnskabens Fremvæxt, som Fundatsen af 1732 synes at have ventet sig, vilde ikke ret komme til Syne. Men imidlertid begyndte en ny mægtig Indvirkning fra Tyskland at gjøre sig gjældende ogsaa i Danmark. Den nye Oplysningsbevægelse udfoldede paa bestandig mere fremtrædende Maade sine Virkninger, først og fremmest i det nygrundede Universitet i Göttingen, men ogsaa i det trods Pietismens tiltagende og bestandig mere intolerante Tryk dog ungdomsfriske Universitet i Halle. Og samtidig tændtes i Nord, ved det gamle Universitet i Upsala, et straalende Videnskabens Lys, hvis Glands omsider maatte bemærkes ogsaa af de kjøbenhavnske Øjne.

XV.

Det nye Universitet i Göttingen og dets medicinske Fakultet. — Haller. — Indvirkning paa Danmark. — Upsala Universitet og dets Medicin før Linné. — Upsala og Stockholm. — Lunds Universitet. — Linné. — Medicin og Naturvidenskab i Halle. — Böhmer. — Krüger. — Kratzenstein og hans første naturvidenskabelige Præstationer. — Elektricitetens Anvendelse i Lægekunsten.

Göttingeruniversitetets Tilblivelseshistorie¹⁾ frembyder ikke ringe Lighed med Hallenseruniversitetets. Saavel her som hist sattes Værket tildels i Scene ved det regjerende Fyrstehuses hæderlige, om end vel ogsaa forfængelige Stræben efter at hæve og styrke Landet ved Videnskabens Glands og Magt. Kurfyrstendømmet besad hidtil intet eget Universitet, idet det Helmstädt'ske tilhørte den anden brunsvig-lüneburgske Linie, hvorvel det nok oprindelig betragtedes som fælles Universitet for begge Fyrstelinier. Den egentlige og afgjørende Drivkraft var dog baade i Halle og Göttingen en ny mægtig, aandelig Bevægelse, der bestandig stærkere stillede Kravet om Rum og Virkeplads for sig. Ligesom Halle i Slutningen af det 17de Aarhundrede bares frem af den pietistiske Strømning med alle dertil knyttede Reformations- og Revolutions-Ideer, saaledes fremkaldtes Göttingens akademiske Liv af den nogle Decennier senere frembrydende Reaktion mod Pietismen, af Rationalismen i Religion og Videnskab med alle dens Oplysnings- og Reformkrav. Göttingen var det første Universitet, hvor det 18de Aarhundredes store Frigjørelsesbevægelse gav sig et konsekvent Udslag i fuld Anerkjendelse af den frie videnskabelige Forsknings selvstændige Betydning og i Etablering af Professorernes ubetingede Lærefrihed.

Den Mand, der var Hovedbæreren af disse nye Tanker og havde baade Villie og Evne til at føre dem ud i Livet, var den udmærkede og selv akademisk fuldt dannede hannoveranske Minister *v. Münchhausen* (en

Slægtning af Forfatteren til de bekjendte Eventyr), der ogsaa fuldt forstod at knytte de rette Kræfter til sig til Medvirkning i de store Opgavers Løsning. Medens det blev overdraget den tidligere Prof. juris i Halle, senere Historiograf i Hannover, Hofraad Gruber, at udarbejde det projekterede Universitets almindelige Statuter, til hvilke denne under den nye Konge og Kurfyrste Georg II. August's Besøg i Hannover i 1732 kunde forelægge detaillerede Forslag, var det den unge, men allerede meget berømte Læge *Poul Gottlieb Werlhof* i Hannover, der havde faaet det Mandat at gjøre Forslag om Alt, hvad der henhørte til det medicinske Fakultet. Denne fremragende Mand skred til Opgavens Løsning med overordentlig Iver og Kyndighed. I en udførlig Betænkning (Decbr. 1733) foreslog Werlhof Oprettelse af 5 medicinske Professorater henholdsvis for Anatomie, Botanik, Kemi, Theoria medica og Praxis.

Med Hensyn til sidstnævnte Fag lægger Werlhof særlig Vægt paa Etablering af virkelig klinisk Undervisning, det, som det hidtil i saa høj Grad havde skortet paa ved tyske Universiteter. Han siger²⁾: „In der praxi selbst, um welcher willen die meisten medici studiren, kommt es 1) auf einen geschichten Professorem, dann aber auch vornehmlich 2) auf die Gelegenheit zum Practisiren selbst an. Denn der Professor mag lehren, was er will: wenn er nichts zeigen kann, so gehen die Studenten hin, wo sie Kranckheiten und Curen selbst zu sehen bekommen. Dieses ist, was grossentheils Paris, Leiden, Strassburg und das Gymnasium zu Amsterdam wegen der Hospitäler von Medicis besuchen machet; und was noch jetzt das sonst, da Hoffmann alt wird, mit medicis schlecht besetzte Halle in Flor erhält, weil Herr Juncker die grosse Menge Patienten, die vom Waisenhaus freye Apotheke haben, seinen discipulis zeigt. — Man hat schon längst hier im Lande eines Hospitals bedurfft und wo möglich wäre, einen fundum dazu ausfindig zu machen, und solches nach Göttingen zu verlegen, würde

darob der medicinischen Facultät die grösseste Aufnahme erwachsen“. Hans Blik er saaledes fuldt aabent for Vigtigheden af en organiseret klinisk Undervisning.

Werlhofs Bestræbelser mødte dog mange Vanskeligheder, og blandt andet den, at der trods al Interesse for Videnskaben ogsaa ved dette Universitet saavidt gjørligt skulde økonomiseres. Han mente derfor ogsaa at maatte nøjes med at fødre 3 medicinske Professorer ansatte, hvilke skulde fordele Fagene mellem sig, og han havde tre bestemte dygtige Personligheder for Øje. Det var hans egen tidligere Lærer Heister i Helmstädt, der vilde være i Stand til fyldestgørende at være Lærer baade i Anatomi, i Botanik og i Praxis, dernæst den som kemisk og fysisk Videnskabsmand særlig ansete Professor Hamburger i Jena og endelig en af Boerhaaves mest lovende Disciple Gaubius, der vilde være særlig kompetent til at docere den medicinske Theori i sin store Lærers Aand. Men ingen af disse tre Mænd vilde, da det kom til Stykket, modtage Kaldelsen. Forholdene i Göttingen forekom dem ikke indbydende nok, og blandt Andet vare de betænkelige ved den gamle Stads usunde Luft og Jordbund og ved forskjellige mangelfulde Indretninger. Heister og Hamborger bleve ved deres Universiteter, og den endnu unge Gaubius fik som Følge af Kaldelsen hurtig en Udnævnelse til Ordinarius ved Leydens Universitet, til hvilket han allerede iforvejen havde været knyttet som Docent, og virkede derefter her i en lang Aarrække, særlig berømt for sin selvstændige Bearbejdelse af Boerhaaves Institutioner, der benyttedes overalt ved Universiteterne.

Skjøndt Göttingen allerede i 1733 fik de fornødne kejserlige Universitetsprivilegier, trak det saaledes ud til 1735, inden det lykkedes Münchhausen og Werlhof at faa det medicinske Fakultet konstitueret ved tre nye Mænd, som omsider modtog Kaldelsen: *Albrecht* fra Erfurt, der udnævntes til Professor i Anatomi, Kirurgi og Botanik, *Segner*, der var en fysisk-kemisk Discipel af

Hamberger og efterhaanden erhvervede sig et anset Navn i disse Videnskaber, og endelig *Georg Gottlob Richter*, der var Docent ved Kiels Universitet og Livlæge hos Fyrstebiskoppen af Lübeck Adolph Frederik, den senere Konge af Sverrig, og som ved Göttingens Universitet nu overtog baade den medicinske Theori og Praxis. Saa mangelfulde vare imidlertid foreløbig Forholdene i Göttingen, at Albrecht maatte nøjes med at faa sit Anatomikammer anvist i et mørkt, gammelt Taarn, der stod midt i en Sump, og hvor han ovenikjøbet maatte arbejde under Had og Forfølgelse fra Stadens mod Videnskab ikke særlig velsindede Befolkning, som kaldte ham „Rakkeren“. Richter, der altsaa repræsenterede de egentlig medicinske Hovedfag, var vel en meget arbejdsom og pligtopfyldende Mand, men forøvrigt væsentlig kun en filologisk Polyhistor af det 17de Aarhundredes Type og uden Forstaaelse af alle den nye Tids Reformkrav. Begyndelsen blev saaledes trods alle Werlhofs Anstrengelser ikke synderlig glimrende, og efter kun et Aars Forløb var Fakultetet paany uden anatomisk-botanisk Lærer, idet Albrechts iforvejen svagelige Helbred knækkedes under de ugunstige Forhold, og hans Død indtraf allerede 1736, endnu før den højtidelige Indvielse af Georgia Augusta.

Men dette Dødsfald blev til afgjørende Held for Göttingermedicinen; thi Werlhofs Opmærksomhed henledtes nu paa den 28aarige *Albrecht Haller*, der dengang virkede som Læge i sin Fødeby Bern. Haller havde vel paa det Tidspunkt endnu ikke præsteret noget betydeligt i Lægevidenskaben, men dog stærkt henvendt Almenhedens Opmærksomhed paa sig. Allerede i sine Studieaar gjorde han sig fremtrædende bemærket ved den Dygtighed, hvormed han i gjentagne Dissertationer — den 1ste under sin tidligste anotomiske Lærer, Tübinger-Professoren *Duvernoys*, den 2den (hans Inangural-Dissertation) under Boerhaaves Præsidium — slaende havde paavist det fejlagtige i den stahlianske Hallenser-Professor *Coschwitz's*

formentlige Paavisning af en ny sublingval Spytkirtelgang, hvorved Stenos, Rivinus' og Caspar Bartholins tidligere Opdagelser skulde suppleres, men som efter Hallers nøjagtige Undersøgelser ikke var andet end en Vene — hvad ogsaa Heister og A. F. Walther i Leipzig kort efter bekræftede. Overhovedet havde Haller under sit lange Studieophold hos Datidens to Verdenscelebriteter Boerhaave og Winsløw gjort sig meget bemærket ved sine videnskabelige Evner og sin utrættelige Arbejdslyst. I Leyden kastede han sig særlig over Botaniken ved Studier i den af Boerhaave i udmærket Stand satte botaniske Have, i Paris selvfølgelig særlig over Anatomien. Hans Forskeriver førte ham endog her til at stjæle et Lig fra en Kirkegaard, hvad der opdagedes og tvang ham til skyndsomst at forlade Paris for at undgaa Galejerne. Sin store Studierejse endte han i Basel, hvor han med vanlig Iver under Vejledning af den berømte *Bernouilli* gav sig til særlig at dyrke Mathematiken, til hvis Studium han fremdeles hengav sig saa intensivt, at han mødte for sent i Kirken til sin Vielse, fordi han var bleven optagen af et matematisk Problem.

Med ægte Schweizer-Kjærlighed til sin Hjemstavn nedsatte han sig som Læge i Bern, men gjorde ingen Lykke, blandt andet fordi han under sine Sygebesøg plejede at være absorberet af Læsning i medbragte Skrifter, hvad der ikke tiltalte Patienterne. Imidlertid kastede han sig særlig over Udforskning af Alpernes Flora, hvorved han ikke alene udførte et betydeligt botanisk Arbejde, men ved sine for hin Tid meget dristige og endnu ganske usædvanlige Alperejser begejstredes til poetisk Produktion; da han i 1736 — iøvrigt ved sin Hjemstavnskjærlighed kun modstræbende — modtog Kaldelsen til Göttingen, havde han vundet sit største Navn som Digter og var i det mindste tildels paa denne Basis endog bleven hædret med Optagelse som Medlem af Akademier i Udlandet (saaledes i Upsalas nye Videnskabernes Societet); hans „Versuch Schweizerischer Ge-

dichte“ udkom i talrige rask paa hinanden følgende Op-
lag og har vistnok ogsaa havt sin store Del i den lige-
ledes som tysk Digter optrædende Werlhofs Sympati
for ham.

Men efter Hallers Ansættelse i Göttingen helligede
han sig fuldt og udelt Videnskaben. Vel blev Opholdet
i den gamle, i flere Retninger utiltalende nordtyske Stad
paa mange Maader ublidt for ham. Strax ved Ankom-
sten til Göttingen væltede hans Vogn i Stadens ufarbare
Gader, og rimeligvis som Følge heraf faldt hans elskede
Hustru Marianne i en Sygdom, hvis hurtige dødelige Ud-
gang hans Fakultetskollega Richters og Werlhofs for-
enede Kunst ej formaaede at afvende. Snart efter gift
paany mistede han ogsaa denne Hustru af Barselseber
og samtidig det nyfødte Barn. Den uløselige Konflikt
mellem Resultaterne af hans naturvidenskabelige Forsk-
ninger og hans strengt kirkelige Anskuelse medførte
svære sjælelige Brydninger, hans Hjemve og bestandig
ulmende Ærgjerrighed efter at opnaa de høje Æresstil-
linger i Bern vedblev at gnave paa hans Livstræ. Men
til Trods for eller maaske rettere som Følge af disse
Trængsler fordybede han sig med overordentlig Energi i
videnskabelige, navnlig anatomiske og botaniske Forsk-
ninger, tilbragte en meget stor Del af sin første Tid i
Göttingen i det omtalte gamle, uhyggelige Taarn og fore-
tog her talrige af de anatomiske Undersøgelser og Vivisek-
tioner, hvis Resultater dels fremkom hurtig i mindre og
større Afhandlinger, dels afgav Substrat for hans senere
epokegjørende litterære Arbejder. Det var dog navnlig,
efter at han i 1738 ved Münchhausens Redebonhed havde
faaet indrettet et smukt og hensigtsmæssigt Anatomi-
kammer, at der kom fuld Fart og Fremgang i hans for
Fysiologiens hele Reform saa betydningsfulde Vivisek-
tionsforsøg paa Dyr, som han uden Betænkelighed skred
til trods sin bløde Følelsesfuldhed og sin hele fromme
Sindsretning, fordi, som han med Rette siger, „et eneste
saadant Experiment ofte har fjernet alle de af aarelangt

Arbejde fremgaaede Skuffelser. Denne Grusomhed har gavnet Fysiologien mere end saa godt som alle andre Hjælpemidler, hvis Samvirken har støttet vor Videnskab“.

Hans anatomiske Theater tilligemed en dertil hørende Professorbolig byggedes inde i en anselig botanisk Have, som han samtidig fik anlagt og ved sin bestandig mere udstrakte Forbindelse med fremmede Botanikere berigede med mange sjeldne Planter. Snart fremkom ogsaa foruden mindre botaniske Afhandlinger det store, allerede tidligere omtalte Værk om Helvetiens Flora. I Haven fik han endvidere indrettet et stort anatomisk Museum og et anatomisk Maler-Akademi, fra hvis Tegnere de udmærkede Kobberstik ere fremgaaede, der smykke mange af hans Skrifter.

Det var imidlertid ikke mindre som Lærer end som Videnskabsmand og Forfatter, at han hurtig gjorde sig berømt og kastede en bestandig større Glands over Göttingens nye medicinske Fakultet. Navnlig efterat de forholdsvis storartet indrettede Instituter for Anatomi og Botanik vare komne til Anvendelse for Undervisningen, og efterat Leydens Fakultet ved Boerhaaves Død (1738) havde tabt sin største Prestige, begyndte lægevidenskabelige Studerende at strømme til Göttingen fra alle Lande, hvorom hans begejstrede Discipel og Landsmand Zimmermann³⁾, der i Hallers største Glandsaar (1747—51) boede i dennes Hus og i vidt Omfang tog Del i alle Mesterens Arbejder, i sin dithyrambiske Tonart synger:

Von deiner Elbe Fluth, auf deren breiten Rücken,
 Als einem Meer,
 Mit unbemühter Eil und stiller Majestät,
 Ein Heer von Masten prächtig geht;
 Vom kalten Ladoga, wo, vor Elisabeth
 Sich hundert unbekannte Völker bücken:
 Vom Bernstein-Ufer her,
 Wo, froh manch fernes Land zu speisen.

Die Weichsel nach dem Haff mit tausend Lasten eilt:
 Vom alten Rhein, der sich bey Hollands Pracht verweilt,
 Durch dich befreyt vom Schrecken naher Eisen:
 Von steiler Alpen Fusz, wo, aus der milden Schoosz,
 Die Freyheit, Schmuck und Glück auf arme Felsen gosz;
Vom Seelands heldenreichem Strande,
 Den deiner Töchter Zier mit neuem Glanz belebt:
 Vom letzten Nord, der aus dem harten Lande,
 Für Korn und Wein nur drohend Eisen gräbt:
 Vom reichen Dacien, das reines Gold,
 Und Blut, das theurer ist, Theresen zollt:
 Und von der Donau Flut, die, stolz mit ihrem Wien,
 Sich schwellt, der Flüsse Königin:
 Vom fernen Ost, vom milden Süden,
 Aus manchem Volk, an Sprach und Glauben unterschieden,
 Hat uns der Trieb, nach ächter Wissenschaft,
 Und wahres Ruhms sieghafte Kraft,
 Nach deiner Leine hingezogen;

Den første, der indfandt sig „vom Seelands heldenreichen Strande“, var den nævnte lovende Henrici, den stærkt benyttede Respondens ved Professorkonkurrencen i 1739; han tiltraadte sin Studierejse i Midten af Fyrrerne og dyrkede i hele tre paa hinanden følgende Vintre med Iver Anatomiens Studier hos Haller⁴). Hans Exempel fulgtes snart af flere andre, navnlig efter at Regjeringen ved Frederik V.'s Tronbestigelse havde forandret Signalerne og vendt sig bort fra Halle og til Göttingen, med hvis Universitet og dertil knyttede Oplysningsaand det danske Hof indgik en nøje Forbindelse, der gav sig fremtrædende Udslag paa mange Maader, blandt andet ved Indkaldelse af flere af Hallers dygtige Disciple.

En Forbindelse af anden Art knyttede Göttingen og Haller samtidig med vort nordligste Nabouniversitet, med det ærværdige Upsala. Medens det danske Hof og den danske Medicin søgte Støtte og Ophjælp i Göttingens store Videnskabernes Lys og i sin Fattigdom søgte at

ernære sig ved Smuler fra den Riges Bord, traadte Upsala i et videnskabeligt Jævnbyrdigheds- og livligt Vexelvirkningsforhold til Göttingen. Thi ogsaa Upsala havde kun faa Aar efter Hallers Ansættelse i Professorpladsen havt den Lykke at faa sin ene medicinske Lærestol indtagen af en videnskabelig Stjerne af første Rang, af *Carl Linné*, hvis Straaleglands ikke fordunkledes af Hallers, saa at Kjøbenhavn nu kom mellem to store videnskabelige Brændpunkter og maatte modtage kraftig Indvirkning fra begge Sider.

I Upsala⁵⁾ var der vel ved *Olof Rudbeck den Ældres* Bestræbelser allerede forlængst et Grundlag for Linnés epokegjørende Virken givet i Oprettelsen af en botanisk Have (1655), men forøvrigt havde Medicinen i Upsala som den svenske Medicin i det Hele, til Trods for de geniale Mænd, som vort stolte Naboland aldrig har manglet, ført en temmelig hensygnende Tilværelse lige til Linnés Fremkomst. Det er saaledes allerede af denne Grund, foruden af politiske Grunde, forklarligt nok, at den danske Lægevidenskab ikke tidligere har været berørt af nogen anden kjendelig svensk Impuls eller Vexelvirkning end den rigtignok historisk saa berømte, som udgjøres af O. Rudbecks med Th. Bartholins samtidige Forskninger om Lymfekarrene og den unge svenske Videnskabsmands meget omstridte, men sikkert velbegrundede Prioritetskrav.

Før Rudbeck blev Medicinen i høj Grad forsømt i Upsala, ja denne Videnskab var i Universitetets hele første Hundredaar slet ikke repræsenteret. Først ved Hertug Carls Reorganisation af Universitetet i 1595 blev en medicinsk Lærestol oprettet, men den stod hyppig ledig eller gav sig dog kun lidet Udslag i virkelig Undervisning; og ikke synderlig gunstigere blev Forholdet, da der i 1617 oprettedes en ny 2den medicinsk Profession. De faa svenske Ynglinge, der vilde vie sig Lægevidenskaben, søgte i Reglen al Uddannelse i Udlandet, hvor de ogsaa bestandig lode sig promovere for at faa et

virkelig videnskabeligt Stempel. En Professor *Johan Franck*, der iøvrigt dyrkede nogen Botanik og paracelsisk Farmakologi, gjorde vel i Slutningen af Trediveerne smaa Forsøg paa at indføre anatomiske Øvelser, men snart døde alt igjen hen, og Rigskansleren Axel Oxenstjerna, der vilde have en Medikus i Fakultetet, „som ikke alene kunde diskurrere og disputere de causis morborum, men ogsaa praktisere og fordrive Sygdomme“, lod da i Forstaaelse med Universitetets Kantsler Johan Skytte indkalde den allerede ovenfor nævnte franske Læge Du Rietz, der som Dronning Christinas Livlæge blev i Stockholm og her 1643 paabegyndte et lægevidenskabeligt Undervisningskursus af mere praktisk Karakter, idet Studenterne rejste til ham fra Upsala. Snart ophørte imidlertid ogsaa denne Undervisning, der selvfølgelig ikke var velset i Upsala, og som den franske Læge egentlig heller ikke synes at have været kvalificeret til at give. Dermed var imidlertid det første Skridt i Stockholm gjort til for den lægevidenskabelige Undervisnings Vedkommende at konkurrere med Upsala, og den særlige Betoning af de empirisk-praktiske Krav i Stockholm i Modsætning til den mere polyhistorisk-theoretiserende Retning i Upsala vedblev ogsaa at lade sig mærke i hele den fremtidige videre Udvikling. Undervisningsbestræbelserne i Stockholm bortdøde heller ikke med Indstillingen af Du Rietz's nævnte Kursus. Det snart efter ligeledes paa denne foretagsomme franske Livlæges Initiativ oprettede Collegium medicum fik gennem sine Rettigheder til at examinere og kontrollere alle de til Medicinalvæsenet hørende Personer og sin Forpligtelse til saa vidt muligt at skaffe Befolkningen forsvarlig Hjælp fra saadanne og navnlig til at sørge for Barbérkirurgers forsvarlige Uddannelse naturlig og stadig Anledning til at tænke paa Etablering af Undervisning; allerede inden det 17de Aarhundredes Udgang ses nogle af Kollegiets yngre Medlemmer, mellem hvilke de senere meget ansete Livlæger Bromelius, Skragge og Ziervogel, at have sat

saadanne Bestræbelser i Gang. De vilde blandt andet have sjældnere Tilfælde i medicinsk og kirurgisk Praktik fremdragne til Belæring og en Hortus medicus indrettet, men navnlig arbejdede de paa at faa Anatomien demonstreret paa Kadavere, hvad der jo var af særlig Vigtighed for de Stockholmske Kirurger. Noget ind i det 18de Aarhundrede blev ogsaa en virkelig Profession i Anatomi indrettet i Stockholm under Kollegiets Ægide, og anden Undervisning fulgte snart efter.

Foreløbig beholdt dog Upsala sit Hegemoni ogsaa som lægevidenskabelig Undervisningsanstalt, og en ny Æra oprandt her som nævnt allerede i det 17de Aarhundrede med Rudbeck den Ældre og Kartesianeren *Per Hoffvenins*, „den svenske Medicins Fader“. Denne første lovende Æra i Upsala blev dog ikke af lang Varighed. Efterat Rudbeck som ung Student og væsentlig Autodidakt, blot paa Grundlag af Læsning af Harveys og enkelte andre fysiologiske Anatomers Skrifter, med mærkelig Genialitet havde paabegyndt og gennemført sine Undersøgelser af Blodcirkulationens nærmere Forhold og derved var kommen til sin epokegjørende Opdagelse af Lymfekarrene, som han med Pomp demonstrerede for Dronning Christina, og efterat han derpaa videre uddannet ved fremmede Skoler havde overtaget den 1655 oprettede Adjunktpost i Fakultetet, tog han vel i den ved hans Initiativ byggede Anatomisal energisk fat paa Undervisningen i Anatomi, i den ligeledes ny indrettede botaniske Have paa Undervisning i Botanik, ligesom han samtidig docerede flere andre Naturvidenskabsfag. Men hans polyhistorisk-vidtsvævende Aand absorberedes snart af forskjellige, den egentlige Lægevidenskab fjernere Bestræbelser, og hans Kollega Hoffvenins, der med større Trofasthed vedblev at hellige sig de nu ret talrig tilstrømmende Medicineres Undervisning, blev dog efterhaanden mere optagen af sine filosofiske Stridigheder og døde dertil tidlig.

I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede indtoges ganske vist de to medicinske Professioner i Upsala paany af rigt begavede Mænd, *Olof Rudbeck den Yngre*, Faderens Vikar og Efterfølger, en af Hovedmændene for Stiftelsen af det upsalensiske Videnskabernes Societet, og *Lars Roberg*. Men Rudbeck absorberedes som Faderen af vidtsvævende polyhistoriske Studier, og Roberg, der var en talentfuld Anatom og Praktiker og ikke blot viste sig som en samvittighedsfuld medicinsk Lærer, men havde et fuldt aabent Øje for klinisk Undervisnings store Betydning og med Kraft arbejdede for og realiserede Oprettelsen af et akademisk Sygehus i Upsala, trættes dog efterhaanden. Den store Ildebrand i Upsala 1702 havde tilmed øvet sin ødelæggende Indvirkning paa de lægevidenskabelige Institutioner, og ved det Tidspunkt, hvor Linné begyndte sine Studier, var den medicinske Undervisning i Upsala stærkt i Forfald og stod tilbage for Tilstanden i det nye Universitet i Lund, hvor den theoretisk lærde og praktisk dygtige *Kilian Stobæus* med Nidkjerhed tog sig af sine Disciple, hvem han ogsaa indviede i den medicinske Praktik — skjøndt han var Professor phil. naturalis et physicæ experiment. og ikke beklædte den medicinske Profession, i hvilken *Döbelius von Döbeln* samtidig virkede. Til Stobæus's Disciple hørte selve Linné, der begyndte sine medicinske Studier ved Lunds Universitet, men derfra drog til Upsala i det Haab yderligere at udvide sine Kundskaber. I saa Henseende opfyldtes ikke hans Forventninger, men derimod blev den unge Student selv hurtig lægevidenskabelig Lærer, idet han 1730 overtog Vikariat i Botanik for Rudbeck og vandt meget Bifald for sin livlige Undervisning. Snart afbrødes dog igjen denne Docentvirksomhed, som det synes ved hans lidt ældre Konkurrent, den allerede som Adjunkt i det medicinske Fakultet ansatte og netop fra Studierejsen tilbagevendte *Niels Roséns* Intriger. Men i 1734 lykkedes det Linné ad privat Vej at erholde Midler til at foretage en Studierejse og til at erhverve

den udenlandske Doktorgrad, som først gav en ung Læge Anseelse i Hjemmet, og som han erhvervede sig i Harderwyck.

Sine verdensberømte, systematiserende botaniske Arbejder, som han allerede havde paabegyndt inden sin Rejse, fuldførte og publicerede han under sit Ophold i Udlandet; han blev derfor modtagen og behandlet ikke som en Studerende, men som en videnskabelig Celebritet, og samarbejdede overalt med de mest ansete Videnskabsmænd. Boerhaave, hos hvem han under et langt Ophold fordybede sig ligeligt i botaniske og egentlig lægevidenskabelige Studier, sagde ved Afskeden paa sit Dødsleje til ham: „Jeg har levet min Tid og gjort, hvad jeg har formaaet. Hvad Verden har krævet af mig, har den faaet, men den kræver endnu langt mere af Dig“.

Ved sin Tilbagekomst til Hjemmet mødte han imidlertid ingen Anerkjendelse. Han fik vel snart en god Lægepraxis i Stockholm, men det, som han bestandig særlig higede efter, videnskabelig Virksomhed i en akademisk Stilling, vilde man ikke indrømme ham, og i 1739, da Haller under vedvarende Anfald af sin Hjemve tænkte paa at forlade Göttingen og ønskede at sikre sig Linné som sin Efterfølger, var denne lige ved at gaa ind paa det gjorte Tilbud; „til en Værdigere kan jeg ikke overlade min Plads“, erklærede Haller. Men imidlertid døde Rudbeck 1740, Roberg tog strax efter sin Afsked, den tidligere Adjunkt Rosén rykkede nu op i Rudbecks theoretiske Profession, hvorunder ogsaa Botaniken hørte, og efter forskjellige Vanskeligheder og mod Linné vendte fornyede Intriger, i hvilke Rosén fremdeles havde Del, lykkedes det Linné i 1741 at blive Robergs Efterfølger med praktisk Medicin som Hovedfag. I 1742 arrangeredes dernæst en Bytning i Undervisningsfagene, ifølge hvilken Botaniken og Naturalhistorien tilfaldt Linné, medens Rosén overtog Praxis medica.

Saaledes kom dog Linné omsider paa en Plads, hvor han ogsaa som Lærer med Autoritetens hele ydre Stempel

kunde gjøre sine store reformatoriske Videnskabsprinciper gjældende. I systematiserende Overblik og skarp Konsekvens stod han snart højt over den Göttingske fejrede Heros, der i sin Systematik aldrig var naaet ret ud over det Tournefort-Boerhaave'ske Standpunkt, og hvis Arbejde iøvrigt i den følgende Tid bestandig mere koncentreredes om specielle fysiologiske Opgaver. Fra Nær og Fjern strømmede snart videbegjærlige Disciple sammen til Upsala for at lære Botanik og de andre naturhistoriske Discipliner hos den Mand, der ved sit kæmpemæssige Geni paa engang havde løftet hele Naturhistorien op til fuld Videnskab — og med det samme, skjøndt selv medicinsk Professor, løsnet de gamle Baand, der bandt den til egentlig Lægevidenskab som et underordnet Hjælpemiddel for denne.

Alt som Straaleglandsen fra disse to nyvundne Naturvidenskabens Centra, Göttingen og Upsala, bredte sig, fordunkledes det tindrende, om end altid af stærke Slag-skygger hæmmede, Lys, der tidligere havde kaldt unge Videnskabsdyrkere til Halle. Den store pietistiske Op-rørsbevægelse, som fra først af navnlig havde kaldt de akademiske Kræfter til Live, havde efterhaanden omformet sig fra en higende og kæmpende Heterodoxi til en rolig, selvbevidst og sejrbevidst Orthodoxi, der fanatisk vaagede over Renheden i sin Lære og nu betragtede anderledes Tænkende som forvorpne Kjætttere. Ogsaa paa det medicinske Omraade vaagede Stahls fuldtro Disciple Alberti og navnlig den fanatiske Juncker over den animistiske Læres Renhed og kunde gjøre det saa meget sikrere, som Fr. Hoffmanns Alderdomssvaghed lammede den kraftige naturvidenskabelige Modvægt, som denne betydelige Kapacitet tidligere havde kunnet gjøre gjældende i Fakultetet. Bekjendelse til den rene Stahl'ske Lære var for Juncker *Conditio sine qua non*, men saa kunde han ogsaa fremdeles give Prøver paa den unge Pietismes Fordomsfrihed og Frisind, hvad der t. Ex. viste sig i de Doctorpromotioner, han med stor Liberalitet og uden

mange Skrupler tilstedede Kirurger og Andre uden dybere medicinsk Uddannelse; han vakte ogsaa en vis Opsigt ved med Opnaaelse af fornøden kongelig Bevilling at lade en kvindelig Læge, en ung Præsteenke, blive festlig promoveret i sit Hus⁶). Men hun bekjendte sig ogsaa til den rene Lære og var bleven opdragen i Stahlanismen først af sin Fader, en forøvrigt meget anset pietistisk Læge *Leporin* i Quedlinburg, og derpaa af sin Mand, en pietistisk Præst.

Men stod Halles Universitet saaledes i et vist antagonistisk Grundforhold til den yngre Rival i Göttingen, saa var det dog tillige i flere Henseender et Forbillede for dette, hvad vi allerede have set netop for det medicinske Fakultets Vedkommende. I Sammenligning med de ældre tyske Universiteter var Halles organiseret efter langt friere Principer, som Münchhausen og hans Hjælpere havde taget til Mønster, og selve Pietismen rummede og vedblev uagtet al udviklet Intolerance at rumme den tidligere paapegede Dobbeltthed: ved Siden af en Ringeagt for Videnskab en ivrig Stræben efter Videnskabens frugtbare praktiske Anvendelse. Og til Trods for Juncker og hans Meningsfæller kom denne sidste Side i selve Halle i Fyrreerne til større og større Gyldighed, saa at der i Universitetets medicinske Fakultet rørte sig bestandig mere fremtrædende Reformbestræbelser parallele med dem, for hvilke Göttingen var den nye Hovedrepræsentant. Sukcessivt indtraadte en Omformning af selve Stahlanismen i Halle; den sluttede sig lidt efter lidt nærmere til virkelig Videnskab og kom saaledes til at yde ikke uvigtige Impulser til de lægevidenskabelige Fremskridt, som Oplysningsbevægelsens Krav stillede frem i første Række.

Dette gjaldt om den til anatomisk Studium knyttede videnskabelige Kirurgi med den dertil sig sluttende Obstetrik. Uagtet al principiel Foragt for Anatomien som Fundamentalvidenskab for Medicinen begyndte stahlianske Professorer at dyrke Faget, saaledes den allerede

nævnte Coschwitz, der selv paa egen Bekostning indrettede et anatomisk Theater, hvilket fik større Betydning under Efterfølgeren, den af Ørets Anatomi fortjente Professor *Cassebohm* og end mere, da efter dennes Forflyttelse til Berlin *Philipp Adolph Böhmer* overtog det anatomisk-kirurgiske Professorat. Böhmer var som tidligere omtalt grundig uddannet i den nye Obstetrik i Strassburg og Paris⁷⁾ og virkede i sin akademiske Stilling med Iver for dens Fremme, om han end ikke havde nogen stor skabende Evne. I Særdeleshed gjorde han sig fortjent ved en ny forbedret og udvidet Udgave af det for sin Tid dygtige „*Artis obstetriciæ compendium tam theoriam quam praxin spectans*“, som 1739 var publiceret af den højt ansete engelske Medicus og Fødselshjælper *Richard Manningham*, den første Grundlægger af en (privat) Fødselsstiftelse i London. Navnlig kunde Böhmer i sin nye Udgave af Skriftet give værdifulde Oplysninger om den uskadelige Fødselstang, som han havde gjort grundigt Bekjendtskab med hos Grégoire, ligesom han jo ogsaa senere fremdrog Jens Bings danske Tang.

Ogsaa af hele Udviklingsbevægelsen i de egentlige Naturvidenskaber i Aarhundredets første Halvdel blev Halle mere og mere berørt; selve Stahl var jo ogsaa for Kemiens Vedkommende ligefrem en af Udviklingens Hovedbærere, og hans Fakultetskollega Fr. Hoffmann havde bestandig sat sin Kraft ind paa at følge og aktivt virke for naturvidenskabelig Kundskab i de forskjellige Retninger. Under Stahlianerne Albertis og Junckers Ægide og Fr. Hoffmanns tiltagende Svagelighed (han døde 1742) laa alt vel temmelig dødt hen; men i Bøgynnelsen af Fyrrerne bragte den aandslivlige og begavede, om end maaske tillige noget overfladiske *Johann Gottlob Krüger* ny Fart til Veje ved sin Lærervirksomhed og ved talrige tildels halvt populære tyske Skrifter, der behandlede Naturvidenskabens forskjellige Omraader. Af særlig Betydning var hans voluminøse „*Naturlehre*“ samt et lille Skrift om den ejendommelige Naturkraft, *Elektrici-*

teten, hvis Fænomener, der ganske særlig maatte fængsle de for Mystik saa oplagte pietistiske Videnskabsdyrkere, netop dengang begyndte at blive nærmere undersøgte og at tiltrække sig almindelig Opmærksomhed.

Den af Krügers Disciple, som med allerstørst Iver og Begejstring kastede sig over alle disse den nye Naturvidenskabs Problemer, var sikkert den senere i Danmarks Historie bekjendte *Christian Gottlieb Kratzenstein*⁸⁾, et typisk Exempel paa den nye naturvidenskabelige Hallenserretning. I hele sin tidlige Udviklingsgang var Kratzenstein en pietistisk Stahlianer. Han blev opdragen i Wernigerode under særlig Protektion af Fuldblods-pietisten Grev Christian Ernst, der skænkede os Blumenberg og Carl. En af Kratzensteins allerførste Publikationer under Studieopholdet i Halle fører Titlen: „Beweis dass die Seele ihren Körper haue“⁹⁾ og er intet andet end en Gjenklang af Animismens Hovedsætning, dog med nogle dertil knyttede ret selvstændige Udviklinger om Betydningen af en „Seelenkur“ o: den psykiske Therapi. Men samtidig udgav han i Trykken et Arbejde af diametral modsat Beskaffenhed, et af Akademiet i Bordeaux kronet Prisskrift: „Afhandlung von dem Aufsteigen der Dünste und Dämpfe“, der gav for sin Tid gode Bidrag til Opklaring af de paagjældende fysiske Fænomener, og hvorved han, som hans Hjemstavns Biograf med Stolthed fremhæver, ved „Kratzensteins Blære“ lagde Grunden til sit videnskabelige Navn. Afhandlingen dedicerede han til sin Velynder Grev Christian Ernst, der som allerede omtalt hørte til de udviklede for Naturvidenskab og dens Anvendelse interesserede Pietister og paa sit Slot i Wernigerode havde et godt naturvidenskabeligt Bibliothek, hvoraf Kratzenstein som Skolediscipel havde øst Kundskab, idet han samtidig dog havde modtaget Impulser af Haller, der paa sine store botaniske Exkursioner fra Göttingen hyppigt opholdt sig i Wernigerode. Fra samme tidlige Tid skriver sig Kratzensteins Opsats „von dem Nutzen der Electricität in der Arzneiwissenschaft“¹⁰⁾, der

først udkom som et Brev til den württembergske Læge Faber — den unge Mediciner laa ikke paa den lade Side; i en Alder af kun 22 Aar havde han saaledes publiceret tre selvstændige Afhandlinger og behandlet henholdsvis den experimentelle Naturvidenskab, den theoretiske og den praktiske Medicin. Det følgende Aar (1746) kom dertil nye akademiske Afhandlinger: „Theoria electricitatis more geometrica explicata“ — hvori han forkaster den da af Franklin opstillede unitariske Elektricitets-Doktrin og er paa rigtigt Spor efter den dualistiske Opfattelse, som senere navnlig ved Du Fay vandt Gyldighed — og „Theoria fluxus diabetici ejusque curandi methodus“, denne sidste som medicinsk Inauguraldissertation.

Ved sin Opsats om Elektricitetens Nytte i Sygdomme har Kratzenstein ovenikjøbet den Ære at være den første videnskabelige Læge, der har refereret therapeutiske Forsøg med den da nylig opfundne Elektrisermaskine, og Æren bliver ikke mindre ved ogsaa for ham som for saa mange Pionerer at være knyttet til en „Tornevej“. Hans Anskuelser om Elektrifikationens therapeutiske Nytte gjorde ham — som han aabenbart med en vis stolt Selvfølelse oplyser de danske Lærde om i sit senere Indledningsprogram til Forelæsninger ved sin Ansættelse i Kjøbenhavn¹¹⁾ — flere Aar igjennem til en uafslædig Skive for Spot og Forhaanelser, indtil endelig adskillige fremragende Læger og Videnskabsmænd, navnlig Genferprofessoren *Jallabert* og Wienerklinikerens *de Haën*¹²⁾, begyndte med Held at anvende Kurmetoden, og Kratzenstein kom til at staa med Palmer i Hænderne. Beskedent fremhæver han dog selv sin Lærer Krüger som den, der først har undfanget Tanken om Elektrifikationens Anvendelse i Therapiens Tjeneste. Kratzenstein beskriver sin omdrejende Maskine med Glaskugle og anbringer de Syge, til hvilke han meddeler Elektriciteten, og som alle ere blevne bedre derved, paa en beget Træskammel. De Gnister, han ved sit elektriske Bad lader fare ud af dem, foraarsage en gennemtrængende Smerte, især i Tærne;

tillige sporer han derved en svovlet Lugt. Efter at have gjort nogle Forsøg paa sig selv har han til Forklaring af de therapeutiske Virkninger strax en Theori færdig „nach unserm stahlianischen Lehrgebäude“.

Ved den elektriske Rystelse sættes de mindste Dele i Organismen i Bevægelse, og de urene „svovlede“ og „salte“ Partikler jages ud, deraf Lugten. Blodbevægelsen og Spændingen i Karrene tager til, og da det er Fuldblodigheden, der er Aarsag til de fleste Sygdomme, virker Udjagelsen af overflødige Stoffer meget heldigt og heldigere end Sveden og Aareladningen. Elektrifikationen gjør Blodet mere flydende, modvirker Kongestioner og virker overalt i Legemet fordelende, saa at denne Kurmethode næsten gjør Tjeneste som en Panace. Man bliver træt og søvning derefter som efter Udførelsen af et stort Arbejde, og Elektrifikationen er saaledes tillige et narkotisk Middel. Kurmethoden virker endvidere paa Lamheder, idet ogsaa Nerverne blive stærkt rystede, og Elektriciteten er langt virksommere end den sædvanlige Pidsken med Brændenelder. Ogsaa ved de forskjellige Febres malignæ som Pest, vil den elektriske Kur være indiceret, da disse Sygdomme have til Grund en subtil og fermenterende Materia peccans af svovlet Art, hvorved Blodet sættes i Forraadnelse. Sjælens helbredende Arbejde kan derfor ved saadanne svære Sygdomme i høj Grad lettes og suppleres, idet man da maa anbringe Patienten i en Isolationsseng, enten ved Omvikling med Silketæpper eller ved Glasben under Sengen. Ogsaa ved Fedtsyge vil Elektriciteten være gavnlig, da Fedtet for en stor Del bestaar af svovlede Dele. Efter denne udførlige videnskabelige Begrundelse af Elektrifikationens epokegjørende Kurvirkning — hvori han som i sin senere Virken viser sig i høj Grad sangvinsk deducerende og meget lidet kritisk — aabner han endnu mere storartede therapeutiske Fremtidsperspektiver ved at antyde en Anvendelse af den elektriske Kraft i Forbindelse med Centrifugal- og Centripetal-Kraften — et fysisk-therapeutisk Æmne, som

han senere i Kjøbenhavn kommer tilbage til, og med uformindsket deduktiv Sangvinitet fremdeles tillægger overordentlig Vigtighed for Lægekunsten.

XVI.

Nye Spor af naturvidenskabelig Fremskridtsbevægelse i Danmark. — Gram. — Chr. Hees fysiske og elektriske Experimenter. — Den pietistiske Stahlianismes Tilbagegang. — Carls sidste Bestræbelser. — Kongens tiltagende Sygdom og de konsulerede udenlandske Læger. — Obduktion af Kongens Lig. — Medici i Forhold til Kvægstøbet. — Agerbech. — Bötticher. — Detharding. — Buchwald. — Holberg og Medici.

Ligesom sin Fætter Greven af Stolberg-Wernigerode havde Christian VI., som vi allerede have set, Interesse for Videnskaberne, og Landet besad jo ogsaa under hans Regjering Mænd, der havde baade et aabent Øje for Udlandets forskjellige videnskabelige Bevægelser og Autoritet nok til at kunne fremkalde om end kun spredte og sparsomme Bestræbelser for at gjøre det fattige Danmark delagtig i den udenlandske Rigdom. Saaledes fornemlig Hans Gram, der ogsaa ses at have været Hovedmanden for et rigtignok forgjæves Forsøg, der allerede 1732 gjordes, paa at faa Newtons ansete Discipel *Musschenbroek*, Professor i Utrecht (senere i Leyden) kaldt til Kjøbenhavn og ansat ved Kjøbenhavns Universitet¹). Et Vidnesbyrd om den samme anerkjendelsesværdige Bestræbelse er det ligeledes af Gram gjorte Forslag om, at theologiske Kandidater, som havde Stipendier, skulde tilholdes at høre Forelæsninger over Jurisprudens, *Medicin*, *Mathematik* m. m., „for siden at anvende disse Kundskaber dels i deres Embede dels til lærde og nyttige Observationer in re physica patriæ, re Medica, Botanica, Anatomica og

hundrede Slags Forbedringer i Kunster og Videnskaber at paatænke, paa den Maade som de Svenske saavelsom andre Nationer have paabegyndt²⁾. Her ses allerede Opmærksomheden at være bleven henvendt paa de videnskabelige Bevægelser i vort nordlige Naboland, og det er vistnok det kort iforvejen af Rudbeck stiftede Videnskabernes Societet i Upsala, som Gram særlig har for Øje.

Det var dog fremdeles fornemlig Halle, hvis videnskabelige Liv og Impulser fandt Gjenklang i Danmark, og det er derfor naturligt og betegnende, at de første Rørelser paa de nye naturvidenskabelige Fænomeners Omraade angaa den mystiske elektriske Kraft og fremkomme hurtig efter, at Krüger i sit nævnte Skrift havde henledet Opmærksomheden derpaa; Æren derfor har en ung Fysiker *Chr. Hee*, der aabenbart har været i Besiddelse af en livlig videnskabelig Interesse og ved den begavede Grev Danneskjolds Protektion blev ansat som Lektor ved Sætaten. Herved kom han ogsaa i nærmere Forhold til Kongen, der ofte lod ham foretage fysiske Experimenter for sig, men dog ganske særlig interesserede sig for elektriske Forsøg, hvorom der i „Tidender om lærde Sager“ (1745, Nr. 9) gives følgende udførlige og pompøse Beretning:

„I sidst afvigte Aar den 18de Decembr. behagede det Hans Kongel. Majest. at lade sig paa sit Slot presentere de fornemmeste Experimenter om Electriciteten, som paa nogle Maaneders Tiid tilforn havde sat de Lærde og U-lærde i Bevægelse. Det gandske Kongel. Herskab, som med deres gracieuse Nærværelse bivaanede dette Experiment fra Kl. 4re til 8te, fandt saa stor Behag derudi, at De (efterat Dem var viist Experimenterne med Attractionen, Lyset, Ilden, Antendelsen, Propagationen, og til sidst, hvorledes man ved flere Machiner kunde forstærke Ildens Force) lode sig samtlig alle paa eengang electrifere, og fandt Behag i at see, hvorledes Ilden med een næsten insupportable Force gik ud af den yderste Spidse af Hans Majestæts Kaarde, Hendes Majestæts og det Kongl. Herskabs Klæder og Juveler.

Tvende Aftener derefter blev fra 5 til 7 andre Experimenter i samme Gout presenterede, fornemmelig, hvorledes Electriciteten agerer differemment paa Couleurer; persisterer in vacuo, hvorledes man, ved at slaae een Kage, kand presentere Planeternes Bevægelse om Solen, som og, ved at slaae een Jern-Stang, kand gjøre den Magnetisk, og ved Slaget efter egen Behag forandre Polerne.

Til sidst indlod Hans Majestæt sig selv i een Philosophisk Discours med Lector Matheseos ved Sø-Etaten Hr. Hee; (som ved Hans Chefs, Hr. General Admiral-Lieutenant, Greve af Danneskiold Samsøes Forestilling, havde den Ære i Hans Overværelse samme at presentere) om Aarsagen til disse forunderlige Phaenomena“.

Referenten, der rimeligvis, som J. Møller antager³⁾, er Hee selv, tilføjer:

„Hans Kongel. Majest. viste ej alleene, værende denne Discours, Prøver paa sit ugemeene Talent, og store Behag for Videnskaber, men lod endog et offentligt Beviis derpaa see i at regalere bemældte Lector Matheseos med en Present af 200 Rdlr., ved at formeere hans Gage med 200 Rdlr. aarlig, og at give desuden til Experimenters videre Drift 100 Rdlr. aarlig.“

Hvilken Interesse for de pikante Experimenter det var lykkedes Hee at vække hos Kongehuset og Hoffet, ses endvidere deraf, at der kort efter ved Søetaten aabnedes et formeligt Theatrum physico-mechanicum, „hvor Hans Majestæt i egen høje Person, og i Overværelse af Hans Høj-Grevel. Excellence Hr. Greve Danneskiold Samsøe, det heele Admiralitet, eendeel Officerer ved Sø-Etaten og Holmens Mestere, behagede at anhøre den 1ste af bemældte Lector Matheseos i Landets eget Maal holdne Inaugural Oration“. Og „til Beviis paa den Behag Hans Majestæt fandt udi disse anordnede Prælectioner, tillod Hans Majest., at af Hans eget Model- og Kunst-Cabinet maatte udtages alt, hvad som endnu kunde tiene til at supplere de ved Holmen værende Physicalske og Mechaniske Instrumenter“.

Alt dette giver da til Slutning Referenten Anledning til at udbryde:

„Saa stoor en Monarches store Naade kand ej andet end sætte alle dem, som bære Kiærlighed for, og legge Vind paa Videnskaber, i een dyb Ærbødighed og Glæde, og tillige bringe dem til at priise det Land lykkelig, der har een Regent, der er baade Videnskabers Elskere og Befordrere“.

Videnskabelige Resultater af Betydning bragte dog dette lille og forbigaaende Institut aldeles ikke til Veje, og Hee var sikkert nok ingen fremragende Kapacitet, men som en Manifestation af noget Nyt i Videnskabens Verden fortjener navnlig de elektriske Experimenter at noteres, tilmed da efter faa Aars Forløb denne Naturkraft virkelig baade i Ud- og Indland kom til at spille en ret fremtrædende Rolle i Lægekunsten.

Denne nye naturvidenskabelige Bevægelse stod altsaa endnu i nært Forhold til den hallensiske Stahlisme, men til denne Retning i en væsentlig modificeret Skikkelse. Dens gamle rent pietistiske Form, hertillands først og fremmest repræsenteret af Carl, havde i Fyrrerne efterhaanden tabt sin Autoritet, idet den forøvrigt kun naturligt fulgte den religiøse Pietismes Tilbagegang i officiel Magt og Indflydelse. Carl forsøgte vel efter sin Bortfjernelse, ja endnu mange Aar derefter, at komme i fornyet Forbindelse med den danske Medicin, idet han forelagde nogle af de Skrifter, som lige til hans høje Alderdom i vedvarende Skrivesyge flød fra hans Pen, og som han vistnok ikke altid havde let ved at faa publicerede, for det danske Collegium medicum med Anmodning om Betænkning og Anbefaling⁴). Kollegiet svarede imidlertid paa Buchwalds Forslag høfligt afvisende, at „hvad medica angik i forberørte Skrifter var vel værd at komme for Lyset, men anlangende de mange *αλλοτρια* og fremmede Ting, som der fandtes, var det bedre, at de bleve rent udeladte“. Hermed maatte Carl, der nu var en falden Mand, lade sig nøje, og med hans Indflydelse paa den danske Medicin var det forlængst forbi.

Den anden Støtte for pietistisk Stahlianisme i Livlægenes Kreds, Blumenberg, døde allerede 1745, kun 44 Aar gl.⁵⁾, iøvrigt forsaavidt netop ret heldigt, som Frafaldet fra den af ham repræsenterede Retning omtrent samtidig blev tydelig i Hofkredsen.

De udenlandske Læger, der under Christian VI.'s tiltagende Sygelighed i hans sidste Leveaar konsuleredes⁶⁾, *Lieberkühn* og *Schaarschmidt* i Berlin, *Werlhof* i Göttingen, vare alle netop saadanne, som indtog et udpræget anti-stahliansk Standpunkt. Begge de to nævnte Berlinerlæger havde begyndt deres Studier i Halle som fuldtroende pietistiske Theologer og Medicinere, men snart vendt sig bort fra Francke og Stahl. Lieberkühn gik til Jena som Fysikeren Hambergers Discipel og fuldendte sine Studier i Leyden hos Anatomen Albinus, Boerhaave og Gaubius, hvorefter han ansat ved Berlins Collegium medico-chirurgicum vandt et stort Navn som Anatom og Præparator, ligesom ogsaa som praktisk Læge. Schaarschmidt viede sig senere særlig den videnskabelige Kirurgi og lærte som Forfatter og Professor ved Berlins medico-kirurgiske Lærestanstalt i Fysiologi og Pathologi disse Fag i naturvidenskabelig Aand. Disse to Læger konsuleredes kun i Berlin og afgave deres skriftlige Responsa om den danske Konge, der iøvrigt kun betegnes som en „Standesperson“. Derimod blev Livlæge Werlhof, det naturvidenskabelige Göttingeruniversitets Hovedstøtte og Stahlianernes Bane- mand i Spørgsmaalet om Kinabarkens therapeutiske Betydning, tillige hentet til Kjøbenhavn i Foraaret 1746⁷⁾, da der indtraadte en foruroligende Vending i Kongens Sygelighed, som hidtil kun synes at have haft Karakter af et Skranteri, mod hvilket han ad libitum anvendte Piller af Juncker, af Laub og Andre vexelvis med Aareladninger paa Fødderne og allehaande lignende gængse og temmelig uskyldige Smaakure — hvori ogsaa den bestandig skrantende Dronning trolig gjorde ham Selskab⁸⁾.

„Uden at være syg, uden at Medici kunde udfinde nogen Aarsag dertil, svandt Christian VI. bort som en

Skygge, og hans Kræfters daglige Formindskelse forkyndte ham hans nær forestaaende Ende“, saaledes karakteriserer Charlotte Dorothea Biehl Kongens Tilstand⁹). Heller ikke Werlhof synes at være kommen den skjulte Sygdom nær paa Sporet, siden han kun fandt sig foranlediget til at ordinere Seltersvand og Gedemælk og efter at have erklæret sig enig med de danske Læger hurtig rejste bort igjen, skjøndt man søgte at holde paa ham ved Tilbud om et højt Honorar og Etatsraadstitlen¹⁰). At en Ventrikelidelse har været tilstede som Aarsag til Kongens voxende Debilitet og pludselige Død, synes man at have formodet, og en ganske vist kun svag og usikker Bestyrkelse af en saadan Antagelse afgiver den af v. Aspern, Putscher og Wohlert undertegnede Sektionsberetning, hvori om Ventrikeln noteres: „Der Pylorus ventriculi hatte an seiner obersten Fläche einen inflammirten Flecken, der Umkreis war viel mürber und bleifärbiger als der übrige Theil des Magens“¹¹). Formodentlig er det dette lidt ubestemte Fund, der ligger til Grund for C. D. Biehls Beretning om, at Mavesygdommen var foraarsaget ved et Stykke Lapis, som nogle Aar tidligere ved Touchering af en Tandfistel var smuttet fra Putscher ned i Kongens Svælg og Mave, og som Livkirurgen af Skræk for Uheldets Opdagelse havde forsømt strax at faa udtømt ved et Brækmiddel. Selvfølgelig er dette kun, som V. Ingerslev fremhæver¹²), en løs og urimelig Historie, hvorvel Forfatterinden med Vægt citerer selve Wohlert som sin Hjemmelsmand.

Saaledes havde den danske Hofmedicin allerede inden Christian VI.'s Død kjendelig fjernet sig fra Halle og nærmet sig Göttingen. Naar der dog foreløbig ikke spores nogen fremtrædende Indvirkning eller Befrugtning fra dette nye Naturvidenskabens og Lægevidenskabens Brændpunkt, saa finder det en nærliggende Forklaring i en stor Nationalkalamitet, som samtidig med Kongens Sygdom og Død overvældede hans danske Lande, og som ogsaa i høj Grad lagde Beslag paa de arbejdsføre medicinske Kræfter og maatte vende deres Opmærksomhed bort fra

andre Opgaver. Det var den noksom bekjendte morde-
riske Kvægpest.

Samtidig med de store Pestepidemier hos Mennesker i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede rasede ogsaa voldsomme pestagtige Epizootier, navnlig mellem Hornkvæget¹³). Disse bredte sig fra Asien ud over det østlige Europa og Ungarn (hvoraf Navnet den „ungarske Kvægsyge“), gik derfra over til Tyskland og videre til Holland og England, men Danmark blev stadig forskaanet, indtil Kvægpesten i Begyndelsen af Aaret 1745 paa engang brød voldsomt frem i Sydsjælland, hvorfra den hurtig bredte sig videre saavel ud over denne Ø som til de andre Øer og til Jylland. Allerede i Foraaret 1745 befaledes det Præsterne i Sjællands Stift at bede for Kvægpestens Ophør, men dens frygtelige Ødelæggelser varede ved, og 9de April 1745 anordnedes der da en almindelig Faste- og Bededag for at afvende Ulykken¹⁴). Den omtalte bornholmske Præst Agerbech holdt i den Anledning en vidtløftig Prædiken, som han derpaa indsendte til Kongen under Titlen „De umælende Bæsters billigste Suck over Landets ubændigste Synder. Forestillet i en Prædiken, hvorudi de rette Aarsager til denne naadige Landeplage vises af Guds Ord og daglig Erfaring, holdt i en meget syndig Menighed af en angergiven Naade søgende Arbejder“¹⁵). Aarsagen er, at det „umælende Fæ eies af onde og ugudelige Mennesker, der burdte intet andet eie end Forbandelse“. Som særlig ugudelige nævner han „Hoerkarle, Kromænd, gierrige Blodsuere og stadselige Møer i buntede Klæder og narriske Baand“. „Den Skade, Landet nu lider paa sit Fæ, er intet Andet end en Advarsel“. Kun Kongen er skyldfri, og han fremhæver i Dedikationen, at „hvor alvorlig han end har beflittet sig paa at vidne mod Landets Synder, har han dog ikke kunnet finde andet end Leiligheder til at rose Landets fromme Fader“. Skjøndt lægekyndig eller dog pseudo-lægekyndig Mand nøjes han med denne sin pietistiske

Ætiologi og gaar ikke nærmere ind paa Sygdomsaarsagerne eller Midlerne til Sygdommens Bekæmpelse.

Men medens saaledes Agerbech kun lod sin Pietisme, men ikke sin medicinske Sagkyndigheds Lys skinne til Bedste for de umælende Bæster og deres Ejere, optraadte hurtig andre med lægevidenskabelige Raad. Den gamle Bötticher var den første. I al sin Fortrykthed og Armod havde han fremdeles bevaret sin tyske Skrivelyst og overordentlige Trang til at gjøre sig gjældende i Videnskabens Kreds, og endnu i Epidemiens Begyndelse 1745 publicerede han en „Betænkning over Kvægsygen“. Under denne truende Situation kunde han dog igjen have den Glæde uden Vanskelighed at faa et Skrift trykt, ja den store Aktualitet hjalp ham til, at han kort efter (1747) ogsaa fik det publiceret i en tysk Udgave. Men noget stort Udbytte fik Samtiden ikke af hans Betænkning. Han opkoger kun de gamle Meninger og therapeutiske Anvisninger, som han tidligere var fremkommen med i Anledning af Pesten hos Menneskene, tilraader Blodudtømmelser og Anvendelse af forskjellige præventive og kurative Medikamentformler, idet han samtidig benytter Lejligheden til at fremhæve sine gamle upaaskønnede Fortjenester og til med uformindsket Bitterhed at revse det danske Samfund for dets Utaknemlighed. Og forsaavidt konkluderer hans Skrift ganske i Overensstemmelse med Agerbechs, idet han i Farsoten ser en forskyldt Straf fra Gud for Samfundets Laster, dets Hykleri, Bedrageri, Rangsyge og hele Uretfærdighed.

Men ogsaa Autoriteterne lod hurtig høre fra sig. Paa den Tid var endnu intetsteds nogen særlig Veterinærvidenskab udviklet eller noget Veterinærvæsen organiseret, og det var altsaa de almindelige Medicinalautoriteter, først og fremmest det medicinske Fakultet, der overalt var kaldet til at tage Affære og finde paa Raad som ved en Menneskepest. Mærkelig nok ses vor ny oprettede Institution, Collegium medicum, slet ikke i disse Aar at have havt Spørgsmaalet under særlig Forhandling; derimod

bleve Fakultetets Kræfter strax fuldt optagne deraf og anstrængte sig for at opklare Sygdommens Aarsager og Væsen samt finde virksomme Midler til dens Bekæmpelse. Den gamle Detharding skulde navnlig lægge Vind paa hint, medens den unge Buchwald ifølge kongeligt Mandat tog fat paa selve Epizootiens direkte Bekæmpelse.

Resultaterne af deres Overvejelser og Erfaringer have de nedlagt i Afhandlinger i det nye „Kjøbenhavnske Selskab“s Skrifter, 2den Del. De vare begge 1745 blevne optagne som Medlemmer af Selskabet i Henhold til den ved det kgl. Reskript af 11te Januar 1743 fastsatte Udvidelse af det lærde Selskabs oprindelige rent historiske Program, der var formuleret nogle Maaneder tidligere¹⁶). „Dernæst maa I og have i Tanker“, siger Reskriptet, „til samme Societet at invitere dem, som udi Historia naturali samt udi de *medicinske*, mathematiske og mechaniske Videnskaber vidste at fremføre nogle mærkelige Inventa, der kunde agtes værd at meddeles Publico og tjene saavel til bemeldte Videnskabers Forøgelse som til Autorum Ros og Berømmelse“. Kvægpesten gav saaledes begge de medicinske Fakultetsmedlemmer Lejlighed til at hævde deres Plads som værdige Medlemmer af det nye Videnskabernes Selskab ved passende naturhistoriske Afhandlinger. De bleve optagne den 5te Oktober 1745, og endnu inden samme Aars Udgang havde de begge oplæst Afhandlinger om det brændende Æmne.

Dethardings Afhandling omhandler væsentlig et ganske enkelt omtvistet pathogenetisk Punkt, nemlig Galdens Forhold under Kvægsygen. Ved Obduktionen af døde Dyr var man nemlig bleven opmærksom paa, at Galdeblæren var stærkere fyldt end sædvanligt, og at deri hyppig fandtes Galdesten. Med sædvanlig Kombinationsbevægelighed havde man strax deraf været tilbøjelig til at slutte, at dette var et væsentligt og ejendommeligt Symptom, der vilde kunne blive Udgangspunkt for en frugtbringende Behandling. I sin Afhandling, der bærer Titlen „Uforgribelige Tanker over de Steene, som ere

fundne i Galleblæren hos det af denne Tids Sygdom henfaldne Horn-Qvæg; om og hvorvidt samme haver Deel i Sygdommen“, drøfter Detharding med Kyndighed og kritisk Klarhed dette Funds Betydning og kommer tillige ind paa Sygdommens Ætiologi. Han hævder her med megen Bestemthed, at Sygdommen ikke, som man har været tilbøjelig til at antage, har sin Oprindelse i slet og forraadnet Foder, i en „nedfaldene ond Taage“ eller andre lignende ubestemte Miasmer, men ene og alene i en fra Tartariet og gennem Europa ført ligefrem *Smitte*. Han docerer videre, at denne Gift er specifik, er et „venenum particulare“, som kun angriber Hornkvæget og som „bestaaer i et mobilt malicious Væsen, hvilket af Kvægets Legemer ved Respirationen fordeeler sig i Luften og tillige med den trænger sig ved Inspirationen ind i andres Legemer; enten nu at samme foreener sig i Lungen med Blodet eller (hvilket og snarere kand bevises) at det kommer med Spyttet i Munden ned i Maven, saa breder det sig naar det ved den indvortes Varme i Legemet er endnu gjort tyndere, videre ud, angriber de mest aabne Dele, gjør Blodets Beblandelse ureent og saaledes forstyrrer det til Livets Underholdning Naturens fornødne Arbeide, at Legemerne endelig maa crepere og undergaae“. Efter denne Fundamentalbestemmelse gaar han ind paa det specielle omstridte Spørgsmaal og viser klart, at alt tyder paa, at Galdestenene intet væsentligt kunne have med Sygdommen at gjøre og som Følge heraf heller ikke kunne afgive noget Udgangspunkt for et nyt rationelt Behandlingssæt. Sin Mening om dette og i det Hele om den eneste effektive Maade at bekæmpe Kvægpesten paa fremhæver han i følgende klare Slutningsudtalelse:

„Vel er det saa at man i deslige Tider naar smitsomme Sygdomme grasserer, gjør sig al optænkelig Umage for paa det nøjeste at kunne erfare Grunden og Aarsagen dertil, siden man derved styrkes i den Forhaabning, at kunne saaledes desto vissere og tryggere udfinde de, saavel til Præcaution, som Cur, tjenligste Midler; Af

hvilken Aarsag deres Curiositæt ikke heller er at laste, som ey have sparet nogen Flid i at aabne det døde Qvæg, og derved haade at anmærke og beskrive alt det, som dem er kommen usædvanlig for: Men det er alleene at beklage, at al den anvendte Umage har ved contagieuse og ellers sjelden forekommende Sygdomme mestendels været forgiæves, hvilket de i saa stor Mængde skrevne og trykte Pest-Reglements noksom vidner: Indtil denne Dag bliver det i Pest-Tider med al Billighed anseet for mere vigtigt og magtpaaliggende at preservere, end at curere, og fra den Tid af, at Øvrigheden har ladet sig det være angelegen, at afvende Pesten ved at hemme og hindre al Omgang med de inficerede, af hvad Slags de være vil; saa er derved bleven langt mere udrettet, end ved alle Medicorum Omhue og Medikamenter; I lige Maade er det og befunden ved denne Qvæg-Sygdom, at de brugte Anstalter ved at afsondre det friske Qvæg fra det syge, at slaa det syge ihjel, at grave det ihjelslagne, eller af sig selv hendøde, dybt ned i Jorden, eller, hvilket i mange Henseender er langt bedre, at opbrænde det paa aaben Mark, har gjort langt større Nytte, end alle Medici, end sige, alle medicinske Fuskere, og derhen hørende motvillige Hjælperes Hjælpere (hvilke desforuden af de døde Qvæg søge deres Livs-Underholdning) har med al deres Raad og Anslag kundet udrette, efterdi det er fornødent, at Naturen af det anstikkende Veneno Speciali maa først være bleven bekjendt, førend man kan udfinde og faa et Antidotum derimod, som man kan forlade sig paa, og i Mangel deraf har alle hidindtil brugte Remedia med Aareladen, Haar-Snorer, Purgeren, Clysterer, bittre Urter, Baden i Kalk-Vand, og saa videre, ikke været tilstrækkelige, eller kundet lange til Maalet.“

Buchwald, der i 1745 havde modtaget kongeligt Mandat til at gjøre Kurforsøg med de syge Besætninger paa Amager, har som Følge deraf afgivet særlige Indberetninger til Regjeringen¹⁷⁾, men sin egentlige videnskabelige Redegjørelse har han dog forelagt i Videnskabernes

Selskab. Han slutter sig i sin „korte Beretning. hvad han angaaende Qvæg-Sygen har kundet observere“ med Hensyn til Sygdommens Ætiologi væsentlig til sin Kollega. Men medens denne med den kritiske Videnskabsmands Forsigtighed nøjes med at betone Smitten uden nærmere at gaa ind paa „det maliciøse Væsens“ Art, behandler Buchwald dette sidste Punkt udførlig. Han ser som Naturvidenskabsmand ganske bort fra den opstillede transcendentale Theori med en „Causa occasionalis determinata“, troer heller ikke paa et problematisk Miasma („Venenum halituosum“), men tiltræder afgjort den fra de berømte hollandske Forskere Leeuwenhoecks og Hartsoeckers Fund af mikroskopiske „Insecter“ udgaaede Theori om, at saadanne usynlige Smaadyrs Overførelse og Indtrængen i Organerne og Blodbanerne ved deres hurtige Formerelse volde de svære Sygdomstilfælde; han drager videre Paralleler fra den „vis caustica“, som iagttages ved de spanske Fluer — de „store Insekter“. Ogsaa „de smaa Insekter“ virke ved at „kommunicere Vædskerne et Alkali volatile corrosivum eller brændende Væsen, som ved Cirkulationen breder sig i en Hast ud over det hele Legeme“. Vi have saaledes her hos forrige Aarhundredes Forskere, i deres Theori om et contagium vivum, i Svøbet hele Nutidens Lære om pathogene Mikrober med deres toxiske Dekompositionsprodukter. Buchwald er paa ingen Maade Lærens Ophavsmand; han refererer den kun og betoner, at saadanne Opdagelser kun kunne gjøres. hvor der er „Overflødighed af Instrumenter med andre fornødne Requisites, samt fornuftige Anstalter til Sygehuse under retskaffene medicorum Opsyn“. Han benytter saaledes her Lejligheden til med en vis Bitterhed at klage over de graverende Mangler, der hæmme Lægevidenskabens Flor i Danmark. Hans aabne Blik for, hvad den daværende Medicin ørst og fremmest tiltrængte, ville vi i det Følgende se nye Beviser paa.

Men Buchwald opstiller ikke alene sin pathogenetiske Theori, han søger tillige og fornemmelig at gjøre den

frugtbringende til Etablering af en effektiv *kurativ* Behandling, og han havde saa meget mere Grund til at gjøre det, som han var beklædt med det nævnte kongelige Mandat. Efter at han yderligere og paa sin sædvanlige brede Maade har detailleret de fremstillede pathogenetiske Momenter, giver han sig derfor til at formulere en rationel Therapi, hvorved han sigter paa 1) at dræbe Insekterne med deres mange Æg, 2) at destruere det deraf fremgaaede „alcaliniske Væsen“, 3) at dæmpe Irritationen og den dermed følgende Putrefaction, 4) følge Naturens Anvisning ved at drive dette skarpe Væsen udad mod Peripherien. Den første Indikation tilfredsstilles erfaringsmæssigt af Mercurius, om hvilket Stof han i Overensstemmelse med sin Lærer Boerhaave fremhæver, at „det penetrerer overalt i Legemet“; Tilsætning af Kamfer forøger Virkningen. Den 2den Indikation opfyldes ved Indgift af Syrer, den 3die og 4de ved Nitrum og Kamfer; til at støtte Naturens uddrivende Bestræbelser ere ogsaa Setacea paa Halsen vigtige. Derimod advarer han stærkt mod Aareladninger, da disse let give Forstoppelse i de fine Aarer og hindre Blodets kraftige Bevægelse, som netop skal bevirke Giftens Uddrivelse i Periferien. Denne Mening, ligesom iøvrigt hele hans therapeutiske Raisonnement, er kun en Gjengivelse af de da herskende Anskuelser om Behandlingen af Menneskets Pest — og have ogsaa derved forøget Interesse. Sin Kurmethode nærer han en sikker Tillid til, men han kan dog ikke fordølge, at Erfaringens Vidnesbyrd, hvilket han som god Hippokratiker ikke kan undgaa at appellere til, ikke er meget talende — men det er de slemme Amagerbønders Skyld; thi disse „vilde ey lade sig persvadere eller true til at bruge Medikamenterne ordentlig“. Og han kan da kun glæde sig ved en eneste Ko, tilhørende Sognepræsten Hr. Røbel i Hollænderbyen; den har brugt Kuren fuldt og konsekvent og har ogsaa med Glands overstaaet Sygdommen. Denne enestaaende exemplariske Patient fremhæver han gjentagne Gange med Stolthed og

Selvfølelse. Afhandlingen slutter han med ærbødigt at anerkjende den pietistiske Opfattelse af Sygdommen som overhovedet af alle Epidemier, at de nemlig først og fremmest vare „Guds Riis, hvormed han hjemsøger os alle som en naaderiig Fader“. Ligesom den gamle Buchwald satte Sønnen nok Pris paa, idet Mindste i Christian VI.s Tid, at staa sig godt med Pietismen.

De vantro Amagerbønder kunde dog i dette Tilfælde nok være deres Mistillid til den officielle Lægekunst bekjendt. Thi ikke blot havde de Fakultetets ledende Senior og Dekanus afgjort paa deres Side, men i samme Bind af det Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter findes ved Siden af Buchwalds Afhandling fra en ganske særlig anselig Storbonde, nemlig fra ingen ringere end Ludvig Holberg, et Indlæg om Kvægsygen, der ved sin skeptiske Klarhed og Overlegenhed, ved sit hele ædruelige og fornuftige Raisonnement lader Naiveteten i Buchwalds therapeutiske Udviklinger komme end stærkere til Syne. I denne Holbergs „korte Betænkning over den nu regjerende Qvæg-Syge med nogle oeconomiske Anmærkninger“ raillerer han over den gængse Overtro at tillægge den store Komet, som netop lod sig se, Aarsagen til denne Kalamitet og benytter forøvrigt Lejligheden til at give sin Mistillid til Læger og Lægekunst frit Løb; han fremhæver ikke uden noget, der ligner Skadefryd, at „aldrig have Fysici taget mere Feil under deres Gisninger og medici mere i deres Recepter“. Derfor tilstaar han, at „endskjøndt jeg haver havt mange Recepter, som alle holdtes for ufeilbare, jeg dog ikke har kommunikeret nogen til mine Bønder; jeg har formanet dem alene at være betænkte paa, hvorledes de i Fremtiden, naar Sygdommen engang ophørte, kunde reise sig af denne Skade igjen“. Og de gode og fornuftige Raad, han har givet dem, bestaa da i, at de skulle holde paa deres nyfødte Kalve, „thi det er derved Horn-Qvægets Mangel igjen skal erstattes, om de blive conserverede, og hvis de døe tillige med Qvæget, er Forliisen ikke pro tempore stor“;

endvidere at de skulle søge af al Magt at udvikle de forskellige andre Indtægtskilder, som hidtil ere blevne forsømte — ville Bønderne blot lære dette, er den store Ulykke til at bære og overvinde. Der er selvfølgelig lige saa lidt hos Holberg som hos Detharding Spor af Buchwalds Anerkjendelse af den pietistiske Opfattelse af Sygdommen som „den store Guds Ris“, hvormed denne Verdens ugudelige Børn skulle straffes. Tvertimod udtaler Holberg sig skarpt imod, at de forskaanede Landmænd bilde sig ind at „deres Conservation er ringeste Bevis paa deres Meriter; thi mangan gudfrygtig Enke har mistet udi denne Calamitet sin største Velfærd og mangan en ubarmhjærtig Kornpuger er bleven conservered“.

Holberg er saaledes væsentlig enig med Detharding i at betragte den kurative Behandling af Sygdommen som ren kimærisk, medens Buchwald sammen med den gamle Bötticher indtager det sangvinske og ukritiske Kurerstandpunkt. Af Resultaterne af deres gode og velmente therapeutiske Raad skulde nu disse to Sagkyndige ikke just have Grund til at hovmode sig; thi Sygdommen gik uden at ændse dem, lige saa lidt som de pietistiske Præsters, sin frygtelig hærjende Gang lige til 1752, da den igjen ophørte, men først efter at have dræbt over 2 Millioner Kvæg. Og allerede et Decennium efter brød Sygdommen paany ind over Landet og satte paany Lægekunsten og Opfindsomheden paa haard Prøve. Men da var den nye Oplysnings Æra for Alvor begyndt i Danmark, og den skaffede nye Midler og Methoder til Veje.

XVII.

Dethardings Død. — Lodberg Friis Ordinarius. — Stadsfysikatet og Lægestillingen ved Vajsenhuset. — Tobias Wirth. — Lodberg Friis som Lærer og hans Knæsættelse af Hermann Conrings Maximer. — Buchwald som Bærer af Reformbestræbelserne. — Nyttens og Nødvendigheden af et akademisk Sygehus og klinisk Undervisning. — Projekt af Buchwald. — Doktordisputats af Wandeler. — Dens Inspiration af Buchwald. — Wandeler og Crüger. — Buchwald som obstetricisk Videnskabsmand og Lærer. — Mesnards Jordemoderbog. — Fødselstangen. — Anatomi. — Heuermann. — J. G. Erichsen og hans kirurgisk-obstetriciske Lærestanstalt i Bergen. — Bebudelser om en ny Tid.

Dethardings velkrevne, men ved sin noget negative Karakter næppe paaskjønnede Afhandling om Kvægsygen var hans sidste videnskabelige Bedrift; midt under denne Epidemidøde døde han den 23de Oktober 1747. I Udlandet holdt man Mindet om den Afdøde højt i Ære. Rektoren ved Rostocks Universitet udgav i den Anledning et meget udførligt Programma funebre, som igjen med hans Portræt gjengaves i det Leopoldinske Akademies Acta¹⁾, men hertilands stillede man sig ogsaa efter hans Død kjøligt. Først 9 Aar derefter fremkom Buchwald med et Programma, som han oplæste i Videnskabernes Selskab; men heller ikke dette blev til noget virkeligt Hædersmonument for den gamle Videnskabsmand, idet Selskabet derom resolverede, „at det indtil videre skulde henlægges“²⁾. Og dog kunde han egentlig nok siges at have gjort sig fortjent til et venligt Eftermæle. Thi med alle sine tilvisse ikke ringe Svagheder var han uimodsigelig baade en smuk og fin Type paa det 17de Aarhundredes lærde og intelligente Læger og som akademisk Lærer utrættelig, flittig og pligtopfyldende. Men snart efter hans Død var en ny Tid, der ikke ret kunde respektere det 17de Aarhundredes polyhistoriske Lærdom, kommen til Gjennembrud, og for dens Dom kunde Detharding endnu mindre bestaa end for Samtidens. Hans Slægt vedblev dog at

være i dansk Statstjeneste, idet hans yngste Søn Georg August (født 1717) ved Gymnasiets Oprettelse i Altona udnævntes til Professor juris & hist. derved.

Chr. Lodberg Friis, der under Christian VI.s sidste Sygdom i 1746, tilsyneladende som en Belønning for sin ved denne Lejlighed ydede Bistand, var bleven udnævnt til Professor medicinæ designatus, rykkede som Følge deraf ind i det ledige Ordinariat i Fakultetet, idet han samtidig opgav Stadslægestillingen. Til denne Post meldte der sig hele 7 Ansøgere, mellem hvilke var tre allerede nævnte og bekjendte Læger: Kollegiets Sekretær Tob. Wirth, Frederik de Buchwald, der da virkede som Fysikus i Aalborg, og Jens Bing. I Kollegiets Erklæring angaaende Ansøgerne fremhæves Buchwald som den „bekvemmeste“; men der kunde ikke blive Tale om ham, da han gjorde Fordring paa 3—400 Rdl. aarlig Løn, og man indstillede derfor en ung Doctor, der havde modtaget hele sin Uddannelse hjemme, og som var bleven kreeret Aaret i Forvejen under Buchwalds Præsidium, Slesvigeren *Peter Rudolph Wandeler*, hvem Kollegiet ogsaa ansaa for af Ansøgerne at være „den mest kapable i Henseende til Naturens Gaver“, og som derefter ansattes med en aarlig Løn af 150 Rdl. Det smigrende Vidnesbyrd, som Wandeler her faar, synes ogsaa at have været vel fortjent, idet han, som vi snart skulle se, virkelig viste sig at være i Besiddelse af saadanne Gaver.

Ved Lodberg Friis's Ansættelse i Professoratet blev ogsaa hans tidligere Lægestilling ved Vajsenhuset ledig, og hertil indstillede Kollegiet en anden af Ansøgerne til Stadsfysikatet, *Pekel*, der før Erhvervelsen af sin Doktorgrad i Kjøbenhavn i 1739 (ved et Æmne af Dethardings diætetiske Skrifter) længe havde studeret i Halle og alt-saa godt kjendte, hvorledes Lægestillingen her gjordes frugtbringende til klinisk Undervisning af de Studerende. Men der forlyder Intet om, at han som det kjøbenhavnske Vajsenhuses Læge har gjort noget Forsøg paa at efterligne Halle i denne prisværdige Henseende. Om Jens

Bing, der efter hele sin Uddannelse skulde staa som en anselig Fører for en ny Udvikling i Lægevidenskaben og ogsaa, som vi have set, prætenderede at være det, er der derimod i Kollegiets Indstilling angaaende de ledige Lægeposter intetsomhelst anerkjendende Ord, og rimeligvis har han allerede dengang været hengiven til den Drikfældighed, som mere og mere tog Overhaand og voldte hans tidlige Død. Han ses vel fremdeles at give Møde i Kollegiet, men tydeligt nok uden at have nogen Betydning ved Forhandlingerne, og fra 1753, i hele det sidste Aar af sit Liv, er han stadig fraværende. Den eneste offentlige Stilling, han opnaaede i Kjøbenhavn, var at blive Læge ved Søkadetterne. Tobias Wirth fik heller ingen Anbefaling og trak sig som Følge deraf fornærmet tilbage fra sin Stilling som Secretarius collegii. 1752 blev han Landfysikus i Sorø efter den gamle Elias Müllers Død, men viste sig heller ikke i denne Stilling fra nogen særdeles anbefalelsesværdig Side. 1754 blev der rejst Klage mod ham for Forsømmelighed ved en vigtig legal Obduktion af to Enker, der antoges at være dræbte af en Tjenestepige ved forgiftet The. Ved Undersøgelsen oplystes det, at han kun havde aabnet det ene Lig og „imod al Grund har sluttet fra non inventis i den ene til non invenienda i den anden“ samt uden videre erklæret genus mortis for Apoplexi uden at undersøge Hjernen. Han blev efter Kollegiets Indstilling idømt en høj Mulkt, og det blev betydet ham, at han ved gjentagen lignende Forsømmelighed vilde have sin Bestalling forbrudt³⁾.

At Lodberg Friis skulde tilføre Fakultetet nyt og kraftigt Blod, var der efter det ovenfor anførte kun ringe Haab om, og Forventningerne bleve ikke overtrufne. Ikke alene viste han fremdeles Mangel paa videnskabelig Evne, men ogsaa paa virkelig god Villie, og han synes som Universitetsprofessor væsentlig kun at have stillet sig det Program at udrette det mindst mulige. Det er kun en aldeles kritikløs Panegyriker som Fr.

Börner, der kan fremhæve om Friis, at han „rühmlichst sein Amt bekleidet hat“, idet Börner dog med lidt Forsigtighed tilføjer: „ob er wohl durch viele Schriftea die Buchläden bis hero nicht bereichert hat“⁴⁾. Denne Inerti var igjen vistnok nærmest afhængig af, at han paa et andet Punkt ikke var uden Evne eller Villie, nemlig som praktiserende Læge. I denne Egenskab har han aabenbart forstaaet at gjøre sig yndet, og til denne Virken medgik hans Tid og Kræfter paa Videnskabens Bekostning. Han fortjener ogsaa den Ros at have tilstaaet dette med stor Uforbeholdenhed og udtaler i officielle Indberetninger om sin Universitetsvirksomhed til Patronen, at han ikke har været i Stand til at holde de foreskrevne aarlige Disputationer „formedelst mange Forhindringer og i Særdeleshed Praxin medicam“⁵⁾. Lectiones privatae holder han ikke „formedelst Mangel paa Auditores“, tilvisse en ret gyldig Grund. Der var i det Hele sjelden over 3—4 medicinske Studerende, som det samtidig oplyses af ham og Buchwald, „undtagen ved Anatomi, hvor adskillige unge Chirurgi indfinde sig“. Lodberg Friis's Indtrædelse i Fakultetet efter Detharding betegner saaledes en afgjort Tilbagegang, og den gamle Rostocker Professor, der til det Sidste med tysk Ihærdighed søgte at gjøre sine solide videnskabelige Indsigter frugtbringende og baade selv og gennem sine Disciple stadig publicerede Disputationer, kommer saaledes ved Tidernes Ugunst trods sine Svagheder til at staa i et forholdsvis næsten glimrende Lys.

Noget Nyt maatte dog ogsaa Lodberg Friis ved sin Tiltrædelse af Professoratet inaugurere: Som Lærer i medicinsk Propædeutik og i Institutiones lagde han nogle Skrifter til Grund, som virkelig for sin Tid vare højst fortjenstfulde og reformatoriske, men som i 1747 rigtig nok vare henved et Aarhundrede gamle. „Introductio in universam artem medicam“ docerede han nemlig paa Grundlag af en Række Dissertationer, som vare udgivne af den verdensberømte *Hermann Conring*⁶⁾ som Professor

i Helmstädt og af dennes Disciple. Det var vistnok som meget lærd Polyhistor af det 17de Aarhundredes Type, at Conring nærmest havde vundet sit store Navn, ogsaa i Skandinavien, hvor han udmærkedes af den svenske Dronning Christina med Arkiatertitlen, af den dansk-norske Konge Christian V. med Etatsraadtitlen. Vel gjorde han sig maaske bekjendt i de videste Kredse ved sin juridiske, nationaløkonomiske og politiske Virksomhed, men ogsaa for Lægevidenskaben har han haft en stor og reformerende Betydning. Hans egen udmærkede Lærer i Helmstädt, den senere danske Livlæge *Henning Arniscæus*, havde indgivet ham en dyb Interesse for Anatomi og Fysiologi, og han vedblev som Professor at dyrke disse Fag med overordentlig Iver; i sin Alderdom klager han vemodigt over, at han ikke i samme Omfang som tidligere kan pleje sine „vetera oblectamenta“, Vivisektioner af Hunde⁷). Han var vistnok den første fremragende tyske Lægeautoritet, der afgjort tog Parti for Harvey, og viste sig ogsaa paa Lægevidenskabens øvrige theoretiske og praktiske Omraader besjælet af en meget uhildet Fremskridtsaand. Han arbejdede i Renais-sancens Aand af alle Kræfter for at komme bort fra den arabiske Galenisme og tilbage til Hippokrates, han søgte at modvirke den skarpe Adskillelse af Medicin og Kirurgi og retablere denne sidste som Videnskabsfag; han lagde megen Vægt paa de propædeutiske Studier af Zoologi, Botanik og Kemi, medens han samtidig i hippokratisk Aand advarede mod de fundamentale Videnskabers Over-greb paa Lægekunstens Omraade og skarpt afviste Alke-miens og den nye Kemiatries fantastiske Udskejelser, hvorved han ogsaa kom i en hæftig Polemik med Ole Borch, der varmt hyldede den mere mystisk-alkemistiske Retning. Conring vil ikke indrømme Kemien nogen af-gjørende Betydning for Opklaring af Livsfænomenerne, hvor ejendommelige vitale Kræfter ere de raadende, lige-som han ogsaa bestemt opponerer mod de paracelsiske Kemiatrikeres dengang endnu almindelig antagne Doktrin

om Sal, Sulphur og Mercurius som Organismens Grundstoffer. Ogsaa med Hensyn til Smittelæren, navnlig i dens Anvendelse paa Kopper, indtager han et fremskredet Standpunkt og hævder afgjort Kontagiositeten.

Saaledes var Conring utvivlsomt paa mange afgjørende Punkter langt forud for sin lægevidenskabelige Samtid, hvad der vistnok ogsaa bevirkede, at hans dygtige Maximer ikke hurtig kom til Gyldighed i Tyskland og endnu mindre i Danmark. Særlig i Vejen herfor stod ogsaa den kemiatriiske Indflydelse, som navnlig fra Sylvius vedblev at gjøre sig gjældende, og hvoraf baade den københavnske Professor Franckenau og hans tyske Lærer Schelhammer var ikke lidet berørt, til Trods for, at begge disse stode personlig nær knyttede til Conring, Franckenau gennem sin Fader og Schelhammer ved at være gift med Conrings celebre Datter, om hvem det i hendes Mands Biografi⁸⁾ hedder: „in variis scientiis ac artibus, ut lingua gallica, doctrina sphærica, geographia, historia, poësi germanica, reque coquinaria, quam integro postmodum libro illustravit, maxime versata“. Til at hæmme Conrings Indflydelse ligeoverfor den danske Bartholin'ske Skole bidrog dertil endnu det fjendtlige Forhold mellem ham og O. Borch, der tilmed hos dennes hengivne Discipel Holger Jacobsen i hans Programma funebre ved Borchs Død kommer saa skarpt til Orde, at det vakte en hæftig Forbittrelse hos Conrings tyske Disciple og Venner⁹⁾. Det bliver saaledes først Lodberg Friis, der har Æren af at have bragt Conrings Opfattelse til Gyldighed i den danske akademiske Medicin, og hans i Leyden tilegnede Tilbedelse af Hippokrates har sikkert bidraget væsentligt til at føre ham ind paa dette Standpunkt, hvis Fortjenstfuldhed unægtelig lider et Skaar ved det sene Tidspunkt for Fremkomsten; thi i de forløbne hundrede Aar var selvfølgelig Udviklingen paa mange Punkter gaaet Conring forbi. Men i ethvert Tilfælde er det en Fortjeneste af Lodberg Friis og vistnok hans eneste Fortjeneste som Fakultetslærer.

Efter Dethardings Død blev det da den nye Primarius og Dekan i Fakultetet Buchwald, paa hvem i endnu højere Grad end tidligere Læreransvaret og det akademiske Arbejde kom til at hvile. Man faar ogsaa et bestemt Indtryk af, at den Slappelse, som i de foregaaende Aar havde begyndt at lade sig mærke hos ham efter den gode Begyndelse i 1740, igjen viger for en større Friskhed og Kraft, en Lyst til at optage de foreliggende vigtige Reformopgaver. Ganske særlig og hurtig træder dette frem med Hensyn til det kapitale Spørgsmaal om et akademisk Sygehus og Disciplenes Uddannelse i Praxis ved en organiseret klinisk Undervisning. Vi have allerede set ham sætte Spørgsmaalet i Bevægelse før Dethardings Død i sin Meddelelse i Videnskabernes Selskab, med særlig Hensyn til det anatomiske Studium endog nogle Aar tidligere i sin Forestilling til Universitetspatronen. Men omtrent samtidig med sin Overtagelse af Dekanetet i Fakultetet og Collegium medicum ses han at have taget kraftigere fat og for det sidstnævnte Forum at have fremført et af ham fuldt udarbejdet „Projekt om Hospitaler“. Hvorvidt dette er gaaet i sine Fordringer, og hvad det overhovedet i det Enkelte er gaaet ud paa, kan ikke ses af det korte Referat i Kollegiets Forhandlingsprotokol, og de acta, hvortil der henvises, ere forsvundne. Men det tør vistnok anses for givet, at en Inauguraldisser-tation om det samme Æmne, der umiddelbart forinden fremkom fra en kjær og fuldtro Discipel af ham og under hans Præsidium, indeholder de samme Tanker og Anskuelser, som ere fremførte i Projektet. Det er den allerede ovenfor nævnte til Stadsfysikus i Kjøbenhavn udnævnte Peter Rudolph Wandeler, som i 1746 fik Doktorgraden ved en Afhandling, der bærer Titlen „De insigni emendatione praxeos medicæ in nosocomiis inve-nienda“, og som uimodsigelig er af langt større Interesse end de andre Inauguraldisser-tationer fra disse Aar ligesom overhovedet af en fra disse meget forskjellig Karakter.

Det smigrende Vidnesbyrd, Kollegiet gav den efter dets Indstilling udnævnte nye Stadsfysikus, vinder Bestyrkelse ved denne hans Doktordisputats, der viser et klart og overlegent Blik og tager sig dobbelt fordelagtigt ud under den hele samtidige Fattigdom. Det er som det friske Pust af en afgjørende Fremskridtsbevægelse, der paa engang rører sig og slaar til Lyd til Vækkelse af nyt videnskabeligt Liv. Medens de allerfleste andre akademiske Dissertationer fra denne Tid ere højst trættende ved deres abstrakt-skolastiske og obsolete Grundtone, er denne ligefrem underholdende at læse, og den har en for en akademisk Dissertation i den Tidsperiode mærkelig Karakter netop derved, at den ikke alene i et almindeligt akademisk Raisonnement fremhæver de store Fordele for Medicinernes og Kirurgernes Uddannelse, der knytte sig til en klinisk-methodisk Vejledning i Hospitaler — hvis formaalstjenlige Indretning han detailleret og paa kyndig Maade anviser — men ogsaa gaar lige løs paa den mangelfulde Tilstand i Kjøbenhavn. Han beklager, at de fleste Stiftelser, „*quæ sub nosocomiorum aut xenodochiorum nomine hic offendimus*“, ere uhyre slet indrettede, og at her endnu fuldstændig savnes Lægetilsyn og andre til velordnet Sygepleje hørende Foranstaltninger. Han fremhæver rosende Krigshospitalets (Ladegaardens) heldige landlige Beliggenhed, idet han samtidig beklager, at Søkvæsthuset, den eneste Hospitalsbygning i Hovedstaden, der er ret hensigtsmæssig indrettet, ikke mere bliver anvendt efter sin oprindelige Bestemmelse (alene at være et virkeligt Sygehus) og at det aldeles ikke er til Udbytte for Lægevidenskaben og dens Studium. I Fundats for Kvæsthuset af 13de Juli 1682 § 9 var det nemlig blevet fremhævet som Kongens Villie, at Stiftelsen alene skulde være et Sygehus og for de i Kongens Tjeneste kvæstede, men ikke skulde tjene som et Plejehospital; ved Reskripter af 9de og 22de April 1735 blev det imidlertid bestemt, at Søetatens Fattige skulde nyde

Almisse ved Kvæsthuset 3: Stiftelsen blev til et Hospital i gammeldags Forstand.

Han fremhæver endvidere, at velordnede Hospitaler ville ikke alene være af stor Betydning for de Syge og de medicinske Studerende, men af de her indsamlede Observationer vilde kunne ventes væsentlige Berigelser af Lægevidenskaben, hvorved der kunde aabne sig Mulighed for en værdig Fortsættelse af de Bartholinske Acta medica, hvis Ophør han stærkt beklager. Ogsaa af de til Lægeobservationen knyttede anatomiske Undersøgelser af de Døde, der her vilde kunne dyrkes med Grundighed og i stor Udstrækning i et hensigtsmæssig indrettet Lighus, kunde der ventes meget Udbytte. Men for at et saadant Udbytte skulde kunne naaes, maatte vedkommende Hospitaler bringes i nært Forhold til det *medicinske Fakultet* — han sigter saaledes paa intet mindre end et virkeligt akademisk Hospital, noget, som endnu dengang intetsteds var virkeliggjort. Han plaiderer ogsaa ligefrem for et obligatorisk-klinisk Kursus forud for Promotionen — heri er han bestemt forud for sin Tid. Tilsidst appellerer han baade til Kongen og til Københavns Magistrats Interesse for at faa den fremsatte vigtige Plan realiseret.

Ogsaa den kirurgiske Uddannelse kommer han udførligt og med mange træffende Bemærkninger ind paa, idet han forøvrigt viser sig ganske at tilhøre det videnskabelige Fakultetsstandpunkt og at se meget lidet venligt paa Crügers Institution og Virken. Han betoner stærkt den højst utilfredsstillende Uddannelse i det anatomisk-kirurgiske Theater, fra hvilken der særlig udgaar mange Militærkirurger, der skulle yde deres Klienter ikke alene kirurgisk, men ogsaa medicinsk Lægebehandling, og ere aldeles udygtige dertil — han behøver ikke at sige „quam ignota plerisque, si non omnibus, studiosis chirurgiæ sit pathologia æque ac therapia morborum tum acutorum tum chronicorum“. Han fremhæver udtrykkeligt, at den i Hospitalet ansatte Kirurg aldrig tør foretage

nogen Operation „præter dispositionem et consensus medicorum“, hvad han ogsaa anfører at gjælde i Paris's Hospitaler — men hvad der ikke var efter Crügers Tankegang og heller ikke stemmede med den i Danmark gjældende Lov om Generaldirektørens suveræne Myndighed i alle kirurgiske Spørgsmaal.

Særlig mærkelig bliver denne Afhandling ved at have til Forfatter en ung Doctor, der aldrig havde været udenlands og saaledes aldrig ved Autopsi havde lært alt det at kjende, for hvis Fremme han virker, og som han med Grundighed og Kjærlighed har gjort sig fortrolig med. Det er et meget originalt Arbejde, forsaavidt som det ingen egentlig Forløber har, i ethvert Tilfælde ikke mellem danske Forfattere. Ingen tidligere dansk medicinsk Forfatter havde — mærkeligt nok — rejst nogen saadan bestemt og udførlig motiveret Fordring om klinisk Undervisning i Hospitaler efter Udlandets, navnlig Hollands Mønster. Den eneste, der i saa Henseende paa en vis Maade kunde nævnes, er Livlæge *Carl*, hvis omtalte Skrift „Dreyfache Einleitung in die Medicin“ nok kunde betragtes som en Art Forløber — hvorvel det som forfattet før hans Ankomst til Danmark ikke kan falde ind under den danske Lægevidenskabs Omraade. Muligt er det i ethvert Tilfælde, at Wandeler af Carl selv kan have modtaget vækkende Impulser. Men med Hensyn til disse ligger det dog langt nærmere at tænke paa selve Wandelers personlige og saa godt som eneste officielle Lærer i Medicin, B. Buchwald, hvem han selv i sin Dissertations Fortale fremhæver som sin udmærkede Præceptor, som den, der tilligemed Livlæge Laub har givet ham Lejlighed til Øvelse i Lægepraxis, og under hvis Præsidium han ogsaa forsværer sin Disputats. Flere Afsnit i denne ere tilmed kun en ligefrem Gjenklang af de Anskuelser og Fordringer, som vi allerede have set Buchwald fremsætte, om end ikke i særlige Skrifter. Denne har aabenbart og vel netop under sit hollandske Studieophold tilegnet sig et aabent og klart Blik for Betydningen af Hospitaler

som et vigtigt Middel til de Studerendes kliniske Uddannelse og har saaledes kunnet inspirere sin unge Discipel, hvis mærkelige Disputats først derved bliver forklarlig, og hvis Fortjeneste deraf ganske vist med det Samme lider en meget væsentlig Indskrænkning. Vistnok blev efterhaanden den gamle akademiske Praxis sjeldnere, ifølge hvilken den Professor, under hvis Præsidium en Disputats (ogsaa en medicinsk Doktordisputats) forsvarede, leverede Indholdet til eller vel endog ligefrem forfattede Afhandlingen¹⁰⁾ — hvad der t. Ex. sikkert var Tilfældet med de fleste Disputatser under den ogsaa i saa Henseende gammeldags Dethardings Præsidium — saaledes at kun enkelte selvstændige, i videnskabelig Henseende særlig udviklede Kandidater selv vare Forfattere deraf i Ordets fulde Forstand. Men ligetil 1788 og de i den da emanerede nye Universitetsfundats fastslaaede strenge Bestemmelser om Doktorandens Forfatterskab var hin gamle Praxis ikke forbudt, ligesom jo den medicinske Disputation til da kun udgjorde det vigtigste Afsnit af en Lægeexamen; og hvad Wandeler's foreliggende Afhandling angaar, peger som allerede antydet alt hen paa Buchwald som dens egentlige Ophavsmand. Dennes unge Discipel bliver saaledes kun sin Lærers ganske vist veltalende og dygtige Talerør.

At Forholdet i Virkeligheden er et saadant, derpaa tyder det ogsaa, at Wandeler i Fremtiden aldrig mere gav Livstegn fra sig i denne vigtige reformatoriske Retning og saaledes næppe har været personlig saa stærkt greben deraf, som Disputatsen paa Forhaand kunde lade formode. Han gjør sig overhovedet i den følgende Tid aldeles ikke gjældende i den danske Medicin paa nogen fremragende Maade. Tvertimod foreligger der kort efter hans Offentliggjørelse af Disputatsen et Vidnesbyrd om, at han i Virkeligheden besad kun lidt netop af overlegen og vel instrueret Forstaaelse paa sin Videnskabs Omraade, saa at han kunde komme tilkort ligeoverfor den praktisk overlegne Simon Crüger. Han ses nemlig at have ud-

færdiget en privat Lægeerklæring til en Soldat med „Saamenfluss“, og udmaler deri med stærke Farver, i Overensstemmelse med den allerede dengang antikverede Opfattelse, hvilken svækkende og ødelæggende Indvirkning denne Lidelse, der aabenbart ikke var andet end sædvanlig Gonorrhoe, havde paa Patienten, som derved maatte hjemfalde til Kassation¹¹). Attesten blev gennem Regimentet forelagt Crüger, og vistnok uden at have nærmere videnskabeligt Kjendskab til det paagjældende pathologiske Spørgsmaal, som forøvrigt netop paa hin Tid var Gjenstand for nøjere Iagttagelser og derved naaede til en korrekte Opfattelse¹²), afgiver Generaldirektøren et overordentlig fornuftigt Skjøn om Tilfældet, hvis lidet indgribende Natur han har en klar Opfattelse af, og undlader selvfølgelig ikke i haanlig affejende Vendinger om Wandelers doktrinære Erklæring at stille den unge Medicus i Gabestokken.

Det er saaledes meget rimeligt, at Wandelers Fortjeneste af det fremdragne store Reformspørgsmaal i Disputatsen indskrænker sig til den velskrevne Fremstilling, og at Ideen og Bestræbelsens hele reelle Side maa henføres til hans Lærer Buchwald, der i disse sine første Aar som Primarius og Dekan i Fakultetet udfoldede forskellige hæderlige Kraftanstrengelser, som ganske vist alle standses paa Halvvejen, men som dog tage sig særlig anselige ud ved Sammenligningen med hans lade Fakultetskollega, hvis væsentligste Fortjeneste overhovedet turde være den at skaffe Andre et Relief, de i og for sig næppe havde kunnet erhverve sig. Ogsaa i sit gamle foretrukne Fag, Fødselshjælpen, udfolder Buchwald som Præses i Jordemoderkommissionen nye forholdsvis betydningsfulde Reformbestræbelser. Han tager ganske vist lige saa lidt som tidligere Skridtet helt ud og ses heller ikke nu — mærkeligt nok — at sigte paa det, der uimodsigelig laa nærmest for, Etablering af en Fødselsstiftelse eller paa Uddannelse af kyndige mandlige Fødselshjælpere; han begrænder sig fremdeles til at tænke paa sine Jorde-

mødre. Men med Hensyn til disses Undervisning foretager han virkelig et ret afgjørende Skridt. Sin Jordemoderbog, ogsaa den 1735 udkomne reviderede Udgave, finder han og erklærer han paa engang for ubrugelig — hvad den sikkert ogsaa ligeoverfor de sidste Decenniers Udvikling maatte siges at være — og han bereder sig for Alvor til at skaffe Jordemødrene en mere tidssvarende og saaledes hævde de Buchwaldske Traditioners Prestige i Obstetrien.

Noget originalt didaktisk Skrift var han selv vel lige saa lidt som tidligere i Stand til at præstere, men han gjorde da et rask og heldigt Greb i den nye udenlandske Litteratur; den i 1743 udkomne „Guide des accoucheurs ou le maistre dans l'art d'accoucher les femmes et les soulager dans les maladies“, forfattet af en anset Kirurg og Fødselshjælper i Rouen *Jacques Mesnard*, fik han oversat af en ung dygtig Discipel, *Jørgen Tycho Holm*, medens han tillige selv i en udførlig Fortale gjorde Rede for sit eget obstetriciske Standpunkt og for de Grunde, der havde bevæget ham til at foranstalte denne Bog oversat. Han erklærer her uforbeholdent, at hans „Jordemodderskole“, som han selv kun betegner som en Oversættelse af van Hoorn's Bog, ikke er fyldestgørende, og fremhæver flere Fejl deri og særlig den, at Efterbyrden doceres efter Deventer altid at have sit Sæde i Modergrunden, medens den „kand rodfæste sig endog strax over den nederste Part af Moderen eller Modermunden“. Og her behøver han ikke at støtte sig paa fremmede Autoriteter — van Hoorn havde allerede en Aarrække tidligere lært dette — men er i det stolte Tilfælde at kunne henvise til et vigtigt og interessant Fund, som han selv nogle Aar tidligere har gjort og demonstreret for sine Tilhørere (derimellem Crüger jun.), nemlig en anatomisk Paavisning af dette Efterbyrdens Sæde hos en Barselkone, der var død af Forblødning, inden han som tilkaldt af Jordemoderen kom tilstede. Han har ogsaa demonstreret det for de københavnske Jordemødre og

indskærpet dem Vigtigheden af i saadanne Tilfælde øjeblikkelig at arbejde sig ind med Haanden og foretage kunstig Forløsning. Paa et andet Punkt er han mindre fremskreden: den antagne skæve Stilling af Uterus, hvori Deventer ligesom forøvrigt ogsaa van Hoorn med Urette saa den almindeligste Fødselshindring, holder Buchwald fremdeles paa og ser i denne Doktrin en af Deventers største Fortjenester. Mesnards nye Bog erklærer han for i det Hele tjenlig, men fremhæver dog forskjellige Punkter deri, hvori han er uenig med Forfatteren. Saaledes protesterer han afgjort mod dennes kyndige Forkastelse af Theorien om Udvidningen af Synchronosis publica under Fødslen; denne gamle af Henning Arnisæus i Helmstädt og den lærde Kirurg Pineau (Pinæus) i Paris halvandet Aarhundrede tidligere fremsatte Lære¹³⁾ — der som de fleste gamle Axiomer har sin oprindelige Hjemmel i de hippokratiske Skrifter¹⁴⁾ — holder han stærkt paa, hvori forøvrigt en stor Del af de samtidige Fødselshjælpere vare enige med ham, ligesom Læren ogsaa i den følgende Tid førte til Udførelse af den indgribende Symphyseotomi. Buchwald argumenterer teleologisk, at da Forbruskningen paa dette Sted holder sig op til den højere Alder, maa „Naturens allerviiseste Stiftere have haft nogen Hensigt dermed“. Han henviser forøvrigt til, at han yderligere har dokumenteret denne Menings Berettigelse i sin „Historia monstri gemelli coaliti“. Endelig rekommanderer han Skriftet ikke blot til Jordemødrene, men „særdeles de Herrer Gejstlige paa Landet, af hvilke ofte forlanges Raad i paakommende Vanskeligheder“ — Præsterne betragtedes altsaa endnu som Jordemødrenes nærmeste kyndige Raadgivere.

Mesnards Vejledning er iøvrigt kun som Buchwalds Jordemoderskole et populært Skrift, forfattet i kateketisk Form med Spørgsmaal og Svar for „sages femmes sans étude et sans lettres“ og „chirurgiens, qui sont paresseux d'étudier“. Oversættelsen betegner derfor i det Hele ikke noget Skridt af særlig videnskabelig Betydning, men dog

en Reform i den praktiske Obstetrik, og paa et enkelt Punkt en afgjørende Reform: For første Gang nævnes og demonstreres den uskadelige Fødselstang i et dansk obstetricisk Skrift, og derved faar dette dog et vist banebrydende Skær. Instrumentet („Tenette à cuillier“) som Mesnard først havde beskrevet i „Journal de Verdun“ i 1741, omtales ikke i selve de nærmest paa Jordemødre beregnede „Spørgsmaal og Svar“, men for sig i Forfatterens Fortale, og er konstrueret med den Palfyn'ske Tang som Udgangspunkt¹⁵⁾. Desuden beskrives i Fortalen en Tang med Hager paa Enden af Skeerne (som en Gedefod) til Anvendelse paa det sidstkommende Hoved, samt to mutilerende Instrumenter — en „Hjerneskal-Borere“ (Perce-Crâne) og en „Ledetang“ (Tenette à conducteur), hvis ene, spidse Blad (Næbbet) skulde stikkes ind gennem Hjerneskallen, medens det andet omfatter Hovedet udvendig — og endelig to Hager til Fremtrækning af et dødt Foster. Paa en tilføjet Tavle ere Instrumenterne afbildede.

Den nærmeste Betydning af denne Beskrivelse af en uskadelig Fødselstang samt af de øvrige Instrumenter til vanskelige obstetriciske Operationer maa søges deri, at eo ipso den hyppige Anvendelse for en kyndig kirurgisk Fødselshjælp betones. Brugen af disse Instrumenter kunde ikke overlades til Jordemødrene, og derpaa har heller ingen nogensinde tænkt. Der ligger i disse Instrumenters Fremkomst en kraftig Appel til Lægevidenskaben om at oprette, hvad der har været forsømt, om at organisere en virkelig obstetricisk Uddannelse og Undervisning. Og Udlandet havde jo afgivet Forbilleder nok, det gjaldt blot om at følge dem, først og fremmest i Oprettelsen af en Fødselsstiftelse — men derpaa sigter Buchwald øjensynlig ikke; han vil bevare urørt den gamle Ordning med Jordemoderkommissionen og sig selv som dens Præses og eneste uantastelige Autoritet, og dette var uforeneligt med Oprettelse af en Fødselsstiftelse, hvorved Tyngde-

punktet naturlig vilde flyttes til denne og til den dertil knyttede professionelle Accoucheur.

Den samme Halvhed og Mathed i Buchwalds Bestræbelser viser sig i hans Forhold til den anatomiske Undervisning, det akademiske Hovedfag, hvis Fremme han fra sin Ansættelse særlig havde viet sig. Vel udfoldede han netop samtidig med sin Oprykning til Fakultetets Leder nogen Energi for at knytte en dygtig Prosektor til sig og var som allerede anført ogsaa i 1747 saa heldig at erhverve sig en saadan i den fra Crügers Anstalt bortgaaede Georg Heuermann, der efter i 1748 at være bleven immatrikuleret snart synes at have som Buchwalds Assistent etableret nogen anatomisk Undervisning i det akademiske Theater¹⁶). Men selv synes Buchwald ikke mere at have taget sig synderlig af denne Undervisning og ikke at have gjenvundet den Energi, han efter sin Ansættelse en kort Tid havde udfoldet. Mangel paa anatomiske Undervisningsanstalter var der nu ganske vist ikke i Kongens Lande, idet der foruden Universitetets, Crügers og Materns lille Anstalt i Altona endnu oprettedes et anatomisk Theater i Norge, i Rigets gamle anselige Stad Bergen, hvor den omtalte ny udnævnte Stadsfysikus *Johann Gottfried Erichsen* satte et saadant i Scene.

Denne Mand var en Type paa de af Oplysningsbevægelsen berørte Ny-Hallensere, der hvorvel udgaaede fra Pietismen ikke slog sig til Ro hermed, men efter at have tilegnet sig noget af den nye Naturvidenskabs Forskningsresultater med en utrættelig Virksomhedsdrift søgte at gjøre sig gjældende og udrette noget paa forskjellige saavel videnskabelige som praktiske Omraader. Erichsen¹⁷) var en Studiekammerat af den aandsbeslægtede Kratzenstein og en Protegé af Juncker, der altid ufortrødent tog sig af Disciple, som han ansaa for lovende og pietistisk rettroende. Erichsen, der var fattig, kom først i en voxen Alder ved Junckers Hjælp i Pædagogiet i Halle, blev senere immatrikuleret ved Universitetet og begyndte at studere Medicin. Uden at have fuldført sine Studier

blev han i 1744 Læge hos Grev Henrik VI af Reuss (den senere Oberhofmester ved Sorø Akademi), der dengang var Stiftamtmand over Christianssands Stift. Da denne imidlertid snart opdagede sin Læges mangelfulde Uddannelse, sendte han ham ud paa Studierejse, hvad der sikkert ogsaa var efter Erichsens Ønske. I Paris, hvorhen han kom med Anbefaling til den danske Gesandt Bernstorff, kastede han sig nu over de praktiske Discipliner Kirurgi og Obstetrik, idet han heller ikke forsømte den for disse Fag saa vigtige Anatomi. Efter i 1746 at have taget Doktorgraden i Halle¹⁸⁾ og derpaa underkastet sig et Colloquium for Fakultetet i Kjøbenhavn, beholdt han Stadsfysikatet i Bergen, og nu begyndte han for Alvor at gjøre de vundne Indsigter frugtbringende.

Strax efter sin Ansættelse i 1747 fik han Tilladelse til at „betjene sig af de for Livsstraf i Bergens Raadhus arresterede eller de i Byens Tugthus forefaldende Malefikanters Cadavera saavel som af de i Fæstningen bortdøende Slavers Legemer“. Han købte sig nu et Hus, som han indrettede til Anatomikammer og udstyrede med de fornødne Apparater og Instrumenter, og begyndte at give Kurser saavel for Kirurger som for Jordemødre. Han ansøgte derefter om at maatte faa rigeligere Adgang til Kadavere, at maatte holde en Gesell som Prosektor samt erholde en Autorisation som Leder af den anatomisk-kirurgiske Lærestanstalt. Han sigtede aabenbart paa at spille Simon Crügers Rolle i Norge og fik ogsaa i et Reskript af 5. Juli 1748 det Væsentligste af det ansøgte bevilget. Det blev paalagt Barbersvendene at gjennemgaa et Cursus anatomicus et operationum hos ham, forsaavidt som de ikke besøgte Lærestalten i Kjøbenhavn. Han oprettede endvidere et Sygehus i Bergen, hvor han kunde give klinisk Vejledning, samt paabegyndte Udarbejdelsen af en Jordemoderbog. Samtidig drev han ifølge Bevilling et Apothek i Stavanger ved en Provisor.

Denne alsidige Virksomhed, som saaledes antog be-

standig videre Dimensioner og blandt andet tegnede til at kunne grunde en anselig norsk kirurgisk-obstetricisk Læreanstalt, blev imidlertid snart igjen standset. Erichsen var et af Oplysningstidens meget urolige Hoveder, opfyldt af hinanden krydsende Planer og Bestræbelser. Af sin og Kratzensteins Lærer, Krüger i Halle, havde han modtaget nogle kemiske Kundskaber og Impulser, og ved Betragtning af alt Fiskeaffald og Tang ved Norges Kyster fik han den Ide at benytte disse Stoffer til Tilvirkning af Salpeter; snart blev han i saa høj Grad absorberet af disse nye Planer, at han opgav alle de tidligere Bestræbelser i Bergen og tilsidst ogsaa opgav selve sit Embede for udelukkende at vie sig disse kemisk-tekniske Foretagender.

Erichsens Betydning for Lægevidenskaben er saaledes ikke meget fremtrædende, og hans Optræden har nærmest sin Interesse ved at afgive et af de tidlige, om end kun smaa Fingerpeg om, at en ny Tid, mere foretagsom og handlekraftig, end Aarhundredets første Halvdel havde vist sig at være, er i Anmarsch ogsaa for Lægevidenskabens Vedkommende. Vi have allerede set forskellige Smaabebudelser derom lige fra Begyndelsen af Christian VI's Regjering, og i Aarhundredets 5te Decennium blive de bestandig tydeligere under Indvirkning af de udenlandske Videnskabens Centra, fornemlig af Göttingen og Upsala. Den Lægevidenskabens Renaissance, som havde søgt at arbejde sig frem allerede gennem Aarhundreder, og hvis første store Maal havde været Gjenindsættelsen af Hippokratismen i Højsædet i den arabiske Galenismes Sted, var hidtil, i ethvert Tilfælde i Danmark, ikke endnu kommen ret ud over det første, det filologiske Stadium, Fortolkningen af de hippokratiske Skrifter, og havde derfor endnu bevaret meget af den gamle skolastiske Karakter. Vel havde banebrydende Fremskridt i Anatomi og Fysiologi lagt en tidligere ukjendt reel og rationel Grundvold, men den afgjørende Hjælp til virkelig Forstaaelse af Livet i sund

og syg Tilstand, som de fundamentale Naturvidenskaber og først og fremmest Anvendelsen af en virkelig *stringent naturvidenskabelig Methode* skulde yde den lægevidenskabelige Forskning, og hvorved først en Renaissance i fuld Forstand kunde komme til Gyldighed, havde længe ladet vente paa sig. Naar dette Gjennembrud nu, ved det 18de Aarhundredes Midte, manifesterer sig forholdsvis hurtig i Danmark, saa er det dog ikke alene et Resultat af Videnskabens egen stille Magt, om end den langsomt fremtrængende Indflydelse fra de omtalte udenlandske Centra er af ret afgjørende Betydning. Men den nærmeste direkte Aarsag til Gjennembruddet er dog tildels af en mere ydre Art. Med Frederik V's Tronbestigelse blive Regjeringens Tøjler betroede til nye Mænd med nye Anskuelser, hvilke uafhængigt af, ja nærmest endog paa Trods mod det officielle akademiske Liv i Danmark, snart bane Vej for og fremtvinge en ny hastig Reformudvikling i Oplysningsbevægelsens energiske Aand. Danmark fik paa engang en Statsmand som Münchhausen, om end nok, videnskabelig set, af en ringere Støbning og af et noget andet Grundsyn end den hannoveranske.

Den Mand, som ved Aarhundredets Midte nærmest paa-tog sig og udførte denne betydningsfulde Rolle i Danmark, maa vistnok siges at være Kongens højtbetroede Ven og Raadgiver *Adam Gottlob Moltke*. Han manglede vel fuldstændig den hannoveranske Statsmands grundige videnskabelige Uddannelse, men saa havde han til Gjengjæld Dilettantens hele friske og umiddelbare Interesse for de naturvidenskabelige Fremskridtsbevægelser og særlig for det deraf resulterende praktiske og nyttige Udbytte for Kongens Lande og Riger, hvis Glands og Jævnbyrdighed med de unge fremadstræbende tyske Riger, navnlig Preussen og Hannover, aabenbart laa ham meget paa Hjerte. Allerede i sin „Plan for Frederik V's Regjering“¹⁹⁾, udarbejdet strax efter Kongens Tronbestigelse, betoner Moltke tydeligt, om end kun let henkastet, hvad han

særlig vil sigte paa med Hensyn til foreliggende Reform-er i Landets indre Forhold: „Die Aufnahme der Wissenschaften und Künste, die Verpflegung der Armen und Kranken erfordern noch viele Verbesserung. Es ist zu beklagen, dass die einzige Universität in Dero Majestät Reichen und Ländern, bei welcher den Professoren so ansehnliche und vestgesetzte Einkünfte von Alters her beigelegt sind, nicht mehreren Nutzen schafft“. Dette Program ses han senere stadig at følge, ogsaa den sidste, mod Universitetet rettede Passus deri. Hans Reformbestræbelser bragte ham netop i en Kampstilling til det københavnske Universitet og særlig til dets medicinske Fakultet, det, der endnu paa dette Tidspunkt skulde have været Hovedbæreren af de naturvidenskabelige Fremskridtsbestræbelser, som laa Moltke paa Sinde.

Moltke havde dog næppe været i Stand til at udrette noget Betydeligt for Videnskaben, hvis han ikke i klar Selvkritik havde sørget for at faa *Johann Hartwig Ernst Bernstorff* ved sin Side. Denne var ved sin grundige og alsidige videnskabelige Dannelse og Indsigt, ved sine nøje personlige Forbindelser med Udlandets aandelige Stormænd og særlig med Göttingens, netop den, der var fortrinlig skikket til at udføre, hvad en utaalmodig Reformiver paa Grund af Landets egen Fattigdom paa Kapaciteter først og fremmest maatte forlange: Indkaldelse af fremmede Videnskabsmænd.

Tre saadanne unge lægevidenskabelige Kapaciteter se vi saaledes blive indkaldte allerede strax efter Aarhundredets Midte: fra Göttingens og *Hallers* udvalgte Kreds *Johann Just v. Berger* og *Georg Chr. Oeder*, og fra Halles Kreds, som et Udtryk for, at den hallensiske, naturvidenskabelig reformerede Medicin fremdeles dog havde nogen Kurs ved Siden af Göttingens, den omtalte *Chr. Gottlieb Kratzenstein*. Berger lod Bernstorff vel nærmest indkalde for at sikre sit Hus og Hoffet betryggende Lægehjælp, og der kunde ganske vist ogsaa være Grund til at søge en saadan fra Udlandet paa det

Tidspunkt; af de daværende danske Livlæger var den forøvrigt dygtige *Laub* en gammel Mand, *v. Aspern* havde ikke vist sig at være nogen særlig Akkvisition, ligesaa lidt som den ved hans Død (1751) til virkelig Livlæge oprykkende *Hans Piper*, der fra 1746 havde staaet som Hofmedikus. Men *Berger* var tillige en virkelig Reformkraft og udfoldede i den følgende Tid dygtige og ivrige Bestræbelser for at gjøre sit nye Hjemland delagtigt i de udenlandske Fremskridt paa den praktiske Medicins Omraade. *Oeder* og *Kratzenstein* vare jo udprægede Repræsentanter for den fremskredne Naturvidenskab, hin særlig for Botaniken, denne for Fysiken og ganske særlig for den da saa fremskudte Elektricitets-Lære, ogsaa i dens Anvendelse for Lægekunsten.

Men det var dog paa ingen Maade alene ved saadanne Indkaldelser af Fremmede, at det lægevidenskabelige Liv paa engang brød frem med hidtil ukjendt Kraft og Fart ved Aarhundredets Midte. Samtidig begyndte Videnskabens egen stille arbejdende Magt at vise sin bestandig tydeligere Indvirkning deri, at der ogsaa mellem Landets egne unge Sønner opdukkede den ene videnskabelige Reformkraft efter den anden. *Haller* havde ved Aarhundredets Midte allerede i Landet selv en begavet og ivrig, anatomisk-fysiologisk Discipel, den omtalte *Heuermann*, der autodidaktisk, men derfor ogsaa saa meget mere selvstændigt, arbejdede sig frem og bort fra sine uvidenskabelige, barberkirurgiske Udgangspunkter i *Crügers Theater*; en ligeledes omtalt Discipel af *Crüger*, *Chr. Johann Berger*, begyndte paa Grundlag af sine i Udlandet erhvervede solide Indsigter i Fødselsvidenskab, og iøvrigt ikke uden en vis Kampstilling mod det medicinske Fakultet, at arbejde energisk for sit vigtige Specialfags banebrydende Reform i den nye Tids Aand, og samtidig med *Oeders* Indkaldelse begynder en ung lovende Theolog og Mediciner, *Jørgen Tyge Holm*, at uddanne sig til botanisk Reformmand hos dette Videnskabsfags aller- ypperste Repræsentant, *Linné* i *Upsala*.

Snart gjøre to andre talentfulde danske Medicinere sig bemærkede, *Carl Jensenius* og *Chr. Friis Rottbøll*, hin ved ganske vist bestandig kun ustadige Forsøg i Læge- og Naturvidenskabens forskjellige Retninger, men dog navnlig vendt mod den praktiske Medicin, denne derimod ved grundig Uddannelse og koncentreret For- dybelse fornemlig i Anatomi og Botanik, hvorved han bliver en Rival, og tilmed en af Lykken meget begun- stiget Rival, baade af Heuermann og Holm. Denne sidste spreder sine Kræfter, aabenbart bestandig mere betagen af de til Naturvidenskabens frugtbringende Anvendelse i Nationaløkonomien knyttede store Fremtidsperspektiver, og han døde endnu ved Begyndelsen af sin Karriere, Heuermann stilles i Skygge ved de med Barberuddannel- sen sammenhængende Mangler. Den skoleret uddannede Rottbøll kunde saaledes snart uden Vanskelighed blive den ansete officielle Hovedbærer af de to nævnte vigtige lægevidenskabelige Fundamentaldiscipliner.

Heller ikke selve Fakultetet blev uberørt af denne tiltagende Reformstrømning. Dets Chef, Buchwald, be- gynder ved Aarhundredets Midte at udfolde ret ivrige og prisværdige Bestræbelser, om end med det samme let trættede Halvheds Præg som ellers, saa dog i højere Grad end tidligere, først og fremmest for at faa sine nævnte tre kjære og lovende Disciple, Holm, Jensenius og Rottbøll, fyldigt uddannede til at kunne optage og ud- føre de foreliggende nye Reformopgaver i Universitetets tilkommende Tjeneste — hvorved han ogsaa ledes af den rigtige Forventning om, paa denne Maade bedst at kunne hæmme eller dog neutralisere den for Universitetet saa ubehagelige Indkaldelse af Tyskere. Heuermann søger han ganske vist, som Konsistoriums Akter udvise, at udestænge og holde nede, til Tab for Anatomien og Kirurgien, men det er fra hans akademiske Standpunkt vel begrundet i hans Opfattelse af denne talentfulde Discipel som en simpel Barberkirurg, der til Trods for sin erhvervede Doktorgrad ikke besidder den fornødne

lærde Fundamentaldannelse, hvis Mangel i Samtidens Øjne maatte være særlig graverende. Men ogsaa personlig søger Buchwald i det 6te Decennium at udvikle ny Kraft-anstrængelse i sin Egenskab som Lærer, iøvrigt nok under en vis Pression fra Universitetets nye energiske Prokantsler *Pontoppidan*, der ses med særlig Iver at passe paa de to medicinske Professorers Lærervirksomhed, og hvis Udnævnelse overhovedet maa siges ligeledes at være et Moment af Betydning for det videnskabelige Opsving.

Ogsaa med Hensyn til de for Lægevidenskaben vigtige Institutioner indtræder der strax efter Aarhundredets Midte et overordentlig betydningsfuldt Reformgjennembrud, hvorved tillige Oplysningstidens *filantropiske* Krav sker Fyldest. Den første Grund til en Fødselsstiftelse og dermed til Udvikling af en virkelig praktisk obstetricisk Undervisning lægges, og til det for klinisk Uddannelse saa vigtige og nødvendige Hjælpemiddel, et vel indrettet Sygehospital, lægges ligeledes snart Grundstenen, og det med en til Sagens Betydning svarende Pomp af Kongen selv. Skjøndt Buchwald, som vi have set, havde udfoldet ihærdige Bestræbelser for denne Sags Fremme, sker dog Realisationen deraf, karakteristisk for Tiden og for Regeringens Forhold til det medicinske Fakultet, fuldstændig uden dettes Medvirkning, medens derimod Crüger og hans Theater kommer i nær og indflydelsesrig Forbindelse dermed. Ikke mindre fjernt fra Fakultetet eller endog ligefrem paa Trods af dette fremstaar tillige rent naturvidenskabelige Institutioner paa den reformivrige Regjerings Bud: den nye botaniske Have ved Amaliegade og Naturalie- og Husholdningskabinettet paa Charlottenborg, hvilke vel ikke fik nogen særdeles stor direkte Betydning, men i ethvert Tilfælde have en fremtrædende historisk Interesse ved at afgive den første bestemte Manifestation af den egentlige Lægevidenskabs og de fundamentale Naturvidenskabers Adskillelse, af

disses Udsondring fra og Uafhængighed af hin, medens de hidtil væsentlig havde været betragtede som dens Hjælpemiddel. Nu skulde de tjene større og videre Samfundsopgaver.

Ikke blot i selve den danske Lægevidenskab, men ogsaa i det danske Medicinalvæsen begynder der paa engang at røre sig et større Liv ved Aarhundredets Midte. Det nye Medicinalkollegium, hvis Virksomhed i det 5te Decennium viste sig saa lidet frugtbar og kun rig paa Tvistigheder, tager sig sammen først i den Retning, at det kommer til en Forsoning mellem Kollegiets Medici og dets stridbare kirurgiske Assessor, Generaldirektør Crüger; Buchwalds tidligere omtalte anerkjendende Udtalelser om Crügers Søn i 1749 ere vistnok allerede et Udtryk herfor. Vel fører denne Forsoning ikke til nogen Realisation af Kollegiets foreliggende Hovedopgave, Tilvejebringelsen af et Forslag til en ny Medicinalanordning, men paa andre Punkter tager Kollegiet dog ved denne Tid rask fat, ja det optræder endog under sin nye energiske Patron og Direktør Baron *Mathias v. Güldencrones* Ægide som et ligefrem videnskabeligt Akademi og drister sig til at sætte en Fortsættelse af Th. Bartholins berømte Tidsskrift i Scene.

Om end det frembrydende Nye ikke holder Alt hvad det lover, og om det end ikke kan siges at fremkomme pludselig omtrent ved Aarhundredets Midte, idet Spirer dertil som altid, og som vi have set, kunne paa-vises at være tilstede langt længere tilbage, saa er dog Midten af Aarhundredet det Tidspunkt, hvor et Grændseskjel nærmest kan drages, hvor den hidtidige dels halvt pietistiske dels endnu halvt skolastiske Aand ligefrem fortrænges af den nye Naturvidenskab, og hvor Oplysningsperiodens hele Reform- og Fremskridtsvarme for Lægevidenskabens Vedkommende maa siges at afløse den Mathed, som prægede det danske lægevidenskabelige

Liv tidligere i Aarhundredet. Den nye Tid for den danske Lægevidenskab kan saaledes siges først ved Aarhundredets Midte *fuldt* at begynde; dets første Halvdel, altsaa den Periode, som her er behandlet, afgiver kun den første svage Begyndelse og Indledning til den følgende Tids rigere videnskabelige Liv.

CITATER OG NOTER

I.

¹⁾ Den franske Medicinalhistoriker *Hazon*, der 1730 som Student gik til anatomiske Forelæsninger i Paris, skildrer Fakultetets Amfiteater som et uhyggeligt, mørkt og fugtigt Rum uden Vinduer, blot forsynet med nogle Lufthuller. Først 1744 fik Winsløw bygget et smukt og anseligt anatomisk Institut (se Puschmann, *Geschichte des medicinischen Unterrichts*, Leipzig 1889, S. 334).

²⁾ A. D. Jørgensen, Niels Stensen, S. 68—69.

³⁾ Konsistoriums Arkiv. Kopibog.

⁴⁾ Riegels, Frederik IV's Historie II, S. 362.

⁵⁾ Gl. kgl. Samlinger 1073 fol., Redegjørelse af Gram. Den hyppige Angivelse, at C. Bartholin fungerede som det medicinske Fakultets Dekanus perpetuus i hele det følgende Tidsrum og lige til sin Død, er ganske fejlagtig, hvad der forøvrigt allerede fremgaar af *Thura*, *Idea hist. litt. dan.* (S. 173 og fl. St.). I de første Decennier af det 18de Aarhundrede vare Dekanerne: W. Worm, Mule, Hofsteter og de Franckenau; Hundrups Angivelser i Biografierne af *Doctores medicinæ* ere ikke korrekte paa dette Punkt, idet han synes uden videre at have ladet den af Thura opførte Promotor være synonym med Dekanus, hvad der ikke gaar an. Naar Bartholin foretrak at være Dekan paa Tur i det filosofiske Fakultet fremfor at benytte sit Senium i det medicinske, var det mulig af pekuniære Hensyn (Selmers Aarbog 1839, S. 48).

⁶⁾ Riegels, Christian V's Historie, S. 638.

⁷⁾ I P. Hansens Illustrerede Litteraturhistorie ere nogle af Holger Jacobsens Tegninger gjengivne.

⁸⁾ Biografi i Mansa, Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedsplejens Historie i Danmark, Kbhvn. 1873, S. 501. — Autobiografi i Danske Saml. III, S. 234 ff.

⁹⁾ P. Vinding, Decora Wormiana, S. 13.

¹⁰⁾ Matzen, Kjøbenhavns Universitets Retshistorie II, S. 198.

¹¹⁾ Thura, anf. Skr. S. 173.

¹²⁾ J. Petersen, Hovedmomenter i den medicinske Kliniks ældre Historie, Kbhvn 1889, S. 51.

¹³⁾ Panum, Bidrag til vort medicinske Fakultets Historie. Universitetsprogram, 1880, S. 39 ff.

¹⁴⁾ Nyerups Universitetsannaler, S. 212 ff.

¹⁵⁾ Danmark og Norges Beskrivelse, Kapitel om Akademier, S. 186.

¹⁶⁾ E. Holm, Danmark-Norges indre Historie 1660—1720, Kbhvn. 1885, S. 404 ff.

¹⁷⁾ Matzen, anf. St. II, S. 206.

¹⁸⁾ Disse anselige Originaldokumenter opbevares endnu i Lavets Arkiv, hvilket Barberforeningens Formand, Hr. Voigt, forekommende har givet Forf. Adgang til.

¹⁹⁾ Herholdt i Selmers Akad. Tid. III, 1835, S. 99.

²⁰⁾ Rostgaardske Diarium i Univ. Bibl. Beckers Orion I, S. 25 ff. Brock, Hist. Efterr. om Rosenborg, S. 134 ff. — Biograph. Lex. der hervorrag. Aerzte VI, S. 90 f.

²¹⁾ Th. Bartholins Acta med. et phil. I, Nr. LXXVIII.

²²⁾ Decora Wormiana, S. 15.

²³⁾ Guds Børns Kaarseskole; C. Rothe, Brave danske Mænds Eftermæle II, S. 340.

²⁴⁾ Nova litt. mar. balt., 1699, S. 110. V. Ingerslev (Danmarks Læger og Lægevæsen II, S. 19) antager Angivelsen i Herholdts og Mansas Samlinger S. 218 om, at Buchwalds Demonstrationer ere foretagne i Barberernes Anatomikammer, for fejlagtig og vil henlægge dem til Universitetets Domus anatomica. Men dette synes allerede paa Forhaand mindre sandsynligt, da Buchwald selv dengang kun var Amtsmester

(og Livkirurg); havde det været Tilfældet, vilde det sikkert ogsaa være blevet fremhævet til hans Ære i Ole Rømers udførlige Program ved Doktorpromotionen ligesom vel ogsaa i hans senere Programma funebre (Dän. Bibl. IV, 633 ff.), tilmed da Buchwald ved en saadan Funktion i Domus anatomica maatte optræde som Prosektor for Prof. anatomiae C. Bartholin. Heller ikke den Omstændighed, at Demonstrationerne refereres i Nova litt. mar. balth., kan bestyrke Ingerslevs Formodning; thi i dette Tidsskrift optoges alt Mærkeligt baade ved og *udenfor* Universitetet. Ligeledes taber Ingerslevs Hovedargument, at Demonstrationen foretoges paa en Selvmorderske, hvis Lig skulde tilfalde Universitetet, sin Vægt, idet Sjæll. Tegnelser har det særlige Reskript af 18. Febr. 1699, der overgiver *netop dette Lig* til Buchwald: „Vi have bevilget, at dend qvindis Person, som sig for nogle Dage siden her i Staden selv skal have hængt, hendes Legeme maa være Hans Kgl. Høyheds vores elskelige kjære Søns Cronprintz Friderichs Lifbarberer Johan Buchwalt følgagtig til at anatomere“. Herved bliver det tilnærmelsesvis sikkert, at Herholdt og Mansa have Ret. — Ogsaa d. 10. Januar s. A. havde Bartsckærlavet faaet et Lig overladt til Anatomering (O. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium VII, S. 549.

²⁵⁾ Epist. Worm. Nr. 648 og 650. Epist. med., Cent. I, 203.

²⁶⁾ J. Petersen, anf. St. S. 38.

²⁷⁾ Cold, Lægerne og Lægevæsenet under Christian IV's Regjering. Doktordisputats, 1858, S. 133.

²⁸⁾ Hofmanns Foundationer X, S. 227.

II.

¹⁾ Kilder til Jacob B. Winsløw: Dänisches Journal I, S. 307—34. Riegels Forsøg til Chirurgiens Historie, Bilag IV—VII. Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter, 1815, S. 171—233. Holbergs Trende Epistler, udg. af Levin,

S. 47 ff. Biographie médicale VII (Dictionnaire des sciences médicales). Biograph. Lexikon der hervorrag. Aerzte VI. Zimmermann, das Leben des Herrn von Haller, S. 48 f.

^{2a)} Dissertationer, udg. af S. Lintrup, II, 1, S. 4—48.

^{2b)} V. Heise, J. B. Winsløws Thesis om Dødstegnene, med en fornøden Fortale udgiven og oversat, Sorø 1868 (Skolens Indbydelsesskrift). Samme Forf. i Brochurer og Avisartikler.

³⁾ Se A. D. Jørgensen, Niels Stensen, S. 76. Gosch, Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur II, S. 149 ff.

⁴⁾ Virorum Clarissimorum ad G. Chr. Schelhammerum Epistolæ selectiores, 1727, S. 276.

⁵⁾ Dansk biografisk Lex. V, S. 274 ff.

⁶⁾ Epistola de transplantatione morborum Hafn., 1672 (se en Recension af den oversatte Afhandling i phys.-oecon.-medicochirurgisk Bibl. II, S. 436 ff.).

⁷⁾ Se Dansk biograf. Lex. VI, S. 225 ff.

⁸⁾ Kort efter (1708) behandlede Æmnet ligeledes i en Inauguraldisertation her ved Universitetet af Tyskeren *Grynæus*; hans Afhandling er dog af meget ringe Betydning. Franckenaus nævnte Udgave af Maxwells Skrift findes ikke i vore Bibliotheker og er Forf. kun bekjendt af Omtalen i Kurt Sprengels Haandbog, 2. Udg. IV, S. 352.

⁹⁾ Nova litt. maris balt.. 1704, S. 375.

¹⁰⁾ Matzen, II, S. 16 ff.

¹¹⁾ Max Salomon i Biograph. Lex. der hervorrag. Aerzte II, S. 424.

¹²⁾ Th. Bartholins Cista medica. Loc. XXII. Smlgn. ogsaa det vistnok af Th. Bartholin redigerede og af Fakultetet under 16. Jan. 1676 afgivne „Consilium de febre epidemica grassante præcavenda et curanda“ (Acta med. & phil., Vol. IV, P. I, S. 23).

³¹⁾ Mollers Cimbria litt. Ingerslev (II, S. 200) drager vistnok uden Grund Identiteten af den i Cimbria litt. nævnte Müller og Sorø-Lægen Müller i Tvivl. At et tysk Skrift af Sorø-Lægen ikke anføres i Cimbria litt. er vist kun betinget i, at Skriftet er udkommet efter Rector Mollers Fuldførelse

af Litteraturværket. — Betegnelsen „anset“ om Müller i Texten er kun en Trykfejl for „ansat“.

¹⁴⁾ I B.'s senere udgivne Omarbejdelse af Inaugural-dissertationen under følgende Titel: „Morborum malignorum, imprimis pestis et pestilentiae brevis genuina descriptio et explicatio, sanis principiis et propriis observationibus superstructa, cui pestis per nonnullos menses anno 1711 et 12 Haffniæ sævientis brevis et vera historica descriptio cum omnibus observatis phænomenis nec non ejusdem vera instituta medela adjuncta et sincere revelata est“ Hafn, 1736, 4to, S. 68. Det nærmeste Forbillede for Böttichers Afhandling har vistnok været den udmærkede engelske Læge Hodges' Skrift om den voldsomme Pestepidemi i London 1665: „*Αιτιολογία* sive pestis nuperæ apud populum Londinensem grassantis narratio“ (London 1672). H. var en af de Londonerlæger, der modigt og utrætteligt virkede som Pestlæge, og som vare saa heldige ikke at falde som Offer for Epidemien. (Sydenham og de fleste andre Lægecelebriteter i London flygtede ved Pestens Optræden strax bort).

¹⁵⁾ Haandbog i Sundhedspolitiet, 1801, S. 38.

¹⁶⁾ Infectionskrankheiten, S. 294.

¹⁷⁾ De scorbuto nautico per regiam Danorum classem anno 1711 præsertim circa autumnum grassato.

¹⁸⁾ Pesten i Helsingør og Kjøbenhavn 1710 og 1711, Kbhvn. 1854.

¹⁹⁾ Anf. St. S. 84.

²⁰⁾ Epist. clariss. virorum, S. 375.

²¹⁾ Hist. Tidsskrift, 3. R. I, S. 119 ff. (Kall Rasmussen, Bidrag til Holbergs Biografi).

²²⁾ Mansa anf. St. S. 185 ff.

²³⁾ Ingerslev II, S. 217.

²⁴⁾ V. Deurs' Optegnelser (St. kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 429 h. fol.); for dette Anatomikammers Oprettelse havde Barberlavets Oldermænd, Jacob v. Aspern, (den senere Livlæge Mathias v. A.'s Fader) virket (Herholdts og Mansas Samlinger, S. 83).

²⁵⁾ Dette fremgaar af Barberlavets Protokoller.

²⁶⁾ Ch. Biehls hist. Breve, Hist. Tidsskrift 3. R. IV. S. 161; Ingerslev, (anf. St. II, S. 165) paaviser det Løse i Ch. Biehls Argumentation.

²⁷⁾ Werlauff, Det store kgl. Bibliothek, S. 68, Note.

²⁸⁾ Konsist. Arkiv, Kopibog.

²⁹⁾ Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Alterthumskunde XIV, 1881, S. 139.

III.

¹⁾ Om Hallenser-Universitetets almindelige Historie i dets tidligere Tid se: *Foerster*, Geschichte der Universität Halle in ihrem ersten Jahrhundert, Halle 1799. *Hoffbauer*, Geschichte der Universität Halle bis z. J. 1805, Halle 1805. Om den medicinske Skole i Halle se: Haesers Archiv für die Geschichte der Medicin III. — Lasègue i Conférences historiques faites par la faculté de médecine de Paris, 1866. — Hallensermedicinens litterære Hovedværker ere henholdsvis Fr. Hoffmanns „*Medicina rationalis systematica*“, Halle 1718—40, (9 Bind), og Stahls „*Theoria medica vera, physiologiam et pathologiam tamquam doctrinæ medicæ partes vere contemplativas e natura et artis veris fundamentis intaminata ratione et inconcussa experientia sistens*“, Halle 1707.

²⁾ Allg. deutsche Biographie.

³⁾ Baas, Grundriss der Geschichte der Medicin, Stuttgart 1876, S. 604.

⁴⁾ Nachrichten von den vornehmsten Lebensumständen und Schriften Jetztlebender berühmter Aerzte und Naturforscher in und um Deutschland I—III, 1749—53. I 1ste Bind behandles Juncker, i 2det Carl.

⁵⁾ Allg. deutsche Biographie.

IV.

¹⁾ Kilder: Jöckers Gelehrten Lex. Hojer, König Friederich des Vierten glorwürdigstes Leben, II, S. 208—11. Allg. deutsche Biographie. Biograph. Lexikon der hervorräg.

Aerzte. Ingerslev anf. St. II, S. 200 ff. O. Wolffs Journal, 1804, I, S. 277. Dansk biografisk Lex.

²⁾ Werlauff, Histor. Antegnelser til Holbergs Lystspil, I. Det arabiske Pulver.

³⁾ Zimmermann, Das Leben des Herrn von Haller, S. 135.

⁴⁾ Kilder: Fortalen til „Friederich des Vierten gloriøsteste Leben“ (udg. af Falck 1829). Schleswig-Holst. Anzeigen. 1765. Møller, Mnemosyne IV, S. 108 ff. Werlauff, det store kgl. Bibliothek, S. 116 ff. N. M. Petersen, Bidrag til den danske Litteraturs Historie, 2. Udg. IV, S. 152 ff. Lobedanz i dansk Maanedsskrift 1867, II. Ingerslev anf. St. II, S. 194 f. H. Rørdam, Histor. Samlinger I, S. 337 ff.

⁵⁾ Dänische Bibliothek IV, S. 641.

⁶⁾ Konsistoriums Arkiv, Kopibog.

⁷⁾ Det er i Herholdts og Mansas Samlinger (Noterne S. 350), at det meddeles uden nærmere Angivelse af Kilden, at Jens Bing ikke blot bragtes i Forslag, men ogsaa deltog i Konkurrencen. Konsistoriums Arkiv oplyser intet derom, heller ikke Registranderne i Rigsarkivet, medens det Hojer givne kongelige Mandat begge Steder anføres. Det maa derefter endog anses for tvivlsomt, om Bing overhovedet er bleven bragt i Forslag eller har modtaget noget Mandat. — Nogen *virkelig* Konkurrence har Handlingen ikke været, idet Embedet faktisk iforvejen var bortgivet til Buchwald.

⁸⁾ I den citerede Fortale P. XI.

⁹⁾ Werlauffs Holbergiana (Nyt hist. Tidsskrift VI, S. 318).

¹⁰⁾ Werlauff, det store kgl. Bibliothek, S. 116.

¹¹⁾ Møllers Theol. Bibl. V, S. 150.

¹²⁾ Først udgivet 1829 af Prof. Falk i Kiel.

¹³⁾ Hojer, anf. St. II, S. 40.

¹⁴⁾ Nogen Hjemmel for, at den indkaldte Fysikus S. er den samme, der en Aarrække tidligere var bleven ansat ved Universitetet i Halle, er det dog ikke lykkedes mig at finde ved Undersøgelse i Halles Arkiver. Han maa ikke forvexles med den ansete Professor med. Stisser i Helmstädt, der er meget ældre (død 1700), og mulig er hans Fader. Overbibliothekar ved det kgl. Universitetsbibliothek i Halle, Geh.-

Regjeringsraad Hartwig, har velvillig bistaaet mig med yderligere Undersøgelser om Spørgsmaalet „Stisser“, men heller ikke formaaet at faa det oplyst; han antager imidlertid, at det *ikke* er den samme Dr. Stisser.

¹⁵⁾ Brasch, Vemmetoftes Historie II, S. 114.

¹⁶⁾ Riegels, Smaa hist. Skrifter III, S. 20.

¹⁷⁾ Anf. St. II, S. 41.

¹⁸⁾ Lengnick, Udtog af Kirkebøgerne (i Rigsarkivet).

¹⁹⁾ Ingerslev, anf. St. II, S. 171.

V.

¹⁾ Lærde Efterretninger, 1825, S. 437.

²⁾ Buchwalds Dissertation de genuina hæmoptyseos curatione, 1734.

³⁾ Se Didrichsen, For 100 Aar siden. Smaa Samlinger til et Tidsrum af den danske Botaniks Historie (Naturhist. Tidsskrift, 3. R. VI, S. 61 ff.).

⁴⁾ Wildenow, Lærebog i Botaniken, oversat og forøget med et Tillæg om Botanikens Skæbne i Danmark af H. Steffens, Kbhvn. 1794, S. 354.

⁵⁾ Under „Rottböllia“ i en Afhandling „om danske, norske og holstenske Botanikere, som have nydt den Ære, at deres Navne ere blevne tillagte Planteslægter til Erindring om dem“. (Naturhist. Tidsskrift I, S. 566).

⁶⁾ Samlinger til den danske Medicinalhistorie, S. 353.

⁷⁾ Ogsaa den Bedømmelse af Buchwalds botaniske Indsigter, som den af Hornemann omtalte, en Menneskealder senere virkende, dygtige Botaniker Prof. Rottbøll i sin Afhandling „om endel nye og rare Planter, som i Island og Grønland ere fundne, med en kort Indledning om Urtelærens Tilstand i Danmark“ (Vid. Selsk. Skr. X, 1767, S. 416) er fremkommen med, skal her til yderligere Dokumentation anføres: „Det Tab, som Urtevidenskaben led ved P. Kyllings Død, kunde ikke opreises ved Johannes de Buchwald, som af ham, Paulli og Borch i Botaniken var en Discipel og først i dette nærværende Seculo blev her ved Academiet Prof.

anatomiaë, chirurgiæ og botanices. Imidlertid underholdt han ved sine Udløb om Sommeren og Forelæsninger i den botaniske Have, som han forestod, den empiriske Kundskab om Urterne her ved Akademiet. Vi have ham at takke for den første Catalogus, som over vor Have er udkommen 1720 in qu. paa Latin under Titlen „Specimen medico-practico-botanicum“; de limede Planter nytte lidet til at skaffe Kundskab om Planterne, da Stumperne ere for smaae og ey sjelden urigtige. Smagen og Afhandlingsmaaden i Skriftet ere og ikke saaledes, som man havde Ret til at fordre og Aarsag til at vente det af en Skribent paa hans Tid.“

⁸⁾ Boyes Udgave af P. Paars, 2. Opl. S. 298. (Herholdts og Mansas Samlinger, S. 352).

⁹⁾ O. Wolffs Journal I, S. 201.

¹⁰⁾ Danske Samlinger IV, S. 83, Art. Cröger.

¹¹⁾ Anf. St. IV, S. 182—186.

¹²⁾ Matzen, anf. St. II, S. 97.

¹³⁾ Brasch, anf. St. III, S. 51. Denne Forvalter F. er Fader til Dr. med. Niels F., i mange Aar praktiserende Læge i Kjøbenhavn, og den i „Museum“ (1891, I) skildrede Urtekræmmer F.

¹⁴⁾ H. Rørdam, Hist. Samlinger I, 1890.

¹⁵⁾ Matzen, II, S. 17 og 103. Sjæll. Tegnelser for 1719 med Indlæg.

¹⁶⁾ O. Hjelt, Svenska och finska Medicinalverkets Historia, Helsingfors 1892, I, S. 9 ff.

¹⁷⁾ Levy, Chr. Johann Berger (Universitetsprogram 1856).

¹⁸⁾ E. Ingerslev, Fødselstangen. En obstetricisk Studie, Kjøbenhavn 1887, S. 22 ff.

¹⁹⁾ O. Nielsen, Kjøbenhavn paa Holbergs Tid, 1884, S. 333 f. Fejlagtig betegnes B. Buchwald her som oprindelig Barber, idet han forvexles med Faderen.

²⁰⁾ E. Ingerslev, anf. St., S. 12 ff.

²¹⁾ Matth. Saxtorphs Gesammelte Schriften, herausgeg. von P. Scheel, Kopenh. 1803, S. 390. Levy, anf. St., S. 8.

²²⁾ H. Olrik i Borchs Collegiums Jubilæumsskrift 1889, S. 33. f.

²³⁾ Kilder til Kongens Sygdoms Historie ere: Hojer, anf. St. II, S. 104 f. og 233 ff.; Torm, Antegnelser til Kong Frederik IV's Historie (Suhm, nye Samlinger til den danske Historie II, S. 45 f.); Brev fra Storkantlerinden Grevinde Holstein-Holsteinborg, meddelt af E. Holm i Danske Magazin 5. R. II, 1892, S. 257 ff.; Pakke med Lægeerklæringer om Kongens Sygdomme i Rigsarkivet.

²⁴⁾ Hojer, anf. St. II, S. 104.

²⁵⁾ Hojer, anf. St. II, S. 233.

²⁶⁾ H. L. Møller, Kong Kristian den Sjette og Grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode, Kbhvn. 1889, S. 26.

²⁷⁾ Denne Livlæge Vecht (eller Fecht) har intet Navn i Lægevidenskabens Historie; i ethvert Tilfælde er han ubekjendt for Forf.

²⁸⁾ H. L. Møller, anf. St. S. 27. Formodentlig ved en Fejltagelse af Kronprindsen staar der „Chinchinarod“ i Stedet for Chinchinabark.

²⁹⁾ I Rigsarkivet; se H. L. Møller, anf. St., S. 25 f.

VI.

¹⁾ Matzen, anf. St. I, S. 106.

²⁾ Skilderie af Sjette Christian, S. 215.

³⁾ Grams Breve i Wolffs Journal 1810, II, S. 112. Møllers Mnemosyne IV, S. 126.

⁴⁾ Det er den samme Biskop Berkeley, der har et betydeligt Navn som filosofisk Forfatter.

⁵⁾ H. F. Rørdam i Biogr. Lex. VI, S. 178. I det kgl. Bibliothek (Gl. kgl. Samling, S. 235 fol.) findes en med anbefalende Indledningslinier forsynet haandskreven dansk Oversættelse af Berkeleys Afhandling, hvilken ses rettet med Grams Haand.

⁶⁾ Bibl. for Læger 7. R. II, S. 375. Smlgn. Hjelt anf. St., S. 179.

⁷⁾ Grams Brev i Wolffs Journal 1810, I, S. 201 (se V. 9).

⁸⁾ Werlauff, Biograph. Efterretninger om Botanikeren

Frantz Mygind (Herholdts og Mansas Samlinger, S. 277 ff. Badens Journal V, S. 147 ff.

⁹⁾ Wille Høybergs Optegnelser i Rahbeks Hesperus IV, 2. S. 97.

¹⁰⁾ N. M. Petersen, anf. St. IV, S. 287. Om Forholdet mellem Plélo og Ryberg se P. W. Beckers Afhandling i Hist. Tidsskrift 4. R. II, S. 446. Det er fejlagtigt, naar Becker ligesom Hundrup og tidligere Nyerup (i Litt. Lex.) betegner Disputatsen som Rybergs Doctordisputats: Werlauff har iøvrigt allerede gjort opmærksom paa Fejltagelsen.

¹¹⁾ Historische Portefeuille I, 1786, S. 684.

¹²⁾ Abhandlung der vornemsten chir. Operat. II, S. 373. (Norrie, Georg Heuermann, S. 96 f.).

VII.

¹⁾ Den vigtigste Kilde til Akademiets Historie ere de af det selv udgivne Mémoires, Paris 1743—74, 5 Voll. Dernæst A. Louis, Eloges, publ. par Dubois d'Amiens, Paris, 1859. G. Fischer, Chirurgie vor 100 Jahren, Leipzig 1876, S. 246 ff. Wernher, Die Académie royale de Chirurgie i „Deutsches Archiv für Geschichte der Medicin“ I, 1878. — Riegels Forsøg til Chirurgiens Historie, Bilage VIII.

²⁾ Bernstein, Geschichte der Chirurgie, Leipzig 1823, II, S. 98—192. Fischer, anf. St. S. 274—94. I disse Skrifter gives ogsaa en udførlig historisk Fremstilling af Tysklands kirurgiske Institutioner i forrige Aarhundrede og særlig af Berlins medico-kirurgiske Kollegium.

³⁾ Todes Sundhedstidende III, S. 80.

⁴⁾ Buntzen, Chirurgien i Danmark i Midten af forrige Aarhundrede (Universitetsprogram 1869), S. 27.

⁵⁾ O. Hjelt, Svenska och finska Medicinalverkets historia 1663—1812, Helsingfors 1892, I, S. 215—338. — Samme Forf., Olof af Acrel, den svenska kirurgins fader, Helsingfors 1884.

VIII.

¹⁾ Buchwalds Disputatio de genuina hæmoptyseos curatione Hafn. 1734.

²⁾ Mansa, Pesten i Helsingør og Kjøbenhavn, S. 187.

³⁾ Schwartzkopf, Et lille Erindringslexikon (Danske Saml. IV, S. 83). S. skriver „Cröger“.

⁴⁾ Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Dänischen Reichen II, S. 599.

⁵⁾ I en Studenterdisputation 1725 i Tübingen og navnlig i Inauguraldisertationen i Leyden 1727.

⁶⁾ Riegels, Forsøg o. s. v., S. 122.

⁷⁾ Riegels, Skilderie af Sjette Christian, S. 475.

⁸⁾ I Rigsarkivet; Pakke om Kjøbenhavns Universitet og det kirurgiske Akademi.

⁹⁾ Civiletatens Lønningsbøger i Rigsarkivet. Laub opføres her som Hofmedikus med en Gage af 200 Rdl. (ligesom Forgængeren Herfort), medens Livmedicus Buchwald i disse Aar opføres med 400 Rdl., Gaulcke med 600 Rdl., Scheffer med 1500 Rdl. (den samme høje Gage oppebar Stisser i sin korte Ansættelsestid). Livbartskær og Kammertjener Simon Crüger opføres med 400 Rdl., indtil han med Juni 1728 pludselig forsvinder af Lønningsbøgerne og derefter erstattes af Mensing.

IX.

¹⁾ Kancelliets Oversekretærs Brevbog i Rigsarkivet (refereret i Møllers Mnemosyne IV, S. 123).

²⁾ Riegels, Skilderie af Sjette Christian, S. 293. A. Jantzen i Biogr. Lex. I, S. 117.

³⁾ H. L. Møller, anf. St., S. 127.

⁴⁾ Ved Efterforskning i Halles Universitetsarkiv, der med megen Forekommenhed aabnedes for Forf., men forøvrigt var uordnet, fandt Forf. Blumenbergs Immatrikulation ved Halles Universitet, som ovenfor angivet, men derimod ingen Oplysning om hans Promotion, der dog vistnok maa

have fundet. Sted i Halle og formodentlig ved Hjælp af Juncker, der var meget villig til at konferere Doktorgraden, naar blot Vedkommende havde den rette stahlianske Opfattelse. — I Møllers Optegnelser om Rangspersoner (i Rigsarkivet) angives det ganske vist, at B. har faaet Doktorgraden i Kjøbenhavn i 1733, men ved nærmere Undersøgelse viser det sig, at her kun foreligger en Forvexling med den samtidige Kirurg (paa Flaaden) *Georg Heinrich Blumenthal*, der efter at være immatrikuleret ved Kjøbenhavns Universitet i 1725 blev promoveret i 1733.

⁵⁾ Sundhedsjournal 1794, Nr. 19.

⁶⁾ Extraord. Relationer 1736, S. 90.

⁷⁾ I Pakken om Kongens Sygdomme i Rigsarkivet.

⁸⁾ Lincke, Kongs-Kildevandets Beskrivelse, 1745; *Moria Thuana* eller den opdagede Anders Næseviis, 1746.

X.

¹⁾ Smgln. de indgaaende Bemærkninger om Lethalitetsdoktrinerne hos Hjelt, Olof af Acrel, Helsingfors 1884, S. 16.

²⁾ I det kirurgiske Akademies Arkiv i Universitetsbibliotheket; ældste Papirer.

³⁾ Sjæll. Tegnelser; Mnemosyne IV, S. 122.

⁴⁾ Worms Lexikon III, Autobiografi.

⁵⁾ Mesnards Jordemoderskole, oversat af J. T. Holm, med Fortale af B. Buchwald, i hvilken Citatet findes.

⁶⁾ *Catalogus derer im königl. Amphitheatro. anatomico-chirurgico wöchentlich Zweymal als Montags und Freytags exponisten Bücher*, Copenh. 1743. Findes i den Hjelmstjerne'ske Afdeling i det store kgl. Bibl.

⁷⁾ Lærde Efterr., 1785, S. 634 f. Herholdts Tale i Selmers akad. Tid. III, 1835, S. 99.

⁸⁾ *De fatis faustis et infaustis chirurgiæ*, S. 422.

⁹⁾ I det kirurgiske Akademies Arkiv i Universitetsbibliotheket.

¹⁰⁾ Forsøg etc., S. 131.

¹¹⁾ Selmers Aarbog III.

¹²⁾ Nogen kongelig Resolution om denne Theatret tilstaaede Gunst har Forf. intetsteds kunnet finde, hverken i Theatrets Arkiv eller i Registranderne i Rigsarkivet. Imidlertid ses den bevilgede Pengesum at staa til Crügers Disposition ved Begyndelsen af 1739, hvor der er tenteret og udnævnt Reservekirurger. — Se iøvrigt Buntzen, Kirurgien i Danmark i Midten af det forrige Aarhundrede (Universitetsprogram 1869), S, 15 ff.

XI.

¹⁾ Sjæll. Tegnelser. Konsistoriums Arkiv (saavel Acta som Kopibog og Cirkulærer) mangler uheldigvis netop for disse Aar.

²⁾ J. Petersen, Den med. Kliniks ældre Historie, S. 98.

³⁾ Sjæll, Tegnelser.

⁴⁾ J. Petersen, nys anf. St., S. 250.

⁵⁾ Dissertationen, S. 63.

⁶⁾ Betegnelsen af Hee som Laubs Efterfølger i Lægestillingen ved Kvæsthuset er sikkert fejlagtig. Hee har kun gjort Lægetjeneste der som Laubs Assistent forinden sin Udenlandsrejse og Promotion, efter hvilken han nedsatte sig som Læge i Odense (se Bloch, den fyenske Gejstligheds Hist. I, 536 ff.).

⁷⁾ 1ste Udgave, 1729, S. 63.

⁸⁾ Naar det fremhæves i Selmers akad. Tid. (I, S. 135) og af Matzen (anf. St. II, S. 19), at den juridiske Konkurrence i 1740 (se Deuntzers Universitetsprogram om Henrik Stampe, 1891, S. 8 ff.) var vort Universitets første *egentlige* Konkurrence, er dette vistnok i Realiteten fuldt korrekt. Men formelt set bør maaske den medicinske Konkurrence 1739 betegnes som den første, forsaavidt som den dog havde en ret veludviklet Karakter, i ethvert Tilfælde i Sammenligning med de rudimentære tidligere.

⁹⁾ Sjæll. Reg.

- ¹⁰⁾ Dr. F. Kiær i Dansk Biograph. Lex.
¹¹⁾ Nyerup, Hist.-statistisk Skildring af Danmark og Norge, III, S. 284.
¹²⁾ Mnemosyne IV. S. 190.
¹³⁾ Norrie, Georg Heuermann, S. 14 og 182.
¹⁴⁾ Wurzbach, Biograph. Lex. des Kaiserthumes Oesterreich XVII. Biograph. Lex. der hervorrag. Aerzte IV.
¹⁵⁾ Engelstoft og Werlauff, Kjøbenhavns Universitetsbygningens Historie (Univ.-Program 1836). — Reskript af 30. Decbr. 1740 med Motiver.
¹⁶⁾ Programmet i Universitetsbibliotheket.

XII.

- ¹⁾ Carls altid urolige tyske Fremstillingsform bliver i de her aftrykte Passus saa meget brydsommere, som deri vistnok tillige findes ikke faa ligefremme Trykfejl.
²⁾ Skilderie af Sjette Christian (Smaa hist. Skrifter III), S. 304.
³⁾ Denne Apologi udkom ganske rigtigt 1740 i Kjøbenhavn under Titlen „Abgedrungene Apologie wider das ausgebreitete Gerüchte, als ob er an den neulich publicirten Klagen Mosis über des Zweyten Israels Policey-Gesetze und Geschäfte einigen Antheil hätte“ (se Pütter, Gelehrten-Geschichte von der Georg-Augustus-Universität zu Göttingen, I, S. 53).
⁴⁾ Wolffs Journal 1810, II, S. 112.
⁵⁾ H. L. Møller, anf. St., S. 130.
⁶⁾ Dagbøger for 1741—44, udgivne af P. Brock, i Danske Samlinger II, 4 og 5.
⁷⁾ Det kirurgiske Akademies Arkiv i Universitetsbibliotheket; ældste Papirer.
⁸⁾ Sjæll. Tegnelser.
⁹⁾ Riegels, Skilderie af Sjette Christian, S. 479.
-

XIII.

¹ Protokollen findes i det kgl. Sundhedskollegiums Arkiv og er af dettes Dekanus velvillig stillet til Forf.s Raadighed. De til Protokollen hørende acta, hvortil der hyppig henvises, ere derimod forlængst forsvundne.

²) I det kirurgiske Akademies Arkiv, ældste Papirer; aftrykte hos Buntzen, anf. St., S. 24.

³) De fatis faustis et infaustis, S. 417.

⁴) Buntzen, anf. St., S. 21.

⁵) Særlig Opmærksomhed og Betydning for Spørgsmaalets hele Stilling vandt den flittige franske Skribent og Oversætter *Bruhier d'Ablaincourts* Skrift: „Dissertation sur l'incertitude des signes de la mort et l'abus des enterrements et embaumements précipités“ (Paris 1742), hvilket snart oversattes i de andre større Kultursprog.

⁶) I det kirurgiske Akademies Arkiv, ældste Papirer.

XIV.

¹) I de Thurah's Hafnia hodierna 1748, S. 176 ff., kort efter aftrykte i „Nye Tidender om lærde Sager“ 1749, Nr. 20. Fornylig ligeledes aftrykte i Norries Georg Heuermann, S. 5 ff. Udførligt refereret af Buntzen, anf. St. S. 12 og af V. Ingerslev, anf. St. II, S. 334 ff.

²) Monografier om C. J. Berger ere publicerede af C. E. Levy (Universitetsprogram ved Reformationsfesten 1856) og af J. Petersen (Hist. Tidsskrift 6. R. III). Af sidstnævnte Afhandling er her nogle Passus aftrykte.

³) Theatrets Examens-Protokol.

⁴) G. Norrie, Georg Heuermann, Kbhvn. 1891, S. 23.

⁵) Worms Lexikon III.

⁶) Badens Journal VIII, 1800, S. 135.

⁷) Aftrykt i Munks Love for Medicinalvæsenet og i Petersens Danske Medicinal-Lovgivning.

⁸) Anf. St. II, S. 283.

⁹⁾ Se Matzen, anf. St. II, S. 131.

¹⁰⁾ Tale i Akad. Tid. III. 1835, S. 99.

¹¹⁾ Levy, anf. St., S. 5.

¹²⁾ Mesnard, Jordemoderskole, dansk Oversættelse 1749. Fortale af Buchwald.

¹³⁾ Stadfeldt, Københavns Fødselsstiftelse som Humanitets- og Undervisnings-Anstalt (Universitetsprogram 1887), S. 12. ff.

¹⁴⁾ Herholdts og Mansas Samlinger, S. 124 ff.

¹⁵⁾ Riegels, De fatis faustis et infaustis chirurgiæ, S. 411.

¹⁶⁾ Kall'ske Samlinger i det store kgl. Bibl., 4to, 518.

¹⁷⁾ I denne Jancks Disputation findes de meddelte Oplysninger om Maaden, hvorpaa Bings Instrumenter bleve bekendte i Leipzig.

¹⁸⁾ Om Bings Fødselstang se E. Ingerslev, Fødselstangen, Kbhvn. 1887, S. 54 ff.

¹⁹⁾ Brave danske Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle, II.

²⁰⁾ Engelsteds Annaler, 1811; II, S. 189. (I Annalerne gjengives i dansk Oversættelse Schelderups Universitetsprogram: „Historia studii anatomici in universitate regia Hafniensi“).

²¹⁾ Levy, anf. St., S. 9.

²²⁾ Fr. de Buchwald var ansat i *Aalborg* og ikke i Viborg, som det hyppig fejlagtigt angives (ogsaa i Forf.s Artikel i dansk biografisk Lex.). Se Nielsen og Tauber, Personalhist. Notitser om Embedsmænd i Aalborg, S. 281.

XV.

¹⁾ Kilder: *Pütter*, Versuch einer academischen Gelehrten-Geschichte von der Georg-Augustus-Universität zu Göttingen I, Göttingen 1765. *Rössler*, Die Gründung der Universität Göttingen. Entwürfe, Berichte und Briefe der Zeitgenossen, Göttingen 1855.

²⁾ Rössler, anf. St., S. 301.

³⁾ Zimmermanns Skrift: „Das Leben des Herrn von Haller“, Zürich 1755, er ikke alene en Hovedkilde til Kundskab om Haller indtil dennes Bortgang fra Göttingen, men indeholder en Fylde af Meddelelser saavel om Göttingens Universitetsforhold som om andre dermed i Forbindelse staaende Forhold og Begivenheder, navnlig i Videnskabens Verden. Kun maa man ved Benyttelse deraf have in mente, at Z. var en overordentlig subjektiv og, som hans i Texten aftrykte Digt udviser, lyrisk Personlighed. Herom afgive ogsaa hans senere, bekjendte filosoferende Skrifter „Ueber die Einsamkeit“ og „Vom Nationalstolze“ talende Vidnesbyrd.

⁴⁾ Henricis Inauguraldissertation.

⁵⁾ Kilder: Annerstedt, Upsalas Universitets Historia, Jubilæumsskrift, 1877. — Hjelt, Carl von Linné som Läkare, Helsingfors 1877 (ligeledes Jubilæumsskrift). Hjelt, Svenska och finska Medicinalverkets Historia, Helsingfors 1892, I—II.

⁶⁾ Hoffbauer, anf. St., S. 310.

⁷⁾ Om Böhmers Discipelforhold til Grégoire se Siebold, Geschichte der Geburtshülfe I, S. 293. (Hvor Böhmer omtales S. 235, kaldes han fejlagtig Jacob for *Adolph*.)

⁸⁾ Biographi af Jacobs i „Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Alterthumskunde“ XIV, 1881.

⁹⁾ og ¹⁰⁾. Disse sjeldne Smaaskrifter har Forf. fundet i en Samling Skrifter i det kgl. Bibliothek i Berlin, betitlet: „Allerhand physikalische und Electricitets-Sachen“.

¹¹⁾ Historia restitutæ loquelæ per electrificationem, Hafn. 1753.

¹²⁾ I de 4 første Dele af de Haens „Ratio medendi“ findes talrige Meddelelser om Elektricitetskure med Drøftelse af dette Kurmiddels Virkninger.

XVI.

¹⁾ J. Möllers Mnemosyne, S. 119.

²⁾ Nyerups Univ.-Annaler, S. 304 ff.

³⁾ Anf. St., S. 116. Om Chr. Hee's videnskabelige Betydning se iøvrigt Molbech, Vid. Selsk. Hist., S. 69—71.

- 4) Collegium medicum Forhandlingsprotokol.
- 5) Lengnicks Udtog af Kirkebøgerne.
- 6) Pakke om Kongens Sygdomme i Rigsarkivet.
- 7) H. L. Møller, anf. St., 230. Werlhof kaldes her fejlagtig „Werlauff“.
- 8) Kongens Dagbøger.
- 9) Historisk Tidsskrift, 3. R. IV, S. 200.
- 10) Rohlf's, Die Medicinischen Classiker Deutschlands, Stuttgart 1875, I, S. 40.
- 11) Anførte Pakke i Rigsarkivet.
- 12) Anførte St., II, S. 345.
- 13) Abildgaard i Viborgs Samling Afhandlinger, I. M. Salomonsen i Tidsskrift for Veterinærer, V.
- 14) Koch, Kong Christian VI's Historie, Kbhvn. 1886, S. 58.
- 15) Ny kgl. Samling (i det store kgl. Bibl.) 4to, 1110 C.
- 16) Molbech, Videnskabernes Selskabs Historie, S. 15.
- 17) Sjæll. Tegnelser med Indlæg. 7. Jan. 1746.

 XVII.

- 1) Vol, IX, Appendix S. 227—256.
- 2) Molbech, anf. St., S. 521.
- 3) Kollegiets Forhandlingsprotokol. Stampes Erklæringer I. 23. Decbr. 1754.
- 4) Börner, anf. St. III, S. 561.
- 5) Konsistoriums Arkiv, Kopibog 1749—59, S. 331.
- 6) Allg. deutsche Biographie. Biograph. Lexikon der hervorrag. Aerzte. Marx i Abhandl. der Göttinger Ges. der Wissensch. 1873, XVIII.
- 7) Hallers Bibl. anat. I, S. 298.
- 8) Biografien findes foran i de citerede „Epistolæ virorum clarissimorum“, S. 29.
- 9) Epistolæ vir. clariss., S. 214 ff.
- 10) Se Matzen anf. St., S. 220.
- 11) Kirurgiske Akademies Arkiv, ældste Papirer.

¹²⁾ R. Bergh, Bidrag til Kundskab om Gonorrhoe hos Mandfolk. Doktordisputats 1860. Historisk Indledning.

¹³⁾ Osiander, Lehrbuch der Entbindungskunst I, S. 134 ff. Stadfeldt, Det mekaniske Misforhold under Fødslen og dets Behandling, Kbhvn. 1873, S. 157 f.

¹⁴⁾ I Skriftet „De natura pueri“ (Littres Udgave VII, S. 538).

¹⁵⁾ E. Ingerlev, Fødselstangen, S. 37.

¹⁶⁾ G. Norrie, anf. St., S. 23 f.

¹⁷⁾ Minerva 1803, I, S. 147 ff. Biografi af Scythe. — Kiær i Dansk biogr. Lex.

¹⁸⁾ Disputatsen behandler et interessant Æmne, „De differentia methodi medendi Gallorum et Germanorum“, men har ikke været Forf. tilgængelig; den findes hverken i her-værende Bibliotheker eller i tyske, hvor Forf. har søgt den, ja ikke engang i sit Hjemsted, Halles Universitetsbibliothek.

¹⁹⁾ Historisk Tidsskrift, 4. R. IV, S. 63.

NAVNE-REGISTER.

- Adelaer, F. C.*, 38.
Agerbech, A., 159, 164, 200, 264—5.
Alberti, M., 62, 88, 252, 254.
Albinus B., 262.
Albrecht, J. W., 241.
Anchersen, A., 111—12.
Apinus, J. L., 82.
Arniscæus, H., 277, 286.
Aspach, A. D., 9.
Aspern, J. v., 145.
Aspern, M. V. v., 201, 208, 210, 217, 263, 293.
Baglivi, 185.
Bartholin, C., sen., 31.
Bartholin, C., jun., 3—4, 20, 22, 243.
Bartholin, Th., 2, 3, 7, 11, 24, 247, 296.
Bartholomæi, J., 208.
Becker, J. G., 44.
Becker, G., 208.
Becker, J. H., 182—3, 189, 204, 208, 214.
Berger, C. J., 222—5.
Berger, J. G. v., 56, 126.
Berger, J. J. v., 292—93.
Berkeley, 123.
Bernstorff, J. H. E. v., 292.
Bernouilli, 243.
Bing, J., sen., 33, 34, 36, 38—9, 79, 83, 88, 101, 104, 116, 123, 146, 186, 215, 218, 255.
Bing, J., jun., 215—17, 233—5, 274.
Block, M. G., 37.
Bluhme, J. B., 149, 158.
Blumenberg, H. G., 117, 160, 164, 200, 201, 208, 210, 217, 262.
Boerhaave, H., 2. 49, 55, 107, 241, 243, 245, 251, 262.
Bohn, J., 56, 130.
Borch, O., 3, 4, 10, 15. 278.
Bourdon, A., 156.
Boye, N., 177.
Bromelius, 248.
Brunner, 113.

- Buchwald, B. de*, 95, 100, 106—10, 124, 172, 182, 187—9, 191—3, 201, 216, 218, 226—37, 266, 268—71, 272—6, 279, 282, 284—8, 294.
- Buchwald, F. de*, 97, 192, 217, 236, 274.
- Buchwald, J. de*, 10—11, 14, 15, 22, 36, 40, 41, 45, 79, 86, 89—99, 101, 104, 114, 122, 127, 145, 151, 157, 181.
- Buddeus*, 148.
- Böhmer, P. A.*, 235, 254.
- Börner, F.*, 67, 188.
- Bössel, G. D.*, 41, 101, 147—8, 156.
- Bötticher, J. G. de*, 32—33, 36, 37—39, 102—4, 164, 265, 272.
- Carl, J. S.*, 58—62, 160—5, 193—200, 208, 210, 211, 217, 261, 281.
- Carl J., jun.*, 178—9.
- Cassebohm*, 254.
- Chamberlen*, 108.
- Cheselden*, 137.
- Chirac*, 133.
- Claussen, H. D.*, 42, 112, 233.
- Conring, H.*, 276—8.
- Coschwitz*, 148, 242.
- Crüger, S.*, 41, 85, 90, 145—59, 164—181, 192, 201—13, 217, 219—27, 229, 281, 284, 293, 295.
- Crüger, jun.*, 147, 172—5, 285, 296.
- Danneskjold-Samsøe, F.*, 123, 259, 260.
- Desault*, 136.
- Detharding, G.*, 124—31, 152, 157, 177, 185, 191, 192, 210, 212—3, 216, 218, 237, 266—8, 272, 273—4, 283.
- Deventer.* 9, 15, 107—8, 231, 285, 286.
- Dippel, J. C.*, 74—77, 82.
- Dodart*, 17.
- Du Rietz*, 105, 248.
- Du Verney*, 17, 148.
- Döbelius v. Döbeln*, 250.
- Eichel, J.*, 32, 41, 86, 101, 104, 114.
- Erichsen, J. G.*, 220, 288—90.
- Fabricius, J. C., jun.*, 129.
- Fabricius, J. C., sen.*, 214.
- Foss, J.*, 104.
- Foss, L.*, 24, 32.
- Foss, P.*, 24.
- Franck, J.*, 248.
- Francke, A. H.*, 48, 57, 68.
- Franckenau, G. F. de*, 6, 22—23, 43.
- Franckenau, G. F. F. de*, 15, 22—26, 33, 35, 36, 39, 43, 45, 89, 94, 99, 104, 112, 122, 278.
- Franckenau, R.*, 33.
- Frère Jacques*, 15.
- Fried, J. J.*, 111, 224.
- Friis, C. L.*, 182, 183—5, 189, 208, 216, 218, 274, 275—8.

- Gaubius*, 241, 262.
Gaulcke, C., 87—88, 201.
Gjedde, F. E., 38.
Gohl, D., 130.
Gram, H., 33, 43, 83, 88, 119, 127, 128, 218, 258.
Grégoire, 108, 148, 215.
Griesinger, 34.
Grothaus, 117, 184.
Grube, H., 24.
Güldencrone, M. v., 296.
Günz, 234.
Göliche, 63—65.
- Hacquart*, P., 36, 41.
Haen, A. de, 256.
Hahn, W., 182, 185, 189.
Haller, A. v., 51, 77, 134, 242—7, 251, 292, 293.
Hamberger, 241.
Hartsoeker, 269.
Hebenstreit sen., 174.
Hee, C., 259,—61.
Hee, S., 182, 185—7, 189.
Heister, L., 108, 139, 185, 241.
Hempel, B. H., 221.
Hempel, J. F., 173.
Hennings, W., 172, 226.
Henrici, R. S., 183, 246.
Henrichsen, J., 216.
Herholdt, J. D., 179.
Heuermann, G., 130, 225, 230, 288, 293—4.
Hill, 116.
Himmerich, H., 118.
- Hoffmann*, F., 48—50, 51, 56, 57, 64, 66, 78, 88, 143, 252, 254.
Hoffvenius, P., 249.
Hofsteter, J. A., 36, 43—44, 86.
Hojer, A., 78—86, 150, 158, 165—72, 202, 203.
Holberg, L., 19, 21, 33, 271—2.
Holm, J. T., 285, 293, 294.
Holstein, J. G., 79.
Holstein, J. L., 158, 159, 210, 218, 227.
Holtzendorff, 139.
Hoorn, J. van, 109, 285, 286.
Horrebow, P., 99,—101.
Horrebow, M., 101.
Hunauld, 18.
Højels, A., 88.
- Jacobæus*, H., 4, 278.
Jallabert, 256.
Janck, 235.
Jensenius, C., 294.
Juncker, J., 65—67, 85, 114, 117, 252, 254, 262, 288.
- Kratzenstein*, C. G., 255—58, 288, 292.
Krüger, J. G., 254, 259.
Kylling, P., 92.
- Labes*, M., 266.
Lahme, J., 36.
La Martinière, 135.
La Peyronie, 133.

- Laub, H.*, 38, 39, 101, 107, 147, 149, 151, 152, 161—2, 164, 165, 201, 202—3, 208—11, 262, 282, 293.
Leeuwenhoeck, 25, 269.
Leporin, 253.
Levret, 235.
Lieberkühn, 262.
Lincke, J. C., 163.
Linné, 247, 250, 251—2.
Louis, A., 134.

Malpighi, 25.
Manningham, 254.
Maréschall, 133.
Maternus de Cilano, 190, 288.
Mauriceau, 108.
Meibom, 55.
Mensing, J. A., 101, 145, 147—49, 151, 179, 202—3, 213, 221.
Mesnard, 109, 285, 286—7.
Moltke, A. G., 291—92.
Montzinger, J. C., 145, 165, 179, 201, 212, 221.
Morand, 137.
Moth, M., 6, 14.
Mule, H., 5—6, 22, 33, 34, 36, 43.
Musschenbroek, 258.
Muxoll, A. G., 178.
Mygind, F., 127—9.
Müller, J. E., 32, 275.
Münchhausen, v. 239, 241, 244, 253, 291.
Møinichen, C. a., 85.
Møinichen, H. a., 9.
- Nenter*, 65.
Nuck, 143.

Oeder, G. C., 292, 293.
Osten, J. A. v., 183.
Osterdyck-Schacht, 184.

Paré, 133.
Paulli, S., 20.
Peckel, M. H., 214, 274.
Petersen, H. F., 190.
Petit, J. L., 133, 147.
Pinæus, 286.
Piper, H., 293.
Pontoppidan, E., 295.
Possius, 90.
Puthod, 137.
Putscher, J. G., 213, 263.

Quesnay, 134.

Raben v., 218.
Rau, 15, 92, 142.
Reiser, C. F., 226—7.
Richter, C. F., 67—72.
Richter, G. G., 242, 244.
Riolan, 20.
Rivinus, 243.
Roberg, L., 250.
Roonhuyze, 108.
Rosén, N., 123, 250.
Rosenkrantz, J., 119, 124, 159.
Rostgaard, 83.
Rottbøll, C. F., 95, 237, 294.
Rudbeck, O., den Ældre, 247, 249.

- Rudbeck, O., den Yngre*, 250, 259.
Ruysch, F., 107, 143.
Ryberg, N., 128.
Rømer, O., 10, 14.

Schaarschmidt, 262.
Scheffer, H., 86, 114.
Scheidt, C. L., 195, 199, 218.
Schelhammer, C. G., 24, 36, 125, 278.
Schenck, G., 212, 216.
Schützer, H., 144.
Schönheyder, J. F. G., 233.
Seerup, J., 5, 6.
Segner, 241.
Senff, 141.
Skrage, S., 248,
Skytte, J., 248.
Stahl, G. E., 48, 49, 50—58, 78, 85, 113, 114—15, 117, 141.
Steckmann, 38.
Steffens, H., 95.
Steno, 3, 4, 14, 17, 20, 243.
Stisser, 48, 86, 113.
Stobæus, K., 250,
Stolberg, Chr. E., Greve af, 46, 117, 160, 255, 258.
Storch, J., 52.
Sydenham, 37, 63, 64.
Sylvius, 6.

Thomasius, 47, 48, 50.
Thott, O., 218.

Thue, A., 164.
Tournefort, 17.
Tulpius, 143.

Vecht, 116.
Velpeau, 137.
Verduyn, P. A., 9, 143.
Vinding, P., 9.

Walther, A. F., 243.
Wandeler, P. R., 274, 279—84.
Weiss, 43, 86.
Wepfer, 113.
Werlhof, 64, 240—1, 244, 262, 263.
Westphalen, v., 32.
Winsløw, C. W., 22.
Winsløw, J., 14—21, 92, 147, 173, 218, 243.
Winsløw, N. B., 21, 36.
Wirth, T., 214, 274, 275.
Wisemann, 136,
Wium, E., 101.
Wohlert, H. F., 137, 180, 212, 221, 222, 224, 226, 233, 263.
Wolfen, J. C., 36, 43, 83, 86, 104, 114.
Worm, O., jun., 5.
Worm, V., 3, 4, 9.
Woyt, J. J., 174.

Zacchias, 130.
Ziervogel, 248.
Zimmermann, J. G., 245.

- Laub, H.*, 38, 39, 101, 107, 147, 149, 151, 152, 161—2, 164, 165, 201, 202—3, 208—11, 262, 282, 293.
Leeuwenhoeck, 25, 269.
Leporin, 253.
Levret, 235.
Lieberkühn, 262.
Lincke, J. C., 163.
Linné, 247, 250, 251—2.
Louis, A., 134.

Malpighi, 25.
Manningham, 254.
Maréschall, 133.
Maternus de Cilano, 190, 288.
Mauriceau, 108.
Meibom, 55.
Mensing, J. A., 101, 145, 147—49, 151, 179, 202—3, 213, 221.
Mesnard, 109, 285, 286—7.
Moltke, A. G., 291—92.
Montzinger, J. C., 145, 165, 179, 201, 212, 221.
Morand, 137.
Moth, M., 6, 14.
Mule, H., 5—6, 22, 33, 34, 36, 43.
Musschenbroek, 258.
Muxoll, A. G., 178.
Mygind, F., 127—9.
Müller, J. E., 32, 275.
Münchhausen, v. 239, 241, 244, 253, 291.
Møinichen, C. a., 85.
Møinichen, H. a., 9.
- Nenter*, 65.
Nuck, 143.

Oeder, G. C., 292, 293.
Osten, J. A. v., 183.
Osterdyck-Schacht, 184.

Paré, 133.
Paulli, S., 20.
Peckel, M. H., 214, 274.
Petersen, H. F., 190.
Petit, J. L., 133, 147.
Pinæus, 286.
Piper, H., 293.
Pontoppidan, E., 295.
Possius, 90.
Puthod, 137.
Putscher, J. G., 213, 263.

Quesnay, 134.

Raben v., 218.
Rau, 15, 92, 142.
Reiser, C. F., 226—7.
Richter, C. F., 67—72.
Richter, G. G., 242, 244.
Riolan, 20.
Rivinus, 243.
Roberg, L., 250.
Roonhuyze, 108.
Rosén, N., 123, 250.
Rosenkrantz, J., 119, 124, 159.
Rostgaard, 83.
Rottbøll, C. F., 95, 237, 294.
Rudbeck, O., den Ældre, 247, 249.

- Rudbeck, O., den Yngre*, 250, 259.
Ruysch, F., 107, 143.
Ryberg, N., 128.
Rømer, O., 10, 14.

Schaarschmidt, 262.
Scheffer, H., 86, 114.
Scheidt, C. L., 195, 199, 218.
Schelhammer, C. G., 24, 36, 125, 278.
Schenck, G., 212, 216.
Schützer, H., 144.
Schönheyder, J. F. G., 233.
Seerup, J., 5, 6.
Segner, 241.
Senff, 141.
Skrage, S., 248,
Skytte, J., 248.
Stahl, G. E., 48, 49, 50—58, 78, 85, 113, 114—15, 117, 141.
Steckmann, 38.
Steffens, H., 95.
Steno, 3, 4, 14, 17, 20, 243.
Stisser, 48, 86, 113.
Stobæus, K., 250,
Stolberg, Chr. E., Greve af, 46, 117, 160, 255, 258.
Storch, J., 52.
Sydenham, 37, 63, 64.
Sylvius, 6.

Thomasius, 47, 48, 50,
Thott, O., 218.

Thue, A., 164.
Tournefort, 17.
Tulpius, 143.

Vecht, 116.
Velpeau, 137.
Verduyn, P. A., 9, 143.
Vinding, P., 9.

Walther, A. F., 243.
Wandeler, P. R., 274, 279—84.
Weiss, 43; 86.
Wepfer, 113.
Werlhof, 64, 240—1, 244, 262, 263.
Westphalen, v., 32.
Winsløw, C. W., 22.
Winsløw, J., 14—21, 92, 147, 173, 218, 243.
Winsløw, N. B., 21, 36.
Wirth, T., 214, 274, 275.
Wisemann, 136,
Wium, E., 101.
Wohlert, H. F., 137, 180, 212, 221, 222, 224, 226, 233, 263.
Wolfen, J. C., 36, 43, 83, 86, 104, 114.
Worm, O., jun., 5.
Worm, V., 3, 4, 9.
Woyt, J. J., 174.

Zacchias, 130.
Ziervogel, 248.
Zimmermann, J. G., 245.

